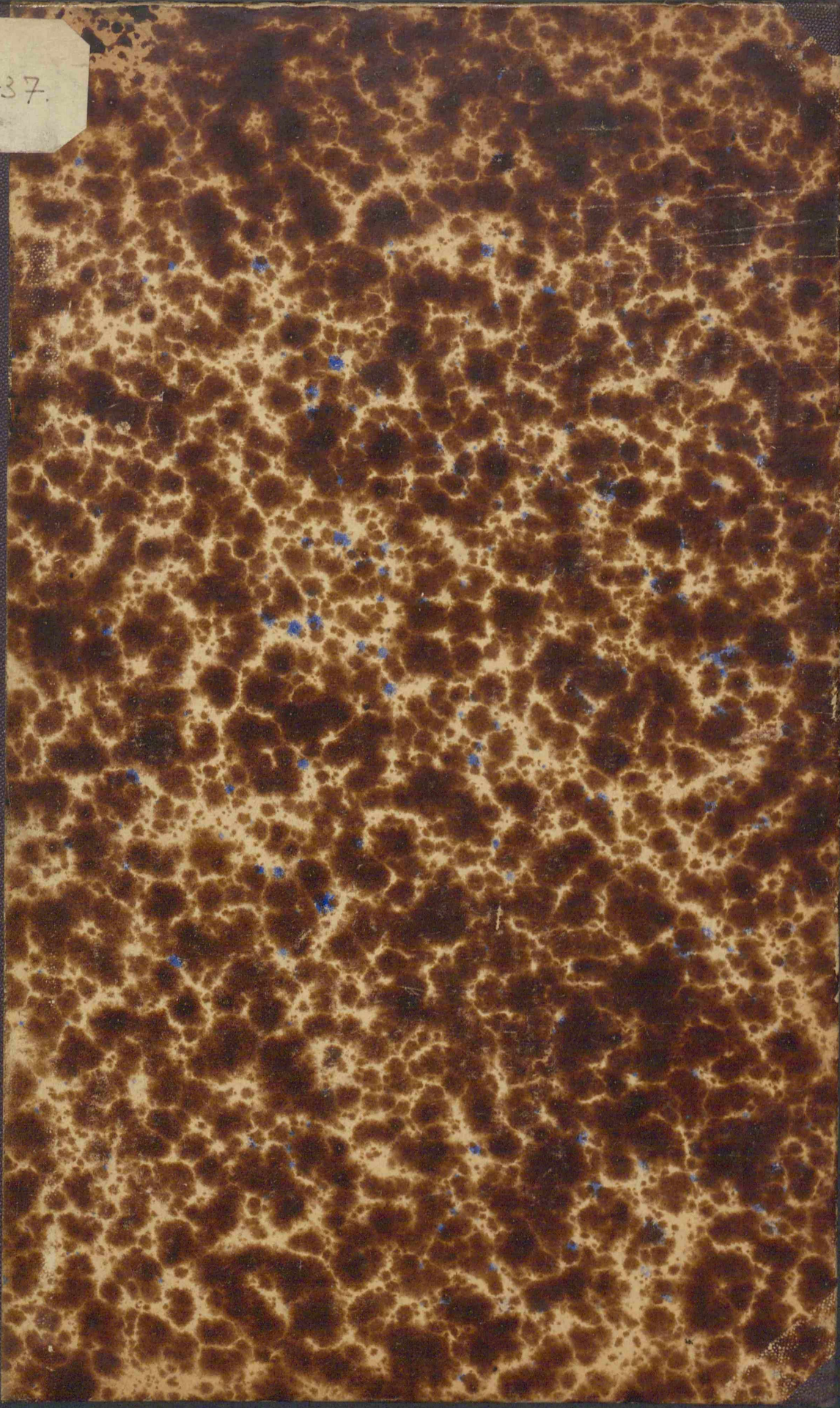
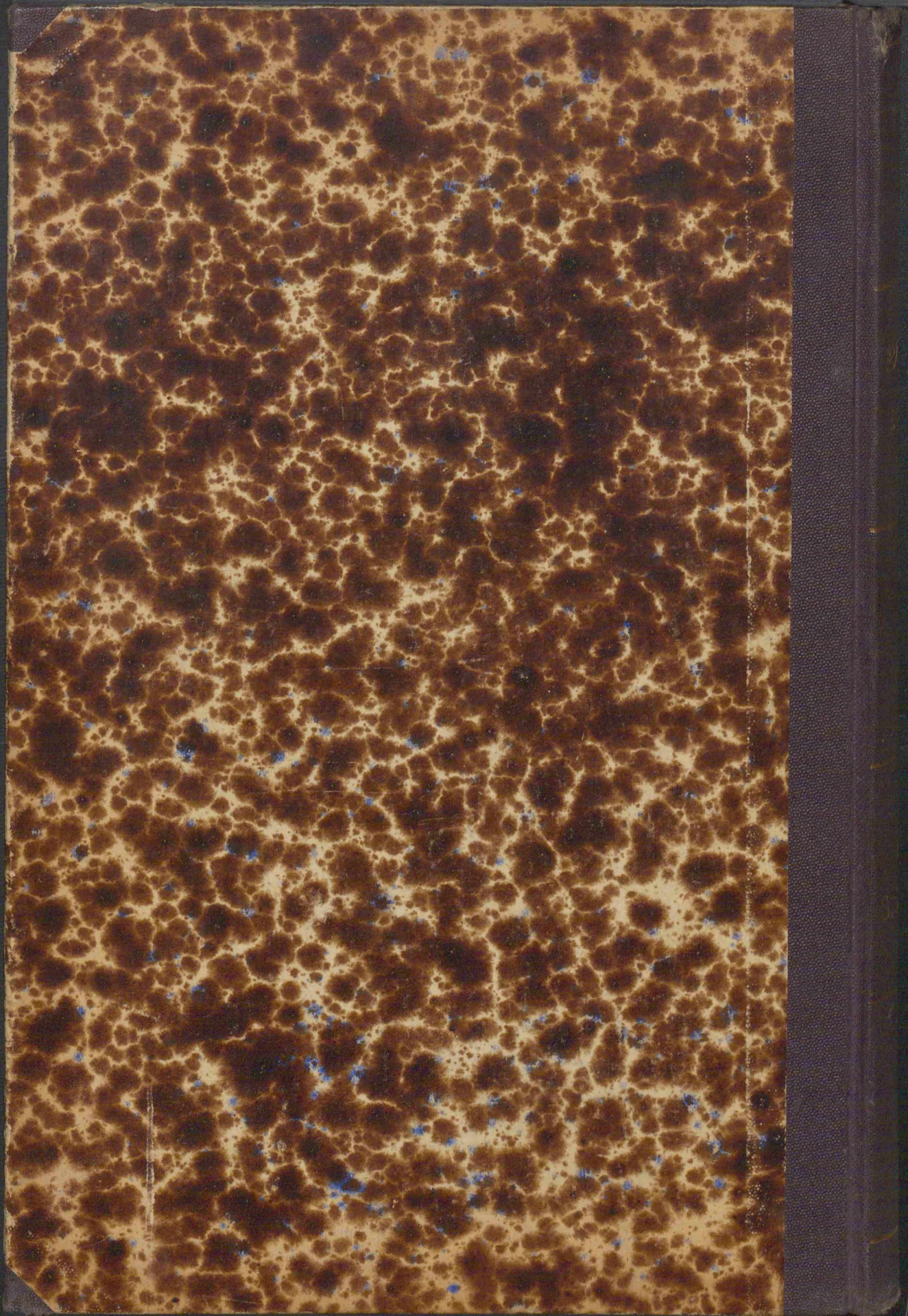

B

437.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 437.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בכרלין,
 דוד גינסבורג בפעטרסבורג,
 יוסף דערענבורג בפאריז,
 שלמה חיים האלבערשטאם בביליץ,
 אברהם אליהו הרכבי בפעטרסבורג,
 מרדכי יאסטרואו בפילאדעלפיא,
 משה עהרענרייך ברומא,
 דוד קויפמאן בבודאפעסט.

שנה עשירית תרנ"ד.

Midrasch Suta.

BERLIN 1894.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

מדרש זוטא

על

שיר השירים רות איכה וקהלת

על פי כתב יד

מאוצר הספרים של די ראססי בפארמא, קוביץ 541.

עם

נוסחא שניה על מגילת איכה

ניכ עפ"י כתב יד די ראססי קוביץ 261

ואליהם נלוה

ילקוט שמעוני על איכה

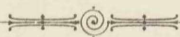
מסודר בסדר נכון

עם הערות ותקונים ומראה מקומות ומבוא בראש הספר

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

ברלין, תרנ"ד.

ברפוס צבי הירש בר יצחק אימצקאווסקי.

MIDRASCH SUTA.

Hagadische Abhandlungen

über

Schir ha-Schirim, Ruth, Echah und Koheleth

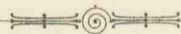
nebst

Jalkut zum Buche Echah.

Zum ersten Male nach Handschriften herausgegeben
kritisch bearbeitet und mit einer Einleitung versehen

von

Salomon Buber.

BERLIN 1894.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 2.

פתח דבר.

המדרש הזה אשר אני נותן לפניכם היום, על ד' מנילות שיר השירים רות איכה וקהלת, היה ספון וטמון בכתב יד באוצר הספרים של די ראססי בפארמא, קובץ 541. ועוד לפני איזה שנים נעתק למעני המדרש על איכה מהקובץ הזה ע"י ה"ר ראובן הכהן בפארמא (אחד מסופרי המגיד), והוא שלה אלי גם הוגמאות ממדרש שה"ש, רות, וקהלת הנמצא בקובץ ההוא, וכאשר בקשתי ממנו כי יעתיק גם אותם בעדי נסע מפארמא ולא מצאתי לי שם מעתיק אחר, ע"כ פניתי בבקשתי אל המיניסטריוס, והם בחסדם הגדול שלחו אלי גוף הכ"י אל אוצר הספרים של האוניברסיטה דפה להשתמש בו כחפצי, ועשיתי לי העתקה (ע"י מעתיק מומחה), גם משלשת הספרים שה"ש רות וקהלת, ועוד מן ספרים אחרים ומאמרים הנמצאים בקובץ הזה, וחברתיים אחד אל אחד וקראתי להם שם "מדרש זוטא" לעמת המדרש הנמצא בדפוס הנקרא "מדרש רבה" ובמבוא הספר ימצא הקורא תכונת הכתב יד הזה. מלבד זה ספחתי עוד מדרש זוטא על איכה נוסחא שנייה מכ"י אחר הנמצא ג"כ בפארמא קובץ 261, וגם מן הקובץ הזה אדבר במבוא הספר. ועוד חברתי בסופו את הילקוט השמעוני על איכה מסודר בסדר נכון, ונתתי ריוח בין הדבקים כי בעל הילקוט כדרכו תמיד הציג גם פה המאמרים יחד בערבוביא, ויהי הסידור הזה לעינים באיזה אופן יש לסדר המאמרים מהילקוט על תנ"ך, גם ימצא הקורא איזה מאמרים שאב הילקוט מן מדרש איכה זוטא שלפנינו.

וכאשר נהגתי בספרים אשר הוצאתי לאור בחסד אל כן נהגתי גם בזה, צרפתי והנהתי בכל מאמצי כתי את גוף הספר, כי הרבה שניאות נפלו בו ע"י המעתיקים, והצנתי ציונים לפרשיות ולפסוקים שלא היו מצוינים בכתב, וכן עשיתי מראה מקומות מכל הכתובים המובאים בו, וציינתיים בפנים הספר, גם נתתי ריוח והפסקה בין ענין לענין בין מאמר למאמר, וגם עשיתי להם הערות ותקונים, גם הבאתי אצל כל מאמר ומאמר אנה הוא מובא בילקוט אשר הכתב יד הזה הי' לו למקור, וגם מבוא הכינותי בראש הספר ששם דברתי באריכות מכל הנוגע למדרש הזה.

אקוה כי הקוראים הישרים ישמחו על הסגולה היקרה אשר הבאתי לפניהם, ומלאכתי תעלה לפניהם לרצון ויברכוני בעדה, כי הרבה ינעתי ועמלתי להעמיד הנוסחאות על מכונם, כפי אשר תשיג ידי, כי לא היה לפני כ"י שני מן המדרש זוטא הזה למען אוכל להשוות המאמרים אלה אל אלה, ובאיזה מקומות קשה היה עלי לעמוד על הנוסחא העיקרית, ובשרם אכלה לדבר אני תפלה כי יואל אלוה וירפאני ויהיני ויאמצני, ויהי נועם ה' עלי ומעשה ידי יכונן סלה!

לבוב בחודש אדר תרנ"ה.

שלמה באבער.

מבוא.

(א) המדרש רבה אשר לפנינו בדפוס יפרד לשני חלקים, החלק הראשון הוא המדרש רבה על חמשה חומשי תורה, והחלק השני הוא המדרש רבה על חמש מגלות, וכאשר המדרש על התורה לא נתחבר ע"י איש אחד, ולא בזמן אחד, כי על כל ספר וספר נסדר בפני עצמו, ובזמנים שונים, גם לא נתחבר יחד לספר אחד, רק מעת אשר באו בדפוס בפעם ראשונה בקושטא בשנת ה"א רע"ב. אספם המו"ל יחד לספר שלם, אבל בעורם בכתובים לא היו מחוברים יחד, רק על כל ספר וספר הי' קובץ בפני עצמו, וכמו כן המדרש רבה על חמש מגלות אב אחד לא הולידם, ונסדרו בזמנים שונים, וגם המה לא נאספו יחד לספר אחד רק מוזמן אשר נדפסו בפעם ראשונה בפזארו שנת ה"א רע"ט ובקושטא בשנת ה"א ר"פ. ובאוצר הספרים לא נמצא קובץ אחד אשר מחובר בו יחד המדרש על חמש מגלות, רק על כל ספר וספר הוא בפני עצמו, ואח"כ נדפסו המדרשים על התורה ועל חמש מגלות יחד בספר אחד:

(ב) והנה מלבד המדרשים אשר לפנינו בדפוס על חמש מגלות, היו לפני הקדמונים עוד מדרשים אחרים עליהם, כמו שתראה בפתח דבר לספרי דאגדתא (שהוצאתי לאור בשנת תרמ"ו) ששם הראיתי לדעת כי מלבד המדרש רבה על אסתר הי' נמצא עוד מדרש אחר על מגלת אסתר והוא מדרש אבא גריון (אשר הוצאתי לאור בספר הנ"ל) ובעל מדרש אסתר כבר השתמש בו. גם הי' עוד מדרש על מגלת אסתר הנקרא בשם "פנים אחרים" (אשר הוצאתי ג"כ לאור בספר הנ"ל), וגם קעת קניתי כ"י מדרש על מגלת אסתר המובא מתימן, ואם יוכני הי' אוציאנו לאור עולם. את המדרש אסתר רבה אשר לפנינו בדפוס, לא ראה בעל הילקוט, ולא הביאו כלל (א), וכל המאמרים שהביא הם לקוחים מן מדרש אבא גריון ומדרש פנים אחרים, ובפתח דבר אשר נתתי בראש ספרי דאגדתא סי' הי' נתתי רשימה מכל מאמרי הילקוט לאסתר אנה הם נמצאים באבא גריון ובמדרש פנים אחרים, כי בעל הילקוט הביאם יחד בערכוביא ואת מקורם לא הערה:

(ג) ומלבד המדרשים ההם על אסתר אשר היו לפני הקדמונים, עוד היה מדרש על יתר המגלות שה"ש רות איכה וקהלת ונאבד מאתנו, ובעל הילקוט השתמש בהם

(א) (בילקוט לך רמז ע"ב) דבר זה עלה בידינו מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי וכו' מצוין בגליון "בריש מגלת אסתר" הוא ציון מאיזה מגילה, כי הוא ג"כ בב"ר פמ"ב שהביא שם הילקוט, ויותר נכון שצ"ל בריש מגלת רות: (ילקוט בשלה רמז רנ"ו) כתיב יעשה עין גבוה מצוין "מדרש אסתר" הוא במדרש פנים אחרים דף ע"ב שהביא הילקוט הרבה מאמרים מהמדרש הזה: (ילקוט האזינו רמז תקמ"ד) ויאמר אסתורה מצוין "מגלת אסתר" בטעות וצ"ל מגלת רות, והוא בפתיחתא דרות אות ד': (ילקוט יהוקאל רמז שצ"ב) כשועלים בהרבות מצוין "מגלת אסתר" בטעות וצ"ל מגלת רות והוא בפתיחתא דרות אות ה': (ילקוט יהוקאל רמז שס"א) ר"י ורשב"ל כו' מצוין "מגלת אסתר" וצ"ל מגלת רות, והוא שם רפ"ג: (ילקוט ריש אויב) איש היה בארץ עין א"ר לוי מצוין "מגלת אסתר" והוא בטעות מאיזה מגילה כי הוא ג"כ בב"ר פ"ל אות ח':

והביא דברים רבים מהם, ואין איש שם על לב אשר הרבה מאמרים המובאים בילקוט אינם נמצאים כלל במדרש רבה על חמש מגלות שלפנינו, ומה גם כי מדרש קהלת רבה אשר לפנינו בדפוס לא ראה הילקוט כלל וכלל ולא הביאו, ומה שהביא הם נלקחים כולם מן מדרש אחר על קהלת, ואם איזה מאמרים מאשר הביא נמצאים גם בקהלת רבה, הם שמה בסגנון אחר ובשינויים רבים.

(ד) המדרש הזה אשר אני מוציא קעת לאור עולם ואנחהו בשם „מדרש זוטא“ הוא הכי הנמצא באוצר הספרים של די ראסי בפארמא קובץ 541 (ב). בעל הילקוט (אשר חי לפחות לפני שש מאות שנה ויותר) ראה את המדרש זוטא הזה על ארבע מגלות והשתמש בו, והרבה מאמרים אשר הביא אינם נמצאים במדרש רבה על ד' מגלות אשר לפנינו בדפוס, והמה נמצאים ככתבם וכלשונם במדרש זוטא הזה:

(ה) המדרש הראשון הוא מדרש זוטא על שיר השירים היה לבעל הילקוט למקור והוזכר מאמרים ממנו, לא לבד בילקוטו על שה"ש, רק גם במקומות אחרים, ויכנהו „מדרש שיר השירים“ כמו שתראה להלן, וגם המדרש הוית שלפנינו בדפוס היה לפניו, וכאשר

(ב) הכי הזה נכתב על קלף, בתבנית קווארט קטן, האותיות הן מרובעות מחזיק 286 דפים או 572 עמודים בכל עמוד 24 שורות, ולא נרשם שם הסופר ולא שנת הכתיבה, כי חזר בסופו, וכן הנראה נכתב הכי הזה במאה ה' למספרם (במאה האחרונה לאלף החמישי או התחלת האלף הששי). בקובץ הזה נאספו הרבה חבורים ומאמרים יחד, ואלה הם: א) נימוקי חומש והוא פי' על התורה, ומובא שם הרבה קדמונים, ומחזיק ק"ז דפים מן צד 1 ע"א עד 107 ע"ב, והסר ההתחלה, ומתחיל באמצע המאמר מן פותח את אוצרו הטוב, ובסוף סיים הסופר סליקו נימוקי חומש, והנימוקים ההם מובאים ע"י צונץ בספרו גא"ל צד 74 וצד 83. הנימוקים האלה נתקנו לי ואוציאם אי"ה לאור: ב) צד 108 ע"א עד 108 ע"ב כולל רפואות: ג) מדרש שיר השירים מן 109 ע"א עד 137 ע"ב, ובסוף „סליק מדרש שיר השירים“: ד) מדרש קהלת מן 187 ע"ב עד 162 ע"ב, ובסוף „סליק מדרש קהלת“: ה) מדרש רות מן 162 ע"ב עד 174 ע"ב, והוא המדרש רות רבה הנדפס, ואח"כ צד 174 ע"ב מתחיל מגלת רות בפנים אחרות, וסובב הולך עד 181 ע"א, והסיום „סליק מגלת רות“: ו) מדרש איכה מן צד 181 ע"א עד 194 ע"ב, ובסוף „סליק“: ז) פטירת משה מן 194 ע"ב עד 199 ע"א והעתקתיה: ח) אגרת רבי ישעיאל מן 199 ע"א עד 200 ע"א, הדפיסה הרב החכם מו"ה חיים מאיר הורוויץ בספרו בית עקד האגדות צד 59 עד 61: ט) סדרן של אותיות שיבואו קודם ביאת משיח, מן צד 200 ע"א עד 205 ע"ב והעתקים, והחכם הנזיל מוכיחם שם צד 23 אבל לא הדפיסם: י) שאלות ותשובות דרב נטרונאי גאון מן צד 206 ע"א עד 222 ע"ב, ובסוף כתוב: „סליקו שאלות דרב נטרונאי“ והדפיסם החכם הנזיל בספרו בית נבאת הלכות ח"ב צד 5 עד 24: יא) הלכות נדה והדפיסם ג"כ החכם הנזיל שם צד 24 עד 26: יב) סדר עולם דרי יוסי מן 224 ע"ב עד 228 ע"ב, והסיום „סליק סדר עולם שבה לאל בעלם אשר עשה ר' יוסי, חבוריו יהיה לנו למען ולמחסה“, ואני העתקתי ג"כ: יג) מסכת סופרים מן צד 228 ע"ב עד 250 ע"ב, והסיום „סיימתי מסכת סופרים שבה ליוצר הרים סליק“ והעתקתיה ג"כ: יד) קדושה או בקול רעש גדול מן 250 עד 254 ע"א ובסוף „סליקו לה קדושה“ והעתקתיה ג"כ: טו) א"ב דבן סירא מן 254 ע"א עד 256 ע"א והעתקים: טז) שמוני אותיותיו צד 256 ע"א עד 262 ע"א והעתקתיה. והחוקר צונץ בספרו גר"פ צד 285 הביא זה מכי 541: יז) שדי בדולה צד 262 ע"א עד 267 ע"א מאמרים פליאים: יח) לקוטים מן מס' כריתות ובכורות מן 267 ע"ב עד 268 ע"א: יט) ארבעה מלכים מן צד 268 ע"ב עד 269 ע"ב הוציא לאור החכם הנזיל בספרו תנא רבי אליהו זוטא צד 20 עד 21: כ) סדר אליהו זוטא פרק י"ט עד כ"ה, אשר החכם הנזיל רצה להוציאם שמה לאור אבל לא הדפיסם, ומתחיל שאלו תלמידיו את ר' אלעזר כגוין שעתיד הקב"ה לעשות נקמה בעצמו באדום, מן 269 ע"ב עד 277 ע"א והסיום שם עד שירד הקב"ה בעצמו והציע: כא) ב' פרקים מפרד"א מן 277 עד 279 ע"ב והסיום שנאמר נעשה ונשמע והדפיסם החכם הנזיל שם צד 25 עד 25: כב) אגדה מתחלת עקב אשר שמע אברהם בקולו, והוא מן צד 279 ע"ב עד 280 ע"ב והוא מחובר שם עם הפרקים מפרד"א בלי הפסק כנתיים, והסיום בונה ירושלים ה', והדפיסה החכם הנזיל שם צד 26 עד 28 והביא בתחלה דרשת ר' בנאי עפ"י כי די ראסי קובץ 1240. ואח"כ הדפיס האגדה הזאת מכי קובץ 541 בשם „נוסחא אחרת“: כג) דרכן של תלמידיו חכמים מן צד 280 ע"ב עד 285 ע"א: כד) רפואות וסגולות וגם ענינים אחרים מן 285 ע"א עד 286 ע"ב: כה) בסוף הקובץ נמצא ככתב אחר מכתב לעדת לימוגיש [Limoges] נכתב בשנת תשע מאות ועשרים וארבע לחורבן, הוא שנת ד"א תשע"ב ליצירה [1012] למספרם. מן המכתב הזה נעשה לי העתקה ואח"כ ראיתי כי נדפס במחברת אוצר טוב שיצאה לאור ע"י החכם מו"ה אברהם ד"ר בערלינגר:

הביא מאמרים מן המדרש חוית הוה נמצא כי מצוין עליהם „פסיקתא רבתי“ (ג) ואין ספק כי הטעם בזה יען כי היה לפניו המדרש רבה על שה"ש מחובר יחד בקובץ אחד עם הפסיקתא רבתי לכן הביא המאמרים מן מדרש רבה על שה"ש בשם פסיקתא רבתי, וגם בפסיקתא רבתי ב"י הנמצא באוצר הספרים של די ראססי בפארמא קובץ 1240 אחר פסקא י"ח נמצא מדרש שיר השירים (עיין מבוא לפסיקתא דר"כ הערה ב') והנה ראיתי כי הרב החכם מהר"א עפשטיין בספרו אלדר הדני צד 79 העיר שלענין הקדמונים היו שני מדרשים שונים על שה"ש: האחד הוא מדרש חוית הגדפס, והשני היה פסיקתא על שיר השירים, שממנה מביא הרבה בעל הילקוט בשיר השירים מסימן תקפ"ט ואילך, והביא עוד שם, ר' משה אבן תבון בפירושו לשה"ש דף י' כתב: במדרש שה"ש בילמדנו תורי זהב נעשה לך אלו דברי תורה וכו', מדרש חוית כתורים כשתי תורות, וכונתו לשני מדרשים שונים את הפסיקתא כינה בשם ילמדנו כי בוודאי התחילה בלשון ילמדנו רבינו כהרבה פסיקות בהפסיקתא רבתי ע"כ: אולם לא קלע בזה אל השערה, כי לא היה כלל פסיקתא על שיר השירים, ומה שמצוין בילקוט „פסיקתא רבתי“ (עיין לעיל הערה ג') מקורם בחוית שלפנינו בדפוס, באשר הילקוט חשב כי המדרש רבה על שה"ש הוא פסיקתא רבתי, או יען כי היו שניהם מחוברים יחד באסיפה אחת כאשר כתבתי לעיל, והילקוט הביא עוד מאמרים רבים מן מדרש שה"ש וזמא (אשר אני מוציא כעת לאור) בשם „מדרש שיר השירים“, גם מה שהביא בשם ר"מ אבן תבון גם בזה לא אוכל להסכים עמו כאשר חשב כי היו שני מדרשים שונים והפסיקתא רבתי כינה בשם ילמדנו, ואם היה לפניו עוד מדרש אחר על שה"ש היה מביאו עוד איזה פעמים בפירושו, וכל המאמרים שהביא המה כולם אחד לא נעדר מן מדרש חוית אשר לפנינו בדפוס, רק הר"מ אבן תבון הביא בילמדנו תורי זהב אלו דברי תורה כו' ומעתיק אחד בא והוסיף „במדרש שיר השירים“ וכל המוסף גורע, כי אין זכר מזה במדרש שה"ש, רק הוא מאמר מילמדנו, והר"ם אבן תבון הביא בספרו הרבה מאמרים בשם הילמדנו ובשם מדרש חוית:

(ו) והנה אמרתי כי המדרש זוטא על שיר השירים היה לפני בעל הילקוט והנני נוטף לפני הקוראים רשימה מכל המקומות ההם, כי מלבד בילקוטו על שה"ש הוכירו גם

(ג) ואלה הם המקומות אשר מצוין „פסיקתא רבתי“ והמה במדרש חוית (ילקוט שה"א רמז קל"ד) כרשעים יצא רשע אתה מוציא צדיק מוליד צדיק כו' מצוין „פסיקתא רבתי“ והוא בריש מדרש חוית: (מ"א רמז קע"ה) ויקץ שלמה והנה חלום עומד על כנו צפור מצפצפה כו', והוא בריש מדרש חוית: (שם רמז קע"ט) וידבר שלשת אלפים משל, משלי אמר תחלה ואח"כ שה"ש כו', הוא ג"כ בריש מדרש חוית: (ישעי' רמז שמ"א) מה שמן תחילתו מר כו', הוא בחוית פ' כי מובים דודיק: (ירמיו רמז רס"ז) בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני א"ל הקב"ה הביאו ערבים כו', הוא בחוית פ' משכני: (יחזקאל רמז שפ"ג) עתידה ירושלים להיות מטרפולין כו', הוא בחוית פ' שחורה אני: (שם רמז תקפ"ט) מעשה ברה"ן בן דוסא שראה בן עזרו כו', הוא בריש חוית: (דברי הימים רמז אלף פ"ב) וישב שלמה על כסא ה' אר"י אפשר לכו"ד לישב על כסא ה', הוא בריש חוית: (שה"ש רמז תקפ"ד) שיר השירים והמעולה כו', הוא בריש חוית: (שם רמז תקפ"א) כי מובים דודיק מנין, הוא בחוית ספוק זה: (שם שם) על כן עלמות אהבך כו' אר"ב בשעה שאתה מביא לנו אורה, הוא בחוית פ' לריח שמניך: (שם רמז תקפ"ג) לססתי ברכבי פרעה כו', הוא בספוק פ' זה: (קהלת רמז תקפ"ה) דברי קהלת ר' חייא רבה אמר משלי כתב תחלה כו', הוא בחוית פ"א: (שם רמז תקקע"א) ד"ה טוב אשר לא תדור מצוין „פסיקתא רבתי“ וזה לא נמצא לא ברבתי ולא בחוית רק הציון הוא בשעות וצ"ל „וי"ר“ והוא שם פל"ז אות א': (שם רמז תקקע"ז) גם זה לעומת זה שאל אחר את ר' מאיר כו', מצוין „פסיקתא רבתי הגיגה דף מ"ו“ הציון פסיקתא רבתי יש לחוקק מן הספר, ונשתררב מן המאמר שלאחריו על ד"א עשה הקב"ה ושם מצוין פסיקתא רבתי, ובאמת גם שם הוא בשעות וצ"ל „פסיקתא“ והוא בפסקא ביום השמיני (דף קצ"א ע"ב), ופה המקום להעיר כי נמצא בילקוט מצוין עליהם „פסיקתא רבתי“ ולא מצאתי עוד מקומם: (הושע רמז תקכ"ט) צדור אפרים: (צפני רמז תקס"ו) צפני אחד מג' נביאים: (זכרי' רמז תקע"ד) ואשא עיני וארא ארבע מרכבות סוסים אדומים כו': (שם רמז תקפ"ה) והי' לעת ערב יהי' אור א"ר אלעזר אין משלן של ד' מלכויות אלא יום אחד מיומו של הקב"ה:

במקומות אחרים ויכנהו בשם „מדרש שיר השירים“ כמו: (ילקוט ויקרא רמו תע״ה) נפש כי תמעול מבאן אתה דן צדקה כו' מצוין „מדרש שיר השירים“ ואין זכר מזה במדרש רבה על שה״ש, רק במדרש זוטא א' ט״ו פסוק הנך יפה רעיתי: (ילקוט יהושע רמו כ״ג) האדם הגדול בענקים, אדם זה אדם הראשון, הגדול אלו אברהם יצחק ויעקב כו', מצוין „שיר השירים רבה“ וצ״ל מדרש שיר השירים ומלת „רבה“ נוסף מאיזה מניה, והוא בשה״ש זוטא א' ט״ו פ' הנך יפה רעיתי: (ילקוט ישעי' רמו רפ״ח) ערוך השלחן מדבר בעשו כו', מצוין „ב״ר מדרש חוית“ והוא בב״ר סוף פס״ג והמלות „מדרש חוית“ נוספו מאיזה מניה ושייכים למאמר שלאחריו ד״א ערוך השלחן צפה הצפית אקום מנרתא כו', ומצוין שם בטעות „מדרש רות“ וליתא במדרש רות רק בחוית פ״ג פ' כמעט שעברתי, ובעל הילקוט לא יכנה המדרש על שה״ש בשם מדרש חוית: (ילקוט משלי רמו תקנ״ב) ד״א חסד שאו״ה עושין הטאת הוא לישראל כו' ד״א צדקה תרומם גוי צדקה שישראל עושים מרומם אותם על כל אומה ולשון כו', מצוין „מדרש שיר השירים“ והציון הזה מוסב על ד״א צדקה תרומם גוי צדקה שישראל עושים מרומם אותם על כל אומה ולשון, וכן על המאמרים שלאחריו ד״א צדקה שעושים היא גורמת להם שהאומות מרוממין אותם, ד״א צדקה שעושים גורמות שיהיו מקבלים פני שכניה כו', ד״א שעשה יצחק שפשט צוארו כו', ד״א שעשה בן הדר כו' הוא מן שה״ש זוטא א' ט״ו פסוק הנך יפה רעיתי, ומאמר הראשון חסד שאו״ה עושים כו' הוא מפסיקתא דר״ב פסקא שקלים (דף י״ב ע״ב), ועוד אעיר כי בילקוט ישעי' רמו ש״ו ד״ה נחמו נחמו עמי מצוין „מדרש שיר השירים“ ולא מצאתי המאמר בזוטא.

ז) בילקוט על שה״ש מובאים הרבה מאמרים הנובעים מן מדרש זוטא (ד), כמו שתראה (ילקוט שה״ש רמו תקפ״ט) שלשה שירים כנגד שלשה עולמות, הוא משה״ש זוטא: (שם שם) אשר לשלמה למי שהשלום שלו המה זורחת על הצדיקים, הוא בשה״ש זוטא: (שם שם) שתי נשיות א' בעולם הזה הוא משה״ש זוטא: (שם שם) ד״א ישקני מנשיקות אלו עשרת הדברות, מצוין „מדרש“ הוא בשה״ש זוטא: (שם שם) כי טובים דודך מיין מה היין תנחומין, הוא ג״כ שם: (שם שם) ד״א כי טובים דודך מיין אי מה יין כל זמן שהוא מתיישן הוא חסר, אף דברי תורה כן, הוא ג״כ שם: (שם שם) משכני בגלות על מנת אחרך נרוצה לעיל, הוא ג״כ שם: (שם רמו תקפ״ב) ד״א מי שמשבנו ביד חבירו, הוא שם, (שם שם) ד״א הביאני המלך חריוו שעתיך המקום להראות לישראל את נגזי המרום, הוא שם: (שם שם) ד״א אמרו כך אנו שמחים כו', הוא שם: (שם שם) ד״א נזכירה דודך מי פעל לפניך כו' הוא שם: (שם שם) א״ר אייבו בישרת גדולה עבדו אותך, הוא שם, (שם שם) נזכירה דודך מיין מה הדר הזה, הוא שם: (שם שם) שחורה אני ונאווה, וכי אפשר לשחור להיות נאה, הוא שם: (שם שם) שחורה אני בטיט ולבנים, הוא שם: (שם שם) ד״א לסוסתי זו המרייה שהמרו על הים, הוא שם: (רמו תקפ״ד) ד״א צרור המור זה לילה, הוא שם: (שם שם) א״ר ישמעאל אשבל הכופר, הוא שם: (רמו תקפ״ה) ד״א הנך יפה רעיתי במתן צדקה, הוא שם: (שם שם) שושנת העמקים כדרך שהשושנה הזו נאה, הוא שם: (רמו תקפ״ו) שמאלו תחת לראשי זה אהרן, הוא שם: (שם שם) כמה השביעם בצבאות, הוא שם: (שם שם) ד״א קול דודי כיון שישמע קול השופר, הוא שם: (שם שם) השמיעני את קולך זה משה, הוא שם: (שם שם) אחוו לנו שועלים, עד אלו היונקים, הוא שם: (שם שם) על משכבי, כלילות בשעה

שעקד אברהם, הוא שם: (שם שם) וכי מן המדבר העלה אותם אלא מלמד בו, עד אלו שבעים וקנים, הוא שם: (שם שם) ד"א הנה משתו זה בית המקדש ששים גבורים כ"ד משמרו' כהונה, הוא שם: (שם שם) ד"א אפריון זו ברית עולם, הוא שם: (רמו תתקפ"ו) צאנה וראנה צאו וראו, הוא שם: (רמו תתקפ"ח) ביו' חתונתו אלו ימי המשיח, הוא שם: (שם שם) הנד"פה רעיתי אלו הזקנים בו' עד תורה בצנעה, הוא שם: (שם שם) ד"א שערך כעדר אלו ישראל, הוא שם: (שם שם) ד"א שערך כעדר העוים אלו ישראל כשהלכו למדין, הוא שם: (שם שם) נחוט השני זה חוט הפרכת בו' עד אלו הנביאים, הוא שם: (שם שם) ד"א כמדל דוד צוארך במקום שהיו ישראל בו' עד אנכי מגן לך, הוא שם: (שם שם) הרועים בשושנים זה היה יהושע וכלב בו' עד שנאמר ויקח אברהם את שרה אשתו, הוא שם: (שם שם) אתי מלבנון מבית המקדש בו' משל למה הדבר דומה, הוא שם: (שם שם) ד"א נופת תמונה אלו שני משיחים, עד ונשובות כאחד, הוא שם: (שם שם) עורי צפון שאין הצדיקים צריכים לע"ל מיני בשמים, הוא שם: (שם שם) ד"א הרוחות עתידין להתוכח צפון אומר, הוא שם: (שם שם) ד"א שלחין פרסם זה קטורת בו' עד זה משה ואהרן, הוא שם: (שם שם) עורי צפון מכאן אתה אומר, הוא שם: (שם שם) ד"א עורי צפון וכואי תימן שהרוחות עתידות בו', הוא שם: (שם שם) כי חולת אהבה אני מה החולה, הוא שם: (רמו תתקצ"א) ד"א מה דורך מדוד היפה בנשים הכשרים שבאומות בו' עד דיו גלילי זהב אלו הלוחות, הוא שם: (שם שם) ד"א מי זאת הנשקפה זו גאולת המשיח, עד מקבל לפי מעשיו, הוא שם: (שם שם) ד"א אל גנת אגנו זה היה אברהם, עד מגורות של מצוה, הוא שם: (רמו תתקצ"ג) מי זאת עולה משל למלך, הוא שם: (שם שם) רשפיה רשפי אש לע"ל זיוון של ישראל, הוא שם:

(ח) המדרש שיר השירים זוטא הוה, ראהו גם רבי מכיר בן אבא מרי והביאו בילקוט המכירי על ישע' אשר הוציא לאור החכם ר' יהודה זאב כהנא שפירא מלאנדאן (ברלין תרנ"ג) והמה י"ט במספר, והביא ג"כ מאמרים בשם "שיר השירים" והם נמצאים לפנינו במדרש חו"ת, וכאשר הביא מאמרים מן מדרש זוטא יבנהו "הגדת שיר השירים" ואלה המה: (צד 9 שורה 6) הגדת שיר השירים את מוצא כשחטאו ישראל לא היו בנייהם לבין הסדומיים אלא הצדקה בו' עד אבל לפני הקב"ה היא גדולה שהיא נכנסת לפני השכינה, הוא בשיר השירים זוטא א' ט"ו פסוק הנך יפה רעיתי: (צד 18 שורה 34) הגדת שה"ש מניין אתה אומר שבזכות הצדקה בו' עד הגלות מתכנסין, הוא שם בזוטא פסוק הנ"ל: (צד 35 שורה 1) הגדת שה"ש מעין גנים זה המעין שהמקום עתיד לטהר בו הצדיקים בו' עד שעמדו בבית המקדש, הוא ג"כ שם בפסוק הנ"ל: (צד 37 שורה 16) הגדת שיר השירים עשר שניות הן בו' עד מהר סיני ניתנה, הוא בזוטא א' א' פסוק שיר השירים: (צד 74 שורה 26) בהגדת שה"ש ברח דודי ברח כבוד מישראל בו' עד הכרכה למפרע, הוא בזוטא ח' י"ד פ' ברח דודי: (צד 79 שורה 23) הגדת שה"ש רשפיה רשפי אש עתיד זיוון של ישראל להיות יוצא באש בו' עד שלהבת יה, הוא בזוטא ח' ו' פ' רשפיה: (צד 80 שורה 24) הגדת שה"ש כי עזה כמות אהבה עזה היתה האהבה שאהב הקב"ה את ישראל בו' עד לא יצור את אפרים, הוא בזוטא ח' ו' פ' כי עזה: (צד 89 שורה 10) הגדת שה"ש פתחי לי הרי זו לימות גוג ומגוג בו' וכני עמון משמעתם, הוא בזוטא ה' ב' פסוק פתחי לי: (צד 91 שורה 23) הגדת שה"ש מצאוני השומרים ביום שניתנה רשות למלאכי השרת שיהיו עומדים על החומה בו' עד ירע אף יצריה, הוא בזוטא ה' ו' פסוק מצאוני השומרים: (צד 105 שורה 7) הגדת שה"ש כרם היה לשלמה אלו עשרת השבטים בו' עד ברעתם ישמח מלך, הוא בזוטא ח' י"א פסוק כרם

היה לשלמה: (צד 150 שורה 24) הגדת שה"ש השבעתי אתכם איוה היא האהבה זו ירושלים כו' עד ובתקוע שופר תשמעו. הוא בוטא ב' ו' פ' השבעתי: (צד 113 שורה 34) הגדת שה"ש כאהלי קדר בדרך שמותחין האהל הזה כו' לכך נאמר כאהלי קדר. הוא בוטא א' ה' פסוק כאהלי קדר: (צד 125 שורה 21) הגדת שה"ש אני ישנה זו הגאולה כו' עד שובתו שם לעיני ויבשו. הוא בוטא ה' ב' פ' אני ישנה: (צד 125 שורה 25) עוד שם בהגדת שה"ש משניה מן החלונות זה המשיה כו' עד אלו שערי הדרום, הוא בוטא ב' פ' פסוק משניה: (צד 150 שורה 18) הגדת שה"ש כו'. מובא המאמר אשר הביא בצד 125: (צד 216 שורה 3) הגדת שה"ש שניך בעדר הרחלים, מה הרחל היו שכולה קדושה כו' עד ולא מצוה. הוא בוטא ו' ו' פ' שניך: (צד 229 שורה 31) הגדת שה"ש כי תראה ערום וכסיתו כו' עד ובשרך לא תתעלם. הוא בוטא א' ט"ו פסוק הנך יפה: (צד 253 שורה 6) שבעים שמות נקראת ירושלים כו' עד לא יאמר לך עוד עוובה. הוא בוטא א' א':

פ) המדרש שה"ש וטא הזה היה גם לפני קדמונים אחרים (ה) כמו הרב הנשיא ר' יהודה בן ברילי הברצלוני (חי באמצע המאה התשיעית לאלף החמישי זה לערך שמונה מאות שנה). הוא בעל ספר העתים מובא בתוס' ברכות י"ז ע"ב ד"ה תרי, ובעירובין ק"ד ע"א ד"ה הכי, ובפירושו לס' יצירה (בערלין תרמ"ה) דף קכ"ה הביא וז"ל: ומצינו בקצת נוסחי אנדטא בשיר השירים דמפרש בהו' שבעים שמות של שבח שקרא בו המקום את ישראל ע"כ, והוא נמצא במדרש שה"ש וטא בפסוק ראשון.

גם הרמב"ן (חי בסוף אלף החמישי ובשנת ה"א כ"ז עלה לירושלים) בספרו תורת האדם בשער הגמול (דף ק"ב ע"ג) הביא וז"ל: במדרש שה"ש אמרו בן הביאני המלך חריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות לישראל נגזי מרום החרים שבשמים, ר' יהודה אומר הרי אתה למד מיעקב שאמר לו הקב"ה קום עלה בית אל וגו' מלמד שראה לו הקב"ה עליה למעלה מעליה, והראה לו הדרים שבמרום, ד"א חריו גיע, מכאן אמרו כמעשה הרקיע כן מעשה גיע ע"כ. והוא בשה"ש וטא בפסוק הביאני המלך חריו: עוד שם הביא: ובמדרש שה"ש אמרו תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים שהן נתונות עמו במרום, שלשה נכנסו זה לפניו מזה, ומשה נגש אל הערפל, לפניו ממנו צדק ומשפט, שכן כתיב צדק ומשפט מכון נסאך, לפניו מהם נפשות הצדיקים, שנאמר אשר בידו נפש כל חי, ואומר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ע"כ, וזה נמצא ג"כ במדרש שה"ש וטא פסוק תוכו רצוף אהבה:

גם בפ"י שה"ש המיוחס להרמב"ן (נדפס בפעם ראשונה באלטונא תקכ"ד) וחיברו ה"ר עזריאל תלמיד הרמב"ן (עיין אודותיו בס' אור החיים להחוקר ה"ר חיים מיכל ז"ל צד 565), והפ"י הזה נמצא ג"כ בכ"י באוצר הספרים בליידן, מזכיר ג"כ המדרש וטא

ד) ואולי ה"י המדרש וטא יותר גדול ממה שהוא בכ"י שלפניו והמתקנים השמיטו איוה מאמרים כמו שתראה רבינו הלל הביא בפ"י לספרי כתב יד מאמר במדרש שה"ש והביא דבריו הרב החכם מוהר"ם איש שלום במאור עין לספרי (פ' פנחס פוסקא קל"ט סי' ט"ז) והלשון שהביא לא נמצא לא בשה"ש רבה ולא בזוטא, גם בעל שבלי הלקט השלם ה' פסח סי' ר"ח הביא מאמר בשם אנדת חיות, והוא בשה"ש רבה (תנקרא ג"כ מדרש חיות) פ' שהורה אנו, וכן בה' לולב סי' שע"ב הביא ג"כ מאמר בשם אנדת חיות והוא ג"כ בשה"ש רבה פ"א, אבל בה' ר"ה סי' רפ"ב הביא וז"ל במדרש שיר השירים בפ' השבעתי אומרת כנסת ישראל למלאכים העומדים על שערי תפ"ה כו' וזה לא נמצא לא ברבה ולא בזוטא, וכן ה"י מנחם ציוני בספרו ציוני פ' שמות דף ג"ז ע"ג רפ"ס קרימונה הביא וז"ל מצאתי במדרש שה"ש בפ' לא ידעתי נפשו שמתני כו' מיכה הוא שהעלה הצורה כו', וזה לא נמצא ג"כ לפנינו, ואם יהי' ה' בעורי להוציא לאור גם המדרש שה"ש רבה אדבר ברחבה מכל המקומות אשר מובא המדרש שה"ש רבה בקדמונים:

הזה וז"ל במדרש שיר השירים הביאני המלך הרריו אלו חררי גן עדן. עוד שם וכן אמרו ז"ל במדרש שה"ש תוכו רצון אהבה אלו נפשות הצדיקים שהן נתונות עמו כמרומם. שלשה נכנסו זה לפניו מזה כו' והמה המאמרים שהבאתי בשם הרמב"ן בשער הנמול: גם בכתב יד אחד בלשון ערבי ונתקן ללשון הקודש על ידי החכם הר"א נייבויער בקובץ על יד (בערלין תרמ"ח) ח"ד צד 63 שנשאל ר' אברהם בן הרמב"ם ז"ל אם נזכרים בדברי חז"ל השבטים הנמצאים בקצה הארץ או לא, והשיב וששאלת על הדבר אשר נודע בישראל על אודות השבטים ושהם נמצאים בקצה הארץ אם הוזכרו רבותינו ז"ל או לא, התשובה שרבותינו ז"ל כבר הוזכרו זאת, אמרו בב"ר דר' הושע"י פ"ג, ובהגדת שיר השירים אף ערשנו רעננה (שה"ש א' ט"ז) אלו עשרת השבטים שהם לפנינו מנהר סמבטיון, והביא עוד שם מאמרים בתלמוד בבלי ות"כ ותוספתא, והמאמר שהביא מהגדת שה"ש נמצא במדרש שה"ש זוטא (כ"י שלפנינו) בפסוק הנך יפה, ובעל ילקוט שמעוני רמז תקפ"ה הביא מאמר גדול שהוא במדרש זוטא וגם המאמר הזה נמצא בתוכו. הרקנטי עה"ת פ' בהעלותך הביא בשם מדרש שה"ש שבעים שמות קרא הקב"ה לישראל, שבעים שמות להקב"ה, והמאמר הזה נמצא במדרש שה"ש זוטא בתחלתו:

(*) בקובץ 541 הנ"ל נמצא גם המדרש רות רבה ונלקח בחסר (ו) ואח"כ כתוב שם "מדרש מגילת רות בפנים אחרים" ואני כנתיב "מדרש רות זוטא", והוא היה גם לפני בעל הילקוט שמעוני, כי מלבד שהביא הרבה מאמרים הנמצאים ברות רבה הביא ג"כ מאמרים מרות זוטא, ובעל הילקוט ערבם יחד בערבוביא ולא ציין המקור, ובאזיה מקומות מצוין "מדרש רות" ובציון הזה כוון לפעמים לרות רבה ולפעמים לרות זוטא. ועד היום לא נודע הדבר, אותם המאמרים אשר אינם נמצאים ברות רבה מאזיה מקום לקחם ושם אותם בילקוט, ובעבור זה תראה כי הרב הגאון בעל מגן אברהם א"י"ה סי' תי"ג סק"ח הביא הטעם שאמרים רות בשבועות דאיתא בילקוט רות רמז תקצ"ז מה ענין רות אצל עצרת שנקראת בזמן מתן תורה, ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי יסורין ועוני וכו' עכ"ל, וגם הגאון חיד"א בברכי יוסף א"י"ה סי' תצ"ד סק"א הביא וז"ל: נהגו לקרות מגילת רות בעצרת והוא מר"ל בילקוט רות מה ענין רות אצל עצרת, ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי יסורין ועוני וכו', הביאו את זה בשם הילקוט, אולם דברי הילקוט נובעים מן מדרש רות זוטא שלפנינו פ"ב ה' פסוק ויאמר בועז וע"ש הערה א':

(א) רבינו טוביה ב"ר אליעזר בלקח טוב על רות הביא דברים הנמצאים ברות רבה (ו) והביא ג"כ מאמרים מרות זוטא מזה אנו למדין כי ה' לפניו המדרש זוטא על רות והשתמש בו, כמו שתראה (לקח טוב רות א' ב') ושם האי"ש אלימלך ושם אשתו

(ז) כמו (פ"א אות ה') מן לגור בשרה מואב א"ר לוי, מכאן עד ושם איש אלימלך פ"ב אות ה' חסר ככ"י, וכן (פ"ב אות ח') א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק, עד א"ר יוסי בן חלפתא מיכמי לא קראתי לאשתו, חסר ככ"י, (פ"ב אות י"ט) כל המאמר מאות זה חסר ככ"י: (פ"ב אות כ"א) המלות "חסר אלף תשש כהן שהן מהלכות ובוכות" חסר ככ"י: (פ"ב אות כ"ג כ"ד כ"ה) כל המאמרים חסר ככ"י (פ"ג אות א') מן ר' מישא בר בריה דר' יהושע נשתקע ג' ימים בחליו, עד רב הונא ויש גלותא חסר ככ"י, (עוד שם אות ב') מן תניא קטני גוים וחילתו של כבודנצר עד סופו וכל אות ג' ואות ד' חסר ככ"י ומתחיל מן אות ה' ותרא כי מתאמצת, גם לא נמצא ככ"י רק עד פ"ה אות ג' והסיים אמורים לעץ אבי אתה ומכאן ואילך חסר ואח"כ מתחיל מגילת רות בפנים אחרות:

(ז) פה אעיר דרך אגב, הכסף משנה ח"ב שהמדרש רות ה' לפני הרמב"ם למקור כי בה' ת"ת פ"ה ה"ז הביא על דברי הרמב"ם שכתב ולא ישב לפני רבו עד שיאמר לו שב, הוא נובע מן מדרש רות ויאמר שבו פה וישבו מכאן שאין רשות לקטן לישב עד שיתן לו רשות הגדול, וכמו כן ראיתי בשו"ע יו"ד סי' רמ"ב סי' י"ז על ולא ישב לפניו עד שיאמר לו שב מצוין שם בסו"ל לישון הרמב"ם ממדרש רות ויאמר שבו פה וישבו מכאן שאין רשות לקטן לישב כו' ע"כ, אבל ברור כי הרמב"ם ז"ל הוציא זה מירושלמי כתובות פ"א ה"א (דף כ"ה ע"א) ויאמר שבו פה וישבו א"ר אלכסנדרו מיכן שאין קטן רשאי לישב עד שיאמר לו הגדול שב:

נעמי ושם שני בניו מחלון וכליון. הזכיר הכל שלא היו מניחין זה את זה. אלא כולם היו בעצה אחת על צרות עין. הוא מן רות זוטא עיין פ"א הערה ט': (שם) ושם שני בניו מחלון וכליון מחלון שמחל לו הקב"ה כו' כליון שנעשה לו כליוה. הוא מן רות זוטא ע"ש הערה י"ב: (שם א' ד') ושם השנית רות שהיתה רותתת מן העבירה. הוא מן רות זוטא ע"ש הערה י"ג: (שם) וישאו להם נשים מואביות מי גרם להם לישא נשים מואביות כו' הוא מן רות זוטא ע"ש הערה ט"ז: (שם א' ה') וימותו גם שניהם אלא תאמר עין צרה בעון האב כו' הוא מרות זוטא הערה כ': (שם ב' ט') א"ר חייא בר אבא כל ראשי הפסוקין שברות ווי"ן חו"ן משמונה כו' הוא מרות זוטא ע"ש א': (בסוף הלקח טוב) ולמה קורין ספר רות בזמן ירידת התורה. ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורין כו'. הוא ברות זוטא פ"ב ח' ב' ויאמר בוועו וע"ש הערה א':

יב) והנני נתן בזה רשימה מן מאמרי הילקוט על רות הנובעים מן מדרש רות זוטא: (ילקוט רות רמז תקצ"ו) ר' תנחומא פתח נדרשתי ללא שאלוני הוא מן ריש רות זוטא. וכן בילקוט ישע"י רמז שס"ט ד"א נדרשתי הוא ג"כ מן רות זוטא וחסר הציון (שם רמז תקצ"ז) אמרה תורה חסר הציון והוא ג"כ מן רות זוטא בהתחלה ולא נכון הפרידו המרפסים והצינו רמז חדש והוא מאמר אחד עם סוף רמז שלפניו: (שם רמז תקצ"ט) א"ר פרחי' כו' הוא ג"כ מן רות זוטא פ"א א': (שם) ושם האיש אלימלך, הוא ג"כ שם. (שם) א"ר יוחנן צריך אדם לחוש לשם מחלון שהוא לשון מחילה עד שיצאת ממנה גלית. הוא ג"כ משם. (שם) וישאו להם נשים מואביות מי גרם להם כו' הוא ג"כ משם: (שם) וימותו גם שניהם ללמדך שעין הרע מכה בכנים מצוין. מדרש רות" וכוונתו לרות זוטא עד אם אדרוש לכם: (שם) ד"א ותצא מן המקום מה ראה הכתוב כו'. מצוין. מדרש רות" והוא במדרש רות זוטא שלפניו: (שם) ותאמר נעמי לבי כלותיה לכנה שכנה. הוא מן רות זוטא: (שם) שכנה בנותי. למה. ג' פעמים. הוא ג"כ משם: (שם) הזאת נעמי שהיו בנות לחם משתמשות בתכשיטיה מצוין. מדרש רות" והוא ברות זוטא עד ונשא ונתן בהם והעשיר: (שם רמז תר"ג) אמצא הן בעיניך אדוני כי נחמתני. מה נחמה נחמה מצוין. מדרש רות" והוא ברות זוטא עד יבנה הכית לשמי: (שם רמז תר"ד) כיון שנתרחקה אמר בוועו לנערו. הוא מרות זוטא: (שם) ולא יפגעו בך בשדה אחר. הוא ג"כ שם: (שם רמז תר"ז) יתן ה' את האשה א"ר יוחנן כל הנושא אשה כשרה מצוין. מדרש רות" והוא ברות זוטא: (שם רמז תר"ז) מעשה בחסיד אחד שירד מנכסיו הוא ג"כ שם: (שם) א"ר חייא כל ראשי פסוקים של רות ווי"ן. הוא ג"כ מרות זוטא פ"ב פסוק ח': (שם) ויקח בוועו את רות אמרו אותה הלילה שבא עליה מת. הוא ג"כ שם. ובכל המקומות בילקוט על ג"ך אשר הביא מאמרים ממדרש רות ומצוין. מדרש רות" הם כלם מן רות רבה. ופעם אחת בילקוט יהושע רמז ל"ה ד"ה נתעצלו ישראל מצוין. אנדת רות" והוא בפתיחתא דרות אות ב' (ח):

יג) גם נמצא בקובץ הזה 541 מדרש קצר על איכה אשר אנחנו. מדרש איכה זוטא, ולא היה נודע גם ממנו עד היום הזה. והי' ג"כ לפני בעל הילקוט והביאו כמעט כולו בילקוטו על איכה. ובמבוא למדרש איכה רבה אשר אוציא אי"ה בקרוב לאור עפי' כתב יד רומי נתתי רשימה מכל המקומות אשר הילקוט מציא את המדרש איכה רבה מראשית ספרו עד סופו בכל רמז ורמז ואנה המאמרים נמצאים במדרש איכה בפתיחות

(ח) ראיתי בספר רב פעלים להגאון ח"ר אברהם בנו של הגאון הרא"ו ז"ל הביא בדרך ט"ז ז"ל: "אגדת רות" מובא בילקוט יהושע רמז ל"ה ואינו לא מדרש רות ולא רות רבתי עכ"ל. ונעלם ממנו במח"ב כי דברי הילקוט מקורם ברות רבה שם שציינתי:

או בנוף המדרש באיזה פרשה ובאיזה פסוק, כי בעל הילקוט רשם „איכה רבתי“ סתם ואת מקורם לא הערה, ובילקוט איכה כל המאמרים הם בלי ציונים מלבד על ג' מאמרים רשם אחד המגידים „מדרש“ ועוד על ב' מקומות מצוין מדרש בטעות (ט). ואלה הם המקומות אשר בעל הילקוט הביא בהם את המדרש איכה זוטא: (ילקוט איכה רמו תתקצ"ה) א"ר אלעזר משל למלך הוא באיכה זוטא אות ה' (שם רמו תתקצ"ו) אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש, הוא שם אות כ"ו (י), ובפתיחתא ראיכה רבתי הוא בסגנון אחר: (רמו תתקצ"ז) אמר יצחק לפני הקב"ה הוא שם שם: (שם רמו תתקצ"ח) טוב פתח אברהם הוא באיכה זוטא אות כ"ז: (שם שם) ועתיד הקב"ה להפוך ט"ב הוא שם אות כ"ח: (שם שם) דברי ירמיה בן חלקיהו א"ר שמלאי הוא שם שם. (רמו תתקצ"ט) א"ר שמעון הוא שם אות ל': (שם) דברי ירמיה אמר הקב"ה לירמיה הוא שם אות ל"א: (שם) א"ר יודן בר סימון, הוא שם אות ל"ב: (שם) א"ר פנחס כל מקום שתמצא הוא שם אות ל"ג: (שם) אמר הקב"ה לישראל, הוא שם אות ל"ד: (שם) מאי ירמיה, הוא שם אות ל"ה: (שם) שמעו דבר ה' הוא שם אות ל"ו: (שם רמו תת"ד) ארבעה שומעים הם הוא שם אות ל"ז: (שם) אמר הקב"ה אבותיכם לא מצאו בי עול, הוא שם אות ל"ח: (שם רמו תת"ה) איכה ישבה בדד כל מה שאירע לאדם אירע לישראל, הוא שם אות ל"ט: (שם רמו תת"ו) איכה ישבה כדד למה נכתבה קינות בא"ב, הוא שם אות א': (שם רמו תת"ז) דרש ר' אלעזר הוא שם שם: (שם רמו תת"ח) איכה ישבה בדד א"ר נחמיה, הוא שם אות ב': (שם) העיר רבתי עם עיר המרבה את עמה, הוא שם אות ג': (שם רמו תת"ט) היתה כאלמנה, הוא שם אות ד': (שם רמו תת"י) רבתי בגוים עיר שטבעה יוצא, הוא שם אות ה'. (שם רמו תת"יא) ככה תבכה א"ר חנינא, הוא שם אות ו' (שם רמו תת"יב) אין לה מנחם הוא שם שם. (שם רמו תת"יג) כל רעיה זה נבריא, הוא שם אות ז': (שם רמו תת"יד) גלתה יהודה א"ר אלעזר, הוא שם אות ח': (שם רמו תת"טו) אמרו מעשה באדם אחר, הוא שם אות ט': (שם רמו תת"טז) אמרו מעשה

ט ג' מקומות בילקוט מצוין „מדרש“ איכה סוף רמו אלף א' מומתאה בשוליה מצוין „מדרש“ והוא באיכה רבתי פ"א ט', וגם רמו אלף י"ו בהתעטף כחלל מצוין „מדרש“ והוא באיכה רבתי פ"ב י"ב ובריזא אלף כ"ח אני הגבר מצוין „מדרש“ הוא באיכה רבתי פ"ג א'. ובג' מקומות מצוין „מדרש“ והוא בטעות וצ"ל „פסיקתא“ והוא בפסיקתא דר"ב פסקא דברי ירמיה (ק"א ע"ב) ומצוין לנכון בילקוט יהושע רמו י"א „פסיקתא“ וע"ש בפסיקתא מה שהעירתי בהערה כ"ג, ועם שנית רמו אלף מ"ג עוללים שאלו ללחם ר' יוסי הגלילי אומר עוללים אלו שבמעו אמן מצוין „מדרש“ בטעות וצ"ל „מכילתא“ והוא בפ' בשלה, וראיתי בילקוט דפוס פראנקפורט דאדר משנת תס"ט מצוין „מדרש“ גם ברמו אלף י"ב ד"ה מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה מה כתיב למעלה כן הענין, והציון הזה בטעות כי לא נמצא זה במדרש איכה רבתי רק במדרש איכה זוטא:

י פה יש להעיר כי לפני בעל הילקוט היו העלים כהכתב יד שהיה לפניו מהפוסקים, לכן הביא בתחלה המאמרים מהמדרש איכה זוטא מן סי' כ"ז עד סי' מ', ואח"כ מן סי' מ' עד סי' כ"ח, ויש להפך הסדר, ומצאתי כי גם הילקוט ירמיה הביא מאמרים מן מדרש איכה זוטא, כמו שתראה בילקוט ירמיה רמו רע"ט ד"ה מבליגייתו הביא מאמר אחד ורשם בגליון „איכה רבתי“ והוא בפתיחתא סי' ל"ב והמאמר הוא עד על שבר בת עמי השברתי משל לכן מלך, ומן המאמר הזה על שבר בת עמי עד סוף הרמז עד מואיכה זוטא, ומובא בילקוט איכה רמו תת"כ"ב והוא באיכה זוטא סי' י"ה, וכן בילקוט ירמיה שם במאמר שלאחריו כי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה א"ר אחא כיון שחבר ציון ורשם בגליון „מדרש“ והוא ג"כ באיכה זוטא סי' י"ז, והובא בילקוט איכה רמו תת"כ"א, ואין ספק שהציון מדרש נשמט ממקומו ומוסב על המאמר הראשון על שבר בת עמי השברתי, וכן עוד שם בילקוט במאמר הג"ל ד"א מי יתן ראשי מים מה מים [הלווא] הנחתי עולם חוהו ובוהו כשם שנאמר ורוח אלהים מרחפת עד סוף הרמז כשיצאו ממצרים בשירה יצאו, או ישיר משה, וכשיצאו מירושלים בבכיה, מנא לך, ככה תבכה, הוא המובא בילקוט איכה רמו תת"כ"ז והוא מן איכה זוטא סי' י"ט:

יא מכאן משונה הרמזים בדפוס ווארשוי הרל"ז של הרב החכם מוהר"ר יצחק גאלדמאן ז"ל מדפוסים אחרים אשר הרמזים הם בלי סדרים ואני הצנתי הרמזים עפ"י דפוס ווארשוי הג"ל.

באדם אחד שהיה לו ד' בנים, הוא שם אות י': (שם רמז תתרי"ז) אמרו מעשה באשה אחת, הוא שם אות י"א: (שם רמז תתרי"ז) אמרו שתי נשים, הוא שם אות י"ב: (שם) אמרו מעשה בשבעים בתולות הוא שם אות י"ג: (שם רמז תתרי"ח) כתיב נחמו נחמו נחמו למה שני פעמים, הוא שם אות י"ד: (שם רמז תתרי"ט) ד"א נחמו רבי אומר הוא שם אות ט"ו: (שם רמז תתרי"א) ד"א נחמו אמר להם הקב"ה, הוא שם אות י"ז: (שם רמז תתרי"ב) ד"א מי יתן ראשי מים מה כתיב למעלה הוא שם אות י"ח: (שם רמז תתרי"ג) ד"א מי יתן ראשי מים, מהו מי יתן ראשי מים, הוא שם אות י"ט: (שם רמז תתרי"ד) אמר ר' יהושע בן לוי הוא שם אות כ': (שם רמז תתרי"ט) ואית דאמרי זו אשה ושבעה בניה, הוא שם אות כ"א: (שם רמז תתרי"ל) אמר רב יהודה אמר שמואל מעשה, הוא שם אות כ"ב: (שם רמז תתרי"א) מי יתנך כאח לך, הוא שם אות כ"ג: (שם רמז תתרי"ב) השיב אהור ימינו, הוא שם אות כ"ד: (שם רמז תתרי"ג) ויאמר ה' יען כי גבהו, הוא שם אות כ"ה: (שם רמז תתרי"ג) השיבני ה' אליך עתיד הקב"ה להפוך תיב, הוא שם אות כ"ה:

יד) גם הרוקח הביא מדרש איכה וזטא כמו שתראה בספרו רמזי הפטרות, והביא בהפטרות ואתחנן וז"ל: נחמו נחמו הקב"ה אומר נחמוני נחמוני שאני צריך לנחמה, כדאיתא באיכה וזטא, נחמו נחמו עמי נחמוני נחמוני עמי קרי ביה עמי כלומר עמדי תנחמו ג"כ כו', וכן בכתב יד באוצר הספרים במינכען מסומן 5 ושם 5 a פ' האינונו מובא וזה ששנינו באיכה וזמי לא גלו ישראל עד שעברו על כל התורה כולה, ולכך נכתבה מגלת קינות כאלפא ביתא, ללמדך שלא גלו עד שעברו מאל"ף ועד תיו ע"כ.

טז) בקובץ 541 הג"ל נמצא ג"כ מדרש אחר על קהלת אשר כניתינו, מדרש קהלת וזטא והילקוט ראהו וכל המאמרים שהביא ממדרש קהלת הם לקוחים מן המדרש קהלת וזטא, ואת המדרש רבה על קהלת הנמצא לפנינו בדפוס לא ראה כלל ולא הביאו. בכתב הזה חסרים הדרשות על פ"י פ"יא ופ"יב ואין ספק שנאבדו העלים מסוף המדרש, והנה אחר חסיוס מסוף פ"ט נמצא ככ"י איזה מאמרים מקוטעים, גם מאמר אחד מגמרא מנחות ג"ג ע"א וע"ב אמרו ליה רבנן לר' פרידא כו', אשר אין להם ענין כלל למדרש קהלת, ואח"כ נמצא על פרשה י"ב וזכור את בוראך מאמר מגמרא שבת קנ"א ע"ב, ואח"כ נמצא שם ד"א וזכור את בוראך אמר להם הנביא כו' הוא מאיכה רבתי בפתיחתא סי' כ"ג אף כי נמצא גם בקהלת רבה פ"ב אבל זה הסופר העתיק כולו מן הפתיחתא דאיכה עד סופה, והמאמר הזה על פ"ב הנחתי כמו שהוא ככ"י, והסיוס "לכן הזהרו ועשו טובה והקב"ה יעזור לכם ויתן לכם היים טובים בעולם הזה וגן ערן לעולם הבא וכן יהי' אמן אמן אמין" הם דברי הסופר.

וכפי הנראה ה' המדרש הזה על קהלת בשלימות לפני בעל הילקוט כי ברמז תקפ"ט [צ"ל תתקע"ט] בפ' בעצלתים ימך המקרה (קהלת י' י"ח) הביא ד"א בעצלתים ימך המקרה מי גרם לאשה הזאת שהיא שופעת דמים, מצוין "מדרש" ונובע בלי ספק מן מדרש וזטא (החסר לפנינו) ובפסיקתא דר"כ פסקא בחדש השלישי (ק"ה ע"ב) הוא בשניונים, וכן עוד שם תן חלק לשבעה ר' אליעזר ור' יהושע, מצוין "מדרש" בלי ספק ה' ג"כ לפניו במדרש קהלת וזטא, ובמדרש קהלת רבה הוא בשניונים ובהוספות, והמאמר ד"א תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי החג, וגם לשמונה הוהר אף בקדושת יום השמיני, ליתא בקד"ה, ובמקום בילקוט ר' יודן בר סימון בשם ר' מאיר אם נתת חלק לשבעת ימי הנדה אתה זוכה, לכן ואתה מולו לשמונה, הגי' בקהלת רבה ר' הונא אמר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי הנדה וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה שנאמר וביום השמיני ימול:

בילקוט שם ר' נחמי' אומר תן חלק לשבעה זה דור שמל משה לשבעה. הוא בקה"ר בשם ר' עזריה ובהרחבת דברים בילקוט שם ר' סימון פתר קריא במלואים ובקה"ר הוא בשם ר' יהודה, והמאמר בקה"ר ר' נחמי' פתר קריא בנשיאים לא הביא בעל הילקוט, לכן ברור כי בעל הילקוט לקח מן מדרש קהלת וזטא מן הפרשיות האחרונות החסרות לפנינו, ועיין בפסיקתא דר"ב פסקא ביום השמיני עצרת (קצ"ב ע"א) המאמר ג"כ בשינויים. גם בילקוט שם בפסוק וזכור את בוראך תנן עקביא בן מהללאל אומר, מצוין "מדרש" ובקה"ר הוא בשינויים, ואולי ה"י ג"כ לפניו בקהלת וזטא ונמצא ג"כ בו"ר פ"ח אות א', עוד שם ד"א ויסתכל החגב זו לזו שדרה, אדריינום שאל לר' יהושע בן חנני' כו', מצוין "מדרש" אולי ה"י ג"כ בקהלת וזטא ונמצא ג"כ בו"ר שם, עוד שם וישוב העפר אל הארץ כשהיה, רבי חלקיה ור' פנחס ב"ש"ר סימון, מצוין "מדרש" ובקה"ר הוא בשינויים ואפשר ה"י ג"כ לפניו בקהלת וזטא, ונמצא ג"כ בו"ר שם:

טז) לעיל הבאתי כי לפני בעל הילקוט לא היה המדרש קהלת רבה, ובכל מקום כוון למדרש קהלת וזטא. ואלה הם המקומות בילקוט: (ילקוט מלכים רמז קצ"ה) אין כסף נחשב ולא היו נגנבות של חמש ושל עשר אמות היו, מצוין "מדרש קהלת", והוא בוזטא פ"ב: (ילקוט ישע"י רמז שס"ח) א"ר אחא כל הברכות הטובות והנחמות שראו הנביאים, מצוין "מדרש קהלת" והמאמר הזה שהביא הוא בלי ספק מן מדרש קהלת וזטא וחסר לפנינו וה"י לפניו בפ"א ה' על הפסוק לא תשבע עין לראות ולפנינו חסרים הדרשות מפסוק ח' כל הרברים יעים עד סוף הפרשה, ובקהלת רבה בפסוק לא תשבע עין נמצא הדרשה בסגנון אחר, במקום בילקוט אמר רבי אחא נאמר בקה"ר אמר שמואל בר נחמן, וגם יש שינויים בלשון, ומה שמוכא בקה"ר ר' ברכי' אמר כמבין סידקו של פתח, הני בילקוט ר' ברכי' סדקא דחבית ר' חייא אמר כסידקו של פתח, ועוד שינויים אחרים: (ילקוט אויב רמז תתק"ו) ד"ה משל לבת לסטים שמרדה במלך מצוין "מדרש קהלת" והוא בקהלת וזטא פ"ז ט"ז ע"ש כהערה ס"ד. ואלה הם המקומות אשר הביא בילקוט לקהלת את המדרש קהלת וזטא: (ריש קהלת) דברי קהלת ולא נאמר דברי שלמה: (שם) א"ר יצחק: (רמז תתקס"ו) והארץ לעולם עומדת, מצוין "מדרש" והוא בקהלת וזטא: (שם) וזרח השמש: (שם) ד"א כל הנחלים זה הלב: (שם) ד"א כל הנחלים כל המתים אינם אלא לשאול: (שם) ד"א כל הנחלים כל הממון: (שם) ד"א מעות לא יוכל לתקן לעתיד לבא: (שם) ד"א משנתעוותו המים: (שם) דברתי אני עם לבי: (שם) תרתי בלבי מצוין "פסיקתא" הציון הזה מוסב על המאמר שלפניו מעשה באדם אחד והוא בפסיקתא דר"ב פסקא אחרי מות, ומן תרתי בלבי הוא מקהלת וזטא: (שם) הגדלתי: (שם) עשיתי לי ברכות מים: (רמז תתקס"ח) וגם מקנה: (שם) ולא היו נגנבות ר' יוסי בר חנינא אבני שמונה אמות, הוא בקהלת וזטא ומצוין בגליון "כתיב למטה ברמז קל"ה" צ"ל ברמז קצ"ה והוא במלכים ושם מצוין "מדרש קהלת" וכוונתו לזוטא: (שם) וסגולת מלכים. (שם) עשיתי לי שרים ושרות: (שם) אין זכרון לראשונים: (שם) אף חכמתי עמדה לי א"ר חנינא בר פפא: (שם) ביתרון האור תני בש"ר מאיר: (שם) החכם עיניו כראשו: (שם) אין טוב באדם ר' תנחומא בש"ר שמואל בר נחמני: (שם) כי מי יאכל אמר שלמה: (שם) לכל זמן א"ר ברכי': (שם) והאלהים יבקש את נרדף ד"א באדם כתיב: (שם) ומותר אדם מצוין "ב"ר" הוא פ"ז אות ו' אולם שם הוא בסגנון אחר והמאמר שהביא הילקוט הוא בקהלת וזטא, ואולי הציון ב"ר מוסב על מי יודע רוח בני אדם, והוא בב"ר פ"ד אות ט': (רמז תתקס"ט) ושכתי אני ואראה: (רמז תתקע"א) ד"א ושכח אני את המתים

אלו דור המבול: (שם) הכסיל משל לשני בני אדם: (שם) יש אחד ואין שני זה הקב"ה:
 (שם) ד"א טובים השנים שינעים בתורה: (שם) ד"א טובים השנים שיוצאים לדרך: (שם)
 טוב ילד מסכן חכם זה יצר הרע: (שם) כי ברוב חלומות: (שם) כאשר יצא מבטן אמו:
 (שם) את אשר נתן לו האלהים, מצוין "מדרש" והוא בקהלת זוטא: (שם) ד"א א"ר פנחס
 המדה הזאת: (שם) מה שהיה זה משה: (שם) כי יש דברים הרבה: (שם) טוב שם
 משמן הטוב למה נושמן טוב: (רמו אלף ע"ג), הציון מהרמו הוא במעות וצ"ל תתקע"ג
 ולחנם הפרידו והצינו רמו חדש, והוא מוסב למעלה לרמו שלפניו והוא ג"כ בקהלת זוטא:
 (שם) שמן טוב בדמים: (שם) אמר הקב"ה חביב עלי שמתן של שבטים, זה ליתא
 בקהלת זוטא והוא במדרש שמואל פכ"ג אות נ', ובקה"ר הוא בסגנון אחר, והילקוט לא
 ראה את המדרש קהלת רבה: (שם) טוב ללכת אל בית אבל מוטב שילך במדה שיש
 בה פורענות: (רמו אלף ע"ד) [תתקע"ד] ר' מאיר הוה קאים: (שם) אל תבהל על פיך
 [צ"ל אל תבהל ברוחך לבעוס]: (רמו אלף ע"ה) [תתקע"ה] טובה חכמה עם נחלה: (שם)
 מעשה בר' יוחנן: (שם) ראה את מעשה האלהים כיון שברא הקב"ה את אדם הראשון:
 (רמו תתקע"ו) מעשה ביוסף הכהן: (שם) אלא אם רשעת: (שם) טוב אשר תאחז:
 (שם) ד"א ובי יש עשרה שלימים: (שם) ד"א והחכמה תעזו לחכם זה דוד: (שם) כי
 אדם אין צדיק בארץ ר' יהודה בר' שמעון אומר: (שם) אסורים ידיה משל לכלבא:
 (רמו תתקע"ז) לבר זה מצאתי, מצוין "מדרש" והוא בקהלת זוטא: (שם) אחת לאחת
 למצוא חשבון: (רמו אלף ע"ח) [תתקע"ח] ד"א אני פי מלך שמור עד ואני מתברך:
 (שם) ד"א שומר מצוה זה יהושע: (שם) עת אשר שליט האדם: (רמו תקפ"ט) כי
 לכלב הי: (שם) אדריינום שחוק עצמות א"ל לר' יהושע בן חנניה, מצוין ברכות י"ח
 בטעות כי הוא בקהלת זוטא והציון ברכות י"ח שייך להמאמר שלאחריו והחיים יודעים
 שימותו ר' חייא ור' יוחנן כו' והוא בברכות י"ח ע"א: (שם) גם אהבתם גם שנאתם:
 (שם) לך אכול בשמחה לחמך ר' עזרי' פתר קרייא: (שם) ראה חיים, מצוין "מדרש"
 והוא בקהלת זוטא: (שם) שבתי וראה: (שם) ד"א לא לקלים המרוץ: (שם) מדבר במשה:
 (שם) עיר קטנה זה מצרים: (שם) ד"א זה עמרם: (שם) ד"א טובה חכמה עם נחלה זה
 משה: (שם) ד"א בעצלתים ימך המקרה מי גרם לאשה, מצוין "מדרש" אין ספק שהי'
 לפניו בקהלת זוטא ולפניו חסרים בסופו איזה פרשיות: (שם) תן חלק לשבעה מצוין
 "מדרש" בוודאי הי' לפניו בקהלת זוטא וחסר לפניו: (שם) וישוב העפר אל הארץ מצוין
 "מדרש" הי' ג"כ לפניו בקהלת זוטא וחסר לפניו:

(י) מדרש איכה זוטא נוסחא שנייה הוא כ"י הנמצא ג"כ בפארמא קובץ 261 (יב).
 ונעתק למעני ואינו שוה למדרש איכה זוטא. מקובץ 541 אך משונה בסדרו ובנרעון
 ובהוספות איזה אנרות אשר לא נמצאות בקובץ הנ"ל. הכתב יד הוא כתבנית פאלי
 כתוב על נייר בכתב מרובע אשכנזי בכל דף ג' עמודים מן ל"ב שורות בכתובה תמה. המסדר
 מהמדרש הזה על איכה לקח הרבה מן מדרש איכה זוטא הנ"ל והוסיף ג"כ עליו, ובהערות
 שלי רשמתי איזה מאמרים נמצאים באיכה זוטא נוסחא ראשונה. בכתב יד הזה (נוסחא
 שנייה) נמצא הוספה מאת המעתיק באמצע אות ז' אחרי המלות ועליהם מקונן ירמיה

(יב) בהקובץ הזה נמצאים עוד ספרים אחרים. מדרש הפטרות וחס י"א פסקות מה"ב
 הפטרות דש"ח נ"ע אר"ק שד"ש וחסר פסקא דרשו, בסוף הספר לא נמצא שם הסופר ולא פרט
 השנה. ראה מה שכתבתי במבוא הפסיקתא דר"כ סי' י"א אות ד'. גם נמצא בהקובץ הזה התנחומא,
 ראה מבוא התנחומא סי' י"ב צד 152, ובהתחלתו נמצא מאמר אחר והוא לקוח מאיזה מדרש
 מאוחר ונדפס במבוא התנחומא צד 152—158:

טובים היו הללי הרב מהללי רעב וגו' וז"ל: תימא מה ענין הללי הרב אצל הללי רעב, והא אין שייך חלל אלא אצל הרב, ומהו הללי רעב, אלא כך פי' הרב ר' יוסף קרא כשהרעב דוחק אותם והיתה נפשם קרובה למות היו מסתכלים בקמות ואומרים זה לזה נשים עצמנו ונפשנו בכפים ונלכה בהחבא לקצור מעט להניח את נפשנו והולכין וכשהיו בקמה מיד היו האויבים מורים בקשת וזורקים להם הצים במעיהן ומתו, וזה טובים היו חללי הרב מהללי רעב ע"כ. אולם בפי' ר' יוסף קרא הנדפס בס' דברי חכמים (מיין תר"ט) לא נמצא כן, ושם איתא כך טובים היו חללי הרב מהללי רעב, לפי שמת ברעב מאריך ביסורין ואותו שמת בהרב מת לפי שעה, ועכשיו שאמר יזובו מדוקרים מתנובות שדי ע"כ זה הטעם שנותן לדבר למה היו טובים חללי הרב מהללי רעב ויזובו מדוקרים מתבקעים מחמת שאוכלין מתנובות שדי ע"כ, ומובא גם בפי' איכה שהוציא לאור הר' אברהם יפה (פי' חמש מגילות פראג תרכ"ו) וז"ל: אילו אומר טובים היה חללי הרב מהללי רעב ושותק הייתי נותן טעם לדבר לפי מי שמת ברעב מאריך ביסורין ומי שמת בהרב מת לפי שעה קלה, אבל עכשיו שאמר שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי, על כרחן זה הטעם שנותן לדבר, למה היו טובים חללי הרב מהללי רעב לפי שאותם שמתו ברעב כשטועמין להם תנובות שדי ואוכלין הרבה נבקעו בני מעיים שלהם שנכוצו מחמת הרעב ויזבו מדוקרים פתרון מבוקעים שאוכלין תנובות שדי וגופם מנוול מחמת הרעי שיצא חוץ לכריסם, וכן מובא זה בפי' איכה דף מ"ז שהוציא לאור הרב מהר"א ד"ר יעללינגק ד"ל עפ"י כתב יד האמבורג (ויש לתקן שם במקום משוקעים חמת צ"ל מבוקעים מחמת, וכן במקום וגפן מעול צ"ל וגופן מנוול), וכל זה מובא גם בלקח טוב על איכה, ואחד מהמעתיקים אשר הוסיף זה בדברי ר' טוביה סיים: תוספת ר"ש ר"ת, ואין ספק שהוסיף זה מן פי' ר' יוסף קרא ובמקום ר"ת צ"ל ר"ק:

י"ח) למעלה העירותי כי לפני בעל הילקוט הי' המדרש זוטא על שה"ש רות איכה וקהלת, והביא הרבה מאמרים מהם, גם הי' לפניו מדרש אבא גריון ומדרש פנים אחרים על אסתר אשר הוצאתי לאור בספרי דאגדתא, ומדרש אסתר רבה לא ראה כלל, והנה בילקוט המאמרים באים בערבוביא ובלתי נפרדים, ובהרבה מקומות אינם מצוינים כלל לידע המקור אשר שאב, כמו שתראה גם בילקוט איכה הביא המאמרים מאיכה רבה ומאיכה זוטא יחד, ואמרת כי טוב יהי' להביא בהאסיפה הלזו את הילקוט על מגילת איכה, וסדרתו בסדר אחר, והלקתי כל מאמר ומאמר בפני עצמו, וציינתים בסימנים מאות א' עד אות ק"ד, כי הרמזים בילקוט אינם נכונים, ופעמים הפריד אחד המדפיסים את המאמרים ויבחר אותם לנתחים, אף כי ראויים היו להיות מחוברים ברמז אחד לדוגמא איכה רמז אלף ל"א החל במאמר ר"ל אמר בקולרת, ולא ידע ואשם כי זה מוסב למעלה אל משקרות עינים, סגר עליו הדבור ועשה לו את המאמר והיה ירמ"י מחור עליהם וכו' לרמז חדש, ובהערות הקצרות אשר ערכתי להילקוט על איכה תמצא שציינתי על כל מאמר ומאמר המקור אשר שאב מאיכה רבה ומאיכה זוטא או שאר מקומות מחו"ל, ולפי הדוגמאות האלה אשר עשיתי בילקוט על איכה ראוי לעשות כן בכל הילקוט מראשו ועד סופו על תורה נביאים וכתובים לסדר המאמרים שהביא בסדר נכון לעשות פירוד בין הדבקים ולרשום המקור אשר שאב הילקוט ולהוציא השינויים כי לפניו היה הכל בכתב יד, גם היה לפניו כתבי יד בנוסחאות שונות כמו לדוגמא הנוסחאות במדרש איכה רבתי שהביא הם שווים עם נוסחת כ"י רומי אשר אני אוציא בקרוב לאור עולם ובמדרש איכה רבה הנדפס הנוסחאות משונות, ומדי דברי בהילקוט לא אוכל לעבור מבלתי להביא פה איזה דברים הנוגעים להחבור הגדול הזה, לפעמים הוסיף בין מאמר למאמר המלות

„דבר אחר“ היינו אם המאמר הראשון הוא נובע מאיזה מקום ואח"כ הביא מאמר שני הנובע ממקום אחר הוסיף באמצע בין מאמר למאמר המלות „ד"א“, גם לפעמים הביא מאמר אחד והוסיף באמצע מאמר אחר ממקום אחר בדרד"ל ומה שהוסיף לא נמצא במאמר הראשון שהביא רק הוסיף ממקום אחר. גם לפעמים הוסיף באמצע המלות „איכא דאמרי“ וכונתו שענין הזה נמצא במקום אחר בשינויים, כמו לדוגמא בילקוט תהלים רמז תר"פ ד"ה ומצוין הביא מאמר אחד שהוא בתנחומא קדושים ובאמצע המאמר הביא ואיכא דאמרי עם מצמחי דיומי וכוון למאמרם וי"ר פכ"ד אות ג', וכן בילקוט שמואל רמז קמ"א הביא מאמר אחד מהתנחומא והוסיף באמצע ואית דאמרי דואג בעצמו היה וזה הוסיף מדנפשי ע"פ הפסיקתא דר"כ פסקא זכור, עיין בפסיקתא שם הערה קמ"ג, וכן בילקוט שמואל רמז ק"ח אחר שהביא מאמר מנמרא ברנות הביא ואית דאמרי בהאי לישנא והביא מאמר מאגדת שמואל: והמלות ואית דאמרי הם מבעל הילקוט. ולפעמים הוסיף המלות „לישנא אחרינא“ כמו לדוגמא ילקוט קדושים רמז תרט"ו בהתהלת המאמר מתנחומא אחר שהביא המאמר מו"ר פכ"ה רשם „לישנא אחרינא“. לפעמים תמצא איזה דברים שהוסיף מדנפשי כמו בילקוט מלכים רמז קנ"ז מילתא דרבי אושע' רבה עבד פליגא. כוונתו כי במדרש ב"ד פנ"ט שמחברו ר' אושע' פליג על גמרא שאינו חושב רק ג' ואינו חושב בימי אברהם ע"ש. וכן שוב תראה בילקוט מלכים רמז רל"ג ד"ה ויגע. הביא מילתא דרבי אלעזר עבדא פליגא. וכוונתו כי בנמרא סנהדרין דף מ"ז שהביא משמע לא שחיה ממש אלא לשעה שיעמוד ויתרחק ממנו ולא נחשב ענין זה למופת אבל בפרקי דר' אליעזר פל"ג משמע שהיה צדיק וחי' ממש והוליד בנים אח"כ, א"כ יש לחשוב למופת, וזה שאמר מילתא דר' אלעזר (בעל פדר"א) עבדא פליגא (פליג על הגמרא שלנו) ולשון זה מורגל בדרד"ל כמו מילתיה דריב"ל פליגא (ירושלמי יבמות פ"ד ה"א דף י' ע"א) וכן אתא ר' ישמעאל עבדה פלגא (וי"ר פי"א אות ז') ועוד תראה בילקוט יונה רמז תק"ג הביא ותני רבי אליעזר יונה בן אמית בן צרפת אלמנה היה, וכוון בהמלות „תני רבי אליעזר“ לפדר"א כי ליתא בירושלמי סוכה פ"ה ה"א והוא בפדר"א פל"ג ע"ש. וכן בילקוט שמואל רמז ק"מ רבי אליעזר אומר בא וראה כה הצרקה. הוא בפדר"א פל"ג. ויש לי עוד דברים הנוגעים אל בעל הילקוט אבל אין פה המקום להאריך:

מדרש שיר השירים זוטא

על פי כתב יד

הנמצא באוצר הספרים בפארמא קובץ 541.

פרשה ראשונה.

[א] שיר השירים. (א) רבי נתן אומר מלאכי השרת אמרו אותה, שנאמר שיר השירים, המשוררים לפני הקב"ה מלך מלאכי המלכים ואומרים ק' ק' ק'. רבן גמליאל אומר הקב"ה אמרה שנאמר שיר השירים, השיר הנבחר מכל השירים (ב) ואמרו האבות והצדיקים והנביאים ומלאכי השרת, מי אמרה, (ג) מי שהשלוש שלו (בנוהג) [ונוהג] שלום (על) [עם] כל בריותיו, (ד) החמה זורחת על הצדיקים ועל הרשעים ועושה שלום בין מלאכיו, שכן הוא אומר עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה ג'), (ה) הברקים שמתחין מתוך המים והמים אינם מכבין אישן של ברקים והברקים אין שורפים את המים, הרקיע של מים, החמה והלבנה והכוכבים והמזלות של איש רצים ומהלכים ואינם מוזיקים וא"ו, (ו) ואתה מוצא (במרכבות) [במכותיו של] פרעה [ברד] ואש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט' כ"ד), שהיו מעורבים שניהם כאחד ולא היו מוזיקים זה לזה, וכן בהר סיני ברד וגחלי אש (תהלים י"ח י"ג), בארץ אי אפשר לשורר לראות את הארץ, שהרי שונא לשורר, אבל במרום השורר והארץ שניהם במרכבה ושלום ביניהם ואוהבים זה לזה, (ז) שנאמר ופניהם איש אל אחיו (שמות כ"ה כ'), שהיו נוהגים אהבה ורעות, שנאמר עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה ג'), רבי אומר מי שהשלים לבנים (ח) מה שקיים לאבות, שאומר כי נר יהיה זרעך וגו' [וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי] [בראשית ט"ז י"ג י"ד], (ט) בשתי אותיות קיים לו שהוא גואלם (י) ובשבעים [אותיות] גאלם, (יא) שנאמר במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וגו' (דברים ד' ל"ד), כנגד שבעים שירדו עם יעקב

(ב) ר' נתן אומר מלאכי השרת אמרו אותה, רבן גמליאל אומר הקב"ה אמרה, במדרש חיות בפסוק ישקני איתא חני משום ר' נתן הקב"ה בכבוד גדולתו אמרה, שני שיר השירים אשר לשלמה, למלך שהשלוש שלו, רבן גמליאל אומר מלאכי השרת אמרו, שיר השירים, שיר שאמרוהו שרים של בעלה, ומובא בילקוט שה"ש רמז תתק"פ במאמר המתחיל והיכן נאמר, והוא ממדרש חיות: ואמרוהו האבות והצדיקים והנביאים ומלאכי השרת, זה מיותר או המאמר קטוע, וכן המלות מי אמרה מיותרות: (ג) מי שהשלוש שלו, יש לתקן וכצ"ל לשלמה מי שהשלוש שלו, וכן מובא בילקוט שם במאמר המתחיל אשר לשלמה, וחסר הציון ולקוח מן מדרש שה"ש זוטא שלפנינו, ועיון בפסיקתא דר"ב פסקא ויהי ביום כלות משה (ב' ע"ב) במלך שלמה במלך שהשלוש שלו, ד"א במלך שלמה שהשלים עם בריותיו, ד"א המלך שהוא עושה שלום בבריותיו כו' ע"ש: (ד) החמה זורחת על הצדיקים, מובא בילקוט שם: (ה) הברקים שמתחין מתוך המים, המלות האלה ליתא בילקוט: (ו) ואתה מוצא במרכבות פרעה, תקנתו במכותיו של פרעה, ובילקוט הובא וכן אתה מוצא ואש מתלקחת בתוך הברד, ועיון בפסיקתא דר"ב ואפילו בין המכות של פרעה עושה שלום דכתיב ויהי ברד ואש מתלקחת ע"ש בהערה כ"ה: (ז) שנאמר ופניהם איש אל אחיו, הפסוק הזה אין ענינו בטאן וראוי להביא במקומו הפסוק לפני ארית אל הימין לארבעתם לפני שור מחשמאל לארבעתן (יחזקאל א' י'): (ח) מה שקיים לאבות, בילקוט שם מה שגזר לאבות: (ט) בשתי אותיות קיים לו שהוא גואלם, ובשבעים אותיות גאלם, במדרש דב"ר פ"א אות י"א א"ר אלעאי ב"ר יוסי בר זימרה כך אמר הקב"ה לאברהם שיוגאל את בניו כבי' אותיות, מניין שכך כתיב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, וכשבא לגאלם גאלם בשבעים ושתים אותיות, א"ר יודן מלבוה לקחת לו גוי עד סוף הפסוק ע"ב אותיות, וכן הוא בכ"ר פמ"ד אות י"ט באיזה שנויים, ועיון בפסיקתא דר"ב פסקא הדרש (כ"ב ע"ב) א"ר יודן וכי, וכ"ה בחזית פ"ב פסוק כשושנה בין החוחים, וי"ר ריש פכ"ג: (י) ובשבעים אותיות גאלם, במקומות הנ"ל מובא ע"ב אותיות ששמו של הקב"ה ע"ב אותיות, ועיון רש"י סוכה מ"ה ע"א ד"ה אני והו': (יא) שנאמר במסות באותות ובמופתים, צ"ל מלבוה לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים, עד ובמוראים גדולים, כמו שהוא במקומות הנ"ל, ושם הביא

למצרים, ובשבעים שנתנו לו (יב) כנגד שבעים לשונות, שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (שם ל"ב ח'), (יג) כנגדן נקראו לישראל שבעים שמות (יד) ולירושלים שבעים (טו) ולתורה שבעים, (טז) כנגד שבעים שמות שנקראו להקביה: ד"א שיר השירים אשר לשלמה, ללמדך שהכמתו של שלמה היא שקולה כנגד התורה, (יז) ר' עקיבא אומר אלו לא נתנה שיר השירים בתורה כדאי היתה לנהוג את העולם, ומנין שחכמה שקולה כתורה, שנאמר חכמה ומוסר אוילים בוז (משלי א' ז'), ומוסר זו תורה, שנאמר שמע בני מוסר אביך (שם שם ח'), ולא עוד אלא שהקדים חכמה לתורה, שנאמר ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קי"א י'), (יח) ר' אלעזר בן עזריה אומר אם אין חכמה אין תורה, אם אין בידך יראת חטא אין בידך תורה, לפי שקדמה חכמתו של שלמה, שאמר עליו הכתוב ויאהב שלמה את ה' (מ"א ג' ג'), שהיתה החכמה מתנה לשלמה: אחר משלשה שאמר להם הקב"ה שאלו, אברהם משיח שלמה, אע"פ שכתוב שאמר המקום לאברהם אל תירא אברם אנכי מנן לך (בראשית ט"ז א'), אמר אברהם כל בקשותי נתת חוץ מאחד, הן לי לא נתת זרע (שם שם ג'), א"ל הקב"ה הבט נא השמימה וגו' (שם שם ה'), למה אמר לו הקב"ה כה יהיה זרעך (שם שם), אלא שהראה לו מולו של יצחק מן הכוכבים ששמו מול כה, שנאמר שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה (שם כ"ב ב'), והלא אני רואה מולו של יצחק בין הכוכבים, שהיה אברהם אסטרונוגוס במולות, ולמה אמר להם ונשתחוה ונשובה אליכם (שם שם), אלא שנתנבא אברהם שהם חוזרים הוא ויצחק בשלום מן המובח: ד"א למה אמר נלכה עד כה, אלא שנתנבא אברהם על אותו מקום שעקר עליו יצחק בנו, שעתידים הכהנים לברך ולעמוד ופורשים את כפיהם לברך את ישראל ככה, שנאמר כה תברכו את בני ישראל (במדבר ו' כ"ג): ד"א למה אמר להם שבו לכם פה עם החמור, שנתנבא על אותו מקום בית הבחירה, שנאמר זאת מנוחתי עדי עד פה אשב וגו' (תהלים קל"ב י"ד), משיח שהוא בא לגאולת ישראל מהרה, א"ל הקב"ה שאל, שנאמר ה' אמר אלי בני אתה וגו' שאל ממני ואתנה נזים נחלתך וגו' (תהלים כ"ד ח'), אמר משיח מה הנאה לי במלכות הואיל ומשוח מלחמה הכני, שכן נתנבא עליו וזכריהו ויספרו עליו כמספר על היחיד (זכריה י"ב י'), מה הנאה יש לי במלכות ובעשר אם עתיד שישלשו בו, איני שואל אלא שתתן לי חיים, אמר לו הקב"ה כבר נתון לך מה ששאלת, עד שלא עמדת נתנבא עליך דוד אביך, שנאמר חיים שאל ממך נתת לו וגו' (תהלים כ"א ה'), ולא חיים כלבר אלא גם עשר ונכסים וכבוד, כשיבא המשיח אז המלכויות פוסקות מן העולם וטועמין את המות, שנאמר והיה יום אחד [הוא יודע] להי' לא יום ולא לילה (זכריה י"ד ז'), יום שהוא מפסיק בין שני עולמות, אמר לשלמה שאל, אמר שלמה ונתת לעבדך לב (יודע) [שומע לשפוט את עמך] להבין בין טוב לרע וגו' (מ"א ג' ט'), להודיע מתנותיו של שלמה כמה הן גדולות, נאמר בשלמה וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף (שם ה' י"ב) ושיר השירים משוכחת מכלם, (יט) ר' נחמיה אומר אין

לראיה על ע"ב אותיות: (יב) כנגד שבעים לשונות, עי' לשון נזכר גם בשבת פ"ח ע"א: (יג) כנגדן נקראו לישראל שבעים שמות, מדרש תרשא פ"י סי' י', ובמ"ר פ"ד אות י"א שבעים שמות לישראל ולהלן מונה אותם בפרטן: (יד) ולירושלים שבעים, מדרש תרשא שם, ובמ"ר שם, שבעים שמות לירושלים, ותמוצא להלן אשר מונה אותם בפרטם: (טו) ולתורה שבעים, מדרש תרשא שם ובמ"ר שם אות י"ב שבעים שמות לתורה, להלן מונה אותם: (טז) כנגד שבעים שמות שנקראו להקב"ה, במדרש במ"ר שם, שבעים שמות שיש לו להקב"ה: (יז) ר"ע אומר אלו לא נתנה שיר השירים בתורה כדאי היתה לנהוג את העולם, במשנה ידים פ"ג ר"ע אמר שאין כל העולם כדאי כיום שנותן בו שיר השירים לישראל: (יח) ר' אלעזר בן עזריה אומר אם אין חכמה אין תורה, הוא במשנה אבות פ"ג מ"א ולפנינו כמשנה אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה: (יט) ר' נחמיה אומר אין דבר שלא אמר עליו שלמה

דבר שלא אמר עליו שלמה שיר, שנאמר שיר השירים, הרי שלשה שירים, האיך היא שלשה שירים, שלשה שירים לשבעים (דבר) [שמות] שבתורה, (שלשה) ושבעים לישראל ושבעים לירושלם ושבעים להקב"ה, שלשה שירים אמר כנגד שלשה ימים שנשתמש העולם לאור הטוב עד שלא נבראה החמה וכנגד שלשה דברים שהיו קודם בראשית, המים הרוח והחשך, (כ) שלשה ספרים כתב, שיר השירים ומשלי וקהלת, שיר השירים כתב בקמנותו, משלי בילדותו וקהלת משהוקין, (כא) שלשה שירים אמר כנגד שלש מעלות שעלה, בראשונה כתיב ויתן (שלמה) [המלך] את הכסף בירושלם כאבנים (מ"א י" ב'), וכתוב אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה (שם שם כ"א, דה"י ב' ט' כ'), המעלה השנית ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מ"א ה' י'), והי נתן חכמה לשלמה (שם שם כ"ו), המעלה השלישית כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה (שם שם ד'), והלא תפסח ועזה נתונות זו בצד זו, אלא כמה שיצא מתפסח וילך ויקף את כל העולם כלו עד שיבא לעזה, כך היה שלמה שולט בכל העולם כלו, וישב שלמה על כסא ה' למלך (דה"א כ"ט כ"ג), (כב) ובי אפשר לישב על כסא ה', אלא כמו שהקב"ה שולט מסוף העולם ועד סופו, כך היה שלמה שולט מסוף העולם ועד סופו: (כג) ד"א שלשה שירים אמר כנגד שלש ירידות שירד, ראשונה שהיה מלך מסוף העולם ועד סופו ונתמעטה מלכותו וחזר להיות מלך על ישראל בלבד, שכן הוא אומר משלי שלמה בן דוד מלך ישראל (משלי א' א'), ירידה שניה שחזר להיות מלך בירושלם בלבד, שכן הוא אומר דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם (קהלת א' א'), הירידה השלישית שמרדו בו בני ירושלם ולא היה מלך אלא על מנתו בלבד, ולא היה יכול אותו המלך הגדול שהיה אדם מזכיר שמו על הרוחות שהן זועות ומרתחות מפניו, חזר להיות מתירא מהן ונבורי ישראל עומדים עליו ושומרים את מנתו מן הרוחות: (כד) [ד"א] שלשה שירים אמר כנגד שלשה עולמות, השיר הראשון על שירו של העולם הזה, שהוא על שבע מינים, שנאמר שבע ביום הללתיך (תהלים קי"ט קס"ד), שני על שירו של משיח שהוא על שמונה מינים, שנאמר למנצח על השמינית (תהלים י"ב א'), השלישי על שירו של העולם הבא שהוא על עשר מינים, שנאמר כנבל עשור ומרו לו (שם ל"ג ב'): שיר השירים, שהוא שבת על כל השירים, (כ"ד) שבעים שמות קרא לישראל ואלו הן: [ישראל], ישרון, בכור, נער, רך, יחיד, [ילד, אה, רע, אהוב, בן, עבר, עם, גוי, לאם, בת, רעה], כלה, אשת נעורים, יהודים, עברים, אריה, אפרתים,

שיר כו' הרי שלשה שירים, בחזית פ"א איתא: ד"א שיר השירים ר' איבו ור' יהודה, ר' איבו אמר שיר חד השירים תרין הא תלתא, ומובא בילקוט שה"ש רמז תתק"פ כלשון המדרש חזית: (כ) שלשה ספרים כתב שה"ש ומשלי וקהלת, הוא כדעת ר' יונתן בחזית ריש פ"א: (כא) שלשה שירים אמר כנגד שלש מעלות כו', בחזית פ"א אות י' הוא בסגנון אחר שלש מעלות עלה שלמה במעלה הראשונה כתיב כי הוא רודה, במעלה שניה ושלמה היה מושל, במעלה שלישית וישב שלמה על כסא ה' למלך, ומובא בילקוט שה"ש רמז תתק"פ כמו שהוא במדרש חזית: (כב) וכי אפשר לישב על כסא ה', בחזית שם מובא זה בשם ר' יצחק, ומובא בילקוט ד"ה רמז אלף פ"ב ומצוין שם "פסיקתא רבת" והוא בחזית אשר הילקוט יבנהו לפעמים בשם "פסיקתא רבת", ועיין ש"ס זמור ע"ב אות ב': (כג) ד"א שלשה שירים אמר כנגד שלשה ירידות שירד, הוא בסגנון אחר בחזית שם, ומובא בילקוט שם בקצרה: (כד) ד"א שלשה שירים אמר כנגד שלשה עולמות כו', מובא בילקוט שה"ש רמז תתק"פ אחר שהביא מאמרים מן מדרש חזית המתחיל שיר השירים שיר המשובח נמצא גם המאמר הזה שלשה שירים כנגד שלשה עולמות, וחסר הציון והוא מן מדרש שה"ש זמא שלפנינו רק הסיום בילקוט שם: "שיר השירים שהוא הביבה מכל השירים לפי שיש בה שבת להקב"ה ראשו כחם פו שבת התורה ודגלו עליו אהבת שבת ישראל כשושנה בין החוחים שבת קבוץ גלויות תשורי מראש אמנה, ולמה כל השירים מרווחין והיא דחוקת, על ידי שרמז בו שעבוד דבתיב נצאונו השומרים", לוחא לפנינו בכ"י ואולי נשמט, ומובא ברקנטי פ' בתעלותך בשם מדרש שה"ש: (כ"ד) שבעים שמות קרא לישראל, המאמר קטוע והוספתי שם "ישראל" וכן השמות ולד כו' עד ריעה, וכן שם "אלהים" "אגוז" כמו שהוא לנכון במאמר שלאחריו בראיות סתכותובים, ובראיות מהכתובים חסרים הראיות על אשת נעורים, אפרתים, נטע שעשועים,

נחש, אליה, זאב, שור, ראם, כרם, נטע שעשועים, גן נעול, מעין חתום, ידיה, נאולים, קדושים, ממלכת כהנים, צבאות, משרתים, [אלהים], אדונום, עליונים, אנודה, אישים, עדה, קהל, אילי הצדק, תמר, [אגוז], ענבים, תאנה, רמון, נחלה, סגולה, (קנה) [יונה], צבור, בני אל חי, אישון, עגלה, פרה, תולעת, אם, חכמים, נבורים, צדיקים, חסידים, ישרים, קרובים, ענוים, תמימים. הרי שבעים שמות (כה) ונתפשו שמות, ישראל על שם היסודין, ישרון על שם שאמרו שירה על הים. נקרא בכור, שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד' כ"ב). נקרא נער, שנאמר כי נער ישראל ואוהבהו (הושע י"א א'). נקרא רך, שכן הוא אומר כי בן הייתי לאבי רך ויחיד [לפני אמי] (משלי ד' ג'). נקרא יחיד, שהם יחידים בעולם. נקרא ילד, שנאמר ילד שעשועים (ירמיה ל"א ב'). נקרא אח ורעי, שנאמר למען אחי ורעי, (תהלים קכ"ב ה'). נקרא אחוב, שנאמר אחבתי אתכם אמר ה' (מלאכי א' ב'). נקרא בן, שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים י"ד א'). נקרא עבד, שנאמר כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כ"ה נ"ה). נקרא עם, שנאמר עם ה' (אלהי) [אל ישראל] (מ"ב ט' ו'). נקרא גוי, שנאמר כי מי גוי גדול (דברים ד' ז'). נקרא לאם, שנאמר ולאמי אלהי האזינו (ישעיה נ"א ד'). נקרא בת, שנאמר הבת הישונבה (ירמיה ל"א כ"ב). נקרא רעיה, שנאמר אחותי רעיתי (שה"ש ה' ב'). נקרא כלה, שנאמר לבכתי אחותי כלה (שם ד' ט'). נקרא יהודים, על שהם מודים להקב"ה. נקרא עברים, שעשו את התורה שנכתבה בעבר הירדן. נקרא אריה, שנאמר הן עם כלביא וגוי (במדבר כ"ג כ"ד). נקרא נחש, שנאמר יהי דן נחש (בראשית מ"ט י"ז). נקרא אילה, שנאמר נפתלי אילה שלוחה (שם שם כ"א). נקרא זאב, שנאמר בנימין זאב ישרף (שם שם כ"ז). נקרא שור, שנאמר בכור שורו (דברים ל"ג י"ז). נקרא ראם, שנאמר קרני ראם קרניו (שם). נקרא כרם, שנאמר כי כרם ה' [צבאות בית] ישראל (ישעיה ה' ז'). נקרא פרדס, שנאמר שלחך פרדס (שה"ש ד' י"ג). נקרא מעין, שנאמר גן נעול מעין חתום (שם שם י"ב). נקרא ידדים, שנאמר מה לידדי בביתי (ירמיה י"א ט"ז). נקרא קדושים, שנאמר קדושים תהיו (ויקרא י"ט ב'). נקרא ממלכת כהנים, שנא' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (שמות י"ט ו'). נקרא משרתים, (כו) שנא' (משרתי עליון) [משרתי אלהינו] (ישעיה ס"א ו'). נקרא צבאות שנאמר יצאו כל צבאות ה' (שמות י"ב מ"א). נקרא אלהים, שנאמר אמרתי אלהים אתם (תהלים פ"ב ו'). נקרא עליונים (ואדונום), שנאמר ולקדישי עליונים (דניאל ז' כ"ה). נקרא אנודה, שנאמר ואנודתו על ארץ יסדה (עמוס ט' ו'). נקרא אישים, שנאמר אליכם אישים אקרא (משלי ח' ד'). נקרא עדה, שנאמר ויאמרו כל העדה (במדבר י"ד י'). נקרא אילי הצדק, שנאמר וקרא להם אילי הצדק (ישעיה ס"א ג'). נקרא תמר, שנאמר צדיק כתמר יפרח (תהלים צ"ב י"ג). נקרא אגוז, שנאמר אל גנת אגוז וירדתי (שה"ש ו' י"א). נקרא ענבים, שנאמר בענבים במדבר (הושע ט' י'). נקרא תאנה, שנאמר כתאנה בראשיתה (שם). נקרא רמון, שנאמר כפלה הרמון רקתך (שה"ש ד' ג'). נקרא נחלה, שנאמר ונחלתי ישראל (ישעיה י"ט כ"ה). נקרא סגולה, שנאמר והייתם לי סגולה (שמות י"ט ה'). נקרא יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע (שה"ש ב' י"ד). נקרא בני אל חי, שנאמר יאמר להם בני אל חי (הושע ב' א'). נקרא אישון, שנאמר יצרנהו כאישון (דברים ל"ב י'). נקרא פרה, שנאמר כי כפרה סוררה [סרר ישראל] (הושע ד' ט"ז). נקרא תולעת, שנאמר אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מ"א י"ד). נקרא עגלה, שנאמר אפרים עגלה (משלשת)

נאולים, אדונום, קהל, צבור, חסידים, ובעל הטורים בהעלך פ' אספה סופר ומונה שבעים שמות לוישראל בסגנון אחר: (ס) נתפשו שמות. צ"ל ונתפשו שמות. ר"ל נפרש כל שם ושם בראיות מהכתובים: (ט) שנאמר משרתי עליון. אין זה לשון הכתוב ותקנתי משרתי אלהינו: (כו) שבעים

[מלמדה] (ישעיה י"א). נקרא אם, שנא' בעטרה שעטרה לו אמו (שה"ש ג' י"א). נקרא חכם, שנאמר רק עם חכם (דברים ד' ו'). נקראו נבורים, שנאמר נבורי כח עושה דברו (תהלים קי"ג כ'). נקראו צדיקים, על שם הצדקה שהם עושים. נקראו ישרים, שהולכים בישרת לבם בדרך המקום. נקראו קרובים, שנאמר לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמ"ח י"ד). נקראו ענוים, שנאמר וענוים ירשו ארץ (שם ל"ז י"א). נקראו תמימים, שכן הוא אומר ותמימים יתרו בה (משלי ב' כ"א): (כז) שבעים שמות קרא לירושלים. ירושלים. שלם. יראה. יבוס. גלעד. לבנון. ציון. (מרומים) [מרום, ים]. כסא ה'. עיר ישראל. יפה נוף. [הר ציון]. ירכתי צפון. [קרית מלך רב]. משוש כל הארץ. בעולה. חפצי בה. אבן מעמסה. אפרתה. שדה יער. מנוחה. אריאל. הר מועד. יפה. (על) בתולה. בלה. אשת נעורים. רבתי עם. רבתי בנוים. שרתי במדינות. עיר שהכרה לה. בית תפלה. מגדל ערר. מצודה. ירדות. (ירושה) [דרושה]. עיר לא נעובה. גילה. [גן ערן ה'] [ערן. גן ה']. הר מרום. ה' קדושים. עקרה. מזורה. הר גבוה. עיר היונה. קריה נאמנה. עיר הצדק. גיא חיוני. דלתות העמים. במות נחלה. הר הקדש. הר חמד. נבעת הלבונה. עיר דוד. עיר הנגב. הר מרום ישראל. שם חדש אשר פי ה' יקבנו. (עיר דוד. הנגב. הר מרום ישראל). נקראה שלם. שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד י"ח). נקראה יראה. שנאמר ה' יראה (שם כ"ד י"ד). שמתוכה הוא רואה (עם) [עניי עמן] ומרחם עליהם [ומתוכה] ברא את העולם. [נקראה] לבנון, שנאמר ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג' כ"ה). נקראה מרום, שנאמר נשגב ה' כי שוכן מרום (ישעיה ל"ג ה'). נקראה כסא, שכן הוא אומר בעת ההיא יקראו לירושלם [כסא] ה' (ירמיה ג' י"ז). שמתוכה יקשב על כסא [דין] ומחייב אויבי עמו. [נקראה ים], שנאמר ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' לירושלם (שם) [ונאמר] יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד (בראשית א' ט'). וכמו שקבל הים כל מי בראשית כך היא עתידה לקבל את כל בניה. נקראה עיר דוד, שנאמר וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד (ש"ב ה' ז'). ומפני מה נקראת על שם בשר ודם, אלא שהיה גלוי לפני הקב"ה שבשר ודם בונה אותה ובשר ודם מהריבה, אבל (לעולם הבא) [לעתיד לבא] היא נקראת על שמו של הקב"ה. שנאמר עיר [ה'] ציון קרוי ישראל (ישעיה ס' י"ד). נקראה יפה נוף, שנאמר יפה נוף משוש כל הארץ (תהלים מ"ח ג'). נקראה הר ציון, כשם שמעמידין ציון לקברות הודיע בין טמא לטהור, כך הודעתני לכל באי עולם (כח) שהיא ואני זונגם. נקראה ירכתי צפון, שעתידין כל נכסי צפון להכנס לתוכה. נקראה קרית מלך רב, שהיא עירו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. נקראה כלילת יופי, שנאמר כלילת יופי משוש לכל הארץ (איכה ב' ט"ז). נקראה בעולה, שהיא בעולה שאין לה פרנס אלא הקב"ה. נקראה חפצי בה, שנאמר כי לך יקרא חפצי בה ולא רצך בעולה (ישעיה ס"ב ד'). (שכן [הוא] אומר ציון דורש אין לה (ירמיה ל' ד')). [ד"א] חפצי בה, שאני רוצה בה מכל המדינות, שנאמר אוהב ה' את שערי ציון (תהלים פ"ז ב'). נקראה עיר לא נעובה, [שנאמר ולך יקרא דרושה עיר לא נעובה (ישעיה ס"ב י"ב)], העיר שאינה נעובת מפני לעולם. [שנאמר לא יאמר לך עוד עוובה וגו' (שם שם ד')]. נקראה גילה, שנאמר הנני (בונה) [בורא את] ירושלם גילה ועמה משוש (שם ס"ה י"ח). נקראה בשן, שנאמר הר נבנונים הר בשן (תהלים ס"ה ט"ז) (כט) נקראה הדרך, שנאמר בארץ הדרך (זכריה ט' א').

שמות קרא לירושלים. זה מובא בולקט המכירי על ישעיה ס"ב ד' צד 258 כשם הגדת שיר השירים, וכוון למאמר שלפנינו ויכנהו הגדת שיר השירים, והמאמר לפנינו ככ"י קטוע וחסרים איזה שמות ממספר שבעים, וגם בולקט המכירי המאמר נלקח בחסר, וגם בהראיות, מהכתובים חסר הרבה, ובעל השירים בהעלך פ' אספה לי שבעים איש סופר ומונה עי' שמות לישראל ע"ש והביא עי' שמות לירושלים ולא חשכם בפרוטרוט: (כס) שהיא ואני זונגם. בולקט המכירי שם הביא הגי' שהיא הגי' ואני חגה: (כט) נקרא הדרך, שנאמר בארץ הדרך שהיא מחרדת למלך שכמרום. דרש הדרך כמו

שהיא מתרדת למלך שבמרום. נקראה רמה, שנאמר קול ברמה נשמע (ירמיה ל"א ט"ו).
 נקראה ערן, שבניה עתידים להכנס ולהתעדר בתוכה: (ל) שבעים שמות קרא שלמה
 לתורה. ראשית. קנין. חכמה. מוסר. בינה. צדק. משפט. מישורים. ערמה. דעת. מזמה.
 לקח. ירושה. תחבולות. משל. מליצה. חידה. תורה. יראה. ספר הכרית. מלחמות. תמימה.
 טהורה. נאמנה. מחכימה. משיבת נפש. מאירת עינים. עדות. נוצר. משמחי לב. עומדת
 לעד. חמודה. זהב. כסף. גוית. כלי פז. טובה. פנינים. לזית חן. ענקים. אשורית. דבש.
 נפת צופים. שמן תורן. מגדים. שעשועים. מועצות. אמרי אמת. נעמים. נחלה. מתוקה.
 עמוקה. רחבה. עטרת. אשת נעורים. אילת אהבים. יעלת חן. חודים. חכמים. חלב. עץ
 חיים. יקרה. חרוץ. תבואה: (לא) ובשבעים שמות נקרא הקבי"ה. עליון. רם. נשא.
 [נשגב]. נפלא. גדול. גבור. עוזו. הוד. הרר. נורא. ישר. אדיר. צור. תמים. נאמן. טוב.
 חסיד. צדיק. קדוש. טהור. קנא. נוקם. נוסר. בעל חימה. נאה. צה. אדום. [אח]. רחוק.
 קרוב. איש. שומר. ראשון. אחרון. אריה. נשר. רועה. תפוח. מור. אשכול. הכוסר. (יער)
 [עיר]. מגדל. שופט. מלך. מסתתר. יוצר. בורא. נומל. בונה. קורא. רונע. ה'. אלהים.
 אהיה אשר אהיה. צב. עופר האילים. חנון רחום: נקרא עליון, עליון במרומים. אלהים
 שבדן ברא את העולם. ה' מרי ארעא ומרי שמיא. ארון שהוא ארון כל הארץ. אלוה
 שהוא אלוה כל בריותיו. שהוא תקף על כל. אהיה אשר אהיה, שהוא יחידי ואין חוץ
 ממנו. שדי שאין העולם כדאי שברא אותו. רם ונשא. [שכן הוא אומר] כה אמר רם
 ונשא (ישעיה נ"ז ט"ז). [נשגב]. נשגב ה' כי שוכן מרום (שם ל"ג ה'). נפלא. לעושה נפלאות
 גדולות לבדו (תהלים קל"ז ד'). גדול. גדול אדונינו ורב כח (שם קמ"ז ה'). עוזו וגבורו.
 ה' עוזו וגבורו (שם כ"ד ח'). הוד והדר. הוד והדר לפנינו (שם צ"ו ו'). נורא. נורא אלהים
 ממקדשיך (שם ס"ח ל"ז). אדיר. אדיר במרום ה' (שם צ"ג ד'). צור. ה' צורי ולא עולתה
 בו (שם צ"ב ט"ז). נאמן. האל הנאמן (דברים ו' ט'). טוב. טוב ה' לכל (תהלים קמ"ה ט').
 חסיד. כי חסיד אני נאם ה' (ירמיה ג' י"ב). טהור. טהור עינים מראות רע (חבקוק א' י"ג).
 אש. כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא (דברים ד' כ"ד). קנא. כי אל קנא (הוא) [ה' אלהים]
 (שם ו' ט"ו). נוקם. נוקם ה' ובעל חמה (נחום א' ב'). נאה. כי נאה נאה (שמות ט"ז א').
 אח. מי יתנך כאח לי (שה"ש ח' א'). רחוק. רחוק ה' מרשעים (משלי ט"ז כ"ד). קרוב.
 קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמ"ה ח'). איש. והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי (ל"א) אישי
 (הושע ב' י"ח). שומר. הנה לא יגום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קב"א ד'). ראשון
 ואחרון. אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא (ישעיה מ"א ד'). אב. הלא אב אחר לכלנו
 (מלאכי ב' י'). אריה. אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג' ח'). נשר. כנשר יעיר קנו
 (דברים ל"ב י"א). תפוח. כתפוח בעצי היער (שה"ש ב' ג'). מור. צרור המור דודי לי (שם
 א' י"ג). אשכול. אשכול הכפר (שם שם י"ד). עיר. עיר וקדיש (דניאל ד' י'). מגדל. מגדל עז
 שם ה' (משלי י"ח י'). שופט. (כי) אלהים שופט צדיק (תהלים ו' י"ב). מלך. כה אמר
 [ה'] מלך ישראל (ישעיה מ"ד ו'). מסתתר. אכן אתה אל מסתתר (ישעיה מ"ה ט"ו).
 יוצר. כי הנה יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד' י"ג). מושיע. אלהי ישראל מושיע (ישעיה
 מ"ה ט"ו). גואל. גואל חוק (ירמיה ג' ל"ד). ישר. ישר יחזו פנימו (תהלים י"א ד'). חנון
 ורחום. חנון ורחום ה' (תהלים קי"א ד'). צה ואדום. דודי צה ואדום (שה"ש ה' י'):
 נקרא הקבי"ה (שבועה) [בשבועים] שמות ובחר בישראל שנקראו בשבעים שמות ונתן להם
 את התורה שנקראת שבעים שמות והוא עתיד לנחם בירושלים שנקראת שבעים שמות:

חרדך, ועיני ריש ספרי, וכן בחזית פ' צוארך, מקום הוא שנקרא חרדך, והוא קרוב לרמשק, ובפסיקתא
 דר"כ ספקא רבי עקרה (דף קמ"ג ע"א) בארץ חרדך, מהו חרדך זה מלך המשיח שהוא חד לאומות
 ורך לישראל: (ב) שבעים שמות קרא שלמה לתורה. בפרטן חסרים איזה שמות: (ב) ובשבעים

(לכ) דבר אחר שיר השירים אשר לשלמה. עשר שירות הן: שירת אדם, שירת אברהם, שירת הים, שירת הבאר, שירת משה, שירת יהושע, שירת דבורה, שירת דוד, שירת שלמה ושיר השירים ושירת לעולם הבא, [שנאמר] שירו לה' שיר חדש (ישעיה מ"ב י'), ושיר השירים משוכחת מכולם, שכל השירים יש מהם שתחלתו שבה וסופו ננאי, ויש מהם תחלתו ננאי וסופו שבה, השיר שאמרו ישראל על הבאר תחלתו שבה וסופו ננאי, האזינו השמים (דברים ל"ב א'), תחלתו ננאי וסופו שבה, [אשירה נא לידודי (ישעיה ה' א), תחלתו שבה וסופו ננאי], שיר השירים שבה שבחים, שכל השירים שנאמרו אמרום נביאים בני הדיוטות, אבל שיר השירים אמרו מלך [בן מלך], נביא בן נביא, נשיא בן נשיא: (לג) וחכמים אומרים מהר סיני נתנה: ד"א שיר השירים אשר לשלמה. (לד) אמר ר' אלעזר בן עזריה משל למה הדבר דומה, למלך שנתן לנחתום כור חטים ואמר לו הוציא לי משם עשר סאין סולת, חזר ואמר לו [הוציא לי] מתוך עשר שש, מתוך שש ארבע, כך הקב"ה סילת את הנביאים מתוך התורה ואת הכתובים מתוך הנביאים ושיר השירים נסלתה מכולם: ד"א שיר השירים אשר לשלמה. (לה) כל השירים שנאמרו לשעבר, היו אומרים את השירה שעל ידיהן היתה הגאולה, לפיכך היו אומרים שירה לפני הקב"ה עומד לעשות נצחון לבניו הוא עתיד לומר שירה לבניו. מנין אתה אומר ששתי שירות אמרו מלאכי השרת, אחת בעקרת יצחק ואחת על הים. ביצחק היו משוררים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ואומרים ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהלים ח' ב'), ולמה הם אומרים מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו' ג'). אלא שאמרו מלך מלכי המלכים אם אין לו כבוד בארץ אין שמו בארץ ואין שמו במרום, אם אין עמו ממליכין אותו בארץ כביכול אין לו מלכות בשמי המרום, הרי ישראל אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד') והם נותנים רשות למלאכי השרת שמקבלים מהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, הרי לנו שירה אחת בעקרת יצחק ואחת על הים, כמה שנאמר מפי עוללים ויונקים יסרת עו (תהלים ח' ג'), לכך נאמר שיר השירים, מלמד ששתי השירות האלו אמרו מלאכי המרום, מפי עוללים ויונקים יסרת עו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ:

שמות נקרא הקב"ה. גם בכאן המאמר קטוע כי חסרים איזה שמות למספר שבועים, ובמדרש במ"ד פ"ד אות י"ב מובא ע"י שמות להקב"ה. והוא ברקנטי פ' בתעלתך בשם מדרש שה"ש: (לג) ד"א שיר השירים, עשר שירות הן. מובא בילקוט המכירי על ישעיה צד 37 בשם הגדת שיר השירים, ובענין עשר שירות עיין מכולתא בשלח מסכת דשירתא פ"א פסוק את השירה הזאת, ונשנה בתנחומא הגדס מכבר בשלח אות י', ומובא בילקוט שמעוני בשלח רמז רמ"ב וילקוט יהושע רמז כ' בשם המכילתא, וכן נזכרים בתרגום שה"ש א' א' ויש בהם שינויים, ומה שהובא שירת אברהם, נמצא בתשובות הגאונים סימן ס"ו (הוצאת הרב אברהם אליהו הרכבי) כי נשאל לרב האי גאון מצינו בפרושי אדונינו מר רב סעדיא גאון ב"ע שהזכיר עשר שירות שירת אברהם, ולא הבננו איזה היא שירת אברהם, ולמדנו אדונינו מה היא. ועל זה השיב רב האי גאון: אין אנו יודעים אלא דברי רבותינו ששנו בשאר ספרי דבי רב עשר שירות הן שירה ראשונה במצרים כו', ויש שקבצו שירות הרבה, אבל במשנת רבותינו לא שמענו שירת אברהם, ואם אמר אדם שירת אברהם, שמוא לאיתן האזרחי (תהלים פ"ט א') נתכוון, או שמוא שכתב מר רב סעדיה גאון נוחו ערן שירת מצרים ושירת הים וטעה הסופר וכתב אברהם ע"כ. וכאשר תראה כתוב מפורש גם במדרש כ"ו שלפנינו שירת אברהם, ועתה בא לידו מכתב עתי ממזרח וזמערב פ"א וראיתי שם צד 85 שתחכם מותר אברהם עפשטיין האריך לכאר מה היא שירת אברהם והביא שם גם דברי התשובה ודברי ילקוט המכירי, שהביא את המדרש הזה שפנינו ודבריו נכונים ע"ש: (לג) וחכמים אומרים מהר סיני נתנה. בחזית פ"א פסוק ישקני איתא ר' יוחנן אמר בסיוני נאמרה, וע"ש בפ"י מהר"ו"ו כי מה שכתוב שם בהתחלה ר' יודן ברבי סימון אמר בסיוני נאמרה הוא טעות ע"ש: (לד) א"ר אלעזר בן עזריה משל למה"ד למלך. הוא בסגנון אחר בחזית ריש פ"א ר' אלעזר בן עזריה עבד לה מתלא לאחד שהולך סאה של חטים אצל הנחתום, ובילקוט ריש שה"ש רמז תקפ"ה הביא כלשון המדרש הוית, ועיין תנחומא הגדס מכבר תצוה אות ה', ובתנחומא הישן ריש תצוה, ומובא ג"כ בסגנון אחר: (לס) כל השירים שנאמרו לשעבר כו', במכילתא שם איתא כך, כל השירות כולן קרואות בלשון נקבה כשם שנקבה וולדת כך התשועות שעברו היה אחריהן שיעבוד, אבל התשועה העתידה להיות אין אחריה שיעבוד לכך קרואה בלשון זכר כו', ועיין בחזית פסוק שחורה אני, ובתוס' פסחים קט"ו ע"ב

[ב] ישקני מנשיקות פיהו. זו עמידתן לפני הר סיני, שאמר להם משה כך אמר המקום ואמרו לו מפיו אנו רוצים לשמוע, ואמר לפני המקום מן התשובה אתה למד, הנה אנכי בא אליך בעב הענן (שמות י"ט ט'), רוצים אנו לראותו, אמר להם הקב"ה רוצים אתם לראותי ואני מתאהב לראותכם, שנאמר הראיני את מראיך (שה"ש ב' י"ד): ד"א ישקני מנשיקות פיהו. (לו) אלו הדברות שקבל משה בראשונה, או יכול כל התורה כלה קבל מתחלה, חזר הקב"ה ואמר למשה עלה אלי ההרה והיה שם (שמות כ"ד י"ב), מלמד ששתי פעמים קבל את התורה: ד"א ישקני מנשיקות פיהו. (לז) לפי שמצינו מלכי מורה ומערב נושקים על היר, אבל להודיע חבתן של ישראל שאין נשיקות אלא על פה: ד"א ישקני מנשיקות פיהו. באדם שהוא מכובד על המלך והוא מבקש לנשקו על ידו ועל רגלו, אבל בצדיקים ישקני מנשיקות פיהו. (לח) אבא שמעון ואמר העברת ישראל בנחלי ארגון שהשיק ראשי ההרים ורציץ ראש שונאיהם: (לט) ד"א עברו ישראל את הירדן: (מ) ד"א ישקני מנשיקות פיהו. שתי נשיקות הן, אחת בעולם הזה ואחת בעולם הבא, נשיקה בעולם הזה, שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' ז'), נשיקה לעולם הבא, שנאמר ונתתי רוחי בכס וחיייתם (יחזקאל ל"ז י"ד): כי טובים דודיך מיין. אלו דברי תורה שנתן לישראל, (מא) מה היין תנחומין, אף דברי תורה תנחומין, שנאמר תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים צ"ד י"ט), מה היין כל זמן שמתישן הוא משתבח, אף דברי תורה כל זמן שמתישנים בנזף משתבחים הם. (מב) ד"א כי טובים דודיך מיין. זה הלומד תורה בילדותו, כיון שנגמל מדרי אמו לתוך התורה, גמולי מחלב לזה נאה לדברי תורה, עתיקי משדים, למי שעבדו את העתקים מדרי אמותן, שנאמר ועתיק יומין יתיב (דניאל ו' ט'): (מג) ד"א זה היין אין כונסין אותו אלא בכלי חרס ואין כונסין אותו לא בכלי כסף ולא בכלי זהב, למה שאינו מתקיים בהן, כך דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שרוחו דנא: (מד) שאל רבי יהושע את רבי ישמעאל האך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודיך, אמר לו ר' ישמעאל לא קראתי כן אלא לשום לשון זכר, כי טובים דודיך: (מה) ד"א כי טובים דודיך מיין, אי מה היין כל מה שנתישן הוא חסר, יכול כך דברי תורה, ת"ל לריח שמניך טובים, בשם שאין השמן חסר כך אין דברי תורה חסרים: [ג] לריח שמניך טובים, מה שמן אפרסמון ריחו יוצא חוץ ממנו, כך דברי תורה שמים הולך בכל מקום: (מו) ד"א למה נמשלו דברי תורה לשמן, מה שמן רפואה לאדם (מו) ומצחין את פניו, כך דברי תורה רפואה לאדם, שכן הוא אומר רפאות תהיה

ד"ה ונאמר: (לו) אלו הדברות שקבל משה בראשונה. בילקוט שה"ש רמז תתקפ"א ד"ה שאל ר"ה יהושע מובא מאמר אחד ומצוין "מדרש" והוא המאמר שלפנינו בסגנון אחר וז"ל ד"א ישקני מנשיקות פיהו אלו עשרת הדברות ששמעו מפי הגבורה, למה אומר מנשיקות שתי נשיקות אחת עשרת הדברות ואחת קבלת התורה: (לז) לפי שמצינו מלכי מורה ומערב נושקים על היר, בפסיקתא דר"ב פסקא פרה (ל"ד ע"א) אני משבח את בני מורה אינם נושקים בפה אלא ביד, וכ"ה במדרש קהלת פ' כל זה נסיתי ובגמרא ברכות ח' ע"ב בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשנושקין אין נושקין אלא על גב היר, (לח) אבא שמעון אומר, המאמר קשה הבנה: (לט) ד"א עברו ישראל את הירדן, המאמר קטוע: (מ) ד"א ישקני שתי נשיקות הן, הילקוט שה"ש רמז תתקפ"א ד"ה ישקני הביא מאמר אחד ומצוין מדרש, והוא בחזית, ובסוף סיים שתי נשיקות א' בעולם הזה כו' הוא ממדרש שה"ש זומא שלפנינו וזיתא בחזית וכן הסיום, "פיהו ולא נשיקה ביד" הוא מן מדרש זומא: (מא) מה היין תנחומין, מובא בילקוט שה"ש רמז תתקפ"א ב"ב כי טובים דודיך מיין וזומא שלפנינו: (מב) ד"א כי טובים דודיך מיין זה הלומד תורה בילדותו כו', בילקוט שם הגי' ד"א כי טובים דודיך מיין, זה הלומד תורה בילדותו כדכתיב את מי יורה דעה וגו' גמולי מחלב עתיקי משדים (ישעיה כ"ח ט'). וגראה כי דורש דודיך כאלו היה כתוב דודיך לשון דר, וכן תרגם השבעים: (מג) ד"א מה היין אין כונסין אותו אלא בכלי חרס, בילקוט מובא שם ד"א מה יין אין מתקיים אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה: (מד) שאל רבי יהושע את ר' ישמעאל, ע"ז דף כ"ט ע"ב, וחזית פ' כי טובים, וילקוט שה"ש רמז תתקפ"א: (מז) ד"א כי טובים אי מה היין כל זמן שנתישן הוא חסר, מובא בילקוט שם ד"ה ד"א כי טובים והוא לקח מן מדרש שה"ש זומא שלפנינו: (מו) ד"ה למה נמשלה דברי תורה לשמן מה שמן רפואה, מובא בילקוט שם: (מו) ומצחין את פניו, בילקוט מצחיל פנים: (מז) ד"א למה נמשלו

לשרך ושקוי לעצמותיך (משלי ג' ח'). (מח) ד"א למה נמשלו דברי תורה לשמן, אם יתן אדם קורטוב של שמן לתוך הכית של מים, קורטוב שמן יוצא כנגדו, כך מי שהוא מלא חכמה [הכנים] דברי הבטלה, דברי חכמה ווצאים מלפניו לפי מה שהוא. (מט) ד"א לריח שמניך טובים, זה חזקיהו ודורו שנמשלו לשמן, שנאמר וחבל עול מפני שמן (ישעיה י"ב ז), עולו של סנחריב. (ג) ר' דוסתאי ב"ר ינאי משום ר' ינאי אומר למה שלח הקב"ה שחן בחזקיה המלך, מפני ששלט בוהבו של בית המקדש וקלפו לתת אותו למלך אשור, לכך נאמר לריח שמניך טובים: (נא) ד"א לריח שמניך טובים, היה ר' חדקא אומר הרי אתה למד שריח הצדיקים יפה ונכר משל רשעים, שכן מצינו שהכיר משה את עצמות יוסף, שהיה ריחו הולך, (נב) ואל תתמה שאף בעוה"ז יש שמבדילים בין עצמות אדם לעצמות בהמה, בין עצמות ישראל לעצמות גוים וכן אתה מוצא ביצחק כשנשק ליעקב, הוא אומר וירח [את] ריח בנדיו ויאמר ראה ריח בני ריח שדה (בראשית כ"ז נ"ז), מלמד שהיה ריח יעקב נכר מריחו של עשו: (נג) ד"א לריח שמניך, יש שמן (שאין) [שיש] לו ריח ואין לו מראה, יכול כך דברי תורה יש להם טעם ואין להם מראה, ת"ל כשמן תורק שמך, כשמן שמריקים אותו מכלי אל כלי וריחו הולך ומראהו נאה, כך דברי תורה. (נד) ד"א שמן תורק שמך, אם עשית את התורה שנמשלה לשמן הטוב, שמך הולך עד סוף העולם, האומות אוהבין אותך, ע"כ עלמות אהבך. ד"א שמן תורק שמך, על כל השמנים והברכות שאמרתן לתן לכם לעתיד לבא בשביל (שהוא) שהמלכות מרחקים אתכם ומבקשים להרוג אתכם ולהחטיאכם לפני, ואתם מורדים עליהם ומבקשים תורת ומקיימים אותה, ומנין שנמשלו המלכות כשאל וכמות, שנאמר מיד שאול אדם ממות אנאלם (הושע י"ג י"ד), ומנין אף בנובאי, שנאמר והנה יוצר (נובאי) [גובי] בתחלת עלות הלקש (עמוס ג' א'): ד"א שמן תורק שמך על כן עלמות אהבך, אלו המלכות שנקראו עלמות לישראל, שנאמר ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר (שה"ש ו' ח'). ד"א על כן עלמות אהבך, העוה"ז והעוה"ב, עשה מצות בעוה"ז ויתן לך שני עולמות.

[ד] (נה) משכני אחרך נרוצה. כנסת ישראל אומרת למי שברא העולם משכני אחרך נרוצה, (נו) [משכני בגלות על מנת אחרך נרוצה לעתיד לבא], אמר לה אף אני הכתבתי לך ע"י נביא על כן משכתך חסד (ירמיה ל"א ג'), אלא להודיע שכל הימים שהייתם מסורים ביד המלכות והיו משעבדים אתכם, הייתו מקצר ימי השעבוד ומקריב ימי הגאולה, שגלוי לפני שאתם חוזרים לשעבוד אחר, אבל עכשו משכתי לכם בחד את הגאולה ומיד שתנאלו בפעם הזאת, שוב אין אתם חוזרים לשעבוד מעתה: ד"א משכני אחרך נרוצה, מסכינין שבישראל הן עתידין לרצות בין אב לבנים, לכך נאמר משכני אחרך נרוצה: (נד) ד"א משכני אחרך נרוצה, מי שמשכנו נתון ביד חברו, הוא רץ אחריו שלא בטובתו, כך נעשו ישראל משכנו למי שברא העולם: (נח) הביאני המלך

אם יתן אדם קורטוב, מובא בילקוט שם: (עט) ד"א זה חזקיהו, מובא בילקוט שם: (ל) ר' דוסתאי ב"ר ינאי, זה חסר בילקוט שם: (כז) ד"א היה ר' חדקא אומר, מובא בילקוט שם: (נ) ואל תתמה, ליחא בילקוט שם: (נג) ד"א יש שמן שאין לו ריח, מובא בילקוט שם, ותקנתו יש שמן שיש לו ריח כמו שהוא בילקוט, ובמקום וריחו הולך הגוי בילקוט וריחו נודף: (נד) ד"א אם עשית את התורה, מובא בילקוט שם, ובילקוט נשמט מאמר שלם אשר הוא לפנינו בש"ה"ש זוטא, והסיום בילקוט אלו המלכות שני ועלמות אין מספר הוא מהמדרש שלפנינו בכ"י: (נז) משכני אחרך נרוצה כנסת ישראל אומרת למי שברא העולם כו', מובא בילקוט כפי משכנו בסופו המתחיל ד"א משכני בגלות, והמאמר שלפניו בילקוט שם הוא מן מדרש היות בקצת שינויים, ומן ד"א משכני הוא מן מדרש שה"ש זוטא שלפנינו: (נו) משכני בגלות, הוספתי כמו שהוא בילקוט: (נ) ד"א משכני מי שמישכנו נתון ביד חברו, מובא בילקוט שם ריש רמז תתקפ"ב, ולחנם הפירוד המדויקים והצגו רמז חדש ובאבות הוא סוף המאמר שלפניו והרמז מתחיל מן הביאני המלך חריו: (נח) הביאני מלמד שעמיד הקב"ה להראות את ישראל גזוי המרום החרדים שברקיע, מובא בילקוט

חדריו. מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנוי המרום החררים שבקיע. (נט) א"ר יעקב הרי אתה למד מיעקב, שאמר לו קום עלה בית אל ושב שם (בראשית ל"ה א'), מלמד שהראה הקב"ה עליה למעלה מעליה והראה אותו חררים שבמרום. (ס) ד"א הביאני המלך חדריו, אלו חדריו גן עדן, מכאן (הן אלו) [אמרן] כמעשה הרקיע כך מעשה גן עדן, מעשה הרקיע עשוי שורות שורות של יריעות ומאירים ככוכבים, מכאן הם אומרים כשם שגלגל חמה נתון באמצע הרקיע, כך עין החיים נתון באמצע גן עדן, כשם שהקטנות נתונה באמצע הטרקלין, כך עין החיים מכוון כנגד גלגל החמה, אחרים אומרים עין החיים מכוון כנגד גלגל חמה מהלך שנה. (סא) ר' מאיר אומר מה גלגל החמה ת"ק שנה, אף עין החיים ת"ק שנה וכל פלוגתא דמי בראשית יוצאים מתחתיו: שנאמר והיה כעין שתול על פלגי מים (תהלים א' ג'), מה מצינו מי בראשית יוצאים מתחתיו של עין החיים אף בעליות של מים שבמרום סמוכות לגלגל חמה, לכך נאמר הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, (סב) אמרו ישראל לפני הקב"ה כך אנו שמחים מכל המתנות. (סג) משל לבן מלך שאמר למטרונה אי אפשי בך, טלי כל מה שתרצי כל כלי טוב שאת יודעת וצאי לבית אביך, מה עשתה, השקתה והאכילתה וקראה לעבדי בית אביה ואמרה להם שלווה במטתו והולכי וכו' לבית אבא, כיון שנעור משנתו אמר מי הביאני כאן, אמרה לו אני, [אמר לה] ומה ראית, אמרה לו אתה אמרת לי כרי לך כל יפה שבכאן וטלי ולכי לבית אביך, נסתכלתי בכל קנייך ולא מצאתי כלי חמדה יותר ממך, כך אמרו ישראל להקב"ה טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וזכסף (תהלים קי"ט ע"ב). וכן מצינו כשנגלה הקב"ה בחר סיני ומלאכי השרת עמו, בררוה מכל מלאכי השרת, שנאמר ואתא מרבבות קדש (דברים ל"ג ב') רבבות שאין להם מספר. (סד) א"כ למה נאמר שנים ועשרים אלף (במדבר ג' ל"ט), אלא לתן כבוד לשבטו של לוי, שהוא מקודש מכל השבטים, כשנגלה מרוח אחת ועמו עשרים ושנים אלף מלאכי השרת ובידם עשרים ושנים אלף כתרים ונותנים בראש כל אחד ואחד משבטו של לוי, שהם שנים ועשרים אלף, ומרוח השניה ששים רבוא ושלישת אלפים וחמש מאות וחמשים מלאכים ובידם כתרי אש ונותנים בראש כל אחד ואחד מישראל. נגלה מרוח השלישית כפלים, שני מלאכים לכל אחד ואחד מישראל. שנאמר מלאכי צבאות יודוהו וידוהו (תהלים ס"ח י"ג). נגלה מרוח מערבית ועמו מלאכי השרת שאין להם חקר ומנין שנגלה מארבע רוחות, שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג ב'), הרי שלש רוחות, יכול הרביעית [פנויה], חבוקק מפרשה אלוהו מתימן יבא (חבוקק ג' ג'), יכול האמצע פנוי, תיל ותהלתו מלאה הארץ (שם שם) ולא כמנהג הארץ, כמלך שהוא יוצא ממדינה זו למדינה זו, כשהוא יוצא ממנה מתרוקנת וכשהוא נכנס מתמלאת, יכול כך היה ביום מתן תורה, כשנגלה מהר סיני נתמלא כל

רמו תתקפ"ב ולקוח מן המדרש כ"ו שלפנינו וכן ראיתי כי הובא ברמב"ן בספרו תורת האדם בשער הגמול (דף ק"ב ע"ג) וז"ל במדרש שה"ש אמרו בן הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות לישראל גנוי מרום החררים שבשמים כו'. וכוון אל המדרש שה"ש זוטא שלפנינו. (נט) א"ר יעקב, זה ליתא בילקוט, וברמב"ן שם הגוי א"ר יהודה: (ס) ד"א אלו חדריו גן עדן, מובא בילקוט שם עד מוכן הן אמרו ומובא ברמב"ן שם עד מעשה הרקיע, וכן בפירוש ה"ר עזריאל לשה"ש הביא וז"ל ואל הענין הזה שפירשתי העירוני ז"ל במדרש שה"ש הביאני המלך חדריו אלו חדריו גן עדן: (סא) ר' מאיר אומר כו', בירושלמי ברכות פ"א (דף ב' ע"ג) תנו עין חיים מהלך חמש מאות שנה וכל פלוגתא מי בראשית מתפלגין מתחתיו ומה טעם והיה כעין שתול על פלגי מים, וכן בביר פ"א אות ה' א"ר יהודה בר אלעאי עין חיים מהלך ת"ק שנה וכל מי בראשית מתפלגין מתחתיו, ובמדרש חיות פ"ו פסקו אחת היא יונתי מובא כמו בירושלמי, וכן הוא בשו"ט מומור א' אות י"ט וע"ש הערה ר"ג ובמקום ב"ר פ"א צ"ל פט"ו: (סג) אמרו ישראל לפני הקב"ה כך אנו שמחים וילקוט רמו תתקפ"ב ד"ה ד"א אמרו ישראל והוא מן מדרש שה"ש זוטא שלפנינו עד הסיום ויעבור מילכס לפנייהם והי' בראשם, ומן מזכירה הוא מן מדרש חזו"ת: (סד) משל לבן מלך, מובא בילקוט שם: (סד) א"כ למה נאמר שנים ועשרים אלף כו', עיין פסיקתא דר"ב פסקא בחדש השלישי (ק"ז

העולם כלו מהדרו, יכול השמים היו פנוים, ת"ל כסה שמים הודו (שם שם), יכול הארץ פנויה, ת"ל ותהלתו מלאה הארץ (שם שם). ממלאכי השרת לא בררו להם ישראל אלא הקב"ה, שנאמר כי יעקב בחר לו יה (תהלים קל"ה ד'), ואומר ה' מנת חלקי וכוסי (שם ט"ז ה'), לכך נגילה ונשמחה בך, אימתי אנו גילים ושמחים, כשיעמדו רגלי השכינה על הר הויתים: ד"א נגילה ונשמחה בך, אימתי היא השמחה כשיעלו האומות כגלים של קש. ד"א נגילה ונשמחה בך, א"ר נחמיה כשיראה הקב"ה קברו של גוג ומגוג לישראל, הרי רגלי השכינה על הר הויתים וקברו של גוג ומגוג נפתח מימין לנחל קדרון עד רגשתא של מורח הים של טבריא ובא עד נכנסה, שנאמר גיא העוברים קדמת הים (יחזקאל ל"ט י"א): נזכירה דודיק מיין, אלו האבות שחיו מן המבול נח ובניו (ואלו הן משרים אהבך) (סח) [ד"א] זה אברהם יצחק ויעקב, כשאנו נכנסים לצרה אנו מזכירים לפניך מעשי אבות וזכרונם בא לפניך יותר מנסוך שנתנסך על גבי המוכח: (סו) מישרים אהבך, ביושר לבם אהבך ולא הרהרו בלבם ולא (דנו) [רגנו] אחר דבריך, אמרת לאברהם לתן לו את הארץ, שנאמר כי [את] כל הארץ אשר אתה רואה וגו' קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה (בראשית י"ג ט"ז וי"ז). (סו) אמרת לו קח בית קבורה ולא [רגן] אחרך. (סח) יהושע בן יהונתן היה אומר על מי שהרגו טורנוסרופוס הרשע הרבה אהבו אותך יותר מן הצדיקים הראשונים. ד"א נזכירה דודיק מיין, (סצ) זה משה, מה הדר הזה מושך חלב כך היה משה מושך חכמה, שהוא אומר עליו לשלשה לילות, מיום שעלה משה להר נבו השמיע כל המדרש וכל ההלכות ויש אומרים לשלש שעות אור ליום שמת בו. ד"א נזכירה דודיק מיין, זה שמואל, בשנה שנאמר עליו ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שופטים לישראל ולא הלכו בניו בדרכיו (ש"א ח' א' ו'). א"ר הגדול מעלים אנו על שמואל אדם שהיה שני למשה וידוע שאין בניו כשרים והיה ממנה בניו שופטים לישראל, מוצל הוא, אלא כשרים היו מתחלתם ומשמנה אותם דיינים חזרו לקלקול, אבל היו זוכים במשפט כשמואל, לכך נאמר נזכירה דודיק מיין משרים אהבך אלו שמואל ובניו. ד"א נזכירה דודיק מיין, (ע) זה רבי עקיבא וכי אפשר לדר הוה להוציא יין, אלא מה הדר הוה נובע חלב, כך עמד ר' עקיבא ופלש את התורה: משרים אהבך. זה בן עזאי וחבריו.

[ה] שהורה אני ונאווה. (עא) וכי אפשר לשחור להיות נאה, משל למה הדבר דומה לתנוקת בת מלכים שקלקלה בבית אביה ונזפה ויוצאת (עב) והיתה מלקטת בשבלים והשחירה, התחילו חברותיה [מחסרות] [מחסדות] אותה, מה היא אומרת להן אל תראוני שאני שחחרת ששופתני השמש, ואינו דומה אדם שיצא כעור ממעי אמו לאדם שיצא נאה ונתנול, כי נוח לו במהרה לחזור להיות נאה, כך אמרה כנסת ישראל לאומות העולם שחורה אני ונאווה. (עג) שחורה אני כמעשה העגל ונאווה כמעשה המשכן.

ע"ב: (ס) ד"א זה אברהם יצחק ויעקב. בילקוט הגי' ד"א נזכירה דודיק מיין פעל לפניך כאברהם יצחק ויעקב כשאנו נכנסים לצרה אנו מזכירים לפניך מעשה האבות, וזכרונם בא לפניך יותר מניסוך שהיה על גבי המזבח: (ס) משרים אהבך ביושר לבם אהבך, בילקוט שם הובא במאמר שלפנינו כשינוי מעט: אמר רבי אייבו בישרת גדולה עבדו אותך האבות לא היה בלבם נבל ולא רגנו אחר דבריך, לאברהם אמרת כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה, וכשבא לקבור את שרה נתן ארבע מאות שקל כסף ולא רגן אחרך, וכן אמרת לו קח את בכך ולא רגן, אתמול אמרת לו כי ביצחק יקרא שקל רוע: (ס) אמרת לו קח בית קבורה. הלשון משובש ומובא לנכון בילקוט כמו שהבאתי בהערה שלפניה: (ס) יהושע בן יהונתן היה אומר. המאמר בלתי מוכן: (ס) זה משה כיו עד כך היה משה מושך חכמה. מובא בילקוט שם והסיום שהביא מישרים אהבך זה אהרן ובניו בשלום ובמישור הלך אתי. זה ליתא לפנינו: (ע) ד"א זה ר' עקיבא. מובא בילקוט שם בקיצור: (ע) וכי אפשר לשחור. מובא בילקוט שם: (ע) והיתה מלקטת בשבלים. בילקוט הגי' בשפלים וכן בחזית פ"ו פסוק לא ידעתי משל לבת מלכים שהיתה מלקטת בשפלים פ"ו שבלים על שדה משודר, ובשומ"ט מזכור כ"ב מי"ב מלקטת בשפלים, אבל כ"י האחרים משי"ט ונגדפס הגי' בשבלין וע"ש הערה ס"ד: (ע) שחורה אני כמעשה העגל ונאה כמעשה המשכן בילקוט הגי' כך

(עד) ד"א שחורה אני ונאווה, שחורים היו ישראל במצרים כשהיו עושים כמיט בחמר ובלבנים, אבל נאים היו על הים כשהיו טוענים ביותם של מצרים. (עה) שהיה ר' אלעזר בן פילה אומר לא היה סוס (עו) שלא היה במעוטה יותר מבעשר רבוא זהב, לקיים מה שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהלים ס"ח י"ד). ד"א שחורה אני ונאווה, ננסת ישראל אומרת למי שברא את העולם שחורים אנו במעשינו כאהלי קדר אלא מה אתה רואה אהלי קדר מבחויץ, נכנס אדם לתוכו הרי הוא מלא כל ברכה, כך ישראל האומות מכויץ עליהם ואין יודעות שהם מלאים מצות. (עו) ד"א כאהלי קדר. בדרך שמותחים את האהל הזה אין אדם אחר יכול למתחו לעצמו אלא רבים מותחים אותו, יכול כך הוא עושה הקב"ה, ת"ל הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ' כ"ב), הוא עצמו מתח את הרקיעים ולא סיעו בריוה לכך נאמר כאהלי קדר: ביריעות שלמה, המלך שהשלום שלו ברא ששת ימי בראשית וברא את האדם ביום הששי שלא יהיה מתנאה, ומה עכשו שאין יוצא מן המעינות שלו אלא מים סרוחים הוא מתנאה, אלו היו יוצאים ממנו מעינות של דבש ושל חלב על אחת כמה וכמה שהיה מתנאה:

[ו] בני אמי נחרו בי אלה המלכים (והנגידים) [והנביאים] של שקר, ומנין אתה אומר כשישראל הוטאים לפני המקום לא היה נפרע אלא מן הגדול, שכן המקום אמר קח את [כל] ראשי העם והוקע אותם לה' (במדבר כ"ה ד'). (עה) משל למלך שמרד עליו הלגיון, אמר המלך מה יש לי חשבון עם (עט) [האיסרטיוניות] [האיסרטינות] שהיו [אפסיותו] [אפסיותו] בלין אלא דבר, אלא אני הורג את הגדול שהוא נוטל ששים דינרין בכל יום: שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי. לא היה נפשכם להיות כתובים לימי בראשית ולא לבנין בית המקדש ולא ליציאת מצרים (נאות) (פ) נהיו כתובים לשני הקברות, חזרו ישראל להיות כתובים לחמשים למלכותו של [אנוסטוס]. לעשרים וחמש שנה למלכות של ארדינוס, וכן לשמונה עשרה שנה למלכות של אסירוס, לא היה נפשכם שומרים לבית המקדש כגאן והיו שומרים בכורגני הגולה:

[ז] (פא) הגידה לי שאהבה נפשי. זה משה שאמר למקום הגידה לי האיך אני רועה את העם הזה, האיך אני מנהיגם והאיך אני מרביצם והאיך אני מפרנסם והאיך הם עומדים במלכות שנמשלו לשרב ולצהרים, (פב) ומה המקום משיבו. [ח] אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן. היציאה אתה יודע מה אני עתיד לעשות להם בעקב. א"מ' (פג) ארבעים יום חררה קיימת בידם במדבר

ננסת ישראל אומרת שחורה אני במעשי, ונאווה במעשה אבותי, והילקוט הביא הסיום הזה כמו שהוא בחזית בפי שחורה, וכן הוא במדרש שמ"ר פנ"ט אות כ': (עו) ד"א שחורה שחורים היו ישראל כו'. מובא בילקוט פסקו שחורה, בתחלה הביא מאמר גדול מן מדרש חזית בפי שחורה, והסיום שחורה אני כמיט ולבנים במצרים עד ר' לוי בר חייה הוא ממדרש שה"ש זוטא שלפינו: (עפ) שהיה ר' אלעזר בן פילה אומר. בילקוט הגי' ר' יהושע בן פדיה אומר: (עו) שלא היה במעוטה יותר מבעשר ריבוא זהב. בילקוט הגי' שלא היה טעון עליו: (עו) ד"א כאהלי קדר כדרך שמתחיים את האהל כו'. מובא בילקוט המכורי על ישעיה צד 118 בשם הגדת שיר השירים וכונן למדרש שה"ש זוטא שלפינו: (עפ) מושל למלך שמרד עליו הלגיון. המשל בלתי מובן ומשובש הוא: (עט) האיסרטינות. וכן אפסיותו. תקבתי. ופי' אפסיותו בל"י שבר אנשי מלחמה: (פ) והיו כתובים לשני הקברות. חזרו ישראל להיות כתובים לחמשים למלכותו של אנוסטוס כו'. המאמר צריך ביאור להבין הכוונה: (פא) הגידה זה משה. שאמר למקום הגידה לי האיך אני רועה את העם הזה האיך אני מנהיגם. נראה שצ"ל האיך אתה רועה את העם הזה האיך אתה מנהיגם. ו"ל משה שאל את הקב"ה, ובחזית בפי הגידה, אמר לפניו רבש"ע הואיל ואתה מסלקני מן העולם תודיעני מי ומה הרועים שאתה מעמיד על בניך כו' איכה תרעה בנימי מלכות איכה תרביץ בצהרים בשעבוד מלכות, ועיין בספרי פינחס ספקא קל"ט: (פג) מה המקום משיבו אם לא תדעי צאי לך בעקבי הצאן, היציאה אתה יודע מה אני עתיד לעשות להם בעקב. בילקוט שם ד"ה אני צאי לך בעקבי הצאן הביא ו"ל: מלבד שהראה לו הקב"ה למשה כל רועיהם ופרנסיהם של ישראל עד העקב עד סוף כל הדורות. ד"א יש לך לידע בסוף רועי את גדותיך הגדיים הנכנסין ע"כ. וזה לוחא בחזית שהביא במאמר שלפינו, וברור כי לקוח הוא מן ספרי פנחס ספקא קל"ט: (פג) ארבעים יום חררה קיימת

ויש אומרים ארבעים שנה. לקיים מה שנאמר ובני ישראל אכלו [את המן] ארבעים שנה (שמות ט"ז ל"ח), שהיתה הררה שיוצאת בידם ממצרים קיימת עד בואם אל ארץ נחשבת (שם). ואף לעתיד לבא המקום עושה להם נסים. לקיים מה שנאמר וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים (הושע ב' י"ז). א"ר ישמעאל לא נגלה המקום אלא לאחר שלשה ימים הסיך עליהם הענן על משכנות הרועים:

[ט] לסוסתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי. (פד) זו המריה שהמרו ישראל על הים ואיזה המריה שנסה אותם המקום ייבש המים והמיט לא ייבש. התחילו ישראל אומרים המים הוא יכול ליבש, אבל המיט אינו יכול ליבש, אמר להם המקום נסיתי אתכם ולא עמדתם, כמו שאבדו סוסי פרעה ורכבו כך הייתם חייבים לאבד, אבל אעשה בשביל שמי הגדול שלא יחלל, לכך נאמר וימרו על הים בים סוף ויושיעם למען שמו (הגדול) להודיע את גבורתו (תהלים ק"ז ו' ח'). ומנין שיבש המקום את המים והמיט לא יבש. שנאמר דרכת בים סוסך חמר מים רבים (חבקוק ג' ט"ז): ד"א לסוסתי ברכבי פרעה [דמיתך רעיתי]. (פה) מכאן היה ר' מאיר אומר אע"פ שיצא פרעה בסוסאי נקבה, אף הקב"ה הראה אותו כסא הכבוד בדמות סוסאי נקבה. לקיים מה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה, ולמה יצא פרעה בסוסאי נקבה, אלא אמר פרעה, מי בכל הבהמות שלי קל לרדוף אחרי ישראל, אמרו לו סוסאי שלך מפני שהיתה צבעונון ולא היה כיוצא בה בעולם. לפיכך היו כל הסוסים זכרים רצים אחריה, מיד נטלה פרעה ורכב עליה, לכך נאמר כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים (שמות ט"ז י"ט), וכמו שאמר פרעה לחילותיו כך אמר המקום למלאכי השרת, מי בכל הבריות המשמשין לפני קל, אמרו לו הכל גלוי לפניך שאין קל אלא הרוח היוצא מתחת כנפי הכרובים, מיד נגלה עליו הקב"ה, שנאמר וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח (תהלים י"ח י"א): ד"א לסוסתי ברכבי פרעה. (פו) לססתי כתיב, מלמד שהיה הקב"ה שש ושמה לאבד את [שונאיהם של] ישראל עמו: ד"א לסוסתי ברכבי פרעה. מלמד שנתן הקב"ה אימתם של ישראל על המצרים והיו מכים את הפרדות שיהיו אותם למצרים והיו הגלגלים מושכים אותם בים, לכך נאמר לסוסתי ברכבי פרעה. ר' יהודה ב"ר שמעון אומר לפי שיצאו מצרים בסוסים, לפיכך התמיד עליהם המקום סוסים בים, לכך נאמר לסוסתי ברכבי פרעה: דמיתך רעיתי. אין דמיתך אלא דמיות, מלמד שבדמיון נגלה המקום על ישראל, כאדם שמראה את חברו ואומר זה פלוני, כך היו ישראל מסתכלים בהקב"ה ומדמים אותו, לכך נאמר דמיתך רעיתי: [יא] תורי זהב. זו עמידתם לפני הר סיני. אימתי, כמה שנאמר וישלח את נערי בני ישראל (שמות כ"ד ה'), ואומר ויקח משה חצי הרם וישם כאננות וחצי הרם זרק על המזבח (שם שם ו'), שהיה דם הברית למי שנברא העולם, שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם (שם שם ח'). ר' חייא היה אומר תורי זהב נעשה לך, זו הליכתו של משה למצרים, כמה שנאמר אלכה [נא] ואשובה אל אחי וגו' (שם ד' י"ח). עם נקודות הכסף, כמה שנאמר ויעש האותות לעיני העם (שם שם ל'):

בידם במדבר. בחיות איתא ר' אלעזר אומר מחררה שנשלחו ישראל בידם ממצרים אכלו ל"א ימים וע"ש כמ"ב, ובסדר עולם פרק ה' איתא שלשים יום, ובשמ"ר פכ"ה אות ד' הצידה שהוציאו בידם ממצרים עשה להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום וע"ש בפ"י מהר"ו ויעין במכילתא בשלח מסכת ד' פ"א ר' ישאלא אומר נתפרנסו ממנה ששים ואחד סעודות וע"ש בפ"י מאיר עין, והילקוט בש"ש הביא הגי' שלשים יום: (פד) זו המרייה שהמרו ישראל על הים. בילקוט רמז תתקפ"ג אחר שהביא מאמר אחד ומצוין בגליון „פסיקתא רבתי“ והוא מן מדרש חיות פ"א פסוק דמיתך אות ה' ואת ו', הביא ד"א לסוסתי זו המרייה כי והוא לקוח מן כתב יד שלפנינו: (פה) מכאן היה ר' מאיר אומר אע"פ שיצא פרעה בסוסאי נקבה כו'. במכילתא בשלח מסכתא כ"י פ"ו דרש פפוס לססתי ברכבי פרעה רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה הקב"ה על סוס נקבה כו', ועיין בחיות כפ"י לסוסתי, ובמדרש ש"ש מזמור י"ח אות י"ד: (פו) לססתי כתיב מלמד שהיה הקב"ה שש ושמה.

[יב] עד שהמלך במסכו נרדי נתן ריחו. עד שהשכינה במקום קבלו עליהם ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שם כ"ד ז'). ד"א עד שהשכינה בשמי מרום נתנה רשות להפרע מן האומות:

[יג] צרור המור דודי לי בין שדי ילין. (פז) ר' יודא אומר הוא הלילה שנלקו הבכורות. (פח) ד"א בין שדי ילין, זו השכינה שהיתה נתונה בין שני הכרובים. ד"א צרור המור, (פט) זו הפסקה שהמקום מפסיק בין מלחמת גוג ומגוג לתחית המתים, מנין אתה אומר שהשכינה חוזרת למקומה, שכן מצינו שהיה המקום מדבר עם משה מבין שני הכרובים, שנאמר וישמע את הקול מדבר אליו [וגו'] מבין שני הכרובים (במדבר ז' פ"ט). וכשעלתה למרום עלתה על כרוב אחד, שנאמר וירכב על כרוב (תהלים י"ח י"א). משל למלך שסרחה עליו אשתו והוציאה, והיה לו ממנה שני בנים, לפי שהיה בלבו של מלך להחזירה ונהג אחת מן התינוקות והניח אחד אצלה, כך עשה הקב"ה לפי שהיה גלוי לפניו שהשכינה עתידה להחזירה למקום לא עלתה אלא על גבי אחד, כמה שנאמר וירכב על כרוב ויעף (שם):

[יד] אשכול הכפר דודי לי בכרמי עין גדי. זו עמידתם של ישראל בנחלי ארנון, חילפא היה אומר אשכול הכפר דודי לי, בשעה שחנו ישראל בנחל זרד ותשע עשרה שנה עשו בנחל זרד ותשע עשרה שנה בקדש ברנע, הרי שלשים ושמונה שנה. ר' ישמעאל אומר אשכול הכפר דודי לי, בשעה שקברו את אהרן הכהן הגדול: (צ) ד"א אשכול הכפר דודי לי, זה בית המקדש. בכרמי עין גדי, מה כרמי עין גדי עושים (צא) (ארבעים) [ארבע] וחמש פעמים בשנה, כך הצדיקים עומדים להיות מולידים (ארבעים) [ארבע] וחמש פעמים בשנה, ויש אומרים על כל בעילה ובעילה:

[טז] הנך יפה. הכיבה ננסת ישראל בכל מקום שישראל משבחים להקב"ה, בשני מקומות הרי ישראל אומרים מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש, אמר להם הקב"ה לישראל אתם אמרתם מי כמוכה, אף אני הכתבתי לכם אשריד ישראל מי כמוך (דברים ל"ג כ"ט), אמרו ישראל ה' ימלוך לעולם ועד (שמות ט"ז י"ח), אמר להם הקב"ה אף אני הכתבתי לכם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט ז') אמרו ישראל אין כאל ישרון (דברים ל"ג כ"ו), אמר הקב"ה מי כעמך ישראל (דה"א י"ז כ"א). ר' שלמיא היה אומר אין כאל ישרון, משל לבני אדם שהיו משבחים את המלך, נענה אחד מהם ואמר אף במקום פלוני כיוצא בו, כך המקום אמר לישראל אין אתה כיוצא בו ואין כאל ישרון, ננסת ישראל אומרת דודי צה ואדום והמקום אומר לישראל מה יפו פעמך (בנעימים) [בנעלים] בת גדיב: ד"א הנך יפה רעיתי, במתן צדקה ובגמילות חסדים. רעיתי, שאתם הולכים בדרך, אתם אוהבי רעעי, מה המקום רחום והנזן ה' אך אפים ורב חסד, מאריך אפו עם כל הבריות, גומל חסדים ונותן צדקה לכל באי עולם, שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב (תהלים י"א ז'), צדקה לא נאמר אלא צדקות, הרבה מאכיל ומשקה רעבים וצמאים, מלביש ערומים, פודה שבויים, משיא יתומים, גומל חסדים, שתהיו דומים להקב"ה שהיה נותן צדקה וגומל חסד, אבל איני יודע מתן שכר לנותני צדקה, הצדקה ישר יחיו פנימו (שם), הישר הוא הקב"ה, שכן הוא אומר אל אמנה ואין עול צדיק וישר הוא (דברים ל"ב ד'), ונאמר ע"י ירמיהו כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו (ירמיה ט' כ"ב),

במכילתא שם לסתתי כתיב אמר הקב"ה כשם שששתי על הצירים לאבדם, כך כמעט ששתי על ישראל לאבדם. ובחזית הגוי כך ששתי לאבד שונאיהם של ישראל: (פז) ר' יודא אומר הוא הלילה שנלקו הבכורות. מובא בילקוט ריש רכו תקפ"ד והשמיט שם האומר: (פח) ד"א זו השכינה. מובא בילקוט שם: (פט) זו הפסקה. מובא בילקוט שם: (צ) ד"א זה בית המקדש. מובא בילקוט שם. והג"י שם א"ר ישמעאל זה בית המקדש. ולפנינו המאמר שלפניו מובא בשם ר' ישמעאל: (צא) ארבעים וחמש. תקנת ארבע וחמש פעמים וכ"ה לנזון בילקוט ד' וחי' פעמים בשנה: (צב) ולכבוש

אם אין מכיר מי שבראו האריך הוא חכם, ואף ברשעים יש חכמים בעיניהם. בני אדם שהכירו חמה ולבנה והמולות, מה חמה יתרה על הלבנה וחלק אותה על החדשים והתקינו החדשים על תקופת החמה נוהגות כמו שהתקינו לא חסר ולא יותר, חכמים הם להתקין תקנה הגדולה הזאת, לידע מעשה האלהים ברקיע ולא ידעו להכיר מי שבראם וגם את העולם כלו, חכמים הם לבנות מדינות ופולכים ובתים, לעשות כלי זין (צב) ולכבוש את המים בלפרנים לא דרך ולא שביל מהלכים כרוח על פני המים ולא חכמו מי עשה אותן ומי משיב את הרוח, חכמים המה לתקן לאחרים ולא מתחכמים לתקן עצמם ונפשם, חכמים הם בכל ובדבר אחר הם טפשים ובאחת הם מאבדים חכמתם שלא הכירו את האלהים, ובאחת יבערו ויבסלו מוסר הבלים עין הוא (ירמיה י"ח). אל יתהלל הגבור בגבורתו (שם ט' כ"ב), אף הרשעים נקראים גבורים, שנאמר הוי גבורים לשנתן יין (ישעיה ה' כ"ב), ולהגביה ולעשות מלחמה, ומי הם גבורים, אלו הצדיקים שכבשו את יצרם, שנאמר ומושל ברוחו מלוכד עיר (משלי ט"ז ל"ב), שהם מושלים ביצרם לעשות רצון קוניהם וכן הוא אומר לא בגבורת הסוס יחפין (תהלים קמ"ז י'), אלא במה רצונו, רוצה ה' את יראיו, (שם שם י"א): אל יתהלל עשיר בעשרו (ירמיה ט' כ"ב). אם אינו נותן צדקה וגומל חסד מנכסיו אז אין לו אלא לתקלה, וכן הוא אומר עשר שמור לבעליו לרעתו ואבד העשר ההוא בענין רע (קהלת ה' י"ב), שעינו רעה כנגד גבאי צדקה ולעניים או לשכויים להברות אכלים ולקבור מתים והוא מנוף בהם ומקללם ואומר להם אין להם מלאכה לעשות לעמול ולאכול, לפיכך אין עשרו מתקיים בענין רע, שהוא עונה את הגבאי צדקה, ובמה הוא שבחו של אדם השכל יודע אותי כי אני ה' עושה חסד (ומשפט) [משפט] וצדקה בארץ כי באלה הפצתי נאם ה' (ירמיה ט' כ"ג). עשית כל המעשים האלה הרי אתה כיוצא בו, רצונך עשות צדקה שהיא חביבה לפני מן הקרבנות, שנאמר עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (משלי כ"א ג'), חטא אדם ישוב ויתן צדקה וימחול לו, שנאמר בחסד ואמת יכפר עון (שם ט"ז ו'), אם לאדם אלף רבוא אין עומדים לו בשעת צרכו בצרתו, שכן הוא אומר לא יועיל הון ביום עברה (שם י"א ד'), ומי עומד לו, איסר אחר שהוא נותן, שנאמר וצדקה תציל ממות (שם י" ב'), כל הנותן צדקה אע"פ שהוא חטא ונתן הקב"ה רשות למלאך לשלוט בו, שכן אותה צדקה שנתן מקדים למלאך ואינו מניחו לשלוט בו, ולא עוד אלא שדוחפו וכופתו על פניו ומפיים עליו ואומר אע"פ שחטא ונתנה רשות למלאך לשלוט בו אני קדמתי רשותי קדמה רשותו, כדאיה היא הצדקה שנתן לרעבים ואלולי שהאכילן היו מתים, הוא כסה ערומים ואלולי שכסן היו מתים, כדאיה היא הצדקה שקיים נפשות להציל נפשו ממות, וכדאיה מתן כסתר יכפה אף ושוחד בחיק המה עוה (משלי כ"א י"ד). איסר אחר או לחם שאדם נותן אל יאמר בעצמו הוא יודע הסומא הוה מי נתן לו, אמר המקום את הספרים אני משלם על ידיו, ה' עקיבא אומר משלו (צג) אם יהי דניסכום לבעל הזמות הרי לבו גם, הלזה להגמון כמה יהיה לבו גם ומשתכח, ואם הלזה למושל הגדול על אחת כמה וכמה, אלולי שהדבר כתוב כל האומרן חייב מיתה, (צד) אמר הקב"ה נפשך תהא דניקנום ויהא שמח בחיים טובים, תן לעני, שכך הוא אומר מלוח ה'

את המים בלפרנים. אולי צ"ל בלכרנים, והוראת לברניא בל"ו ול"ר ספינה קלה לרוץ תריבוע והשיבך ה' במצרים באניות (דברים כ"ח ס"ח) בלכרניא, וכן בירושלמי שקלים פ"ו אפילו ליכרני גדולה אינה יכולה לעבור בת: (ג) אם יהי דניסכום לבעל הזמות, המלה משובשת וצ"ל אם יהיה דניסכום לבעל הזמורה ופי' דניסכום מלוח וכן מזה במדרש שמ"ר ריש פ"ל אם כסף תלוח מושל לאחר שלוח מן דניסכום, וכן צ"ל לבעל הזמורה ופי' שומר, ומה במדרש שוי"ט מזמור ע"ג, את ג' יש שהיה מיסכום להיות בעל זמורה עשית אותו שלטון בו ועיין ערוך ערך בעל זמורה: (ד) אמר הקב"ה נפשך תהא דניקנום, גם ככאן יש לתקן דניסכום: (ה) הרי אני מוצאים בכוונ

חונן דל (משלי י"ט י"ז), או יכול שהוא משלם לו כדרך בשר ודם, (צה) הרי אנו מוצאים בבועו כמה נתן לרות מלא קמצו קמה קלי, מה מצינו ששלם, מה אומר בשלמה שלשים כור סולת וששים כור קמה (מ"א ה' ב'), בשכר הקומץ ההוא הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ובא לבית הכנסת ונתן משכר פעלו, המקום מעלה עליו כאלו נתן נפשו לעניים, שאין שכר הפועל אלא נפשו, שנאמר ואליו הוא נושא את נפשו (דברים כ"ד ט"ז), הגוול שכר הפועל, מעלים עליו כאלו גוול נפשו, הא למדנו משכרו של בועו שאין סוף למתן הצדקה. (צו) ארבעה דברים שאתה אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. כבוד אב ואם, ונמילות חסדים, והצדקה והכאת שלום שבין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם, ומה שכרו לעולם הבא, חלקו עם אברהם יצחק ויעקב, שנאמר האדם הגדול בענקים (ישעיה י"ד ט"ז), כן אמרו לאברהם אבינו נשיא אלהים אתה בתוכנו (בראשית כ"ג ו'), שהיה גדול כאלהים, ומה שכר נטלו על כך, שכבדו את אברהם נותרה מהם פלטה רחב וכל ביתה, מהם הלכו לאפריקי, אף פלשו במלחמה, הכל בזכות אברהם, שנאמר האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה (יהושע שם), מה ענין זה אצל זה, אלא מלמד שלא שקטה ממלחמה אלא בזכותו של אברהם, שנהגו בו כבוד, ומה אם הכנענים על שכברו אותו עמדה זכותו להם, על אחת כמה וכמה לבניו שהם מכבדים עכשו כאלו היה חי ביניהם, ומה זה שלא עשו כי אם מעט ולא עשו כמעשיו עמדה זכותו להם, בניו שהם הולכים בדרכיו על אחת כמה וכמה, ואוהבים את המקום ועושים צדקות ונמילות חסדים, אם לרשעים עמדה זכותו, לצדיקים לא כל שכן, (צו) ולמה נקרא שם חברון קרית ארבע, קריה של ארבעה גבורים, ענר אשכול וממרא ואברהם יצחק ויעקב, שנאמר האדם הגדול בענקים, האדם זה אדם הראשון, הגדול זה אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים, באברהם כתיב וה' ברך את אדני מאד ויגדל (בראשית כ"ד ל"ד), ביצחק כתיב ויגדל האיש וילך הלך וגדול (שם כ"ג י"ג), ביעקב כתיב ויגדלו הנערים (שם כ"ה כ"ג), הרי יעקב ועשו, כשם שחל השם על יעקב, כך היה ראוי שיחול על עשו, עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי שיקרא עשו, עשו היה ראוי להעמיד מלכים ויעקב היה ראוי להעמיד כהנים, הברכות הראשונות ראויות לעשו והאחרונות ליעקב, לאה וזלפה ראויות לעשו ורחל ובלהה ראויות ליעקב, ונטלו ממנו כל המתנות האלו, מנר בכורתו ליעקב, מיד נאמר עליו הנה קטן נתתיך בניים בווי אתה מאד (עובדיה א' ב'), עשו פרק ממנו על שמם אף אלהים שנאו, שנאמר ואת עשו שנאתי (מלאכי א' ג'), נטל את השם וחל על יעקב פעמים, פעמים אלהי יעקב ופעמים אלהי ישראל, נטלה ממנו הבכורה ונתנה ליעקב, זכה במלכות וזכה בכהונה, נטלה ממנו לאה וזלפה וזכה בעקב בארבעתן, לפי שהלך בדרכי אבותיו, שהם נותנים צדקה ונמילות חסדים ואוהבים את המקום ואף הוא זכה בכל המתנות האלה: ד"א קרית ארבע, שנקברו שם ארבע אמהות, חוה שרה רבקה ולאה, ומנין שכל החולך בדרכיהן הוה חלקן עמהן, שנאמר מתן אדם ירחיב לו וגו' (משלי י"ח ט"ז), משרה אותו לעולם עם האבות שנקראו גדולים, מרחיב לו בעוה"ז

כמה נתן לרות מלא קמצו קמה קלי, אצל רות נאמר רק ויצבט לה קלי (רות ב' י"ד): (ט) ארבעה דברים כו', במשנה פאה פ"א י"א, אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב כבוד אב ואם ונמילות חסדים והכאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם, אבל הצדקה לא חשב, וענין בגמרא שבת קכ"ז ע"א: (ז) ולמה נקרא שם חברון קרית ארבע, קריה של ארבעה גבורים ענר אשכול וממרא ואברהם יצחק ויעקב, פה הישון משובש וצ"ל כמו שהוא בב"ר פנ"ח אות ד' קרית ארבע ולמה הוא קורא אותה קרית ארבע, שדרו בה ד' צדיקים ענר אשכול וממרא ואברהם, ד"א קרית ארבע שנקברו בה ד' צדיקים אבות העולם אדם הראשון אברהם יצחק ויעקב, ולפי זה נכון מה שמפורש האדם זה אדם הראשון הגדול זה אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים:

ומעכב הימנו את הפרענות. ר' עקיבא אומר משל למה הדבר דומה לבני אדם שהיו חייבים למלך ונתן להם זמן שיתנו לו חובו ולא היו מקפידים לכבד את המלך ולהוליך לו דורון והיה אחר מהם מכבד את המלך ושואל בשלומו בכל יום ומביא לו דורון והיה אומר דרך ארץ היא כבד הרופא לפני צריך. וכן ביעקב הוא אומר אכפרה פניו במנחה [ההולכת לפני] ואחרי כן אראה פניו (בראשית ל"ב כ"א). הגיע זמנו שלח המלך למשכן כל אותם החייבים לו. באו למשכן את האיש שכבדו. אמר להם משאתם ממשכנני אותי יש בידי לשלם. הלך לפני המלך הלכו עמו. כיון שראהו המלך נתן לו ריזה עד שלא הגיע. פשט המלך ידו ושאל שלומי תחלה ואמר לו הננס לכאן. אלו שהיו חייבין למלך עומדים ורואים אותו בצדו ואומרים מה ראה המלך לכבד את זה והלא הוא חייב אל המלך. לא די שלא נתמשכן אלא שקבל עוד כל הכבוד הזה. אמר להם מפני שהיה מכבד את המלך ומביא לו דורון ומשכים ושואל בשלומי. ואתם לא כבדתם אותו ולא שאלתם בשלומי. הרי אלו שהלכו למשכן רואים אותו יושב והם שמחים שלא משכנוהו ואומרים אלו משכנו את זה. שכן הוא אהוב ומכובד על המלך היינו מתים. שפרענו אוהבו של מלך. מי גרם לאיש לכבוד הזה. הדרון שהיה מביא למלך. התחילו כל אותם חייבים מטפחים על פניהם ואומרים למה לא עשינו כך. ומהו הדרון של הקב"ה צדקה. שכן הוא אומר צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (משלי כ"א ג'). כן הנותן צדקה. אפילו היתה בידו עברה ונחתם דינו לאבד ונתנה רשות למלאך הממונה על הפרענות לילך ויפרע ממנו אין זכו כדלעיל. והקב"ה אומר לו צדקה תציל ממות (משלי י"ב). יכול להיות מקבל פני שכונה בכל יום. שנאמר חסד ואמת יקדמו פניך (תהלים פ"ט ט"ו) והקב"ה אומר למלאך של פרענות אל תגע בו. מצאתי לו זכות למחול על כל עונותיו. וכן הוא אומר על ידי אליהוא ותקרב לשחת נפשו וחיותו למיתתם אם יש עליו מלאך מליץ אחר מני אלף להגיד לאדם ישו ויחננו ויאמר פרעוהו מדרת שחת מצאתי כופר (איוב ל"ג כ"ג וכ"ד). מי שיש בידו תשע מאות ותשעים ותשע עברות. זכות אחת שעשה היא מעכבת ממנו את הפרענות בעולם הזה ומנחילו לעולם הבא. אם אין לו למי שיתן צדקה. מנין שאם לא באים אצלו שילך אחריהם. שנאמר צדק צדק תרדוף (דברים ט"ז כ'). רדוף אחר משפט וצדקה לעשותו. שנאמר רדוף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כ"א כ"א). וכן מצינו באברהם אבינו שהיה מקדים לקבל את האורחים העוברים והשבים וזכה לקבל מלאכי השרת. ומה שזכר זכה לקבל על הצדקה שהיה עושה. שאמר לו הקב"ה כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך (בראשית י"ג ט"ו). עוד ערך שלחן לבניו ארבעים שנה. ועוד השיבו הקב"ה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בני וגו' (שם י"ה י"ט). וכן במשה א"ל משה גדול כח הצדקה שכל מעשיו של משה לא נשתבתו אלא על הצדקה ועל הדין. וכן בדוד אומר [ויהי דוד] עושה משפט וצדקה לכל עמו (ש"ב ח' ט"ו). וכן מלכת שבא בשראתה גדולתו של שלמה לא שבחתהו אלא על הצדקה. שנאמר וישמך למלך לעשות משפט וצדקה (מ"א י' ט'). וכל דור שיש בו צדקה ונמילות חסדים אף אלו כל מעשיהם רשעים אין גור דינם לאבד. מנלן. ממיתה. שהרי מיכה עשה ע"ה. שנאמר ויהי לו (הלוי) [הנער] לכהן (שופטים י"ז י"ב). ורצו מלאכי השרת לרספו. אמר להם הקב"ה הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים. אלו היו בני דור המבול ואנשי סדום עושים צדקה לא היו אבודים. וכן מפורש על סדום. אע"פ שהיו בידם כל העברות לא נחתם גור דינם אלא על שלא רצו לתן צדקה. שנאמר גאון שבעת לחם [ושלות השקט] היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה [יחזקאל ט"ז י"ט]. ומנין לאנשי [דור] המבול כסדום. כסדום הוא אומר זעקת סדום ועמורה כי רבה (בראשית י"ח ב'). ובאנשי דור המבול כתיב

כי רבה רעת האדם בארץ (שם ו' ה'), ומה סרום יד עני ואביון לא החזיקה, אף אנשי דור המבול כן, לא הכירו מי שבראם ולא רצו לעשות צדקה, לפיכך אבדו מן העולם, שכן אלוהים אומר מבלי משים לנצה יאבדו (איוב ד' ב'), כך היא מדת הרשעים, אע"פ שהמקום מטיב להם אין מכירין אותו, שנאמר לזה רשע ולא ישלם (תהלים ל"ז ב"א), אפילו הצדיקים אין כל יגיעם אלא צדקות, שנאמר צדיק חונן ונותן (שם שם), אינם שבעים מן המצות, ובפני הרשעים קשה מצוה לעשותה, שנאמר ראמות לאויל חכמות (משלי כ"ד ז'), קשה בעיניהם לתן צדקה ולגמול חסד, יראים לחסר ממנו, שהם תלמידיו של נבל, שנאמר ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לנוויו ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (שמואל א' ב"ה י"א), כך הרשעים אומרים מה טוב שאני נותן לעניים את שלי, אין הקב"ה יכול לתן להם, אלא לפי שהוא שונאם לא נתן להם ואני אתן לשונאיו של הקב"ה ואינם יודעים שהכניסם לנסיון נותנין לאדם, וכן הוא אומר אפס כי לא יהיה בך אביון (דברים ט"ו ד'), לא יחדל אביון מקרב הארץ (שם שם י"א), (צח) לכך נקראו נכסים, שהן נכסין מזה ונותנים לזה, כיצד יתקיימו שני כתובים אלה, אלא הקב"ה נותן לך נכסים אם אתה עושה מהם צדקה הרי נכסין קיימים לך, אם יבא עני ויאמר תן לי צדקה ולא נתנה היכנס תחתיו, כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, וכן חנה אמרה שבעים בלחם נשכרו (שמואל א' ב' ה'), שלא רצו לתן צדקה לעניים ממה שהיה להם, ורעבים חדלו (שם), שעשו צדקה מדחק ונתן להם המקום שעשו כריוח, ר' יונתן אומר העושה מצוה מדחק סופו לעשותה מרווח והמכבול מצוה מרווח סופו לבטלה מדחק: פתוח תפתח את ירך (דברים ט"ו י"א) לתן עד שלא תפתח לטול, שתי ידות הן, הנותן צריך לתן הודיה מן הנותנין ולא מן הנוטלין, שתי ידות הן, אחת מלמעלה ואחת מלמטה, יד העני מלמטה ויד בעל הבית מלמעלה, שצריך לתן הודיה שהיתה ידו עליונה ולא תחתונה, ד"א פתוח תפתח, כל הנותן צדקה לא לעצמו בלבד הוא מטיב אלא לכל הבריות מסוף העולם ועד סופו, לכך נאמר פתוח תפתח, אם פתחת ירך לעני אתה פותח להוריד גשמים מן השמים, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב [את] השמים וגו' (שם ב"ה י"ב), הא נמצא זה מטיב לעצמו ולכל הבריות, לא יאמר אדם מחסר אני נכסי אם אתן לעניים, יסתכל אדם כל מה שאינו מחסר אינו מוסף, שער הראש והוקן שהן מסתפרין לעולם מגדלין, והגבנים אינם מסתפרים לעולם ואינן מגדלין, והן נמשלו ישראל לרחל שגוזזים אותה והיא מגדלת צמר בכל שנה ושנה, החזיר אינו ננוו ואינו מוסף, אם נתת צדקה לא משלך נתת אלא משל הקב"ה, שנאמר לי הכסף ולי הזהב (חגי ב' ח') וכן הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך (דה"א כ"ט י"ד), וכן היה ר' אליעזר אומר כבדו למלך משלו שאתה שלו, וכן היה ר' מאיר אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו, (צט) ומנין אתם אומרים שבזכות הצדקה הנאולה באה ובית המקדש נבנה, שכן אומר ישעיהו ציון כמשפט תפדה ושביה בצדקה (ישעיה א' כ"ז), כמשפט תפדה זו הנאולה, ושביה בצדקה אלו הגליות, שבזכות הצדקה הגליות מתכנסות, ומנין אתה אומר שמתן צדקה שנותן שלום בעולם, שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (שם ל"ב י"ז), שהרי הוא אומר כי תמעול מעל (ויקרא ה' ט"ו), שוה פרוטה ופרוטה מן שמונה באיסר היא אלה וחמש מאות ושלישים ושש פרוטות מן שמונה באיסר מן ארבעים ושמונה פונדיונים בסלעים, ומה מרובה מדת הטוב או מדת הפרענות, הוי אומר זו מדת הטוב, ומה אם מי

לס) לכך נקראו נכסים, שהן נכסין מזה ונותנים לזה. בתנחומא סוף מסות אור ט' ובמדרש במד' סוף פכ"ב למה נקרא שם נכסין מזה ונגליון לזה: (ע) ומנין אתם אומרים שבזכות הצדקה הנאולה באה כו', מובא בילקוט המכרי על ישעיה צד 18 בשם הגדת שה"ש והוא המאמר

שמעל בקדש שוה פרוטה הרי הוא משלם אחר מאלף וחמש מאות [ושלשים] וששה. (הנוטל) [הנותן] צדקה שאין סוף לשכרה על אחת כמה וכמה כמה יטול. אהאב הרשע הוא שלא עשה מצוה ולא כלום, אלא מנע מפיו סעודה אחת ולא מנעה לשם שמים, אלא היה מתענה על עצמו, כמה סעודות נתן לו המקום על אותה סעודה שמנע מפיו נתן לו ארכה, כל ישראל שמונעים מפיהם ומפי בניהם ונותנים לעניים על אחת כמה וכמה. ומנין אתה אומר אדם שנפל ממנו פונדיון או סלע ומצאו עני ומתפרנס בה, מעלים עליו שקיים נפש. המועל בקדשים בלא ידיעה משלם אלף וחמש מאות ושלשים וששה אע"פ שלא היה יודע, מי שהוא זוכה בלא ידיעה אינו דין שיתן לו שכר יותר, והזוכה בלא ידיעה שקבל שכר המוכן לזכות עאכ"ו שיטול שכר. (ק) וכן אתה מוצא כשחטאו ישראל לא היה ביניהם ובין הסדומים אלא צדקה, שנאמר ואחזקת סדום ובנותיה [יחזקאל ט"ז נ"ה], אלולא המתן של צדקה שהייתם עושים, כמעט כסדום הייתם רעים מהם, שנאמר לולא ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו [ישעיה א' ט']. ולא עמד לישראל בימי המן אלא צדקה שהיו עושים, שנאמר ואהי להם למקדש מעט [יחזקאל י"א ט"ו], ומנין ידענו שהיה הצדקה מעט שמה, שנאמר לולא ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט, שהייתם מחזיקים ידי עניים, אבל סדום יד עני ואכיון לא החזיקה [שם ט"ז מ"ט], וקטנה היא הצדקה [והלא] בכל מקום הוא מפרש עליה שהיא גדולה, [לא] [ולמה] נאמר כמעט, אלא שהיא קטנה מפני עושה. [הנותן] איסר או דינר או סלע אינו [דומה] [מדמה] שנוטל עליו שכר, אבל לפני המקום [אין] [היא] גדולה, שהיא נכנסת בפני השכינה, ומנין אתה אומר צדקה שהגוים עושים תולים חטאיהם, שנאמר צדקה תרומם גוי [משלי י"ד ל"ד], צדקה שעשה עשו היא גרמה לו שקבל מלכות יותר, שכן הוא אומר על חני שהיו הנביאים מצטערים על ישראל ואומרים אימת יגיע קצנו, אמר להם עוד אחת מעט, עד עכשו יש להן שתי מלכויות שיעברו אותן, עול מלכות וין ועול מלכות אדום, ומה זכות היתה ביון, בזכותו של יפת שחם על כבוד אביו, כמה שנאמר ויקח שם יפת את השמלה [בראשית ט' כ"ג], ואין כלום טועה לפני האלהים ואינו מאבד שכר בריה, אמר יעמוד מדי מיפת ויקבל מלכות מאה ושמונים שנה בזכות יפת אביהם שבכד שעה אחת את אביו, עמדה מלכות מדי ועמד חני ואומר האלהים עוד קיים לה עוד אחת מעט היה מלכות שלו עשו שהיה בידו שתי מצות שהאמין באביו ואמר לו הברכה אחת היא לך אבי [בראשית כ"ו ל"ח], הא מה לחני עיד זכות אחר אני נותן לעשו שהיה בוכה ומבקש מאביו הברכה שהאמין באביו מעט היא צדקה וכי עשה צדקה מימיו, אלא מה שנאמר ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו [שם כ"ה כ"ח], אמר הקב"ה כדאי היא האמנה שעשה שאתן לו מלכות, הא אף לרשעים צדקה תולה, ומה עשו שעשה עם אביו אע"פ שלא היה צריך שהיה יצחק עשיר, נתן לו הקב"ה המלכות בשכרו מעלה עליו המקום שעשה צדקה, ישראל שחם מפרנסים עניים על אחת כמה וכמה, הרי למדנו שאף לרשעים צדקה תולה, וכן דניאל אומר לנבוכדנצר גור דין נכתב עליך בשמים ואין מענב פרענותך אלא צדקה, שנאמר וחטאך בצדקה פרוק [דניאל ד' כ"ד], קבל הימנו נבוכדנצר ושלח אגרות ואמר כל העניים יבואו ויתפרנסו מנכסי המלך ותלה לו המקום שנים עשר חדש, אלולי שמנע עצמו מן הצדקה לא באה עליו הפרענות, לסוף שנים עשר חדש הגביה עצמו ורחו, כיון שראה שנכנסו הגרין וסומין לפלטין שלו, אמר לעברו מה הם עושים פמליא שהבאתם לי, א"ל הן עניים שאמר לך דניאל לפרנס שיתלה לך האלהים, אמר

שלאינו: (ק) וכן אתה מוצא כשחטא ישראל, מובא בילקוט המכורי על ישעיה צד 9 בשם שיר

להם מה הוא יכול לעשות לי, שרפתי ביתו באש, עליו הכתוב אומר לפני שבר נאון (משלי ט"ז י"ח), ומנין שנתלו לו שנים עשר חדש, שכן הוא אומר לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא וגוי (דניאל ד' כ"ו), אמר לו הא בתקפך עשית תעמוד לך גבורתך ודע שבחה של צדקה גדול מן רוח הנבונה, וכן הוא אומר טוב מעט בצדקה (משלי ט"ז ח'). ויפה לך הצדקה מכל ארצך ומכל כסף וזהב וכל נאונך לא יעמוד לך עוד, וכל כך למה נתעסק בו המקום, לא שהיו כל הגוים כלם כאין נגדו, אלא להודיע כחה של צדקה: ד"א צדקה תרומם גוי, צדקה שישראל עושים מרוממת אותם על כל אומות העולם, שכן הוא אומר ונתנך ה' אלהיך עליון על כל [גויי] הארץ: ד"א צדקה תרומם גוי, היא גורמת להקב"ה שהיו כל האומות מרוממין ומנשלין אותו (קא) ומביאין נקרונות וכפרימין, שנאמר והביאו מכל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' (ישעיה ס"ו כ'): ד"א צדקה תרומם גוי, שיהיו ישראל מקבלים פני שכינה והוא שרוי עמהם בארץ, שנאמר והתהלכתי בתוכם (ויקרא כ"ו י"ב): וחסד לאמים הטאת. החסד והצדקה שהגוים עושים הטא הוא להם, בונים דימוסיות ומרחצאות שירחצו בהם עניים ועשירים הרי נמל חסדים הרבה, ומה הטא יש להם בכאן, אלא בזמן שהם גומרים את הכנין אומרים נעשה מקום לעיו ונמצאת זכותן חובה, אלולי כן שבר גדול היה להם, ואמר אם בזכותם הם חוטאים, כשהם חוטאים על אחת כמה וכמה: ד"א צדקה תרומם גוי, כמה שנאמר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול (בראשית ט"ז י"ד), לבא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ל' ל"ד), רשעתם של גוים עליהם, כמה שנאמר וברשעת הגוים האלה וגוי (שם ט' ד'): וחסד לאמים הטאת. החסד שעשה יצחק הוא הזכיר רשעתם של גוים עליהם, ואיה החסד שעשה יצחק, שפשט צוארו לסכין, שנאמר מצא חן במדבר עם שרידי הרב (ירמיה ל"א א'): ד"א צדקה תרומם גוי, צדקה שעושה ישראל היא עומדת להם לעתיד לבא, וחסד לאמים, חסד שישראל עושים היא עומדת להם ומביא את הגאולה, שנאמר וזכרתי לך חסד נעורייך (ירמיה ב' ב'): ד"א החסד שעשה דוד הוא מזכיר עונות לאומות העולם, שנאמר (ואכרות להם) [ואכתוב להם] ברית עולם חסדי דוד הנאמנים (ישעיה נ"ה ג'), ואומר והוכן בחסד כסא (שם ט"ז ה'), שהצדקה וגמילות חסדים היא גורמת לשכינה שתשרה ביניהם: ד"א וחסד לאמים הטאת. החסד שעשה יוסף לאומות שזיכרו עונותם שיבא עליהם רעב שקבל יוסף את המלכות, ואיזה חסד עשה יוסף בבית, שנאמר ויוסף היה רועה את אחיו (בראשית ל"ז ב'), וכי רועה היה והלא בבית המדרש היה, שנאמר כי בן זקונים הוא לו (שם שם ג'), אלא בשביל שהיה עתיד לפרנס את אחיו קראו רועה עד שהוא אצל אביו: ד"א וחסד לאמים הטאת. צדקה שעשה אברהם היא גרמה לבניו שהיו מתגדלים בין האומות, שנאמר ומי גוי גדול (דברים ד' ז'), ומי גרם להם [זאת] הצדקה שעשה אברהם. וחסד שעשה אברהם הוא גרם להביא פרענות על האומות. הלא עשרים דור היו עד אברהם ולא היה עליהם רעב, וכשעמד אברהם מיד ויהי רעב בארץ: ד"א וחסד לאמים הטאת. החסד שעשה בן הדר ונעמן הוא גרם להם שיגלו. אמר להם הקב"ה אלו עובדי ע"ז וכבדו אותי ואתם מכניסים אותי, וכן מצינו בכללן החסד שעשה היה גורם קצף על חוקיה וזכרו עונותיהם של ישראל, שנאמר הנה ימים באים ונשא (את) כל אשר בביתך (מ"ב כ' י"ז), וכן אנשי נינוה כשעשו תשובה נפקרו עונותיהם של ישראל, וכן אמר מיכה שמעו עמים (מיכה א' ב'), שהגוים עושים וישראל אינם עושים: ד"א וחסד לאמים הטאת. החסד שהגוים עושים לישראל שזיכרו עונותיהם, שכן אומר במלך מואב ויקח את

השירים צ"ל הגדת שיר השירים: קא) ומביאין נקרונות וכפרימין, וש לתקן שצ"ל דורונות. אבל

כנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה [על החומה] ויהי קצף גדול על ישראל (מ"ב ג' כ"ז):
 ד"א צדקה תרומם גוי, אלו ישראל שהם מרוממים בעולם הוה ומביאה אותם לעולם הבא.
 וכן משה אומר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו' (דברים ו' כ"ה). ובכל מקום הוא
 מלמד על הצדקה שכחה גדול מכל המצות. וכן בכתובים וצדקה תציל ממות (משלי י"א ד').
 ומהו עונש של מונעי [צדקה] עשרים וארבע קללות כנגד עשרים וארבע ברכות. הרי הן
 מפרשות ע"י דוד עשרים וארבע קללות. שני הפקר עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו בהשפמו
 יצא רשע וגו', יהיו ימי מעטים וגו', יהיו בני יתומים וגו', ינקש נושה וגו', יבזו זרים
 יגיעו, אל יהי לו מושך חסד וגו', יהי אחריתו להכרית, וזכר עון אבותיו אל ה' וגו', יהיו נגד
 ה' תמיד ויכרת מארץ זכרם. וילבש קללה כמרו, ותבא כמים בקרב, תהי לו כנגד יעטה
 ולמזח תמיד ויחנה (תהלים ק"ט ו' עד י"ט), הרי עשרים וארבע קללות. על מי הקללות
 באות, על מי שנאמר עליו יען אשר לא זכר עשות חסד (שם שם ט"ז). מהו אשר לא
 זכר, רואה יתומים לא נתן כלום, היה לו להזכיר שלא ימות והיו בני יתומים ויתבזו נכסיו,
 וכל מה שיש לו, ויהיו אף הם מבקשים צדקה ולא יהא אדם נותן כלום ומרחם עליהם.
 (קב) וכן הוא אומר וכי תראה ערום וכסיתו (ישעיה נ"ח ו') אם ראתי [ערום] צריך להתכסות
 אל תסתכל בו, אלא הסתכל בכשרך ואמור מה אני ומה הוא, אני והוא בשר ודם אכסנו
 אם אצטרך ויכס אותי. באים עניים רעבים אל תהפוך מהם, אם כסית פניך מהם חשוב
 שאתה בשר ודם, ומבשרך לא תתעלם (שם). וכן הוא אומר כל אלמנה ויתום לא תענון
 (שמות כ"ב כ"א), אם תענה אותו שומע אני לראשונות ופורע על האחרונות, לא רציתם
 לעשות צדקה על היתומים ועל האלמנות, אני אראה אתכם שאין אדם שאין לו יתומים
 ואלמנות. וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב (שם שם כ"ג). נותני צדקה מביאים שלום לעולם,
 שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ועבורת הצדקה השקט ובטח עד עולם (ישעיה ל"ב י"ז).
 מונעי הצדקה מביאים חרב לעולם, וכמה ענשם של מונעי צדקה, עשרים וארבע קללות,
 ושכר נותני צדקה עשרים וארבע ברכות, שכן הוא אומר על ידי ישעיהו או יבקע בשחר
 אורך וגו' או תקרא וה' יענה (שם נ"ח ח' ט'). וזרה בחשך אורך, ונחך ה' תמיד, ובנו
 ממך חרבות עולם, אז תתענג על ה' (שם שם י' י"א י"ב י"ד). יכול בטרון, ת"ל והיה
 מעשה הצדקה שלום (שם ל"ב ז'). יכול לשעה, ת"ל ועבורת הצדקה השקט ובטח עד
 עולם (שם שם י"ז). ומנין בשבועה, ת"ל כי פי ה' דבר (שם נ"ח י"ד). הרי עשרים וארבע
 ברכות לנותני צדקה, כנגד עשרים וארבע קללות למונעי צדקה. והמונע עצמו מן הצדקה
 מפסיד ארבעים ושמונה חלקים, מרחיק ממנו עשרים וארבע ברכות, ומדבק בו עשרים
 וארבע קללות. הנותנים צדקה נקראים פרנסים להקב"ה, (קב) שנאמר הנך יפה רעיתי,
 במתן הצדקה, הנך יפה, בגמילות חסדים, ואין רעיתי אלא פרנסים. מעלה אני עליכם
 כשאתם מפרנסים את העניים, כביכול לי אתם מפרנסים: ד"א הנך יפה רעיתי. הקב"ה
 אומר לישראל אתם מפרנסים אותי, שנאמר את קרבני לחמי (במדבר כ"ח ב'). יכול יש
 לפניו אכילה ושתייה, ת"ל לאישי (שם). לאישים אתם נותנים, אי"כ למה נאמר לחמי, אלא
 אעים שאתם נותנים לאישים מעלה אני עליכם ככנים המפרנסים לאביהם: ד"א הנך יפה
 רעיתי. אתם מרצים אותי לכל האומות, בשבילכם אני משיב לכל באי עולם. וכנסת
 ישראל אף היא [אומרת] להקב"ה הנך יפה דודי:

מלת כפרימין לא אדע פירושה: (קב) וכן הוא אומר וכי תראה ערום וכסיתו, אם ראתי ערום צריך
 להתכסות בו, מובא בילקוט המכריז לישעיהו צד 229 בשם הגר"ת שיר השירים והוא המאמר שלפנינו:
 (קב) שנאמר הנך יפה רעיתי במתן צדקה, ואין רעיתי אלא פרנסים. מובא בילקוט שמעוני רמז

[טז] הנך יפה דודי. כשאתה נפרע מן האמות. אף נעים, כשאתה נתן ידידיך ליראיך: ד"א הנך יפה דודי. כשאתה תולה לכל באי עולם. אף נעים, שהיו הצדיקים מקבילים מעשיהם לפי מעשיו. (קד) אף ערשנו רעננה. אלו עשרת השבטים שגלו לפני מנהר סמכטיון, כמה שנאמר בפאת מטה [ובדמשק ערש] (עמוס ג' י"ב). שלא שיר המקום מהם אלא אחד משבעה ואחד משמונה, כמה שנאמר בפאת מטה, והפאה של מטה אחת. הרי לך שתי פאות ושתי ירכים וארבע רגלים, והמטה כלה, להיכן הלכה לה. לפניו מדמשק:

[יז] קורות בתינו ארוים הריטנו ברותים. למד הקב"ה שבחו של שלמה, (קה) שבנה בית המקדש לשבע שנים ובנה [ביתו] לשלש עשרה שנה: קורות בתינו ארוים, אלו הקורות (קו) שהביא חירום (משה) [מלך צור] לשלמה: ד"א קורות בתינו ארוים. (קז) אלו שערי ניקנור שהביא אותם בים ואבד אחד מהם ועשה המקום נס, כיון שהגיע לנמל של יפו (קה) הקציפה הגל. וי"א אחת מן החיות שבים בלעה אותם, כיון שהגיע ניקנור לנמל פלטה אותה ועמדה בים שלשה ימים עד שלא נכר את כלה: ד"א קורות בתינו ארוים. זו קבורת משה, שנאמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון (דברים ל"ג כ"א). אין ספון אלא ארוים, שנאמר וספון בארו (ירמיה כ"ב י"ד): הריטנו ברותים. זה בית השכינה:

פרשה שנייה.

[א] (א) אני הבצלת השרון [שושנת העמקים]. (שהיא) [בדרך שהשושנה הוון] נאה, כך ישראל נאים במעשיהם מכל האמות: ד"א אני הבצלת השרון. אין השרון אלא שהיא שרה למקום, למי שברא את העולם: שושנת העמקים. שאין שושנה נאה בעולם אלא שושנת העמקים. בדרך שהשושנה נאה כך ישראל (ב) נאים בזמן הבכורים שהיה שבת יהודה מביא, והשיר בראשם ועטרה של זהב בראשם. הגיעו למקדש היו השליחים מעטרים את בכוריהם. הקריבו היו מביאים ענבים ותאנים ותמרים והשיר היה

תתקפ"ה ד"ה הנך יפה רעיתי במתן צדקה, והוא לקוח מן המדרש זוטא שלפנינו: (קד) אף ערשנו רעננה אלו עשרת השבטים שגלו לפניו מנהר סמכטיון. מוכב בילקוט שם והוא לקוח מן הכ"י שלפנינו, ומאמר זה הביא הרב ר' אברהם בן הרמב"ם ז"ל בשם המדרש הזה עיני כמכוא מה שהבאתי שם: (קפ) שבנה בית המקדש לשבע שנים ובנה [ביתו] לשלש עשרה שנה. חזית ריש פ"א סי' ה', ד"ה חזית איש מהיר במלאכתו זה שלמה כו', ומדרש משלי סוף פכ"ב, ומפורש בקרא ויבנהו שבע שנים (מ"א ו' ל"ח) ואת ביתו בנה שלש עשרה שנים (שם ז' א') ועיין סנהדרין ק"ד ע"ב: (קו) שהביא חירום משה לשלמה. תקנתי חירום מלך צור לשלמה, ומפורש בקרא ועתה צוה ויכרתו לי ארוים מן הלבנון (מ"א ה' כ'). אני אעשה כל חפצך בעצי ארוים ובעצי ברושים (שם כ"ב) ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארוים ועצי ברושים כל חפצו: (שם שם כ"ד): (קז) אלו שערי נקנור שהביא אותם בים כו'. עיין תוספתא יומא פ"ב וירושלמי יומא פ"ג ה"ח (דף מ"א ע"א). ובבבלי יומא ל"ח ע"א מסופר המעשה באופן אחר ע"ש. ומה שהובא לפנינו ואבד אחד מהם, מסופר שם כי נמל בעצמו אחת מהן והטילוה לים, וירושלמי אותה למונה של יפו. ובבבלי נמל של עכו, ובתוספתא הוא כמו לפנינו נמל של יפו: (קס) הקציפה הגל. אולי צ"ל הקפיצה מלשון מפקץ על הגבעות ענינו דילוג. או הוא מלשון בקצף על פני מים (הושע י' ז')

(ח) אני הבצלת השרון. מוכב בילקו' כפי שושנת העמקים והוא לקוח מן כ"י שלפנינו: (ז) כך ישראל נאים בזמן הבכורים. כל המאמר בכאן משובש, המלות שהיה שבת יהודה מביא יש לחוקק מן הספר גם המלות והשיר בראשם ועטרה של זהב בראשם הוא משובש. גם המלה "הקריבו" אין לה שחר גם הכתוב מוכב בטעות, והמאמר נובע מן בכורים פ"ג מ"ג ומ"ד. וכך יש לתקן שהיו ישראל מביאים בכורים והשיר הולך לפניהם ועטרה של זית בראשם. הגיעו למקדש היו השלוהין

מכה לפניהם, והיו הסגנים והפחות והגזברים עומדים מפניהם. הגיעו לעזרה היו הלויים מכים בשיר ואומרים (אודך) [ארוממך] ה' כי דליתני (מאד) (תהלים ל' ב'). לכך נאמר אני חבצלת השרון שושנת העמקים, שממנו שבה למי שכרא העולם: ד"א אני חבצלת השרון. אימתי שרו ישראל למקום, כיון שעלו מן הים אמרו שירה. וי"א שושנת העמקים זה נחשון שירד לתוך הים והיה מהלך במים עד שהגיעו המים בחושמו, שנאמר הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש (תהלים ס"ב). וי"א שושנת העמקים, בשעה שירדו ישראל לתוך הים בעמקי הים, נכפפו המים בראשיהם עליהם, והיו המים כימינם וכשמאלם על נביהם, התחילו ישראל בוכים ומצטערים (ג) ואומרים מה מתונים והטעה כל הקהל הזה, אמר הקב"ה עשיתי נסים לעמי ולא ידעו נח המטה אשר בידך והכה את הים וקדם הכיפין של מים ויחזרו המים למקומם, וכך עשה משה. ומנין לך שכך היה. הרי חבקוק מפרשה, נקבת במטיו ראש פרוי יסערו להפיצני (חבקוק ג' י"ד). באותה שעה העלה עליהם המקום וימרו על ים סוף ולא עשו אלא נותנים אחת מרגליהם ביבשה ואחת על הים והיו אומרים שירה, לכך נאמר אני חבצלת השרון: ד"א אני חבצלת השרון. זה אברהם ששר למקום כשעלה מכבשן האש: ד"א זה הנביא מישאל ועזריה ששרו למקום בשעה שעלו מחוך כבשן האש: ד"א זה דניאל ששר למקום בשעה שעלה מגוב אריות:

[ב] כשושנה בין החוחים. כדרך שהשושנה נאה בין החוחים, כך ישראל נאים בין האומות, אימתי נאים בשעה שעלו ממצרים (ד) וצהלו כחבצלת: ד"א כשושנה בין החוחים. אימתי השושנה נאה כשהיא נראית למעלה מן החוחים, אם נתחייבה השושנה הרוח נושבת בחוחים והם מכים אותה:

[ג] כתפוח בעצי היער וגו'. מה התפוח הזה כשאדם רואה אותו כסתו אינו מכירו, (ה) כיון שהוא מוציא עליו הניץ קודם את (העליון) [העליון], כך היו ישראל עד שלא עמדו לפני הר סיני, כך קדמו ישראל המעשה לשמיעה, ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'): ד"א כתפוח בעצי היער וגו'. הרי ישראל אמרו למקום כדרך שהתפוח הזה נאה בתוך אילני סרק. (ו) כך ברקונו של ע"ז לא היה מואב ועמון וצדון, לקיים מה שנאמר בצלו חמרתו וישכתי ופריו מתוק לחכי, אני חמרתו לרברי תורתך לא אתה כפפת אותי, (ז) לא דומה בא לו מטב לבא מעצמו, נחמדנו לישב בצלך, ופריו מתוק לחכי, אלו דברי תורה לקיים מה שנאמר ממני פריך נמצא (הושע י"ד ט'):

[ד] הביאני אל בית היין, זה דורו של משיח: ורגלו עלי אהבה. אלו האבות: סמכוני באשישות וגו'. מה החולה הזה מצפה להרוחה, כך ישראל מצפים לגאולה:

מעטרין את כיבוריהן, הקרובין היו מביאין ענבים ותאנים, והשור היו הולך לפניהם והיו הסגנים והפחות והגזברין וצואים לקראתם, וכל בעלי אומנות שבירושלים עומדים לפניהם הגיעו לעזרה ודברו הלויים בשיר ואומרים ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לוי, ובכ"י המאמר מקוטע ומשובש ע"י שגגת הסופר, ובעל הילקוט שה"ש שם הביא המאמר הזה, ד"א מדבר במביא כיבורים שהיו מביאים הביכורים והשור של שלמים הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו להודיע שהביכורים מו' מונים והחליל היה מכה לפניהם הגיע לעזרה היו אומרים ארוממך ה' כי דליתני ע"י. וכנראה ה' לפניו הגי' נבונה או תקנו בעצמו. והמלות "של שלמים" הוסף מדנפשיה וכן ה"ש במשנה שם כתב והשור הולך לפניהם פ"י זה השור לקרבן שלמים, גם המלות "להודיע שהביכורים מו' מונים" הוסף בעל הילקוט מדנפשיה, והוא נובע מירושלמי כיבורים פ"ג ה"ג (ס"ה ע"ג) ועטרה של זית בראשו שהוא ממין שבעה, ועיין בהרמב"ם ה' כבורים פ"ד הט"ז והי"ז והביא ג"כ שם על ועטרה של זית, להודיע שהביכורים משבעת המינין: (ג) ואומרים מה מתונים והטעה כל הקהל הזה כו'. המאמר משובש ובלתי מובן: (ד) וצהלו כחבצלת, הוא מלשון להצהיל פנים משמן ופי' כמו להצהיר: (ה) כיון שהוא מוציא עליו הניץ קודם את העליון, וכן בחזית התפוח הזה מוציא ניצו קודם לעליו. נץ הוא החלת הוצאת הפרי, ועיין שבת פ"ח ע"א ובתוס' ד"ה פרוי: (ו) כך ברקונו של ע"ז, אין לו הכנה: (ז) לא דומה בא לו מטב לבא מעצמו. הלשון משובש:

ד"א למה נמשלו ישראל לחולה, מה החולה אינו אוכל לא דבלה ולא פת כריא, אלא פת חמה מעט, כך הדרור הזה אינו מבקש מסכתות ולא קולין וחמורין, אלא טעמי האגרות ושיחות חכמים:

[1] שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקיני. (ח) זה משה, כמה שנאמר מולך לימין משה ורוע תפארתו (ישעיה ס"ג י"ב): ד"א שמאלו תחת לראשי. (ט) שבה לפני המקום, השמאל מרחקת והימין מקרבת: (י) ד"א שמאלו תחת לראשי. אלו ענני הכבוד שהיו מקיפים את ישראל מלמעלה ומלמטה:

[2] השבעתי אתכם בנות ירושלים [וגו' את האהבה]. (יא) איוו היא האהבה, זו ירושלים, שאמר הקב"ה לישראל בניתם את בית המקדש וחרב, לא תבנו עוד עד שתשמעו קול מן השמים לקיים מה שנאמר כנשוא נם הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו (ישעיה י"ח ג'): אם תעירו אם תעוררו וגו'. השביעם הקב"ה שלא לעמוד כנגד מלכות, כך נאמר בצבאות, במי שהוציא את צבאותי ממצרים. (יב) ד"א כמה משביע אותם בצבאות, בישראל שנקראו צבאות, כמלך שהוא נודר בחיי בנו: או באילות השדה. במי שהוא מוועוץ את המדברות, כמה שנאמר קול ה' יחיל מדבר קול ה' יחולל אילות (תהלים כ"ט ט'): ד"א בצבאות או באילות השדה. אם מרדתם על המלכות הרי דמיכם כצבי וכאיל:

[ח] קול דודי הנה זה בא. אלו הקולות שעתידים לבא קודם למשיח: ד"א קול דודי הנה זה בא. (יג) כיון ששמע קול השופר עשרה זועות עתידין לבא, עשרה מקומות נהפכים ועשרה נשפכים, מלמד שאין הפתח נפתח כלו כאחד, אלא אליהו בא לו לעיר אחת ונעלם מחברתה ומדבר עם האיש ונעלם מחברו:

[ט] דומה דודי לצבי או לעפר האילים. יכול לצבי זקן, נאמר לעפר האילים, שאין מגדלים לעולם זכר זקן ועושים אותו אמרה: ד"א או לעפר האילים. אין לעפר אלא עולם, כמה שנאמר מי מנה עפר יעקב (במדבר כ"ג י'). מלמד שנראה המקום לישראל כעולם. כך משל המקום את השכינה שהיא חוזרת למקומה: הנה זה עומד אחר כתלנו [משגיח מן החלונות מציין מן החרכים]. מלמד שהמקום נראה מציין ומפיע: (יד) ד"א משגיח מן החלונות. זה המשיח, שכיון שיבא שערי מורה נפתחים לו, כמה שנאמר מי העיר ממורה צדק יקראהו לרגלו (ישעיה מ"א ב'). ולמה הוא בא ממורה, אלא מהיכן שהיום עולה, (זה משיח) [המשיח] מבני בניו של דוד שהוא משול כחמה, שנאמר וכסאו כשמש נגדי (תהלים פ"ט ל"ז). וכמה שאמר עליו הכתוב שהוא נעור כשהוא כאלו ישן, אף הקב"ה כיון שהגיע הקץ אמר הכתוב העירותי מצפון ויאת ממורה שמש יקרא בשמי (ישעיה מ"א כ"ח). ולמה הוא בא מן הצפון, אלא שגלו ישראל לצפון כביכול גלה עמם הכבוד לצפון, בשביל כך נאמר העירותי מצפון. וכן אמר יחזקאל וארא והנה רוח (גדולה) [סערה] באה מן הצפון (יחזקאל א' ד'). להיכן הוא הולך לדרום, למקום ישיבתו, לכך נאמר לפתוח לפניו דלתים (ישעיה מ"א א'). אלו שערי מורה, ושערים לא יסגרו (שם) אלו שערי הדרום:

(ח) זה משה. מובא בילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו פ' שמאלו תחת לראשו, והוא לקוח מכ"י שלפנינו: (ט) שבה לפני המקום. בילקוט הגי' שמאלו של הקב"ה היא מרחקת וימינו מקרבת: (י) ד"א אלו ענני הכבוד מובא ג"כ בילקוט שם: (יא) איוו היא האהבה. מובא בילקוט המכורי על ישעיה צד 105 בשם הגדת שיר השירים והוא המדרש שלפנינו: (יב) ד"א כמה משביע אותם. מובא בילקוט שמעוני בפ' השבעתי, והוא לקוח מכ"י שלפנינו: (יג) כיון ששמע קול השופר עשרה זועות עתידין לבא. מובא בילקוט שה"ש ד"ה מדלג על ההרים ד"א קול דודי. והוא לקוח מן כ"י שלפנינו ובילקוט הגי' עשרים זועות, ובמקום עשרה מקומות נהפכין הביא הוא עשרה מקומות נהרגין: (יד) ד"א משגיח מן החלונות זה המשיח, שכיון שיבא שערי מורה נפתחו בו. מובא בילקוט

[י] ענה דודי ואמר לי [קומי לך רעיתי]. זו היא הגאולה, אין אומרים לאדם קום אלא כשהוא יושב, שהמשיח עתיד לחוק ידיהם של ישראל שנתפרו במעשה הטוב:

[יא] כי הנה הסתו עבר, הענני: הגשם הלך הלך לו. אלו ימי השעבוד:

[יב] הנצנים נראו בארץ, אלו מעשי הצדיקים: עת הומיר הגיע. זמנה של מלכות, כמה שנאמר ומיר ערצים יענה (ישעיה כ"ה ה'): ד"א ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי. כיון שיבואו למדבר שיגיע זכרון מלכות מלאכי המרום עונים עליהם, לקיים מה שנאמר היודד כדורכים יענה (ירמיה כ"ה ל'): ד"א קומי לך רעיתי. אמר רב נחמן ביום שאמר הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים (יהושע ה' ב):

[יד] יונתי בחגיו הסלע. זו כנסת ישראל שנמשלה ליונה, כשראתה רץ אחריה היס סוגר מלפניה ושונא רודף אחריה, יצא פרעה כנבור והקב"ה יצא כנגד פרעה כנבור ולא הודיע שהוא איש מלחמה עד שיעשה מלחמה כנגד פרעה, כמה שנאמר ה' איש מלחמה ה' שמו (שמות ט"ו ג). יצא פרעה בשריון והקב"ה יצא בצדקה, שנאמר וילבש צדקה כשריון (ישעיה נ"ט י"ז). יצא פרעה כנובע וקשת וחצים והקב"ה יצא בצדקה כנובע, שנאמר וכנובע ישועה בראשו (שם). בחצים, [לאור חציך יהלכנו] לננה ברק חניתך (חבקוק ג' י"א). וצלה פרעה על הסוס והקב"ה צלח כנדרו, שנא' והדרך צלח רכב (תהלים מ"ה ה'): בחגיו הסלע. זו עמידתם לפני הר סיני, כמה שנאמר ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז). משל למה הדבר דומה, למלך שהוא מבקש אשה, שלח שתנשא לו, קבלה עליה. אמר המלך לראותה, ראה אותה, אמר לה דברי ואני שומע דבריך, [והיתה מדברת] באוני המלך, והיה קולה ערב (לאחר). כך אמר הקב"ה לישראל הראיני מראיך, זו הגאולה שהביא הקב"ה לישראל בימי ר' שמעון ור' ישמעאל, שהיה מעשה בשבעה אנשים שהיו עולים לירושלים, מצא הראשון תמרה אחת ואמר יעלה חברי וכן השני, כך עשו כולם עד שהגיע השביעי ונטלה עד שהגיע לכור וחלקה ביניהם. (טז) עד עכשו היה קורא כור תמרה, כיון שהגיע המעשה לפניהם אמר כדאי היא שתבא הגאולה על ידיהן, על אלה נאמר הראיני את מראיך במעשים טובים, השמיעני את קולך במצות: (טז) ד"א השמיעני את קולך. אמר ר' אלעזר נותן כח לישראל כקולו של משה שהיה במצרים וישוב ודורש וכל ישראל [שומעים] עד שנים עשר מיל, כמה שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שמות י"ט י"ט): ד"א השמיעני את קולך. כשאתם מתפללים לפני בקול גבוה כי קולך ערב בתפלתך:

[טז] דודי לי ואני לו וגו'. דודי לי, בשעה שאמר אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב'). ואני לו, כשאמר והייתם לי סגולה מכל העמים (שם י"ט ה'): הרועה בשושנים. כשירעה את ישראל, שנאמר רועה ישראל האזינה וגו' (תהלים פ' ב'). ידוע תדע פני צאנך (משלי כ"ז כ"ג). אלו עם הארץ, שית לבך לעדרים (שם), אלו הנשיאים:

[יז] עד שיפוח היום ונסו הצללים. כשתעבור פרענות מישראל: ד"א עד שיפוח היום. כשתעברו גבול בני עשו: ונסו הצללים. אלו בני לוש: טוב דמה לך דודי וגו'. וזכר אני להם מעשה אברהם בין הבתרים:

[טז] אחוזו לנו שועלים. אלו המצרים הוקנים: קטנים. אלו בניהם, שהיו רעים לישראל

המכירי על ישעיה צד 125 וצד 150 בשם הגדה שיר השירים והוא המדרש שלפנינו: (טז) עד עכשו היה קורא כור תמרה. הלשון משובש: (טז) ד"א השמיעני את קולך אמר ר' אלעזר נתן כח לישראל כקולו של משה. מובא בילקוט בפ' השמיעני את קולך וכך הגי' שם השמיעני את קולך זה משה, שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול והיה מדבר וכל ישראל שומעים. ד"א השמיעני את קולך שאחם מתפללים בקול גבוה קולכם ערב: (יז) אחוזו לנו שועלים אלו המצריים. מובא בילקוט שם:

יותר מן הגדולים, שהיה נכנס לתוך ביתו של ישראל ורואה יונק ומיסרו: מחבלים כרמים, אלו ישראל הגדולים: וכרמינו סמדר. אלו היונקים, שבך כונתם של מצרים, אמרו הרי אנו הורגים קטנים והגדולים מתים והנקבות נשאות למצרים ונמצא זרעו של אברהם כלה מן העולם:

פרשה שלישית.

[א] על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי. בשעה שהקריבו ישראל בחנוכה היו סבורים שהוא בית הבחירה, אמר להם הקב"ה בקשתי ולא מצאתיו, אין אתם מקריבים בו מעתה, אין קדושה אלא במקום שעקד אברהם את יצחק בנו: אחותיו ולא ארפנו. זאת מנחתי עדי עד (תהלים קל"ב י"ד):

[ב] אקומה נא ואסובבה בעיר. כשאמר הקב"ה לישראל רב לכם סוב את החר הזה (דברים ב' ג'): אבקשה את שאהבה נפשי. כמובח שכנה משה בריפודים: ד"א על משכבי בלילות. אמר ר' יהודה בשעה שהיה דוד בורח מלפני שאול: בקשתי ולא מצאתיו. בשעה שירד שאול אחריו למדבר: אקומה נא ואסובבה בעיר. ששלח שאול רוכלים לארץ ישראל שאמרו לו: הלא דוד מסתתר עמנו (ש"א כ"ג י"ט), בין הבתולות: [ד] אחזתיו ולא ארפנו. בשעה שהורידה מיכל בת שאול כניד העוים על המטה והיה שאול סבור שהוא תפוס: (א) ד"א אחזתיו ולא ארפנו. זה דוד שתפס את הגורן מיד ארונה היבסי ואמר זהו בית הבחירה: עד שהבאתיו אל בית אמי ואל חדר הורת. בשעה שעלו בני ישראל להוסיף על המזבח וימצאו נלגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא פסל הקב"ה את הקרבנות של ישראל:

[ג] (ב) מי זאת עולה מן המדבר. ובי מן המדבר העלה אותם והלא ממצרים העלה אותם, אלא מלמד על חבתם של ישראל שהם חביבים לפני המקום כמציאה שבני אדם מוצאים במדבר. לקיים מה שנאמר ימצאהו בארץ מדבר (דברים ל"ב י'): (ג) ד"א מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן. וכי כעשן היו. אלא מה העשן הזה כל מקום שהוא הולך מוצר. (ד) כך כל האומות מצרים בשעה שעלו ישראל ממצרים: מקשרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל. מלמד שלא היו חסרים כלום: (ה) ד"א מקשרת מר ולבונה. זה אברהם, מה המור הזה ראש לכל הבשמים, כך אברהם ראש לכל הצדיקים, וכך אמר לו הקב"ה להקריב לו את יצחק בנו בהר המוריה, ולבונה זה יצחק. בדרך שמקשרין את הלבונה על גבי המזבח כך נעקד יצחק על גבי המזבח בלבונה. מכל אבקת רוכל זה יעקב, כמה שנאמר ויאבק איש עמו (בראשית ל"ב כ"ה): (ו) ד"א מקשרת מר ולבונה. זה משה ואהרן: מכל אבקת רוכל. אלה שבעים זקנים:

(ח) ד"א אחזתיו ולא ארפנו זה דוד שתפס את הגורן מן. מובא בילקוט שה"ש ד"ה עד שיפוח היום. בתחלה הביא מאמר בשם התנחומא והוא מן ד"א מן ד"א עד שיפוח היום והוא בתנחומא וירא אות ד' ומן על משכבי בלילות הוא מן כ"ו שלפנינו: (ז) מי זאת עולה מן המדבר וכי מן המדבר העלה אותם. מובא בילקוט שם ד"ה וכי מן המדבר העלה והוא מביי שלפנינו: (ג) ד"א מי זאת עולה וכי כעשן היו. מובא בילקוט שם: (ד) כך כל האומות מצוין בשעה שעלו ישראל ממצרים. בילקוט ג"י אחרת כך היו ישראל מצרין לסיחון ולעוג ולי"א מלכים: (ס) ד"א מקשרת מור זה אברהם. מובא בילקוט שם: (ו) ד"א זה משה ואהרן. מובא בילקוט שם: (ז) עשרים וארבע

[ז] הנה מטתו שלשלמה ששים נבורים סביב לה. (ז) עשרים וארבע משמרות לכהנים, ועשרים וארבע משמרות ללויים, ושנים עשר שבטים:

[ח] (ח) כלם אחוזי הרב. מעשים טובים, כמה שנאמר ביעקב אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (בראשית מ"ח כ"ב), (ט) וכי היכן מצינו שעשה יעקב מלחמה, ומה ליוסף יותר על אחיו, זו הבכורה, אשר לקחתי מיד האמורי, זה עשו שעשה מעשי אמורי, בחרבי זו מעשים טובים, ובקשתי זו תפלה: (י) ד"א כלם אחוזי הרב. זו חרבו של אברהם, שנאמר ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (בראשית כ"ב י'): מלמדי. (יא) שהם מלמדים בניהם: מלחמה. זו תורה, שנאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה' (במדבר כ"א י"ד): ד"א הנה מטתו שלשלמה. זה המשכן: ששים נבורים סביב לה מגבורי ישראל. אלה השבטים, שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה וגו' (שם ג' ל"ח): ד"א הנה מטתו שלשלמה, מירושלים, מה מטה זו שהיא מאהבת אדם ואשתו, כך היו אוהבים זה את זה בירושלים: ד"א הנה מטתו שלשלמה. זה שלמה וראי, ללמד על שלמה שהיה רודה בכל העולם, חזרה ונתמעטה מלכותו ולא היה שולט אלא על תדמור, שנאמר (ויכו את תדמור כמדבר) [ויבן את תדמור כמדבר] (דה"ב ח' ד'), חור להיות שולט על ישראל בלבד, חור שלא שלט אלא על מטתו ואף על מטתו לא היה יכול לנוח בתוכה מפני רוחות רעות: כלם אחוזי הרב. ביום שישב ר' אליעזר בן הורקנוס שבו ביום שמו איש חרבו על ירכו: מפחד בלילות. שהיו מעבירין פרענות מישראל:

[ט] אפריון עשה לו המלך שלמה. מלך שהשלום שלו: (יב) [אפריון]. זה הארון: מעצי הלבנון. אלו הקרשים, לקיים מה שנאמר שני אדנים תחת הקרש האחד (שמות כ"ו י"ט):

[י] עמודיו עשה כסף. אלו העמודים והשוקיהם כסף (שם כ"ו י'): רפידתו זהב. זו הכפורת, שנאמר ועשית כפורת זהב טהור (שם כ"ה י"ז): מרכבו ארנמן. זו הפרוכת של ארנמן, שנאמר ועשית פרוכת תכלת וארנמן (שם כ"ו ל"א): תוכו רצוף אהבה. אלו הלוחות: מכנות ירושלים. אלו האומות, מה שעשו ישראל הם נרמו להם: (ג) ד"א אפריון. זו (ברית) [בריאת] העולם מבראשית (יד) מבית המקדש נברא, שנאמר [אל אלהים] דבר ויקרא ארץ וגו' מציין מכלל יופי (תהלים ג' א' ב'): עמודיו עשה כסף. אלו ההרים שהם עומדים על גבי הארץ כעמודים: רפידתו זהב. (טז) זה הרקיע פטלילו של עולם: מרכבו ארנמן. זה כסא הכבוד: תוכו רצוף אהבה. (טז) אלו נפשות של צדיקים, שהן נתונות עמו במרום: שלשה הם שנכנסו זה לפנים מזה, ומשה נגש אל הערפל (שמות כ' י"ח). לפנים ממנו צדק ומשפט, שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך (תהלים פ"ט ט"ו). ולפנים ממנו נפשות הצדיקים, שנאמר אשר בידו נפש כל חי וגו' (איוב י"ב י'), ואמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך (שמו"א כ"ה כ"ט): רצוף אהבה. נפשות

משמרות לכהנים. מובא בילקוט שם והוא לקיח מן הכ"ו שלפנינו: (ח) כלם אחוזי הרב מעשים טובים. מובא בילקוט שם: (ט) וכי היכן מצינו כו' עד בחרבי זה מנעשה הטוב השמיים בעל הילקוט: (י) ד"א זה חרבו של אברהם. מובא בילקוט שם: (יב) שהם מלמדים בניהם. בילקוט הגי' שנאמר ולמדתם אותם את בניכם (דברים י"א י"ט) וכן במקום מלחמת זו תורת הביא הילקוט מלחמה מלחמתה של תורה: (יג) אפריון זה הארון. כן תקנתי וכן בחזית כפ' אפריון ר' יודה ברבי אלעאי פתר קרא בארון אפריון זה הארון: (ג) ד"א אפריון זה ברית העולם. מובא בילקוט כפ' מעני הלבנון. בתחלה הביא מאמר מן מדרש חזית, ומן ד"א אפריון עשה זה ברית עולם הוא מכ"ו שלפנינו וגם בילקוט הגי' "ברית העולם" ותקנתי בריאת העולם: (יד) מבית המקדש נברא. בילקוט שם הגי' מעני הלבנון זה בית המקדש כד"א אל אלהים דבר ויקרא ארץ וגו': (טז) זה הרקיע פטלילו של עולם. בילקוט הגי' זה הרקיע שהוא טללו של עולם: (טז) אלו נפשות של צדיקים. בילקוט הגי' תוכו רצוף אהבה אלו האבות. ד"א אלו נפשות הצדיקים שנאמר כעבור אברהם אהבה,

הצדיקים שאהבו את הקב"ה. שנאמר ורע אברהם אהבי (ישעיה מ"א ח'). וכן הוא אומר להנחיל אהבי יש (משלי ח' כ"א): מבנות ירושלים. (והפרשות) הן נפשות ישראל (מלאומות) [המפרשות מהאומות]. ואין נפשות צדיקים מתערבות עם רשעים:

[א] (יז) צאינה וראינה בנות ציון. צאו וראו כל האומות וזו שמחה שעשה המלך שהשלוש שלו: בעטרה שעטרה לו אמו. על הים כמה שנאמר ה' ימלוך לעולם ועד (שמות ט"ז י"ח). אמר להם הקב"ה כביכול אתם קשרתם כתר מלכות בראשי: ביום חתונתו. זו עמידת הר סיני: שמחת לבו. אלו ימי המלואים: (יח) ד"א צאינה וראינה. כל האומות (מסיפלאים) [מתפלאים] שהוא עושה לבניו והכבוד והעטרה שהוא מתעטר ביום כנוס גליות. שנאמר ומלך ה' עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם (מיכה ד' ז'). והלא שלו היא המלכות. שנאמר ה' ימלוך לעולם ועד (שמות ט"ז י"ח). ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו (תהלים י' ט"ז). אלא שאמר לישראל כביכול אין לי מלכות ולא חילות עד שעמדתם והמלכתם אותי. אין אתה מוצא צבאות בספר יחזקאל לומר כל הימים שאתם בנולה אין לי חילות ומלכות עד שתחזרו למלכותכם, שנאמר ועלו מושעיים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה (עובדיה א' כ"א): (יט) ד"א ביום חתונתו. אלו ימי המשיח שנמשל הקב"ה לחתן, שכן הוא אומר ומשוש חתן על כלה וגו' (ישעיה ס"ב ה'): וביום שמחת לבו. בבנין בית המקדש. שנאמר וגלתי בירושלים וששתי בעמי (שם ס"ה י"ט): ד"א בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו. כשירדה שבינה לבית המקדש, שנאמר וכל בני ישראל רואים ברכת האש (והכבוד) [והכבוד ה'] על הבית (דח"ב ז' ג'): וביום שמחת לבו. יום שחנך שלמה את הבית:

פרשה רביעית.

[א] (א) הנך יפה רעיתי. אלו הזקנים: הנך יפה עיניך יונים. מה העינים הללו נתנות בגובה של ראש. (ב) כך דברי חכמים גבוהים בעיני האדם, מה העינים שהן מאירות, כך דבריהם [של חכמים] מאירים לישראל: מבעד לצמתך. (ג) אימתי (הן) [אתם] משובחים, כשאתם מצומיתין לפני (לא עושיין) [ועושיין] אגודות אגודות [מצות]: ד"א מבעד לצמתך. כשאתם עושים דברי תורה (כצמתה) [כצנתה]: שערך כעדר העוים. זה מעשה נסים שבמשכן: (ד) שגלשו מהר הגלעד. אלו ישראל כשהלכו למדון: [ב] שניך כעדר (הרחלים) [הקצובות]. כביאתם (של מדין) [ממדין] זכים מעריות ומעיו. ולמה משל הקב"ה כעדר הקצובות שלא היה נבחר לקרבן אלא הקצובות.

וכן הוא אומר להנחיל אהבי יש. ומה שבינתים השמיט: (ז) צאינה וראינה צאו וראו כו'. מובא בילקוט רמז תתקפ"ז ד"ה צאינה וראינה וכן אתם קשרתם כתר מלכות בראשי עד אין אתה מוצא כל מה שבינתים השמיט: (ח) ד"א צאינה כל האומות מסיפלאים שהוא עושה לבניו תקנתי מתפלאים: (ט) ד"א ביום חתונתו אלו ימי המשיח כו'. מובא בילקוט ריש רמז תתקפ"ח והוא לקוח מן הכ"י שלפנינו:

(ב) הנך יפה אלו הזקנים. מובא בילקוט רמז תתקפ"ח: (ג) כך דברי חכמים גבוהים בעיני האדם. בילקוט הגי' כך היו יושבים בלשכת הגזית שנאמר וקמת ועלית, ונראה כי חמר שם איזה מאמר: (ג) אימתי הן משובחים כו'. תקנתי כמו שהוא בילקוט: ד"א כשאתם עושים דברי תורה כצמתה. תקנתי כמו שהוא בילקוט: (ד) שגלשו מהר הגלעד אלו ישראל כשהלכו למדון. מובא בילקוט רמז תתקפ"ח והוא לקוח מכו"י שלפנינו. ואולי לזה כוון רש"י בפרושו לשתי"ש ד"א כמותן שצבאו על מדון בעבר הירדן שהוא ארץ גלעד ולשון זה מדרש שיר השירים עכ"ל:

כך לא נבחרו במדין (ה) [אלא הכשרים]: שכלם מתאימות ושכולה אין בהם. (ו) שלא נשתכלו במדין לא בהליכתם ולא בכיאתם. תני ר' מאיר לא נבחר מהם אלא ממאה אלף לכך שכלם מתאימות ושכולה אין בהם:

[ג] (ז) כחוט השני שפתותיך. זה הפרוכת שהיה מבריל בין כהן גדול [לעם]: ד"א כחוט השני. זו כניסתו של משה למשכן. שנאמר וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים (במדבר ז' פ"ט). לכך נאמר ומדברך נאווה: ד"א ומדברך נאווה. אלו הנביאים: כפלה הרמון רקתך. אלו יושבי המדרשות: מבעד לצמתך. זה הציץ שהיה בין עיניו של אהרן:

[ד] (ח) כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות. במקום שהיו ישראל נותנים הודיות למקום: אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים. זה אברהם שאמר לו הקב"ה אנכי מגן לך (בראשית ט"ו א'). ונתן לשלמה בנו אלף המגן:

[ה] (ט) שני שדיך כשני עפרים. זה משה ואהרן: (י) הרועים כשושנים. זה יהושע וכלב: [ו] אלך לי אל הר המור. זה אברהם: ואל גבעת הלבנונה. זה יצחק:

[ז] כלך יפה רעיתי ומום אין בך. זה יעקב: ד"א אלך לי אל הר המור. זה אברהם ושרה אשתו. שנאמר ויקח אברהם את שרה אשתו וגי' (בראשית י"ב ה'): כלך יפה רעיתי ומום אין בך. זה יעקב [ובניו] שלא היו בהם רשעים ובעלי מומים:

[ח] (יא) אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי. איזהו לבנון, זהו בית המקדש שנקרא לבנון, ולמה נקרא שמו לבנון, אלא כל מי שהיה עולה לשם וכירו עון לא היה זו משם עד שהיו עונותיו מתלבנים כשלו, לקיים מה שנאמר אם יהיו הטאים כשנים כשלג לבינו (ישעיה א' י"ח): ד"א אתי מלבנון כלה. כשהגלית את השכינה מבית המקדש הגלית אתכם עמה: תשורי מראש אמנה. שהאמנתם בי תחלה: (יב) מראש שניר וחרמון. זו הליכתם במדבר ארבעים וחמשה מסעות: ממעונות אריות מהררי נמרים. אלו המלכים שעבדת ביניהם שהיו רעים מאריות ונמרים:

[ט] לבבתי אחותי כלה לבבתי באחת מעיניך. משל למה הרבר דומה, לתינוקת בת מלכים ששלח המלך אחריה ראה אותה באחת מעיניה ושכחה, אלו ראה כל הגוף על אחת כמה וכמה. לכך נאמר לבבתי אחותי כלה: ד"א לבבתי אחותי כלה. את נתת לי את הלב שאהיה מלך על הכריות:

[י] מה יפו דודיך אחותי כלה. אלו הקרבנות שהקריבו ישראל בשילה ובנוב וגבעון: וריח שמניך מכל בשמים. ביום שנמרו מלאכתן מהבמות:

(ס) אלא הכשרים. הוספתי כמו שהוא בילקוט, ושם בילקוט במקום שבכלם צ"ל שכלם מתאימות: (ו) שלא נשתכלו במדין לא בהליכתן ולא בכיאתן. בילקוט הגי' שלא הסתכלו בניש מדין לא בהליכתן ולא בחיורתן: (ז) כחוט השני זה הפרוכת. מובא בילקוט שם בפ' כחוט השני: (ח) כמגדל דוד במקום שהיו ישראל נותנים הודיות למקום. מובא בילקוט שם בפ' כמגדל דוד. ושם הגי' אלף המגן תלוי עליו זה בית יער הלבנון: (ט) שני שדיך זה משה ואהרן. בילקוט שם מובא מאמר בשם אגרת שמואל והוא פט"ו אות א' ע"ש: (י) הרועים כשושנים זה יהושע וכלב. התחלת המאמר מובא בילקוט שם, ואח"כ הביא אלך לי אל הר המור זה אברהם ושרה והוא ג"כ מכ"ו שלפנינו: (יא) אתי מלבנון זהו בית המקדש. מובא בילקוט שם ד"ה אתי מלבנון. והוא מן כ"ו שלפנינו: (יב) מראש שניר וחרמון זו הליכתם במדבר ארבעים וחמשה מסעות. אין ספק שהיה כתוב מ"ה מסעות והמתקין חשב על אות ח' שהוא ה' והציג ארבעים וחמשה מסעות. וראיתי כי גם בילקוט שם הביא ג"כ המאמר שלפנינו במדרש זוטא זה הלכתם מ"ה מסעות ועיין בהגהות מיומנות ה' ס"ח פ"ו סי' ה' הביא וז"ל במס' סופרים יש מ"ה שיטין בכל דף ודף כנגד המסעות עכ"ל, אולם לפנינו במס' סופרים (פ"ב ה"ו) הנוסחא בשיטין נותנין טעם כמסעות ארבעים ושנים, וכך היא הנוסחא הישרה כי בכתוב לא נמצא אלא ארבעים ושנים מסעות כמו שהביא רש"י במדבר ל"ג א'

[יא] (יג) נפת תטופנה שפתותיך כלה. זה משיח הצדיק שהוא עומד מיהודה: ד"א זה משהו מלחמה שהוא עומד מיוסף ואינם מקנאים זה לזה. לקיים מה שנא' אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יקנא את אפרים (ישעיה י"א י"ג): דבש וחלב תחת לשונך. זה יעקב שברך את השבטים:

[יב] גן נעול אחותי כלה. זה הקץ שהיה נעול מישראל: ד"א גן נעול אחותי כלה. אלו קצי ספר דניאל החתום:

[יג] שלחך פרדס רמונים. מה הפרדס של רמונים שהוא [נאה]. כך היו ישראל נאים ומעשיהם הולכים הויז מהם. ולמה נמשלו לפרדס רמונים. מה הרמון הזה גודעו פורעו. כך ישראל כובשים עצמם במצרים וכשהגיע הקץ פרעו עצמן ויצאו: (יד) ד"א פרדס רמונים. זו הקמרת: כפרים עם נרדים. שהיה כפרה עליהם:

[יד] נרד וכרכום קנה וקמון. זה בצלאל בן (אהליאב) [אורי]. שעלה להר סיני והראה אותה מעשה המשכן כאלו עשוי למעלה. ויש אומרים המקום הראה למשה וירד והראה לבצלאל. והסכים בצלאל לדעת האלהים: ד"א קנה וקמון. זה אהרן וחור. כמה שנאמר ואהרן וחור תמכו בידי מזה אחד ומזה אחד (שמות י"ז ב):

[טו] מעין גנים באר מים חיים. זה המעין שהמקום עתיד לטהר את הצדיקים. לקיים מה שנאמר ואת דמי [ירושלים] ידיה מקרבה (ישעיה ד' ד'): ד"א מעין גנים באר מים חיים נוזלים מן לבנון. מה (הטובה) [הטבת] הוזה שהוא נותן טפה אחת בכוס או בקדרה ונוזלה. כך עתיד המקום לטהר את ישראל מע"ז ונלוו עריות ושפיכות דמים. או יכול יאמרו הצדיקים על הקלות הוא מוחל. אבל על החמורות אינו מוחל. הוא אומר על ההרים לא אכל ועינו לא נשא אל גלולי בית ישראל (יהוה קאל י"ה ט"ו). ואומר לישראל כשמתה הנדה היתה דרכם לפני (שם ל"ז י"ז). אלו אמר כשומאת נבלה או כשומאת שרין לא היה להם טהרה לעולם. (טז) [אלא מה הנדה שהיא טובלת במים וכשרה לביתה כך כשנחרצו במעין הוזה אתם טהורים לעולם]: ד"א נוזלים מן לבנון. אלו הנביאים שעמדו בבית המקדש:

[טז] עורי צפון וכואי תימן. מכאן אתה אומר שהצדיקים לעתיד לבא אינם צריכים לא אפרסמון ולא כל מיני בשמים. רוח צפונית מכבדת וזוחלת לפניהם כל בוסמני גן עדן: (יח) ד"א עורי צפון וכואי תימן. שהרוחות עתידות להכניס (ובאה)

ולפני הגחות מיומנויות היתה גי' מוטעת במס' סופרים ארבעים ושמונה: (י) נפת תטופנה זה משיח הצדיק. מובא בילקוט המכירי על ישעיה צד 88 בשם הגדת שיר השירים והוא הכ"י שלפניו. והילקוט שמעוני בפ' שלחך פרדס רמונים ד"א נפת תטופנה אלו שני משיחים גן נעול זה הקץ שלחך פרדס רמונים מה רמונים נאים כו'. הוא ג"כ מן כ"י שלפניו רק בקיצור: (יד) ד"א פרדס רמונים זו הקמרת. מובא בילקוט שמעוני בפ' עורי צפון והוא מהכ"י שלפניו. ומה שהביא שם במאמר שלפניו בשם ב"ר הוא בפכ"ב: (טו) מעין גנים זה המעין שהמקום עתיד לטהר בו את הצדיקים. מובא בילקוט המכירי על ישעיה צד 85 בשם הגדת שיר השירים. והוא הכ"י שלפניו: (טז) אלא מה הנדה. הוספתי עפ"י ילקוט המכירי והשמיט המעתיק מן לעולם עד לעולם: (יז) עורי צפון מכאן אתה אומר כו'. מובא בילקוט שמעוני שה"ש ד"ה עורי צפון ומה שמוזין בגליון פסיקתא רבת"י מוסב על המאמר שלאחריו באתי לגני משל למה להבר דומה. והוא בפסיקתא רבת"י פ"ה. והמאמר שלפניו בכ"י נמצא כעין זה במדרש במ"ר פ"א אות ב' ד"א עורי צפון לעיל עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים בג"ע ואין צריכין לא בשלסמון ולא ראשי בשמים אלא רוח צפון ורוח דרום מכבדות וזוחלת כל בוסמני ג"ע ונותנים ריחם הה"ד הפיחי גני זה כיבוד הגן. וזלו בשמו זה זילוף. ובילקוט שם הביא רוח צפונית מרכבת וזוחלת לפניהם כל מיני סמני ג"ע. ויש לתקן מכבדות וזוחלת: (יח) ד"א עורי צפון שהרוחות עתידות להכניס קנאה זו עם זו. כן תקנתה. והמאמר נשנה ג"כ במדרש במ"ר שם. ד"א עורי צפון מלמד שהרוחות עתידות להכניס קנאה זו עם זו הדרום אומרת אני מביאה גלות תימן וגלות הגרה וכל הדרום. ורוח צפון אומרת אני מביאה גלות צפון והמקום נותן ש"ס בנייהם והם נכנסות בפתח אחד. לקיים מה שנאמר אומר לצפון תני ולתימן אל הכלאי הביאו בני מרחוק וגו'. ובילקוט שם המאמר נתקצר שהרוחות עתידות להכניס

[קנאה] זו עם זו. הדרום אומר אני מביא גלות תימן וכל הגדה וכל הדרום. והצפון אומר אני מביא גלות צפון וכל הצפון. והמקום נותן שלום ביניהן והן נכנסין בפתח אחד. לקיים מה שנאמר באתי לגני אחותי כלה:

פרשה חמישית.

[א] אריתי מזרי עם בשמי. זה שער הקרבנות: אכלו רעים שתו ושכרו דורים. אלו הן אחיבי המקום:

[ב] אני ישנה ולבי ער. זו גלות ככל: מי זאת הנשקפה כמו שחר. זו גלות המשיח: יונתי בחגגי הסלע. זו גלות מצרים: ד"א אני ישנה ולבי ער. זה העולם נדמה לישן הזה והרחיק עליו המקום ועוררו. ר' עקיבא אומר למה היה העולם דומה, לבעל הבית שעשה כלים ולא פתחן שהיו בריאים כבר חזר ופתחן: (א) אני ישנה ולבי ער. זו הגאולה שהיא דומה לישן והמקום מעוררו. כמה שנאמר העירותי מצפון ויאת (ישעיה מ"א כ"ה). ואחיבי ממזרח שמש יקרא בשמי (שם). והמקום מעורר הגאולה מן הדרום תחלה ואחיבי מן המזרח ומן הצפון. הרי רוח צפון לדרום והדרום לצפון. כל זה ליבש את מעינות המים חוץ משבעה נהרות. (ב) כל עץ פרי. שזבחו שם לע"ז ויבשו: ד"א אני ישנה ולבי ער. זו גאולה מרדכי ואסתר: ד"א אני ישנה ולבי ער. המקום אומר לישראל אני ישנה ולבי ער: פתחי לי אחותי רעיתי. א"ר אלעזר ביום שאמר מלך בבל כל בית שיחא פתוח היו נכנסים ובוזזים אותו. וכל בית שהוא נעול אל תכנסו בתוכו. ונעלו ישראל בתיהם. לפיכך שלח המקום נביאים לישראל ואומרים להם פתחו בתיכם עד מתי אתם יושבים באפלה: (ג) ד"א פתחי לי אחותי רעיתי. הרי זו לימי נוג [ומגוג] שישראל עתידים להיות טמונים במערות ובמחילות והקב"ה מרתיק עליהם. (ד) שמעון בן שטח היה אומר שהקב"ה אומר לישראל פתחי לי אחותי והם מסתכלים. והמקום עושה להם נסים והם רואים את המשיח עומד בראש מדבר מואב ועמו ארבע מאות איש והמקום נותן להם גאולה. לקיים מה שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב' ט"ז). והמחילה (נפרדת) [נפתחת] להם משם ממדבר מואב לחורב. וישראל הולכים ונוטלים את הוי"ן ממדבר חורב שהשם כתוב בו. ובאים ונוטלים עמון ומואב. לקיים מה שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמם משמעתם (ישעיה י"א י"ד). אמר ר' יוסי [ב"ר יהודה] (ה) כדרך שהלגינות עושים להם בית חמדה. כך חורב עשוי לישראל בית חמדה. הרי מלכי הצפון שומעים שנהרגו עמון ומואב וכלם מתכנסים ובאים וקובעים המלוכה בדמשק. ומלכי המערב והדרום

הגלויות והקב"ה נותן שלום והם נכנסות בפתח אחד לקיים מה שנאמר באתי לגני אחותי כלה. ובמקום אשר לפנינו בכ"י כתוב וכל הגדה כתוב במ"ד שם וגלות הגרה ונדחקו הר"ל והרש"ש ע"ש:

(ח) אני ישנה ולבי ער זה הגאולה כו. מובא בילקוט המכורי על ישעיה צד 126 בשם הגדה שיר השירים והוא הכ"י שלפנינו: (ז) כל עץ פרי שזבחו שם לע"ז ויבשו. כן מובא גם בילקוט המכורי שם אבל המאמר קטוע: (ג) ד"א פתחי לי אחותי רעיתי הרי זו לימי נוג ומגוג. כל המאמר מובא בילקוט המכורי לישעיה צד 89 בשם הגדה שיר השירים: (ד) שמעון בן שטח. בילקוט המכורי שם הגי' שמעון בן זומא: (ה) כדרך שהלגינות עושין להם בית חמדה. בילקוט המכורי שם במעור כדרך שהלגינות יש לתקן כדרך שהלגינות. גם הגי' שם בית חמדה במקום

מתכנסים אף הם. באים ונוטלים עצה במדין. (ו) וישראל מצירין להניח את החכמים שבמדין אי אפשר, ולהניח את אחיהם שבירושלים (ז) [והמקום פותח פתח לאלהיו והוא יוצא למדין ומניח את החכמים שבירושלים]. ומה אליהו עושה. כל המדבר שהוא הולך מירושלים למדין שכלו מרשים וחיה רעה, עושה לו המקום נסים והוא בא ועומד לפני המשיח במדין והמשיח נפטר משם ואלהיו עומד. באותה שעה הוא מוציא את ספר הישר. שכל התורה הזאת אינה אלא שירה אחת מתוכו. הארץ נפתחה מתחתיהם ושוורת אתם ונעשה להם שם [קבר] גדול. נמצא מקיים פתחי לי אחותי רעיתי. והמשיח בא לו ממדין ונוטל כל בותה. וכן לדמשק ונוטל בותה. לקיים מה שנאמר ישא את חיל דמשק [ישעיה ח' ד']. עד שלא תפול מלכות אדום. והפתח נפתח משם לרומי. לקיים מה שנאמר שם ירעה עגל ושם ירבץ [שם כ"ז י']: (ח) שראשי נמלא טל. (ט) אמר להם הקב"ה אדם דומה לישן הזה ואני עוררהו. הרי מלכי מורה מתכנסים לתדמור וישראל באים מרומי (י) ומקריבין לירושלים שבעת ימים. והקב"ה משיב הרוח ואומר לישראל חזרו לתדמור כנגד מלכי המורה. ומלכי הגוים אומרים נותן לישראל [רשות] לבנות בית המקדש והם באים לשרפו והקב"ה יוצא ונלחם עמהם. לקיים מה שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה י"ד ג'). (יא) והמשיח בא לו לצור ולצידון ולתדמור ולבירי. (יב) לקיים מה שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם [ישעיה י"א י"ד]. וכל האומות היו עתידות לשמוע והן מתכנסות ובאות (יג) על פוגה ועל עכו והם בוכים על סביבות עכו פרוסות. וכל הירדן וכל ישראל מראין לחבוש הזה שבאפלה. והקב"ה קורע את הרקיעים ומראה לישראל את כסא הכבוד. לקיים מה שנאמר ומעי המו עליו. והיו מתפללים והוא מקבלם. לקיים מה שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי:

[1] אני לדודי. כפתח שיראה לי והם מתפללים והקב"ה מעמיד להם חמה. כדרך שהעמיד ליהושע בן נון. שהשיב ביום ההוא לפניו ואחרי זה משיח: ורודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו. שהוא מוציא קרח וכל עדתו: בקשתיו ולא מצאתיו. הרי השכינה מסתלקת לשמים וישראל סבורים שהוא מהיה להם את המתים. לכך נאמר קראתיו ולא ענני: ד"א קראתיו ולא ענני. בשעה שנסתלקה השכינה בימי ישעיה (יד) עשר פעמים עד שלא נסתלקה השכינה מן הכרוב האחד לכרוב השני. מן הכרוב השני למפתן הבית. כמה שנאמר וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית [יהוקאל י' ד']. וממפתן הבית למזבח. כמה שנאמר ראיתי את ה' [עומד] [נצב] על המזבח [עמוס ט' א']. וממזבח לחומה. (טו) שנאמר [ראיתי את ה' עומד על החומה] [והנה ה' נצב על חומת אנך] [שם ז' ז']. ומחומה לגג. כמה שנאמר טוב לשבת על פנת גג [משלי כ"א ט']. ומפנת גג להר

בית חמדה: (ו) וישראל מצירין להניח את החכמים שבמדין אי אפשר, ולהניח את אחיהם שבירושלים. בילקוט המכירי הגי' וישראל מצירין להניח אחיהם החכמים שבמדין איפשר, ולהניח את אחיהם החכמים שבירושלים אי אפשר: (ז) והמקום פותח. הוספתי כמו שהוא בילקוט המכירי והמעתיק דלג מן שבירושלים עד שבירושלים: (ח) שראשי נמלא טל אמר להם הקב"ה. גם זה מובא בילקוט המכירי שם: (ט) אמר להם הקב"ה אדם דומה לישן הזה ואני עוררהו. בילקוט המכירי הגי' אמר להם המקום חזרו לכם לירושלים הרי אתם דומין לישן הזה שישן: (י) ומקריבין לירושלים שבעת ימים. בילקוט המכירי ומקריבין בירושלים שבעת ימים: (יא) והמשיח בא לו לצור ולצידון ולתדמור ולבירי. בילקוט המכירי לתדמור ולבירי. ותרמוד הוא כמו תדמור. בבבלי יבמות ט"ז ע"ב נאמר תרמודים ובירושלמי יבמות פ"א [דף ג' ע"ב] הגי' תרמודיים ובירי הוא שם מקום: (יב) לקיים מה שנאמר אדום ומואב וגו'. ע"ב הוא בילקוט המכירי שם: (יג) על פוגה ועל עכו. פגי הוא שם מקום חוץ לירושלים, ועיין ערוך השלם ערך בית פאגו: (יד) עשר פעמים עד שלא נסתלקה השכינה. יותר נכון לגרום עשר פעמים נסעה השכינה. עיין פסיקתא דר"כ פסקא דברי ירמיהו [ק"ד ע"ב] ובפתיחה דאיכה רבתי סי' כ"ה. ובבבלי ר"ה ל"א ע"א. ואדר"ג פ"ד והנוסחאות משונות: (טו) שנאמר ראיתי את ה' עומד על החומה. אין זה לשון הכתוב ותקנתי והנה ה' נצב על חומת אנך, כמו שמואב

היותם. כמה שנאמר ויעל כבוד ה' ויעמוד על ההר אשר מקדם לעיר (יחזקאל י"א כ"ג). מהר היותם למדבר. כמה שנאמר טוב שבת בארץ מדבר (משלי כ"א י"ט). מן המדבר לשמים. כמה שנאמר השמים שמים לה' (תהלים קמ"ז י"ז). הרי ישראל מבקשים את השכינה והיא לא חזרת עד שיגיע הקץ. לכך נאמר קראתיו ולא ענני:

[ז] מצאוני השומרים הסובבים בעיר. בין שנסתלקה השכינה באו המלכיות ושרפו את בית המקדש. (טז) שהוא משול ככתנת: (יז) ד"א מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ביום שנתנה רשות למלאכי השרת שיהו (עמהם) [עומדים] על החומה (ביום) [כמה] שנאמר על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים (ישעיה ס"ב ו'). אמר ר' חנינא בנו של ר' יוסי הגלילי בו ביום נתנה רשות לגבריאל להפרע מן המלכיות. לקיים מה שנאמר מקול המון נדרו עמים (ישעיה ל"ג ג'). וכן הוא אומר קול המון (בהמון) [בהרים] דמות עם רב (שם י"ג ד'). זה הקב"ה. ה' וכלי ועמו לחבל כל הארץ (שם שם ה'). ואח"כ יריע אף יצריח על אויביו יתגבר (שם מ"ב י"ג):

[ט] מה דורך מדור היפה בנשים. הכשרים שבאומות אומרים לישראל למי שאתם עובדים נלך עמכם. כמה שנאמר או אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכס אחר (צפניה ג' ט'): [מה דורך מדור שככה השבעתנו]. למה נאמר שככה השבעתנו. אלא שעתידים להשבע להקב"ה ולישראל שלא לילך אחר ע"ז מעתה. אמר ר' אלעזר הרי אתה למד שאברהם יום שהכה את המלכים. כמה שנאמר אל עמק שוה (בראשית י"ד י"ז). שנשבעו לו כל האומות שלא לילך מעתה אחר ע"ז. ובמקום שנשבעו לו לאברהם כך הם עתידים להשבע למקום ולמשיח, שלא לילך אחר ע"ז. לכך נאמר שככה השבעתני:

[י] דודי צה וארום. דודי צה, שאני נותן את התורה. וארום, שהוא נפרע מן האומות: [יא] ראשי בתם פז. בשעה שהוא מביא את היסורים על ישראל לנקותם מעון: קוצותיו תלתלים. זה המזבח:

[יב] רוחצות בחלב. אלו המדרשות:

[יג] לחיינו כערוגת הכסף. אלו הלוחות: שפתותיו שושנים. אלו האגרות:

[טז] שוקיו עמודי שש. ביום שנכנס משה ועמד לפני כסא הכבוד:

פרשה ששית.

[א] אנה הלך דורך. ביום שנאמר ויבן מזבח תחת ההר (שמות כ"ד ד'). שהיו ישראל סבורים סיני קרושת עולם ולא היה אלא קרושת שעה:

[ב] דודי ירד לגנו. ביום שירדה האש לקרבנו של הכל ולקרבנו של נח. וכן בנרב ואביהו. וכן בקרבן מגוח ושלמה ואליהו. לכך נאמר דודי ירד לגנו. עוד אחת

במקומות הנ"ל: (ט) שהוא משול ככתנת. המלה ככתנת אין לה שחר ומשובשת היא: (י) ד"א מצאוני השומרים הסובבים בעיר ביום שנתנה רשות למלאכי השרת כו'. מובא בילקוט המכורי על ישעיה צד 91 בשם הגדה שיר השירים והוא המאמר שלפנינו בכ"י: (י) מה דורך מדור היפה בנשים הכשרים שבאומות מובא בילקוט שמעוני שה"ש רמז תקצ"א. והוא מן כ"י שלפנינו ומן ידיו גלילי זהב אלו הלוחות הוא מן מדרש חוית:

הוא עתיד לירד. כמה שנאמר כן ירד ה' צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה (ישעיה ל"א ד'). מכאן הם אומרים בעליה שכרא הקב"ה כשברא את העולם. כן ירד על הר סיני. וכן הוא לעתיד לבא. לקיים מה שנאמר כן ירד ה' צבאות לצבא על הר ציון:

[ג] אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. כביכול אין הקב"ה מקרבן באהבה. אמר אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. ככני אדם שלא מעמו טעם עברה מימיהם:

[ד] יפה את רעייתך בתרצה. כשאדם משבח את אשתו אומר לה נאה קומתך בתרצה: [ה] שערך כעדר העוים. (א) כבר אמרנו:

[ו] (ב) שניך כעדר הרחלים. מה הרחל הוה שכלה קדושה, כך ישראל כלם קדושים. (ג) עדר הרחלים לאהל מועד. (ד) הצמר לפעמונים. הקרנים לשופרות. והרשעים נמשלו לכלבים שאין הנאה מהם. שנאמר כלם כלבים אלמים (ישעיה נ"ו י').

מה הכלב הזה שהוא [נושך] את האדם. (ה) בקש ממנו אדם נדמה להיטיב אינו יכול. לכך נמשלו לכלבים שאין בידם לא מעשה טוב [ולא מצוה]:

[ז] יששים המה מלכות. זה אברהם ויוצאי ירכו: ושמונים פילגשים. אלו יוצאי התיבה: ועלמות אין מספר. אלו המשפחות שאין להן מספר:

[ח] אחת היא יונתי תמתי וגו'. אימתי כששלח משה מרגלים. מה ראו בשעה שהגיעו לחמת. אמר משה אל תכנסו כנגבים. אלא והתחוקתם ולקחתם מפרי הארץ

(במדבר י"ג כ'). התחילו האמורים אומרים (אין כאן) לא באו אלו אלא לקציץ את האילנות ולשרוף את הערים. יצאו השליחים אחריהם ונכנסו האמוריים אליהם. היו אחימן ששי ותלמי רודפים אחריהם עד שהגיעו למישור של חמת שביהודה וכלב נפל לו אחוריו הגדר.

כיון שמצאן שהגיעו כישראל עמד וצוה צוחה אחת ונפלו כלם לפניו וטפח לפניהם. אמר להם מפני מה באתם בשביל חמשה רמונים ואשכול אחת. אמרו לו לא באנו אלא מפני

שאמרתם הערים אנו שורפין. כשבאו לפני משה הוציאו דבת הארץ רעה. אמרו ושם ראינו את הנפילים בני ענק (שם שם ל"ג). אמר להם כלב . . . כנסת ישראל שנים עשר.

לכך נאמר ראוה בנות [ויאשרוה מלכות ופילגשים] ויהללוה:

[י] (ו) מי זאת הנשקפה כמו שחר. זו נאולת משיח. כדרך שהשחר יוצא ואפלה בורחת מפניו, כך האפלה בורחת על המלכות כשיבא משיח: (ז) ד"א מי זאת הנשקפה

כמו שחר. יפה כלבנה ברה כחמה. מה גלגל חמה והלבנה שהם באים בפרהסיא. כך כשתגלה מלכות המשיח תגלה בפרהסיא לעולם: ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר.

כשהקב"ה מביא טובה לעולם בהשקפה הוא מביאה. שנאמר וישקף ה' אל מהנה מצרים (שמות י"ד כ"ד): ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה. מה השחר

הלבנה והחמה לא מאורו של זה דומה לזה. ולא הליכתו של זה כהליכתו של זה. כך אין הצדיקים שוים לעתיד לבא. אלא אדם מקבל לפי מעשיו. מה החמה והלבנה שהן

מבררין את הפירות, כך המקום מברר את הצדיקים:

[יא] (ח) אל גנת אגוז ירדתי לראות כאבי הנחל. זה אברהם: לראות הפרחה הגפן. זה

א. כבר אמרנו. לעול ד' א': (ג) שניך כעדר הרחלים מזה הרחל הוה. מוכב בילקוט המכורי על ישעיה צד 216 בשם הגדת שיר השירים: (ג) עדר הרחלים לאהל מועד. בילקוט המכורי

עור הרחלים לאהל מועד: (ד) הצמר לפעמונים. בילקוט המכורי הצמר לססגונים: (ה) בקש ממנו אדם נדמה להיטיב אינו יכול. בילקוט המכורי בקש אדם ממנו נימה למרונו אינו יכול. והאמר נושבוש גם שם וקשה לתקנו: (ו) מי זאת הנשקפה זו גאולת משיח. מוכב בילקוט שמעוני שה"ש

רמזו חתקצ"א בפסוק הזה: (ז) ד"א מי זאת הנשקפה. מוכב ג"כ בילקוט שם: (ח) אל גנת אגוז ירדתי זה אברהם. מוכב בילקוט שם בפ' הזה. בתחלה הביא מאמר גדול ומצוין בגליון "פסיקתא רבתי" והוא פ"א פסקא יהודה וישראל, ומן ד"א אל גנת אגוז זה היה אברהם. הוא מכ"י שלפנינו:

יצחק: הנצו הרמונים. זה יעקב ושבתיו. (ט) שנכרתה ברית לאבות. כמה שנאמר שבועות משות אומר סלה (חבקוק ג' ט'): ד"א אל גנת אגוז ירדתי. אלה ישראל שנתקדשו לפני הר סיני שנמשלו לאגוז. מה האגוז הזה אם הקשתו כלו מפעפע. (י) כך ישראל נוחים כאגוז. א"ר יוסי ב"ר יהודה מי שלא ראה אגוז ואינו יודע מהו. (יא) סבור שמא (כלין) [כלן] הוא עצים. פעפע הרי [הוא מוצא] אותו (יב) אגודות של אוכלין. כך ישראל האומות שאין מכירין אותן אומרים בעונותיהם הם לוקים. בדקו אותם והם מוצאים אותם אגודות אגודות של מצות:

[יב] לא ידעתי נפשי שמתני. יעקב שהלך לחרן. שנאמר וישא יעקב רגליו (בראשית כ"ט א'). א"ר יהודה בן בכא מנין אתה אומר שהראה לו הקב"ה מלכות שהן עתידות לשעבד את בניו. (יג) שנאמר וירא והנה באר בשדה (שם שם ב'). זו כנסת ישראל. והנה שם שלשה עררי צאן רובצים עליה (שם). זו מלכות בבל מדי ויון: ונאספו שמה כל העדרים (שם שם ג'). זו מלכות הרשעה שהיתה מכתבת טרוניא בכל לשון: ד"א לא ידעתי נפשי שמתני. אלו ישראל שהיו במצרים שהיו מצפים לנאולה. וכשנאלם המקום הושיבם בענני הכבוד. אמרו ישראל הרי אנו יושבים עם המלך ברכב שלו. לכך נאמר מרכבות עמי נדיב: ד"א לא ידעתי נפשי שמתני. אלו ישראל בימי ברק ודבורה שכאה נאולה על ידיהן: ד"א עמי נדיב. זה היום שהתנדבו ישראל למשכן ואף לעתיד לבא אהבם נדבה:

פרשה שביעית.

[א] ישובי שובי השולמית. שכל באי עולם עתידים להשלים להקב"ה והוא נותן להם הימין. כדרך שנתן להם במתן תורה. ר' אלעזר אומר שובי שובי השולמית. שהמתים עתידים לחיות ולעמוד זה אחר זה בדרך שמלכו דורות. כך הם באים דורות דורות. ר' אליעזר אומר כלם באים כאחת מלך ומלך בדורו על כסאו. נשיא ונשיא ודורו. כמחולת המחנים. זה דורו של אלישע שהיה ממחולה ורוד ממחנים. א"ר יהודה יכול כי מה מנהגו לעולם הבא כרשעים. אמר לאו, אלא שעתידים לעמוד מחנים מחנים מחולות מחולות ומושיבם למקומם. דור הולך ורוד בא. זה דורו של אליהו ושל אלישע שיעצו ברעב ודורו של אבישלום שנהרג במחנים:

[ב] מה יפו פעמיך כנעלים בת נדיב. מה הן פעמים. אלו הרגלים שנקראו רגלים פעמים ואשורים. כמה שנאמר תמוך אשורי במענלותיך כל נמוטו פעמי (תהלים י"ז ה'). אימתי כשהיו ישראל עולים לרגל בירושלים בזמני המועדות. כמה שנאמר שלש פעמים

(ט) שנכרתה ברית בו עד ד"א נשמת בילקוט: (י) כך ישראל נוחים כאגוז. בילקוט שם כך ישראל שנתקדשו נוחים נוחים: (ב) סבור שמא כלין הוא עצים. תקנתי שמא כלו. ובילקוט הגוי סבור שאין בו כלום אלא עצים: (ג) אגודות של אוכלין. בילקוט הגוי מגורות של אוכלים, וכן להלן אגודות אגודות של מצות הגוי בילקוט מגורות מגורות של מצוה וגוי הילקוט כנונה. וכן ראיתי בחזית בפי הזה א"ר ברכיה מה אגוז זה עשוי ארבע מגורות. והוא מלשון האגוזים משועשו מגורה (מעשרות פ"א מ"ב), וכן בירושלמי מעשרות פ"א (דף מ"ח ע"ד) האגוזים משועשו מגורה: (י) שנאמר וירא והנה באר בשדה זו כנסת ישראל בו. בכ"ר פ"ע אות ח' נדרש כך: והנה באר זו ציין: והנה שם שלשת עררי צאן. אלו שלשה מלכות ראשונות בו: ונאספו שמה כל העדרים זו מלכות רומי שהיא מכתבת טרוניא מכל אומות העולם:

בשנה ונו' (שמות כ"ג י"ז). ונאמר שלש רגלים תחוג לי בשנה (שם שם י"ד): ד"א מה יפו פעמך בנעלים. כשאדם רואה ברגלו של חברו היה אומר לו כמה נאה רגלך במנעל. כך כשיטלו ישראל את הכבוד יהיו כל האומות אומרים לא היה הכבוד נאה אלא לכם. לכך נאמר בת נדיב. כמה שנאמר בהתנדב עם ונו' (שופטים ה' ב'): ד"א מה יפו פעמך. אמר הקב"ה לישראל בת נדיב, בת אברהם, מעשה ידי אמן, למעשה הריוט:

[ג] שררך אגן הסהר. זה השית שלא חסר נסכים:

[ה] צוארך כמגדל השן. אלו הסנהדרין: עיניך ברכות בחשבון. אלו החכמים כשהם מתכנסים לעצה ואין אדם יודע מה הם יועצים והדבר נודע לרבים: אפך כמגדל הלכנון צופה פני דמשק. זה בית יער הלבנון. שהיה אדם עומד בראשו ומונה כמה בתים יש בדמשק:

[ו] ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן. הם הדלים שב ישראל שהם עתידים להיות לבושים כמלכים האלו שהם לבושים בארגמן: ד"א ראשך עליך ככרמל. כדרך שעלה אליהו בהר הכרמל וגור על הקב"ה וקיים. כך העניים והדלים שב ישראל כל מי שיש בידו מצוה אחת עתיד להיות גזור על המקום והוא מקיים: מלך אסור ברהטים. זה יעקב, שנאמר ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים (בראשית ל' ל"ח): ד"א מלך אסור ברהטים. זה משה שנמל שלו על המים. שנאמר עלה אל הר העברים הוזה הר נבו ונו' (דברים ל"ב מ"ט):

[י] וחכך כיון הטוב. זה שאול שהוכיר ליהונתן בנו בן נעות המרדות (שמואל א' כ' ל'): דובב שפתי ישנים. אבא יודן איש גוריון היה אומר אלו היו קין והבל שהיו תחלת העולם והיה קין בעל דובב להבל. אמר קין להבל כך העולם נוהג במי שהמקום אוהב לו נותן. אלא מה שעשה אדם אבינו שהשליטו על בריותיו כדרך שברא את העולם תחלה. כך נתן לו חנם. אבל מכאן ואילך אינו נותן אלא למי שהוא אוהב. מתוך כך נפלה קטטה ביניהם, נתנו הבל תחתיו. אמר לו המקום אל תחמול עליו על זה הרשע. חס עליו הבל. אמר לו המקום אתה חסת עליו והוא יהרגך. לכך נאמר ויקם קין (בראשית ד' ח'). שהיה למטה. ומניין אתה אומר שגלה לו המקום מקום להרגו והוא נובך. שנשפך דמו ולא עלו צריחין עד עכשו. לכך נאמר דובב שפתי ישנים. ראה כמה גדולה חבת קין והבל וגביע של בנימין:

[יא] אני לדודי ועלי תשוקתו. כדרך שאמרתי לחוה אמכם ואל אישך תשוקתך (בראשית ג' ט"ז). כשתהיו חוטאים אתם ועלי תשוקתכם. שכן מתחמדין וחוזרין למקומן. ואין תשוקה אלא תחמודות. הרי אתה אומר עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ונו' ויקח את כל מגיני הוהב אשר עשה שלמה (מ"א י"ד כ"ה כ"ז). והלא זבוב היה שמו שישק. אלא שהיה מתחמד מתי ימות שלמה. שהיה יודע שאין בנו שליט כמותו. כיון ששמע (שלמה) [רחבעם] מיד ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגיני הוהב (שם):

[יב] לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים. הרי משיח בא לעולם ואומר להם לישראל הנאולה באה לעולם והם מתכנסין ובאים בתות כתות. בת ראשונה וקנים שאינם יכולים לילך. שניה נשים וטף. עליהם הכתוב אומר נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הנפן ונו'. אלו עושי המלחמה:

[יד] הדודאים נתנו ריה. אלו בני אדם של מעשה צדקה. כשם שהדודאים נותנים ריה בעולם הזה. כך בני אדם של מעשה צדקה (נותנים) [נחלין] כבוד בעולם הבא: על פתחינו כל מגדים. א"ר יוסי זה אליהו בא ואומר להם לישראל אני אליהו והם

אומרים לו אם אתה אליהו החיה לנו מתים. ולא מתים שאין אנו מזכירים אלא מתים שאנו מזכירים, ועוד אמר ר' יוסי אם יבא אליהו ואני אומר לו פרש לי פרשת נדרים שנדרת לי אתה. חדשים גם ישנים:

פרשה שמינית.

[א] מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי. זה רוח הקדש של משה:
 [ב] אנדהגך אביאך אל בית אמי. אלו שבעה דברים שהמשיח עומד ומראה לישראל. בראשון מראה להם גן עדן. בשני מראה להם כסא הכבוד. בשלישי מראה להם קרח וכל עדתו. ברביעי מראה להם גיהנם. בחמישי מראה להם רשעים. בששי מראה להם צדיקים. בשביעי מראה להם צדיק עתיד לחיות:
 [ה] (א) מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה. משל למה הדבר דומה. למי שנשא אשה ואמר לה צאי והתקרשי לי במדבר. כיון שיצאה למדבר אמרה לו שאני על גבך. מי האשה הזאת, זו כנסת ישראל. ומי הוא המלך, זה מלך מלכי המלכים הקב"ה. כיון שיצאה למדבר. אמרה לו ישארו על אברתי (דברים ל"ב י"א): תחת התפוח עוררתך. ר' חנינא היה אומר צוה לנו משה לטעון לסוכות והיה הענן מתקרב אצל ישראל והם טוענים עליו נשיותם וכניהם עבדיהם ואמהותיהם וכלותיהם. אף סוסים פרשים ופרדים. והיה הענן מקיף את ארץ מצרים שהוא מהלך ארבעים יום כהרף עין. לכך נאמר שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך. שהיתה הארץ מתחבלת כחבלי יולדה:
 [ו] שימני כחותם על לבך. בשעה שנאמר ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם (בראשית כ"ב י"א): כחותם על זרועך. כדרך התפלוג הללו שנותנים על זרועותיהם של בני אדם ואין בהם מום. כך אין ביצחק מום: (ב) כי עזה כמות אהבה. עזה היתה האהבה שהקב"ה אהב את ישראל בימי סנהריב. שנאמר הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים וגו' (ישעיה ל"א י"א). (אלו) [אמרו] עשר מכות הביא הקב"ה עליהם כדרך שהביא על פרעה ועל מצרים. שנאמר ומטהו על הים ונשאו בדרך מצרים (ישעיה י"ב יו). ר' נתן אומר הרים במטה יד על (השירים) [אשורים]. שנאמר הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם ועמי (שם שם ה'): קשה כשאל קנאה. קשה היתה הקנאה שהכניס אליהו כנגד ישראל. שנאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עובדי בריתך וגו' (מ"א י"ט י'). היה לו לאליהו לילך למקום שעמדו אבותיו ויבקש רחמים על ישראל ולא עשה כן. אמר לו הקב"ה צרכך בקשת לך שוב לדמשק. וכן הוא אומר בחזקתו כי יהיה שלום ואמת בימי (ישעיה ל"ט ח'). א"ל הקב"ה צרכך בקשת. נחמו נחמו עמי ואמר אלהיכם (שם מ' א') ואין אתם צריכים לתפלתו של אליהו: (ג) רשפיה רשפי אש שלהבתיה. עתיד (זמן) [זיון] של ישראל להיות יוצא כאש מתחת כסא הכבוד.

(ב) מי זאת עולה משל למה הדבר דומה. מובא בילקוט רמז תקצ"ג. (ג) כי עזה כמות אהבה. עזה היתה האהבה. מובא בילקוט המכורי על ישעיה צד 80 בשם הגדה שיר השירים: (ג) רשפיה רשפי אש עתיד זיון של ישראל. מובא בילקוט המכורי על ישעיה צד 79 בשם הגדה שיר השירים והוא המדרש זוטא שלפנינו והביא שם כל המאמר. ובילקוט שמעוני רמז תקצ"ג מובא רק התחלת המאמר והג' שם רשפיה רשפי אש לעתיד לבא זיוון של ישראל יוצא כאש של

שנאמר והיה אור ישראל לאש וקרושו ללהבה וגו' (ישעיה' י' י"ז). א"ר הנינא בן אחוי של רבי יהושע יש נהרות של אש שהם עוברים לפני השכינה כנהרות של מים מעורבים באש וכשנתנה רשות לנבריא לשרוף את כל היל סנהריב. נתנה רשות ללויתן לחבל את כל הנהרות. לכך נאמר רשפיה רשפי אש שלהבת יה:

[ז] מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. עברה מכבה את המצוה ואין העברה מכבה את התורה. ד"א מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. איזו היא אהבה. זו האש שהיא מגדלת על גבי האשים. שנאמר ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט' ב"ד). ד"א מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. אלו בני אדם הבושתים בעשרם ובממונם. שנאמר בוטח בעשרו הוא יפול (משלי י"א כ"ח): אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה. שאהבתי אתכם אי אפשר את כל הון ביתו באהבה בוו יבוז לו. שנאמר בית אל מים והעי מקדם (בראשית י"ב ח'). שעתידיים כהנים מבני בניו של אברהם להיות עומדים וגושאים כפיהם על הקהל ומברכים אותם בשם המפורש:

[ח] אחות לנו קטנה. זו סרוס וכנותיה שהיו לה שדים ואינה נותנת צדקה לעניים ואינה מפרנסת את האביונים: מה נעשה לאחותינו כיום שידובר בה. לפרענות. ואלו הן חמשה כרכים. ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' (בראשית י' ט'): ד"א אחות לנו קטנה וגו'. זה דורו של חוקיהו שהיו דומים לאשה נאה שאין לה שדים. שהיו נאים ולא היו מעשיהם טובים: מה נעשה לאחותנו כיום שידובר בה. לפרענות. זה דורו של גדליה בן אחיקם:

[ט] אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף וגו'. משל למה הדבר דומה לאחד שאמר לחברו על מה ימחול לך המקום. על ע"ז שבידך או על גלוי עריות. אבא אלעזר בן גיני איש ברק אומר למה הדבר דומה לאחר שהיו אומרים עליו איש פלוני חכם ואין ענוה בידו. איש פלוני ענו ואין חכמה בידו. א"ל הכתוב הרני נותן חכמה וענוה: [י] אני חומה ושדי ממגדלות. אמרה כנסת ישראל אני איני כדורות הראשונים. לא כדור המבול ולא כדור הפלגה ולא כאנשי סרוס. כי חכמים יש בי. צדיקים יש בי. מכלכלים ומפרנסים יש בי. שנאמר או הייתי בעיני כמוצאת שלום:

[יא] (ד' כ"ר) היה לשלמה ככעל המון. אלו עשרת השבטים שבאו עליהם גוים המונים. שנאמר הוי המון עמים רבים וגו' (ישעיה' י"ז י"ב): נתן את הכרם לנוטרים. זה נכוכדנצר שעמד והחריב את ירושלים ושרף את בית המקדש באש והגלה את ישראל לבבל שנקראו כרם. שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל וגו' (שם ה' ו'): איש יביא בפריו אלף כסף. (ה) [זה ירבעם בן נבט שאמרו לו ישראל מלוך עלינו. אמר להם עני אנכי. אמרו לו הרי כסף וזהב. שנאמר ברעתם ישמה מלך (הושע ד' ג')]:

[יג] היושבת בגנים. זו כנסת ישראל שהיא דומה לגנה בין גנות אחרות. לפיכך אין הקב"ה מוכר את גנתו ביד אחרים: חברים מקשיבים לקולך השמיעני. אלו חכמים ותלמידיהם שהם מפרשים מקרא בפני עצמו ומשנה בפני עצמה והלכות בפני עצמן ואגדות בפני עצמן. אמר להם הקב"ה חברים מקשיבים לקולך השמיעני:

[יד] ברה דודי. [ברח] כבוד מישראל. (ז) [ר'] חנניה היה אומר ברה דודי. ברה כבוד מישאל. מישאל] יום ששכר בלק את בלעם וילך לקלל את ישראל. שנאמר

כסא הכבוד שני והיה אור ישראל לאש: (ד' כ"ר) היה לשלמה אלו עשרת השבטים. מובא בילקוט המכירי על ישעיה צד 106 בשם הגדה שיר השירים והוא הכ"י שלפנינו: (ה) זה ירבעם בן נבט הוספתי כמו שהוא בילקוט המכירי שם ולפנינו בכ"י חסר יביאנו: (ו) ברה דודי ברה כבוד מישאל. מובא בילקוט המכירי על ישעיה צד 74 בשם הגדה שיר השירים: (ז) ר' חנניה היה אומר. הוספתי

ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה (ישעיה ט' י"א). (ח) [ארם מקדם זה בלעם. ופלשתים מאחור] זה עמלק. ויאכלו את ישראל בכל פה. אלו החמסנים והגולנים. (א"ר) [אמר רבינו] הגדול באותה שעה שלח עמלק ולקח את כל אלופי אדום (ט) ונתן להם אֵלֶף אלפים דינרים לכל אחד ואחד מאותם החילים שהיו מאלופי עשו. (י) לפיכך היה יושב ודורש את כל התיבה למפרע: ד"א האלף לך שלמה. למלך מלכי המלכים שהשלוש שלו: ומאתים לנוטרים את פרוי. אימתי יום שעמדו עליו עמון ומואב נתן להם מאתים דינרין. ואמר להם שמרו לי שלא למרוד עלי. לפיכך נהג המלוכה שכיון שהרג אחד מהם את חברו ובא וישב על כסאו (יא) היה בוחן (דינסטם) [דינסטם]: ד"א ברה דודי. ברה כבוד מישראל. אימתי. ביום שאמר בלעם לבלק בני לי בזה שבעה מובחות וגוי' (במדבר כ"ג א'). כשם שבנה שלמה בטהרה והעלה בטהרה. כדי שתהא תפלתו נשמעת: ד"א ברה דודי. אימתי. (יב) יום שכריתי ברית עם ארחומו והעלו שני טלאים. אחד לצפון המזבחה לשם ארחומו ואחד לדרום המזבחה לשם ירושלים: ד"א ברה דודי. אימתי. בימי אחז בן יותם שלא קיים את התורה וגזר על ישראל שלא יעסקו בתורה. שנאמר צור תעודה חתום תורה בלמודי (ישעיה ח' ט"ז): ד"א ברה דודי. אימתי. (יג) בימי מנחם והלל שנפלה מחלוקת ביניהם ויצא מנחם הוא ושמונה מאות תלמידים מלובשים סריקונין של זהב. ובא חנן בן מטרון ובעינין בן יהודה אחיו של מנחם והרגו. ועלה אלעזר והתלמידים עמו (יד) וחתכו מנויות מנויות. באותה שעה שלחו אנשי אורחמו והושיבו קסטרא על ירושלים והיו מטמאים. כל הנשים שהיו בתוכה. ועלה אלעזר והתלמידים עמו וזכו כל אנשי קסטרא. באותה שעה נפלה מחלוקת בירושלים. על אותה שעה אמרו ברה דודי ודמה לך לצבי או לעפר האילים:

סליק מדרש שיר השירים.

כמו שהוא במכורי: (ח) ארם מקדם. חוספתי כמו שחובא במכורי שם: (ט) ונתן להם אֵלֶף אלפים דינרים לכל אחד ואחד. במכורי הגוי ונתן להם דינר לכל אחד ואחד: (י) לפיכך היה יושב ודורש את כל התיבה למפרע. במכורי הגוי לפיכך היה יושב ודורש את כל הברכה למפרע: (יא) היה בוחן דינסטם. תקנתי דינסטם ופי' מושל וארון (הערשער) עיין ערוך השלם ערך דנסטם: (יב) יום שכריתי ברית עם ארחומו כו' לשם ארחומו. נעלם ממני הפתרון: (יג) בימי מנחם והלל. עיין הגיגה ט"ז ע"א הלל ומנחם לא נחלקו יצא מנחם ונכנס שמאי, ובגמרא שם להיכן יצא כו' ויצאו עמו שמונים וזוגות תלמידים לבושין סריקונין, ובירושלמי הגיגה פ"ב ה"ב (דף ע"ז ע"ב) לאיכן יצא. יש אומרים ממידה למידה יצא. וי"א כנגד פניו יצא הוא ושמונים זוג של תלמידי חכמים מלובשין יורקי זהב שהשחירו פניהן כשולי קדרה שאמרו להן כתבו על קרן שור שאין לכם חלק באלהי ישראל: (יד) וחתכו מנויות מנויות. אולי צ"ל וחתכו מטליות מטליות פי' תתיכות: (טו) באותה שעה שלחו אנשי אורחמו. בוודאי הכוונה אל איזה מקום ולא נודע לי שם המקום הזה:

מדרש רות זוטא

על פי כתב יד

הנמצא באוצר הספרים בפארמא קובץ 541.

[א] רבי (א) תנחומא פתח נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני (ישעי' ס"ה א').
 נדרשתי ללא שאלו, זה רחב הזונה: נמצאתי ללא בקשוני, זה רות המואביה.
 (ב) שלא יצאתה מן העולם עד שראתה שלמה המלך, וכן הוא אומר וישם כסא לאם
 המלך (מ"א ב' י"ט). זו רות המואביה, שהיא היתה אמה של מלכות, (ג) ומה ענין רות
 אצל עצרת, שהיא נקראת בעצרת בזמן מתן תורה, ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על
 ידי יסורין ועוני, וכן הוא אומר אף חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים (תהלים
 ס"ה י"א). (ד) אמרה תורה לפני הקב"ה רבונו של עולם תן חלקי בשבט של עוני, שאם
 עשירים עוסקי בי יהיו מתנאין, אבל כשהן [עניים הם] מתעסקין בי, ויודעין שהם רעבים,
 שנאמר ניתן הסכל במרומים [רבים] ועשירים בשפל ישבו (קהלת י' ו').
 ויהי בימי שפוט השופטים. (ה) דור שהיה שופט את שופטיו, היה הדיין אומר לאדם
 (ו) טול קיסם מבין שיניך, והוא אומר לו טול קורה מבין עיניך, (ז) יותר תועבות
 עשה השופט משאר העם. ויהי ויהי שני פעמים, אחד לרעבון של תורה, ואחד לרעבון
 לחם, ללמדך שכל דור ודור שאין תורה מצויה בו, רעבון מצוי בו:

(ב) רבי תנחומא פתח. מובא בילקוט רות רמז תקצ"ו אחר שהביא מאמר אחד המתחיל וז"ש
 עצלה תפיל תרדמה ומצוין בגליון "מדרש רות" והוא ברות רבה בפתיחתא אות ב'. ומן
 המאמר ר' תנחומא פתח, הוא מן רות זוטא שלפנינו וליתא ברות רבה: (ג) שלא יצאת מן העולם
 עד שראתה שלמה המלך כו'. עיין ב"ב צ"א ע"ב ושם איתא כסגנון אחר המה היוצרים כו' עם
 המלך במלאכתו ישבו שם, זו רות המואביה שראתה המלכות שלמה בן בנו של בן בנה, שנאמר
 וישם כסא לאם המלך, וא"ר אלעזר לאמה של מלכות, ובמדרש רות רבה פ"ב אות ב' הנוסחא
 נשתנית המה היוצרים זה בעו ורות כו' עם המלך במלאכתו ישבו שם, מכאן אמרו לא מתת רות
 המואביה עד שראתה שלמה בן בנה ודן של זוגות, התי"ד וישם כסא לאם המלך זו בת
 שבע, ותשב לימינו זו רות המואביה. וע"ש בפ"י הרו"ז ודברי המדרש רות רבה מובא בילקוט ד"ה
 רמז אלף ע"ד ד"ה ר' סימא בשם ריב"ל אמר ר' חמא אבוח דר' אושעיא כו' וחסר הציון: (ג) ומה
 ענין רות אצל עצרת, שהיא נקראת בעצרת בזמן מתן תורה, ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י
 יסורין ועוני וכו'. זה מובא ג"כ בילקוט רות שם סוף רמז תקצ"ו, והוא ג"כ מן המדרש רות זוטא
 שלפנינו. ובמגן אברהם או"ח סי' ת"ץ סק"ה הובא הילקוט הזה מן רות וכמו כן בבבלי יוסף
 להגאון היר"א או"ח סי' תצ"ד סק"א וז"ל נהגו לקרות מגילת רות בעצרת והוא מחז"ל. בילקוט
 רות מה ענין רות אצל עצרת ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורין ועוני וכו'. וראיתי כי גם
 ר' טובי בר' אליעזר בלקח טוב על רות הביא בסופו וז"ל ולמה קורין רות בזמן ירידת התורה ללמדך
 שלא ניתנה התורה אלא ע"י יסורין שנאמר חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים, בקשה
 התורה שבט של עניות, שאם יהיו ישראל עשירים אינם מתעסקים בתורה, אבל כשהם עניים הם
 מתעסקים בתורה שיודעים שהם רעבים ומתעסקים בלב טוב. נובע מן המדרש רות זוטא עם הוספת
 דברים: (ד) אמרה תורה לפני הקב"ה בילקוט רות מתחיל בזה רמז תקצ"ו ובטעות הפירוט
 המדפיסים והוא מאמר אחד עם סוף רמז שלפנינו, וגם הוא מן רות זוטא שלפנינו: (ה) דור שהיה
 שופט את שופטים היה הדיין אומר לאדם טול קיסם מבין שיניך. בגמרא שם הגירסא טול קיסם מבין עיניך, והילקוט ברות
 א"ר יוחנן מאי דכתיב והיה בימי שפוט השופטים דור ששופט את שופטיו אומר לו טול קיסם כו'
 וע"ש בפרש"י: (ו) טול קיסם מבין שיניך. בגמרא שם הגירסא טול קיסם מבין עיניך, והילקוט ברות
 שם הביא המאמר מרות זוטא וגורס ג"כ טול קיסם מבין עיניך. ובגמרא ערכין ט"ז ע"ב נאמר ג"כ
 טול קיסם מבין עיניך אמר לו טול קורה מבין עיניך, ובגליון תיקון הרי"ב על טול קורה מבין עיניך
 שצ"ל שיניך, אבל ההג"ה נשמטה ממקומו ושייך על טול קיסם מבין עיניך ועל זה הביא שצ"ל
 שיניך כגו' ע"י וגי' רב אלפס. וראיתי שגם הערוך ערך קסם הביא המאמר מערכין וגורס טול קיסם
 מבין שיניך, וכן הוא הגירסא ברות זוטא: (ז) יותר תועבות עשה השופט משאר העם, זה ליתא

וילך איש מבית לחם יהודה. מי גרם לו גלות, עין רעה שהיה בו, שכך אמר למחר עניים מתכנסין ואיני יכול לגור ביניהם, הוי שעין רעה שהיה בו גרמה גלות לו וליצא הוצה לארץ: (ח) [א"ר פרחיה באותה שעה היה הקב"ה דן את העולם, ובי"ד שלמעלה עומדין והקב"ה מסתירו, שנאמר וילך איש, עמדה מרת הדין והזכירו, שנאמר ושם האיש אלימלך, מיד נגזר עליו ועל בניו, מה כתיב בתריה וימת אלימלך]:

[ב] ושם האיש אלימלך וגו'. (ט) מה ראה הכתוב להכריז עליו ועל אשתו ועל בניו, (י) לפי שהיו מעכבין זה (על) [את] זה, מצרות עין שהיה ככולן, [בזמן] שהבעל רוצה והאשה אינה רוצית, או האשה רוצית והבנים אינם רוצים מה שיעשו מצוה, אע"פ שאין כולן רוצין המצוה לעשות מצות הנזירה מסתלקת, אבל בזמן שאין אחר מעכב על חבירו, הנזירה חלה עליהן, (יא) בד' מקומות כתיב עושה צדקה ומשפט, ללמדך שאין עושה אלא מי שרגיל לעשות פעמים הרבה, וכן הוא אומר ורדף צדקה וחסד ימצא חיים (משלי כ"א כ"א):

ושם שני בניו וגו'. (יב) אמר ר' יוחנן צריך אתה לחוש לשם מחלוק [שהוא] לשון מחילה, (יג) נדרוונה לו רות המואביה, שהיתה רותחת מן העבירה. כליון שהוא לשון כלייה, נדרוונה לו (יד) ערפה שעמד ממנה גלית הפלשתי:

[ד] וייסאו להם נשים מואביות, (טו) מי גרם לשבט יהודה לישא אשה מואביה, על שעשו מעשה עמון ומואב, [על דבר אשר] לא קדמו אתכם בלחם ומים (דברים כ"ג ה') (טז) שם האחת ערפה, שהיה לה לערף כענלה ערופה: ושם השנית רות, שהיתה מרתחת עצמה מן העבירה לעשות רצון אביה שבשמים:

בילקוט שם, ואין ספק אצלי כי הוספת המעתיק היא, כי הערוך שם בערך קסם אחרי שהביא המאמר מערבין סיים, "כלומר יותר תועבות עושה השופט משאר העם" והוא הלשון שלפנינו: (ח) א"ר פרחי' כו', הוספתי כמו שנמצא בילקי' רות רמו תקצ"ט, אחר שהביא המאמר א"ר לוי כו' שהוא מן מדרש רות רבה נמצא שם המאמר הזה ואין ספק שהוא מן מדרש רות זוטא ונשמט משגת המעתיק, ומה שהביא שם כאמצע המאמר ושם האיש אלימלך מה צריך הכתוב להכריז עליו הוא מן מדרש רות זוטא שלפנינו עיני בהערה שלאחריה: (ט) מה ראה הכתוב להכריז עליו ועל אשתו ועל בניו, מובא בילקוט רמו תקצ"ט והוא מן רות זוטא שלפנינו ולדעתו יותר נכון לתקן מה ראה הכתוב להזכיר אותו ואת אשתו ואת בניו, כי מפורש בקרא ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם בניו מחלוק וכליון, וטעה המעתיק והציג להכריז, ובעבור זה הביא "עליו ועל אשתו ועל בניו" וכן ראיתי בלקח טוב על רות וז"ל ד"א ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם בניו מחלוק וכליון הזכיר הכל שלא היו מניחין זה את זה אלא כולם היו בעצה אחת על צרת העין, והוא נובע מן המדרש זוטא שלפנינו: (י) לפי שהיו מעכבין זה את זה, בילקוט בסעות לפי שלא היו מעכבין: (יא) בד' מקומות כתיב עושה צדקה ומשפט, בילקי' בסעות בד' מקומות כתיב עושה משפט, והנה רק פעם כתיב עשה צדקה ומשפט (משלי כ"א ג') ואולי הכוונה גם להכתובים לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח י"ט) לעשות משפט וצדקה (מ"א י' ט') לעשות משפט וצדקה (ד"ב ט' ח') ונמצא עוד עשו משפט וצדקה (ירמיה כ"ב ג') ומשפט וצדקה עשו (יחזקאל מ"ה ט'): (יב) א"ר יוחנן צריך אתה לחוש לשם מחלוק שהוא לשון מחילה, כליון שהוא לשון כלייה, מובא בילקוט רות רמו ז"ר, אחר שהביא מאמר ר' מאיר היה דורש שמות שהוא מרות רבה פסוק ושם האיש אלימלך מביא אה"כ המאמר הזה מר' יוחנן והוא מן רות זוטא שלפנינו, ובילקי' הגי' א"ר יוחנן צריך אדם לחוש, וכן בלקח טוב על רות הביא ז"ל ושם שני בניו מחלוק וכליון, מחלוק שמחל לו הקב"ה והיה לו בן זכר שנאמר להקים שם המת על נחלתו כליון שנעשה לו כלייה ע"כ, ונובע מן מדרש זוטא שלפנינו: (יג) נדרוונה לו רות שהיתה רותחת מן העבירה, ובילקוט שהיתה מרתחת מן העבירה וכן במאמר שלאחריו לפנינו במדרש ושם השנית רות שהיתה מרתחת עצמה מן העבירה, וכן בלקח טוב רות ושם השנית רות, ד"א רות שהיתה רותחת מן העבירה, לקוח מן מדרש זוטא שלפנינו: (יד) ערפה שעמד ממנה גלית הפלשתי, עיני בגמרא סוטה מ"ב ע"ב ובתוס' שם: (טו) מי גרם לשבט יהודה לישא אשה מואביה על שעשו מעשה עמון ומואב, מובא בילקי' רמו ה"ר בתחלה הביא המאמר על הכתוב ויבואו שדי מואב ומצוין מדרש רות והוא ברות רבה פ"ב ט' ויבואו שדי מואב, ומן וישאו להם נשים מואביות מי גרם להם לישא נשים מואביות, הוא מן איכה זוטא שלפנינו, וכן בלקח טוב רות בפ' וישאו להם נשים מואביות הביא מי גרם להם לישא נשים מואביות כו', הוא לקוח מן מדרש זוטא שלפנינו: (טז) שם האחת ערפה שהיה לה

(יז) ד"א רות שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות, יש לך בני אדם שמעשיהם נאים ושמותם מכוערים, ויש לך ששמותם ומעשיהם מכוערים, ויש ששמותם ומעשיהם נאים, כמו השבטים, שמותיהם נאים ומעשיהם מכוערים, עשו וישמעאל, שמותם מכוערים ומעשיהם נאים, אלו עולי בבל, שמותם ומעשיהם מכוערים, אלו המרגלים: (יה) וישבו שם כעשר שנים. [מלמד] שהגזירה תולה עד עשר שנים: וימת אלימלך וגו'. (יט) וכי כל אדם אינם מתים, אלא ללמדך שאין הגזירה מגעת אלא על מי שסיפק בידו לעשות ולמחות ואינו מוחה, ואין אדם משייר יתומים אלא אם כן עין צרה בממונו, וכן הוא אומר ונוע ינועו בניו (תהלים ק"ט י). (למען) [ולמה יען] אשר לא זכר עשות חסד (שם שם ט"ז):

[ה] (כ) וימותו גם שניהם. אל תאמר עין צרה אינו מכה אלא כאבות, ללמדך שעין צרה מכה אף בבנים: (כא) אמר ר' חייא בר אבא עד שלש עשרה שנה הבן לוקה בעון האב, מכאן ואילך איש בחטאו ימות, (כב) אדם פושע פעמים הרבה, והקב"ה מאריך ברוחו עמו עד שעונותיו נורמין אותו, וכן בעניותו של דוד יוצאי ממצרים מה כתיב, ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים (שמות ג' ז), אבל בדור של בית המקדש מה כתיב, ראה ה' והביטה (איכה א' י"א), במצרים מה הוא אומר, וישמע אלהים את נאקתם (שמות כ' כ"ד), במדבר מה כתיב ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם (דברים א' מ"ה), וכחורבן הבית כתיב, חי נאם ה' אם אדרוש לכם וגו' (יחזקאל כ' ל"א), ובגולה עוד זאת (אדרוש להם) [אדרוש לבית ישראל (שם ל"ו ל"ז)].

[ו] ותשב (נעמי ורות) [משדי מואב] וגו' כי פקד ה' עמו לתת להם להם. שאין לוקה אלא ארץ בלבד, וכן הוא אומר בין האולם ובין המזבח וגו' (שם ח' ט"ז), ובשעה שהוא מרבה לישראל הוא מתרצה לכל העולם כולו, וכן הוא אומר רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב [וגו'] אספת כל עברתיך וגו' (תהלים פ"ה ק"ג), גדולה היא ארץ ישראל שהיא מכפרת על החיים ועל המתים, על החיים שנאמר וכל יאמר שכן הליתי (ישעי' ל"ג כ"ד), על המתים, שנאמר וכפר אדמתו עמו (דברים ל"ב מ"ד). שלשה כתיב בהם חיים, ארץ ישראל, והתורה, והצדיקים, ארץ ישראל דכתיב אשר נתנו היתים בארץ (החיים) [חיים] (יחזקאל ל"ב כ"ד), התורה דכתיב עין חיים היא למחזיקים בה (משלי ג' י"ח), צדיקים דכתיב פרי צדיק עין חיים (משלי י"א ל'):

[ז] ותצא מן המקום. (כג) מה ראה הכתוב למנות יציאתה וביאתה, אלא אמר הקב"ה תבוא רות שהיא גיורת ולא כיחשה בחמותה, ותוכיח את ישראל שמרדו בו, שנאמר אוי להם כי נדרו ממני (הושע ז' י"ג):

[ח] ותאמר נעמי לשתי כלותיה. (כד) מפני מה היתה מחורת אותך כדו שלא חתבתיש

לערף כעגלה ערופה, מובא בילקוי' שם וגורם שהיתה ראויה לערף כעגלה ערופה: (ט) ד"א רות שזכתה ויצא ממנה דוד, הוא מוגמרא ברכות ז' ע"ב: (י) וישבו שם כעשר שנים מלמה. מובא בילקוט שם והוא מהמרדש שלפנינו: (יא) וכי כל אדם אינם מתים. מובא בילקוי' שם: (כ) וימותו גם שניהם אל תאמר עין צרה אינה מכה אלא כאבות, מובא בילקוי' שם בפ' הזה ומצוין בגליון מדרש רות" והוא במדרש רות זבא אשר הילקוי יבנהו ג"כ מדרש רות, ומובא גם בלקח טוב לרות בפסוק הזה, והוא לקוח מן מדרש רות זומא: (כא) א"ר חייא בר אבא, מובא בילקוי' שם. ובלקח טוב חסרים המלות, "בר אבא": (כב) אדם פושע פעמים הרבה. בילקוי' שם מובא הגי' אדם פושע פעמים שהקב"ה מאריך אפו עמו, פעמים שומע פעמים אינו שומע פעמים נדרש פעמים אינו נדרש, פעמים רואה פעמים אינו רואה, בדור מצרים מזה כתיב ראה ראיתי: (כג) מה ראה הכתוב למנות יציאתה וביאתה, מובא בילקוט רות רמז תר"א ד"ה ד"א ותצא מן המקום מה ראה הכתוב ומצוין מדרש רות והכוונה למדרש רות זומא שלפנינו: (כד) מפני מה היתה מחורת אותך כדו, מובא בילקוט שם רמז תר"א אחר שהביא מאמר המתחיל ותלכנה שהוא מן רות רבה פ"ב פסוק הזה

בהן, שכן מצינו (כה) עשרה שווקים היו בירושלים, ולא היו מערבבין אלו עם אלו, שוק של מלכים, שוק של נביאים, שוק של כהנים, שוק של לויים, שוק של ישראל, ניכרים בלבושים בשווקים, מה שאלו לובשין לא היו אלו לובשין:

[לכנה] שובנה בנותי (לכנה) אשה לבית אמה. (כו) למה לא נאמר לבית אביה, ללמדך שאין אב לגוי:

יעשה ה' עמכם חסד. שכל חסד שישראל עושין בעולם הזה, בשעה שהם ננערין מן העפר, הקב"ה משלם שכרן, שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במדבר כ"ג כ"ג). עתידה בת קול מכרות ואומרת כל מי שפעל עם הקב"ה ועשה לפניו מעשים טובים, יבוא ויטול שכרו, וכן הוא אומר כי טוב חסדך מחיים (תהלים ס"ג ד'), והרא היא דתנן יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה, אבל אומות העולם נותן להם הקב"ה שאר חסד שעושין בעולם הזה, כדי ליפרע להם לעולם הבא, מה טעם שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו (דברים ו' י'), לפיכך אמר דוד נתת שמחה בלבי מעת דגננתי ותירושם רבו (תהלים ד' ח'), אמר דוד לפני הקב"ה רבנו של עולם בשעה שאתה נותן שלוה ושובע לאומות העולם אני שמה, אם כך למכעיסו, קל וחומר שאתה עתיד לשלם שכר לעושי רצונך. (כו) וכבר היו מהלכין ר' (אליעזר) [אלעזר בן עזריה] ור' יהושע ורבן גמליאל ורבי עקיבא והיו מהלכין לרומי, (כח) ושמעו קול המונה של רומי מטפלים מאה ועשרים מיל התחילו היו בוכין, ורבי עקיבא מצחק, אמר להם רבותינו מפני מה אתם בוכין, אמרו לו הרי נאון עמינו ומקום מקדשינו ותפארתנו הרב בעוונינו, ותרטריראות וקרסאות יושבין בטה, ולא נכבה, אמר להם אף אני לכך מחיך, אם כך הוא עושה למכעיסו, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה, א"ל ניהמתנו, (כט) תתנחם ברגלי המכשר:

[לב] (ל) שיבנה בנותי לכנה, שתי פעמים, מכאן אתה למד שממאנין לגר שני פעמים, אמר ר' חייא אל תאמין בגר עד כ"ד דורות (לא) שהוא תופש שאורו, אבל בשעה שהוא מקבל עליו עולו של מקום מאהבה ומיראה ומתנייר לשם שמים, אין הקב"ה מחורו, שנאמר ואוהב (את הגר) [גר] לתת לו לחם ושמלה וגו' (דברים י" יח).

מביא זה המאמר שלפנינו ברות זוטא: (כה) עשרה שווקים היו בירושלים. בילקי הגירסא כמה שווקים: (כו) לטה לא נאמרו לבית אביה, ללמדך שאין אב לגוי, וכ"ה ברות רבה ע"ב בפסוק ותאמר נעמי לשתי כלותיה, וכן מובא בילקוט שם רמז תר"א, וכן בלקח טוב על רות לבית אמה ולהלן בתמר (בראשית ל"ח י"א) שבי אלמנה בית אביך מלמד שיש אכרות לישראל ואין אכרות לגוי, ועיין בחירושי הרד"ל ברות רבה שם: (כו) וכבר היו מהלכין, ספרי עקב פסוקא מ"ג מדרש איכה רבתי פ"ה בספוק על הר ציון, ומכות כ"ד ע"א בקצת שינויים: (כח) ושמעו קול המונה של רומי מטפלים, בספרי קול המייה של [רומי] מפטיון, המלה רומי נשמטה, ובאיכה רבתי קול המונה של רומי מפוטליוס, ובגמרא מכות קול המונו של בבל מפלטיה גורשם בגליון ס"א מפטילוס, והמאמר מגמרי' מכות מובא בילקוט ישעיה רמז רע"ח וגורס קול המונה של כרך גדול רומי מפטיליאוס, ובגמ' לפנינו הציגו המדפיס של בבל מחמת הצענוז והמוספי הביא המאמר בערך פוטאלוס וכתב שם עיר קרובה לרומי פוטאלוס, ועי' בספר החדש של החכם ר"א ברלינר על קורות היהודים אשר ברומא חלק ראשון עמוד 32 והוא הוכיח שם שהיא העיר Puteoli שם היתה הנמל בעד הספינות הבאות מא"י ולשם נהרו המונים מכל העם ע"ש: (כט) תתנחם ברגלי המכשר, כן הוא הסיום גם באיכה רבתי שם: (ל) שובנה בנותי לכנה, שתי פעמים מכאן אתה למד שממאנין לגר שני פעמים, מובא בילקוט שם ברמז תר"א והוא מן המדרש שלפנינו והגוי שם שובנה בנורי' למה ג' פעמים, מכאן שממאנין את הגר עד ג' פעמים, ולפנינו בכ"י נעשית מן ג' אות ב', והסופר הציג שתי פעמים, ומלת שובנה כתוב ג' פעמים פסוק ח', י"א, י"ב, וכן ברות רבה איתא בשלש מקומות כתוב כאן שובנה כנגד ג' פעמים שרוחין את הגר ואם הטריח יותר מרדאי מקבלין אותו, וחילקוט שם הביא במאמר שלאחריו ד"ה לכנה גם דברי המדרש רות רבה בשנויים בשמות האומרים: (לא) שהוא תופס שאורו, ר"ל המצוה עיין ערוך השלם ערך סר סורו רע פי' ענין סיאור כלומר המצוה רע ועי' כח המוספי כמו שאורו, ועיין בגמרא ב"מ ג"ט ע"ב מפני שמורו רע, ועיין

(לב) י"ה אזהרות הזהיר הקב"ה על הגר, וכנגדן הזהיר על ע"ה. שתי נשים מסרו עצמן על שבט יהודה, תמר ורות, תמר היתה צועקת (לג) אל אצא ריקנית מן הבית הזה, ורות כל שעה שהמיתה אמרת לה לבי בתי היתה בוכה, שנאמר ותשנה קולך ותבכינה עוד (רות א' י"ד), ולבסוף ותשק ערפה להמיתה ורות דבקה בה (שם שם). (לד) אמרו אותה הלילה הערו בה מאה ערלות פלשתים, ויצא ממנה נלית הנתי הפלשתי, התחילה נעמי מפייסת לרות שתחזור אף היא, ורות התחילה מהננת לפניה בת מלכים אני בת גדולים אני, ומדבקת בשפתך, סבורה אני שאני קונה שמך בעולם, ותאמר רות איני יכולה לחזור למשפחתי ולשאורה של ע"ה של בית אבא, (לה) מכאן ואילך אמרה לה בתי אסור לצאת חוץ מאלפים אמה בשבת, אמרה לה (באשר) [אל אשר] תלכי אלך (שם שם ט"ז), אמרה לה אסור לנו ליהוד עם פנויה כל שכן עם אשת איש, אמרה לה באשר תליני אלין (שם), אמרה לה אסור לנו עריות, אמרה לה עמך עמי (שם), אמרה לה אמרה לה באשר תמותי אמות (שם שם י"ז), (לו) אמרה לה שתי קבורות מתקונן לבית דין, אמרה לה ושם אקבר (שם), אמרה לה שמא את סבורה שבשם שאחותי מנחת אותך ונדבקה במשפחה אחרת ונושא הימנה שבך אני עושה ויארע לי כאשר יארע לה, כה יעשה לי וכה יוסף וגו' (שם), כיון שראתה נעמי שקיבלה והטריחה עליה בכמה גדולה, נתגלגלו רחמיה והטריחה עליה וקיבלתה, הדא הוא דכתביב ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה וגו' (שם שם י"ח):

[טז] ותהום כל העיר, כל ההיא קרתא היו תמהין על נעמי, על שבאת אל אבי ויצאות היו שפחות על הגמלים במלבושי רקמה, ובכניסתה היו לבושות בלאות היא ורות בלתה, לפיכך כל בנות בית לחם היו תמהות עליה, ואומרות הוואת נעמי, (לז) שהיו בנות בית לחם משתמשות בתכשיטיה, זאת היא נעמי שהיתה מננה את הפז כיופי פניה: [כ] ותאמר אליהן אל (תקראן) [תקראנה] לי נעמי, (לח) אמר ר' חייא בר אבא כל היסורים קשים, ויסורים של עוני קשה מכולם, כל יסורים באין והולכין למקומם ומתחדש הגוף לכמות שהיה, אבל יסורים של עוני מכהין עיניו של אדם, שנאמר עיני דאבה מני עוני (תהלים פ"ה י'), (לט) מעשה בחסיד אחד שקיבל עליו שלא יקבל משום אדם כלום, והיה לו בנך אחד, וסדין אחד, וכל הלילה עומד ובוכה וצועק ומתחנן

ברש"י הוריות י"ג ע"א: (לב) י"ה אזהרות הזהיר הקב"ה על הגר וכנגדן הזהיר על ע"ה, בילקי שם איתא מ"ה אזהרות הזהיר הקב"ה על הגר, ולדעתיה היה כתוב לפנינו מ"ה אזהרות והמעתיק טעה וכתבא י"ח במקום מ"ה ובילקוט מן מ"ה נעשית בטעות מ"ה ונתתה מאותיות הדומות בתבניתם, וסעד מצאתי בתנחומא ויקרא אות ג' אמר ר' יהודה בר שלום אתה מוצא ארבעים ושמונה פעמים בתורה הזהיר על הגרים וכנגדן הזהיר על ע"ה והעירתי שם בתערה כ"ז בגמרא כ"מ ג"ט ע"ב איתא מספר אחר תני ר' אליעזר הגדול אומר מפני מה הזהירה תורה כל"ז מקומות ואמרי לה גמ"ז מקומות בנר מפני שסורו רע, וברור אצלי שיש לתקן בגמרא ואמרי לה ב"מ"ז מקומות, והמספר הזה הוא הנמצא בתורה אשר הזהירה על הגרים, ואחרים לא חשבו מהם רק מספר ל"ז: (לג) אל אצא ריקנית מן הבית הזה, בכ"ז פפ"ה אמרה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אצא מן הבית הזה ויקנית: (לד) אסור אותה הלילה הערו בה מאה ערלות פלשתים, רות רבת פ"ב אות כ"ז, מדרש שמואל פ"ב אות ד', והמאמר מובא בתוס' סוטה מ"ב ע"ב ד"ה מאה, ומה שהביאו שם בשם מדרש וי"ר ואגדת שמואל אין זכר מזה במדרש וי"ר וצ"ל ברות רבה: (לה) מכאן ואילך אמרה לה בתי אסור לצאת חוץ מאלפים אמה בשבת כו', במדרש רות רבה פ"ב בפסוק ותאמר רות, הוא בסגנון אחר, וע"י במדרש משלי סוף פל"א ויבמות מ"ז ע"ב ובתרגום רות: (לו) אמרה לה שתי קבורות מתקונן לבית דין, בתרגום רות שם אית לנא בית קבורתא, יש להציג נקודות על מלת ביות והכוונה שני קברים: (לז) שהיו בנות בית לחם משתמשות בתכשיטיה, מובא בילקוט רות רמז תר"א בפסוק הוואת נעמי והוא מן רות וזשא שלפנינו: (לח) א"ר חייא בר אבא כל היסורין קשים, מובא בילקוט שם ובילקוט הסרוס המלות "בר אבא": (לט) מעשה בחסיד אחד מובא בילקוט שם, ונוכע מהמדרש שלפנינו.

ולא זו מלהמית עצמו. עד שצריך לישב באשפה, ובלו כנדרו, פעם אחד נגלה אליו אליהו ז"ל בדמות ערבי אחר, ועמד לו כנגדו, והתחיל מתאנח א"ל רצונך אני אלוה לך שני כספים, ותהא נושא ונותן בהם ותחיה, אמר לו הן, ונתן לו [ב' כספים] וקנה חפיצים ומשתכר בהם, וכך ביום השני, וכך ביום השלישי, לא יצאה השנה עד שהעשיר, ושבח את הסידותו, ושימוש תפלתו, א"ל הקב"ה לאליהו חסיד אחר היה בעולמי ועיבתו עלי, הלך כנגדו ומצאו כמלאכה גדולה, אמר לו אני הוא שנתתי לך שני כספים הראשונים, חפש אחריהם ותנס לי, שאני רוצה להתוירם למקומם, חיפש אחריהם ונתנם לו, ולא יצא אותו יום עד שירד מנכסיו, ונכנס אותו ממון משמון לממיון, וחזר אותו האיש על האשפה, והיה יושב ובוכה, חזר אליו אליהו ז"ל, אמר ליה מה ההוא סבא עבד, א"ל ווי ליה לההוא גברא דאיתהפוך עליה גולגלא ואינחתי מנכסיו, א"ל נשבע אתה שאתה חוזר למידת חסידותיך ולשימוש תפלתך, אני אחזור לך שני כספים, א"ל הן, ונטל שני כספים ונשא ונתן בהם והעשיר, כך אמרה נעמי לבני עירה, אל תקראנה לי נעמי וגוי, אני מלאה הלכתי, מאן מצינו שהיתה עשירה ומלאה, ומי גרם לה שירדה מנכסיה ומת בעלה ובניה, צרת עין שהיה בהן:

ב.

[א] ולנעמי מודע לאישה. היה אוהבו של בעלה, וכן דודו:
 [ב] ותאמר רות המואביה אל נעמי וגוי, היתה הולכת ומביאה בכל יום מה ששתיחן אוכלות, שלא תצא לחרבות רעה, ולא תהא צריכה לבריות:
 [ג] ותלך ותבוא ותלקט בשדה. מפני מה כתב דוחקן של צדיקים ראשונים, להודיע לאחרונים שאף על פי שהיו עניים היו בוטחים בבוראם, לפיכך קנו חיי העולם הזה וחיי העולם הבא, ושבחן נאה לי בכל דור ודור, משה היה רועה, שנאמר ומשה היה רועה את צאן יתרו (שמות ג' א'), ויעקב היה רועה, דוד היה רועה, שנאמר מאחר עלות הביאו וגוי (תהלים ע"ה ע"א): אחרי הקוצרים וגוי, בשעה שהיא יושבת לקצור עם הקוצרים, היתה הופכת פניה לצד אחר, ולא היתה נראית אחת מאצבעותיה, שבשעה שהיתה רואה שיכולת בקומתה עומרת ונוטלת, וכשהיתה רואה שיכולת מושלכת היתה יושבת ולוקטת אותו, כיון שראה בה בועז ג' מדות הללו, מיד שאל בועז לנערו, למי הנערה הזאת:

[ג] ויען הנער הנצב על הקוצרים וגוי, למה אמר נערה מואביה היא, לפי שהיה מעיד עליה שלא תהא משבט יהודה, שהיה סבור בה שהיא מבנות לחם, אמר לו הנער הנצב על הקוצרים נערה מואביה היא, אמר לו פייס לה שתהא מלקטת אחרינו:
 [ד] ואספת בעמרים. התחיל הנער מספר בשבחה ובצניעות שבה, הרי יש לה כמה ימים שהיא עמנו שלא נראית אפילו אחד מאצבעות ידה ורגליה, כאשר כתוב למעלה, ואין אנו יודעין אם אלמת היא אם דברנית, כאותה שעה בדקה בועז אחריה:
 [ה] ויאמר בועז אל רות הלוא שמעת בתי וגוי, עניך בשדה אשר יקצורו וגוי ותפול על פניה וגוי, (א) אמר ר' חייא בר אבא כל ראשי פסוקים [של רות]

(ה) א"ר חייא בר אבא כל ראשי פסוקים של רות ווין חוץ משמונה פסוקים. מובא בילקו רות רמז תר"ח, והוא לקוח מן המדרש שלפנינו, וכן בלקח טוב סוף רות אמר ר' חייא בר אבא כל ראשי הפסוקים שברות ווין חוץ משמונה כו', הוא כן רות זוטא שלפנינו, והוכח בשיש ושי

ויון היון משמונה פסוקים, מפני שנדבקה (לברית) [לבני ברית] שניתנה לשמונה, ומפני זה כל ראשין ויון, כלומר (אוי) [ויון] לרור שנבוריו (ידודון) [ירודין]:

[ג] ותאמר אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני. (ב) מה נחמה נחמה, אמר לה עתידה את לעלות לגדולה, ועתידין בניך להיות מנהיגין של ישראל, ועתידה את ללבוש כתר מלכות, אעפ"י שאת רואה עצמך שאת ענייה, עתיד לצאת ממך בן שהוא מקדיש מאה ככרי זהב ביום אחד, שנאמר [וחנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף וגו' (דהיא כ"ב ו"ג)], וכי עני מקדיש כל הככרים] הללו של כסף ושל זהב, אלא ביום שהרג דוד את גלית הפלשתי, השליכו עליו כנות ישראל את כל הכסף והזהב, והקדישו לבית המקדש, וכיון שבא רעב שלש שנים, בקשו ממנו ישראל ליתן ולא רצה ליתן להם כלום, אמר לו הקב"ה לא קבלת עליך להחיות בו עניים, חיך אין אתה בונה אותו, אלא על ידי שלמה בנך, דכתיב ויהי דבר ה' אל נתן לאמר וגו' אשר יצא ממעיך הוא יבנה הבית לשמי (שם ד' י"ב):

[ד] ויאמר לה בוועו לעת האוכל וגו'. (ג) למה אמר לה קראה לאכול, ואחר כך תהיה בו אמר בוועו למה ושבלת פתך בחומיך. גרש:

[טו] ותקם ללקט. כיון שנתרחקה אמר בוועו לנערו אל תכוו בה שהיא בת מלכים, ואל תנערו בה, אל תשמיענה דבר קשה: גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה, א"ל אינה מקבלת, אמר להם:

[טז] וגם של תשולו לה מן הצבתיים. לא תודיעוה, אלא אתם רואים עומר יחידי עשו אותה שכחה, בא וראה כמה גדולה מצות שכחה, מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בשדהו, ועשה אותו היום סעודה גדולה ושמת, אמר מצוה זו באה לירינו שלא בעונה נשמח עליה:

[יז] ותלקט בשדה עד הערב. מלמד שהיו חובטין והיו מתקנין לה עד הערב:

[יח] (ותצא) [ותשא] ותבא העיר. מלמד שהיתה מחזרת אחר מאכלה שלה בכל יום, כיון שראתה חמותה נתייראה אמרה חס ושלום נדבקה לפרצים:

[ט"ז] ותאמר לה חמותה איפה לקטת וגו'. שם האיש אשר עשיתי עמו. עמי אין כתיב, אלא עמו. (ד) ללמדך שיותר ממה שבעל הבית עושה עם עני, העני עושה עם בעל הבית, הבעל הבית קונה לו מצוה אחת, העני קונה לו עשר מצות, פתוה פתחה (דברים ט"ז ח'), נתון נתן לו (דברים ט"ז י'), (אל) [ולא] ירע לבבך בתתך לו (שם שם), לא תאמין את לבבך (שם שם ד'), ולא תקפוץ את ירך (שם שם), והחזקת בו (ויקרא כ"ה ל'), וחי אחיך עמך (שם שם ל"ו): כתיב ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (ירמיה ט"ז י"ט), מלמד שהקב"ה גזור גזרה מלמעלה, והצדיק מבטלה מלמטה:

[כב] ותאמר נעמי אל רות כלתה וגו' ולא יפגעו בך בשדה אחר. (ח) לפי שאומות העולם חשודים אפילו על הבהמה, אלא מוטב לנו שתביא מעט מצילו של זה, ולא הרבה ממקום אחר, ותוציא שם רע על משפחותינו:

[כג] ותדבק בנערות בעו ללקט עד כלות קציר השעורים וקציר החטים. כתיב סכותה לראשי ביום נשק (תהלים ק"מ ח'), אין לך ימים קשים, שחמה מכה בעת

הקדמה דף ד' ע"א בשם מדרש לקה מוב: (ג) מה נחמה נחמה כו'. מובא בילקוט רות רמז תר"ג ומצוין מדרש רות וכונן למדרש זוטא שלפנינו: (ג) למה אמר לה קראה לאכול כו'. המאמר משובש ואינו מובא בילקוט: (ד) ללמדך שיותר ממה שבעל הבית עושה עם העני. התח"ת המאמר היא ברות רבה פ"ח ומובא בילקוט רות רמז תר"ד ד"ה ותאמר רות ושם הגי' תני ר' אושעיה:

הקציר: (ו) ויאמר אל אביו לא נתנסה אותו היום, אלא להודיע גבורתן של צדיקים ומתן שכרן של עושי מצות, שעל ידי פת לחם היה המתים שלא בזמנה שני פעמים, אחת בימי אליהו, ואחת בימי אלישע:

ג.

[א] ותאמר לה נעמי חמותה בתי וגו'. התחילה מהרהרת ואומרת שמא ישא אותה שלא מדעת, התחילה מפתה בדברים עד שלא תאמר מה היא מתבקשת: [ב] ועתה הלא בעו וגו' ורחצת וסכת וגו': והיה בשכבו וגו': ותאמר אליה כל וגו': חזרה ואמרה יכול אפילו דברה אלי דבר שלא לשם שמים אשמע לה, (א) לפיכך אלי נקרא ולא נכתב, ומפני מה אמרה לה ושמת שמלותיך, וכי אדם שיצא דרכו ללבוש בגדים נאים (ב) אלא אמרה לה לבושי מני דשבתא, אמרה אם אני באה ומגלה מרגלותי בלילה יהרגוני, אמרה לה וירדת הגורן, (ירד) (ג) [וירדתי] כתיב, כלומר צדקי ירד עמך:

[ו] ותרד הגורן וגו': [ז] ויאכל בועו וגו': [ח] ויחרד האיש וילפת, ומהו וילפת, (ד) אמר רב שנעשה בשרו כראשי לפתות, (ה) אמר ר' יוחנן תוקפו של יוסף, ענוותנותו של בועו, תוקפו של בועו ענוותנותו של פלטי בן ליש, שנעץ חרב בינו לבינה, אמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב זה, (ו) כתיב פלטי, וכתיב פלטיאל, מלמד שפלטו ה' מן העבירה, (ז) כתיב רבות בנות עשו חיל וגו' (משלי ל"א כ"ט), רבות בנות עשו חיל זה יוסף [ובועז], ואת עליה על כולנה, זה פלטי בן ליש: שקר החן (שם שם ל'), זה דורו של משה ושל יהושע: והבל היופי (שם), זה דורו של חזקיה: אשה יראת ה' היא תתהלל (שם), זה דורו של ר' יהודה בר' אילעאי שהיו ששה תלמידי חכמים מתבסין בטלית אחד ועוסקים בתורה: (ח) תנא דבי אליהו מעשה באדם אחד שקרא הרבה, ושנה הרבה, ושימש תלמידי חכמים הרבה, ומת בחצי ימיו, והיתה אשתו נוטלת תפילין ומחזרת בכתי מדרשות, ואמרה כתיב כי היא חייך ואורך ימך (דברים ל' כ'), בעלי שקרא הרבה, ושנה הרבה, ושימש תלמידי חכמים הרבה, מפני מה מת בחצי ימיו, ולא היה אדם שהחזיר לה שום דבר, פעם אחת נתארחתי אצלה, והסיחה לי כל המאורע, ואמרתי לה בימי נידותך מהו אצלך, אמרה לי חס ושלום שאפילו באצבע קטנה לא ננע בי, אמר לה בימי ליבונך מהו אצלך, אמרה לו אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר, ולא עלה על לבו לדבר אחר, אמר לה ברוך המקום שהרגנו, שלא נשא פנים לתורה, שנאמר ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב (ויקרא י"ח י"ט), (ט) ושוב מעשה בארום וארוסתו שנשבו לבין הגוים, והשיאום זה לזה, ואמרה לו בבקשה ממך אל תגע בי שאין לי

(ה) לפי שאי"ה כח, מוכא בילקי רות רכז תר"ד ד"ה וגם שול תשולו לה: (ו) ויאמר אל אביו אלא להודיע, המאמר קטוע וחסרון הניכר יש כאן:

(ב) לפיכך אלי נקרא ולא נכתב, וכן ברות רבה אלי קרי ולא כתיב וע"ש בפ"י מהר"ו: (ג) אלא אמרה לה לבושי מני דשבתא, וכן ברות רבה אלא אלו בגדי שבתא, וכן בגמרא שבת ק"ג ע"ב א"ר אלעזר אלו בגדי שבת: (ג) וירדתי כתיב כלומר צדקי ירד עמך, וכן ברות רבה וירדת הגורן [וירדתי כתיב], אמר לה זכותי תרד עמך, וכן בתנחומא בהר אות ח' וירדת הגורן וירדתי כתיב אמרה לה זכותי תרד עמך, והעירותי שם כהערה ל"א ברות רבה פ"ה אות י"ב נשמטו המלות "וירדתי כתיב" ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו לרות שם: (ד) אמר רב שנעשה בשרו כראשו לפתות, סנהדרין י"ט ע"ב וכן בתרגום רות איתא, ואיתרכיך כלפתא בשריה מן רחיתא: (ה) א"ר יוחנן, סנהדרין שם: (ו) כתיב פלטי וכתיב פלטיאל, סנהדרין שם: (ז) כתיב רבות בנות כו', סנהדרין שם: (ח) תני דבי אליהו מעשה באדם אחד כו', שבת י"ג ע"ב, ואדר"כ פ"ב: (ט) ושוב מעשה בארום וארוסתו, גיטין נ"ז ע"א, והביא זה יען כי מוכא בו שפספס ביצרו יותר

כתובה ממך, ולא נגע בה עד יום מותה, וכשמת אמרה ספרו לזה שפשפש ביצרו יותר מיוסף ומבועז, [דאלו ביוסף לא היה אלא חדא שעתא] וזה היה פשפש ביצרו כל יום ויום: [ח] ויהרד האיש (י) נשבע לה אם רוח את הסתלקי מעלי, ואם מבני אדם את הודיעני, אמרה לו מבני אדם אני, ובאתי לבקש מאת המקום שיתן לי חלק במשפחתך: [ט] ותאמר אנכי רות אמתך וגו': [י] ויאמר ברובה את וגו' לכלתי לבת אחרי הבחורים, יפה עשית שלא הלכת אצל הפריצים, התחילה מתייראה שלא יחרוג אותה, אמר לה בתי אל תראי וגו'. מפני מה התחיל מפתח בדברים, מפני שצפה ברוח הקודש שמלך המשיח עתיד לעמוד הימנה ולא גילה לה, לפיכך אמר לה, ועתה כי אמנם כי גואל אנכי וגו', (יא) אם נכתב ולא נקרא:

[יג] ליני הלילה וגו'. נשבע ליצרו. (יב) שלשה נשבעו ליצרו, יוסף ובועז ופלטי בן ליש, יוסף כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים (בראשית ל"ט ט'), בועז, הרי אמרנו, ופלטי בן ליש, (יג) שנעיף חרב וכו': אם יגאלך טוב יגאל, (יד) אם מקבל עליו טוב אחי ישא אותך, ואם לאו אני נושא אותך: שכבי עד הבקר, מחצי הלילה עד הבוקר, ובבוקר החזירה, וכיצא אתה אמר לה ראה אל יודע שהיתה בכאן:

[טו] ויאמר הכי המטפחת וגו' וימר שש שעורים. (טו) רמו לה שעתידה להעמיד ששה בנים של שש מרות, אלו הן: דוד, ודניאל, ומלך המשיח, וחנניה מישאל ועזריה, דוד מניין, שנאמר איש יודע נגן וגו' (ש"א ט"ז י"ח), חנניה מישאל ועזריה מניין, שנאמר ילדים אשר אין בהם כל מום וגו' (דניאל א' ד'), דניאל דכתיב (ורוח) [ד' רוח] יתירה ביה (דניאל ו' ד'), מלך המשיח מניין, שנאמר ונחה עליו רוח ה' וגו' (ישעיה י"א ב'):

[יז] ותאמר שש השעורים האלה נתן לי וגו'. בא וראה כמה גדול כחה של צדקה, ושל נמילות חסדים, וכת של בעלי אמונה, וכת של בעלי תורה, כת של בעלי אמונה מניין, שנאמר עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי (תהלים ק"א ו'), כת של בעלי תורה מניין, שנאמר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה (ישעיה כ"ג י"ח): [יח] והאמר שבי בתי וגו'. שאין אנו מאנשים שאינם כשרים המדרשים דבר וחזורים בהם, וכן הוא אומר בצדקתי החזקתי ולא (אטה) [ארפה] (איוב כ"ו ו'), ולפיכך אמרה נעמי לרות כי לא ישקוט האיש וגו':

ד.

[א] ובעז עלה השער וגו'. אין שער אלא בית המדרש, הלא הוא דכתיב ועלתה יבמתו השערה אל הוקנים (דברים כ"ה ו'), וכן הוא אומר פתחו שערים וגו' (ישעיה כ"ו ו'). קרא לטוב אחיו, ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני וגו':

מיוסף ומבועז, אולם בגמרא שם ליתא להמלה "ומבועז": (י) נשבע לה אם רוח את הסתלקי מעלי, בתנחומא בא אות ט"ז מהו ויהרד סבר שמא רוח הוא או מניק, וכן בתנחומא בהר אות ח' היה סבור שרוח הוא, וכן כובא ברש"י רות וכן ברות רבה פ"ו אמר לה מי את, רוח או אשה: (ט) אם נכתב ולא נקרא, בקרא כתיב בולת "אם" ועל פי הכתיב ליתא: (יג) שלשה נשבעו ליצרו ויוסף ובועז ופלטי בן ליש, בו"ר פ"ג אות י"א ורות רבה פ"ו א"ר יוסי שלשה הן שתקף יצרו עליהם ונשבעו יוסף דוד ובועז: (יג) שנעיף חרב וכו', לעיל פסוק ו': (יד) אם מקבל עליו טוב אחי, כי טוב ואלימלך ובועז אחים היו, ועיין ב"ב צ"א ע"א, ובתנחומא בהר אות ח' אם יגאלך טוב שהיה לו אה גדול ממנו ששמו טוב: (טו) רמו לה שעתידה להעמיד ששה בנים של שש מדות, חושב דוד דניאל ומלך המשיח וחנניה מישאל ועזריה, ובמדרש רות רבה פ"ו איתא א"ר יהודה בר סימון

[ב] ויקח עשרה אנשים וגו'. (א) מכאן אמרו ברכת חתנים בעשרה: מוקני העיר. אין זקן אלא זה שקנה חכמה, וכן הוא אומר ה' קנני ראשית דרכו וגו' (משלי ה' כ"ב). וכל כך למה לדרוש לו אם היא מותרת לו, או אם אסורה לו, שהרי אמרה תורה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (דברים כ"ג ד'), (ב) ודרשו עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית:

[ג] ויאמר לגואל חלקת השדה וגו'. לימדך תורה דרך ארץ שאדם צריך ליתן לה בשעה שהוא משיא אותה:

[ד] ואני אמרתי אגלה אונך לאמר וגו'. בתחלה הוכיח לו את החלקה, ואחר כך הוכיח לו את האשה, ואמר לו אם אתה מבקש את החלקה קנה את האשה היבמה, היא הוא דכתיב ויאמר בועז ביום קנותך (את) השדה וגו':

[ו] ויאמר הגואל. לבועז, (ג) בתחלה היו קונין בשליפת הנעל, דכתיב וזאת לפנים בישראל. מי נתן למי, רב ושמואל, חד אמר הקונה נתן למקנה, וחד אמר המקנה נתן לקונה, (ד) חזרו להיות קונין בקציצה, כיצד, הרי שהיה אחד מהם מוכר שדה אחוזתו היו מקריבין חביות מלאה אגוזים וקליות וישוברים אותם לפני התינוקות, והתינוקות מלקטים ואומרים נקציץ פלוני מאחותו, ובשעה שהיה מחזירה לו היו עושין כן, ואומרים איש פלוני חזר לאחותו, ואמר ר' יוסי בר אבין (ה) אף מי שהיה נושא אשה שאינה הוגנת לו, היו עושין לו כן, ואמרו נקציץ זה ממשפחתו, וכשהיה מגרשה עושין כמו כן ואומרים חזר פלוני למשפחתו, לפיכך אמר טוב איני נוטלה, פן אשחית את נחלתי, חזרו להיות קונים בכסף ובשטר [ובחזקה]:

[ז] ויאמר בועז לוקנים וגו'. בתחלה מייחס את השובים, וכשהוא קונה מהם את הרעים שבמשפחתה, בתחלה ושם שני בניו מחלוך וכליון (רות א' ב'), אבל כאן את כל אשר לכליון ומחלוך, מכאן שאדם צריך להזהר מן הרעים שבמשפחה, שלא תבא ערפה אשתו של כליון ותהיה תובעת מה שהיה לכליון בעלה שתביא בו ותאמר אל כליון הוא: [ח] ויאמר בועז ביום קנותך וגו'. וזרע עבריו ינחלוה (תהלים ס"ט ל"ו), (ו) מכאן אמרו כל הקונה ארבע אמות בארץ ישראל מוכסח לו שהוא בן עולם הבא: [יא] ויאמרו כל העם אשר בשער וגו'. (ז) אמר ר' אחא כל הנושא אשה כשרה כאלו קיים כל התורה כולה מראש ועד סוף, ועליו הוא אומר אשתך כנפן פוריה וגו' (תהלים קכ"ח ג'), ולפיכך נכתבה אשת חיל מאל"ף ועד ת"יו, ואין הדרורות נגאלים

בזכות וימד ששעורים, זכה ועמדו כמנה ששה צדיקים וכל אחד ואחד בהן שש מדות, וחושב חזקיהו ואשה חנניה מושאל ועזריה דניאל וכלך המשיח, ועיין סנהדרין צ"ג ע"ב:

(ח) **מכאן** אמרו ברכת חתנים בעשרה. כתובות דף ז' ע"א: (ז) ודרשו עמוני ולא עמונית, יבמות ס"ט ע"א: (ג) בתחלה היו קונין בשליפת הנעל, דכתיב וזאת לפנים בישראל, מי נתן למי רב ושמואל כו'. המאמר נובע ביירושלמי קידושין פ"א ה"א דף ס' ע"ג בראשונה היו קונין בשליפת הנעל, הח"ד וזאת לפנים וגו', מי שלף תמן אמרין רב ולוי חד אמר הקונה וחד אמר המקנה כו', חזרו להיות קונים בקציצה, ובמדרש רות רבה נפרד המאמר בתחלה בפ' וזאת לפנים מוכב בראשונה היו קונים במנעל חזר להיות קונים בקציצה, ואח"כ בפ' ויאמר הגואל לבועז מוכב המאמר נעלו של כו', רב ולוי חד אמר נעלו של בעז וחרניא אמר נעלו של גואל, וכן נמצא המאמר בקצרה במדרש שמואל ס"ח אות ה' ובגמרא בבלי כ"ט מ"ז ע"א נמצא רק מי נתן למי בעז נתן לגואל ר' יהודה אמר גואל נתן לבעז, ומאשר הבאתי יש לתקן לפנינו רב ולוי במקום רב ושמואל: (ד) חזרו להיות קונין בקציצה כיצד כו', וירושלמי שם, וכן ברות רבה פ"ו בפסוק וזאת לפנים, ובמדרש שם נמצא עליו שם האומר ר' יוסי בר אבין, אולם לפנינו בכ"ו וגם ביירושלמי שם האומר הוא רק על המאמר השני כל מי שנושא אשה שאינה הוגנת לו: (ס) אף מי שהיה נושא אשה שאינה הוגנת לו, זה המאמר נמצא קצת בסגנון אחר בגמרא בבלי כתובות כ"ח סע"ב: (ז) מכאן אמרו כל הקונה ד' אמות בא"י, בגמרא כתובות ק"א ע"א איתא כל המהלך ד' אמות בא"י מוכסח לו שהוא בן העולם הבא: (ז) א"ר אחא כל הנושא אשה כשרה, מוכב בילקוט רות סוף רמז תר"ו ומצוין "מדרש רות"

אלא בזכות נשים צדקניות שבדורו, שנאמר וזכר חסדו ואמונתו לבית ישראל (שם צ"ה ט'). לבני ישראל לא נאמר אלא לבית ישראל. (ח) מעשה באחד שירד מנכסיו, והיתה לו אשה כשירה, לסוף נעשה שכיר, פעם אחת היה חורש בשדה, נודמן לו אליהו ו"ל בדמות ערבי אחר, (ט) א"ל יש לך שבע שנים טובות, אימתי אתה מבקש אותם, עכשיו או בסוף ימך, א"ל קוסם אתה אין לי מה ליתן לך, אלא הפטר מעלי לשלום, וחזר אצלו עד שלשה פעמים, פעם שלישית אמר לו אלך ואמלך באשתי, מה עשה הלך לו אצל אשתו ואמר לה בא אחר אלי והטריח עלי עד שלשה פעמים, ואמר לי יש לך שבע שנים טובות אימתי אתה מבקש אותם עכשיו או בסוף ימך, אמרה לו אמור לו הבא אותן היום, והיה מתחבא מבניו, וחזר אצלו ואמר לו הבא אותם עכשיו, א"ל לך לביתך ואינך מגיע לשער חצירך עד שתראה ברכה פרוסה בבית, והיו יושבין בניו לחפש בידם בעפר, ומצאו מטמון שיוונו שבע שנים, ובאו וקראו לאמן, ולא הגיע לשער עד שיצאת אשתו לקראתו ובישרה לו, מיד הודה להקב"ה, ונחה רעתו עליו, מה שעשתה אשתו הכשירה, אמרה לו אנו בכל מקום כבר מושך עלינו הקב"ה חוט של חסד ונתן לנו לשבע שנים, אלא בוא נעסוק בנמילות חסדים בשבע שנים הללו, שמא מוסף לנו הקב"ה טובה מאצלו, וכן עשתה, וכל מה שעשתה אמרה לבנה קטן כתוב כל מה שאנו נותנין, וכן עשה, לסוף שבע שנים בא לו אליהו ו"ל, ואמר לו כבר הגיע שעה ליטול מה שנתתי לך, אמר לו כשנמלתי לא נמלתי אלא מדעת אשתי, אף כשאני מחזיר לא אחזיר אלא בדעת אשתי, הלך אצלה ואמר לה כבר בא הזמן ליטול את שלו, אמרה לו לך אמור לו, אם מצאת בני אדם נאמנים ממנו אתן לך פקדונך, וראה הקב"ה דבריהם ובנמילות חסדים שעשו, והוסיף להם טובה, לקיים מה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (ישעי' ל"ב י"ז):

[יב] ויהי ביתך כבית פרץ. (י) אמר לפנוי רבונו של עולם כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזאת, ורבקה אמרה כן יהיו מן הצדק הזה: מן הורע אשר יתן לך (ה') [ה' לך] מן הנערה הזאת. (יא) א"ר תנחומא משום ר' יוסי בן פוי ונחיה מאבינו זרע (בראשית י"ט ל"ב), אותו זרע שהוא בא ממקום אחר, זה מלך המשיח: [ג] ויקח בועז את רות, לעולם אל ימנע אדם עצמו מלידך אחר זקן, אמר רב הושעיא שניהם לא נפקדו אלא מברכתן של נשים, שנאמר ויאמרו כל העם אשר בשער וגו' כרחל וכלאה (פסוק י"א), (יב) אמר ר' יצחק רחל היתה עקרת של בית, לפיכך הוא עושה את רחל עיקר.

ד"א ויהי ביתך כבית פרץ. (יג) לא נאמרו דברים הללו אלא כנגד אלישבע בת עמינדב, שראתה ארבע שמחות ביום אחר, בעלה ובניה כהנים גדולים, יבמה מלך, ואחיה נשיא: ויקח בועז את רות. (יד) אמרו אותו הלילה שבא עליה מת: ויתן ה' לה היריון. כל הנשים יולדת למנין היריון בנימין מאתים ושבעים ויום אחר:

ובוון למדרש זוטא שלפנינו: (ח) מעשה באחד, מובא בילקוט שם רמז תר"ז והוא מן המדרש זוטא שלפנינו: (ט) א"ל יש לך שבע שנים, בילקוט הגירסא י' שנים: (י) אמר לפנוי רבש"ע כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזאת, ברות רבה הלשון ברחבת ומובא בילקוט רות רמז תר"ה והוא מן רות רבה, ונשנה גם במדרש שמואל פ"ז אות ג': (יא) א"ר תנחומא משום ר' יוסי בן פוי, ברות רבה פ"ז פ' ותאמרנה הגו' ר' תנחומא בשם ר' שמואל, וכן נמצא תר"ש בב"ר פכ"ג אות ו' ופנ"א אות ה' וגם שם איתא ר' תנחומא בשם ר' שמואל: (יב) א"ר יצחק רחל היתה עקרת של בית, עיני ברות רבה פ"ז סו' י"ג א"ר אבא בר כהנא רחל היתה עוקרו שלו, שנאמר ורחל עקרה, עיקרה: (יג) לא נאמרו דברים הללו אלא כנגד אלישבע בת עמינדב, פסיקתא דר"ב פסקא אחרי מות (ק"ע ע"א), וי"ר אחרי מות, וקו"ר ב' לשחוק אמרתי מחולל, ועיין בפסיקתא שם הערה כ"ח: (יד) אמרו אותה הלילה, מובא בילקוט רות רמז תר"ח, והוא מן רות זוטא שלפנינו וגם המאמר כל

מדרש איכה זוטא

על פי כתב יד

הנמצא באוצר הספרים בפארמא קובץ 541.

[א] איבה ישבה בדד. (א) למה נכתבה [קיונות] בא"ב, [ר' אליעזר אומר] שעברו ישראל על כל התורה כלה, שנאמר וכל ישראל עברו [את] תורתך וסור לבלתי שמוע בקולך [דניאל ט' י"א]. ר' יהושע אומר (ב) [מפני שעברו ישראל כ"ב עברות, כנגד כ"ב אותיות שבתורה. (ג) ר' יהודה אומר] אין לשון איבה אלא לשון תוכחה, הה"ד איבה היתה לזונה [ישע'י א' כ"א]. אמר ר' שמעון בן פוי אין לשון איבה אלא גמטריא ל"ו. (ד) כנגד ל"ו כריתות שנתחייבו, מנין איביה: [דרש ר' אלעזר בנו של] ר' יוסי הגלילי וכן דרש ר' חנינא אחריו, איבה ישבה בדד, אמר ירמיה לפני הקב"ה רבשיע עיר ששמך ושבתך בתוכה, ורוב עמה בתוכה בשלש רגלים, תשב בדד, אמר לו הקב"ה לירמיה, ירמיה עד שאתה דורש את שלחם, דרוש את שלי, איבה היתה לזונה ונו' [ישע'י שם], ירמיה אמר בנו תכנה בלילה, ורוח הקדש אומרת לו והנה שם הנשים מכנות את התמוז [יחזקאל ח' י"ד], ירמיה אמר גלתה יהודה מעני ומרב עבודה [איבה א' ג'], ורוח הקדש אומרת ותגל [את] ערותה [יחזקאל כ"ג י"ח]. (ה) [ירמיה אמר דרכי ציון אבלות [איבה א' ד']], ורוח הקדש [אומרת על דרכים ישבת להם [ירמיה ג' ב']], ירמיה אמר הוי צריה לראש [איבה א' ה'], ורוח הקדש אומרת ואת למדת אותם [עליך] אלופים לראש [ירמיה כ"ד י"א]. (ו) וכן כל דבר ודבר:

[ב] איבה (ז) ישבה בדד. א"ר מאיר אמר לה הקב"ה לירושלים מי הושיבך בדד, אמרה לפניו רבשיע מי יכול להושיבני בדד אלא אתה בלבד, [נגעה בי ידו של פרעה ולא ישבתי בדד, וכיון שננעה בי ירך ישבתי בדד, שנאמר] מפני ירך בדד ישבתי [ירמיה ט"ז י"ז]: ד"א בדד, בדד מעמה, בדד מנבואה, בדד מכהונה:

[ג] העיר רבתי עם, עיר שמהוקת את רוב עמה. (ט) [א"ר חנינא העיר רבתי עם, עיר שרוב עמה בתוכה בשלש רגלים]: ד"א העיר רבתי עם, עיר שמכוננין לפרות ולרבות בתוכה, (י) כיצד תנוק בן שתיים עשרה שנה משיאין אותו אשה בת עשרים שנה, כדי שתתעבר ותלד, הגדול משיאין לו אשה קטנה כדי שתתעבר ותלד:

(ח) למה נכתבה קיונות בא"ב. כל המאמר מהמדרש הזה מובא בילקוט איבה אות כ"ה (רמז תתקצ"ט). ובמדרש איבה רבתי בפ' שרתי במדינות הוא בסגנון אחר, מפני מה נאמרה מגילת קיונות אלפא ביתא, ר' יהודה אומר לפי שכתוב וכל ישראל עברו את תורתך וגו' שהיא כתובה מאלף ועד תיו, לפיכך נכתבה המגלה אלפא ביתא, זו כנגד זו: (ג) מפני שעברו ישראל, הוספתי כמו שהוא לכונן בילקוט שם: (ג) ר' יהודה אומר אין לשון איבה אלא לשון תוכחה, הה"ד איבה היתה לזונה, בריש מדרש איבה רבתי ר' יהודה אמר אין לשון איבה אלא לשון תוכחה הדא מה דאת אמר איבה תאמרו חכמים אנהנו וגו': (ד) כנגד ל"ו כריתות, בגמרא בבבלי סנהדרין ק"ד ע"א אמר רבה א"ר יוחנן מפני מה לקו ישראל באיבה מפני שעברו על ל"ו כריתות שבתורה, פי' רש"י ל"ו כריתות בכריתות דף ב' השיב להו: (ה) ירמיה אמר, הוספתי כמו שהוא לכונן בילקוט שם אות כ"ט: (ו) וכן כל דבר ודבר, הכוונה וכן בכלם ירמיה אמר כך ורוח הקדש אומרת כך: (ז) איבה ישבה בדד א"ר מאיר, מובא בילקוט שם אות ל' ושם הגירסא א"ר נחמיה: (ח) העיר רבתי עם, מובא בילקוט שם אות ל"א: (ט) א"ר חנינא, הוספתי כמו שהובא בילקוט שם: (י) כיצד תינוק בן י"ב שנה משיאין אותו אשה בת עשרים, בגמרא בבבלי סנהדרין ק"ד ע"א אמר רבה א"ר יוחנן

[ד] היתה כאלמנה. (יא) כאלמנה ולא אלמנה גמורה שתלך ותנשא לאחר ולא אשת איש שתקח מנכסי בעלה: רבתי בנוים. עיר שנעשו רבנים לאדוניהם. (יב) אמרו מעשה בגוי אחד ששבה שני תנוקות מא"י והיו רצין לפני סוסיו, אמר אחד לחברו דרך זה שאנו מהלכים בה, נמל אחד סומא באחת מעיניו מהלך בה, וזו היא הליכתו. (יג) ושני פרקין שעליו אחד של יין ואחד של חומץ, ושני בני אדם מהלכים אחריו, אחד גוי ואחד ישראל, אמר להם רבן מנין אתון ידעין שהגמל סומא הוא באחת מעיניו, אמרו לו ראה עשבים שבצד הדרך, מקום שהוא כנגד עינו הסומא לא נגע בהם, ומקום שאכל עשבים הוא שמצד עינו הפתוחה שהיה רואה אותם והיה אוכל אותם. [ומנין אתון ידעין] שני פרקים שעליו אחד של יין ואחד של חומץ, א"ל הבט באם הדרך מקום שטפות נופלות עליו, (יד) היין נבלע ומקום החומץ נרתח. [ומנין אתון יודעין] שני בני אדם מהלכים אחריו אחד גוי ואחד ישראל, [א"ל] הגוי הטיל מים באמצע הדרך, וישראל סלק עצמו לצד הדרך והטיל מים, ורין אחריהם ומצא כדבריהם. הגיע לפתחה של רומי, אמר אחד לחברו מריה אני (טו) קפלוטות [שביהודה] שמבשלים בקדרה של כפר חנניא, כעס עליהן רבן אמר להם אלהיכם לא היה יכול לסבול אתכם, עד שהוא מקלל אותן, בא (טז) פלמנטר של מלך, א"ל מאין באת, א"ל מארץ יהודה באת היום, א"ל אפשר מארץ יהודה היום מהלך ארבע מאות פרסא, א"ל רוח נשבה לספינה ובאתי היום, ואם אין אתה מאמינו, ראה קפלוטין של ארץ יהודה שמבשלים בקדרה ועדיין לא טעמתי מהן כלום. נכנס רבן לתוך ביתו, עמדה אמו ושחטה לו טלה, ועשתה לבנה מיני תבשילין, ופתחה לו חבית של יין, והיה רבן מיסב בסעודה שעשתה לו אמו, ואותן התנוקות היו עומדין עליו, אמר אחד לחברו ראה ריח הבשר הזה בריח כלב, וריח יין זה בריח מת, אמר לאמו מה טיבו של יין זה ומה טיבו של בשר זה, אמרה לו רחלה היתה אצלי וגדלתי אותה ונתעברה וילדה איל, כיון שילדה הרחלה מתה ונשתתיר לי האיל, ולא היה מי שיניקהו חלב, וכלבה שלנו הולידה, ונתתי את האיל עם הכלבה והיתה מנקתו עם גוריו עד שנתגדל האיל, והייתי מאכילו עשבים ושעורים, עד שבאת ושחטתי אותו לך ואתה אוכל אותו, עכשו תאמרי מה טיבו של היין הזה ומהיכן הוא, אמרה לו זה היין מאותו הקבר שאביך קבור בו, והכרם עומד על קברו של אביך, ולפי שידעתי שאין בכל הכרמים חשוב כמותו, לפיכך מלאתי לך חבית מאותו כרם, וסתמתי אותה וחתמתי אותה, ואמרתי אין אני פותחה עד ביאת בני, ועכשו שראיתך שמחתי שמחה גדולה, ועמדתי ושחטתי את האיל, ועשיתי לך מיני תבשילין, ופתחתי לך את החבית, מיד אכל ושתה ושמה באותן התנוקות שהביא עמו ותר מכל הביזה שהביא, מפני שכל מה שהיו אומרים היה בודק אחריהן והיה מוצא דבריהן אמת, לאחר ששמה ואכל ושתה עמד ורקד, אמר אחד לחברו ראה רגלי רקד,

שהיו משויאים קטנה לגדול וגדולה לקטן כדי שיהיו להם בנים הרבה, וע"ש בפירוש: (י) כאלמנה ולא אלמנה גמורה. מובא בילקי שם אות ל"ב, ועיין בגמרא סנהדרין שם בסגנון אחר: (יג) אמרו מעשה בגוי אחד ששבה שני תנוקות מארץ ישראל, מובא ג"כ בילקי שם, ומסופר בסגנון אחר במדרש איכה רבתי פ"א ד"ה חד מאחינס אתא לירושלים עבד תלת שנין ופלג לביילא לישן דחכמתא ומסופר שם שאיש אחד קנה עבד שהיה עור באחת מעיניו ע"ש, ועיין סנהדרין שם: (יג) ושני פרקין שעליו אחד של יין ואחד של חומץ, בולקי שם ושני פרקים יש עליו אחד של יין ואחד של חומץ, ואולי יש לתקן ושני זיקין, כמו שהוא במדרש שם וטענה תרין זקין חד דחמרא וחד דבסוס, פ"י וטענת עליה שני נודות אחד של יין ואחד של חומץ, ובגמרא סנהדרין שם כתוב "נודות" גם מובא שם אחר של שמן במקום ואחד של חומץ: (יד) היין נבלע ומקום החומץ נרתח, במדרש איכה רבתי שם מן מטופותא דחמרא ספיגא ובסיסא חסיס, מן השפות שנטפו בדרך מן היין מסתג כלומר נבלע, ושל חומץ אינו נבלע אלא תוסס, פ"י מבעבע על הארץ, ובגמרא סנהדרין ק"ד ע"ב של יין מטפטף ושוקע, ושל שמן מטפטף וצף: (טו) קפלוטות, פ"י כרישין שיש להם ראש שמן, עיין ערוך ערך קפלט: (טז) פלמנטר של מלך, עיין ערוך ערך השלם ערך פלמנח שפ"י ממונה על כתבי

אמו ונתה עם רקד שהיה זמר ונתעברה הימנו, כיון ששמע אותו האיש את הדברים האלה, נטל את הסיף בידו והלך אצל אמו ואמר לה כל הדברים שאמרו לי התנוקות, אמת אמרו לי, מפני שכבר בדקתי את דבריהם, ואם אין את אומרת לי בן מי אני, הריני הורגך, אמרה לו בני אל תהרגני ואני אומרת לך האמת, פעם אחת הביא אביך זמר והיה רקד והיה קולו ערב, ולא היה אביך מוליד, כיון שראיתיהו נבעלתו לו ונתעברתי ממנו וילדתי אותך, ולא יפה עשיתי שהבאתי שרש לאביך, כיון ששמע אותו מעשה שעשיתה, אמר הבאתי לי מי שמוציא את ננתי לבין הבריות, צוה להם ואמר להם צאו מעלי לשלום, איני כדאי שישימשוני כמותכם, נתן להם כל מיני מאכל וצדה לדרך ולזה אותם עד שיצאו מעליו, וחזר לביתו, וכך נתקרה דעתו עליו:

[ה] (י) שרתי במדינות. עיר שטבעה יוצא מסוף העולם ועד סופו: היתה למס. (יח) אמר ר' חנינא ודאי עיר שכל עמה חזקים וגבורים נשבר לבס מפני אומות העולם. מפני שאין לשון למס אלא לשון שבירה, שנאמר וימס לבב העם ויהי למים (יהושע ז' ה'): ד"א היתה למס. א"ר יוחנן עיר שכל אומות העולם היו מעלין לה מס, תהא היא נותנת מס לאחרים, א"ל ריש לקיש אם במס הכתוב מדבר (יח) הרי הורגין ומטופלין ממנו על עין, ומה ת"ל היתה למס, (יט) אלא כיון שרואים את הרומה (כ) היו מכשכשין ונופלין, שאין למס אלא פשפש, שנאמר וחס השמש ונמס (שמות ט"ז כ"א):

[ו] (כא) בכה תבכה בלילה. [א"ר חנינא] אמר הקב"ה כיתם בגלות יכניה ולא חזרו, וחזרו בגלות חזקה, ומה נשתנה בוכה בלילה מהבוכה ביום, (כב) שהבוכה בלילה כותלי הבית ומולי הרקיע נושאים עמו קינה, אבל הבוכה ביום אין כותלי הבית ומולי הרקיע בוכים עמו: (כג) מעשה באלמנה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל ומתו שני בניה, והיתה בוכה כל שבע שנים, והיה יושב ובוכה עמה כל הלילה, עד שנשרו ריסי עיניו, עד שידעו התלמידים ופנוה משם: אין לה מנחם מכל אוהביה. אלו נביאי השקר שהתנבאו להם לישראל ולא הניחום לחזור:

[ז] (כד) כל רעיה בגדו בה. זה מיכאל וגבריאל שהיו מלמדים עליה זכות, אמר להם הקב"ה מי חביב עליכם, (כה) אמרו לו [ישראל, ואחר ישראל מי חביב עליכם, אמרו לו] בית המקדש, אמר להם נשבע אני בשמי הגדול שאתם בעצמכם מציתים בו את האור, מיד נטלו מיכאל וגבריאל שני לפידי אש והציתו אש בהיכל ה', והיה המקדש קורא קינה על עצמו, שנאמר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה (איכה א' י"ג). וכתוב מגיד מראשית אחרית (ישעי' מ"ו ו'). (כו) [כשבא אותו רשע עם המלכים לירושלים דמו ללכדו בזמן מועט, והקב"ה היה מחוק את אנשי ירושלם עד בשנה השלישית אולי יחזרו בתשובה, והיו גבורים בירושלים עד אין חקר, והיו נלחמים עם הכשדים ומפילים

המלך, ובלקוי איכה שם באיזה דפוסים בטעות פלמנכר של מלך צ"ל פלמנכר של מלך: ז) שרתי במדינות עיר שטבעה יוצא. מובא בילקוי שם אות ל"ד: י) א"ר חנינא. בילקוי א"ר חנוניא: יח) הרי הורגין ומטופלין ממנו על עין. בילקוי הרי הורגין והולין ממנו על העין: יט) אלא כיון שרואין את הרומה. בילקוי אלא כיון שראוה החמה: כ) היו מכשכשין ונופלין. בילקוי היו מפשפשין ונופלין וזה שסיים אין למס אלא פשפש. ואולי צ"ל מתפשרין וכן אין למס אלא לשון פשר וחרגום ונמס ופשר, ומה במכילתא בשלח מסכתא דויסע פ"ד וחס ושמש ונמס כיון שהחמה זורחת עליו היה פושר והולך: כל) בכה תבכה בלילה. מובא בילקוי שם אות ל"ה: כג) שהבוכה בלילה כותלי הבית ומולי הרקיע נושאים עליו קינה. עיין סנהדרין ק"ד ע"ב שכל הבוכה בלילה כוכבים ומולות בוכים עמו: כד) מעשה באלמנה. ילקוט שם, והוא בסגנון אחר בגמרא שם, וכן הוא באופן אחר במדרש איכה רבתי בפ' בלילה: כה) כל רעיה בגדו בה זה מיכאל. מובא בילקוי שם אות ל"ט: כו) כשבא אותו רשע כו'. הוספתי כמו שהוא בילקוי שם והשמיט המעתיק מן אמרו לו עד אמרו לו: (כו) כשבא אותו רשע כו' עד אמר לו הקב"ה לירמיה לך והנבא על ישראל. הוספתי

בהם חללים הרבה, (כו) והיה שם גבור אחד ושמו אביקא בן גבתי, כשהיו אנשי החיל מקלעים באבנים גדולות להפיל החומה, היה מקבלם בידו ומשליכן על בני החיל והורג מהם הרבה, עד שהתחיל לקבל האבנים כרגלו והיה מחוירן לחיל, וגרם העון ובאת הרוח והפילתו מן החומה ונבקע ומת, באותה שעה נבקעה ירושלים ונכנסו הכשדים, מה עשה הנמאל דוד ירמיי, השביע מלאכי השרת בשם והורידם מזויינים בכלי זין על האומות, כיון שראו הכשדים כן, ברחו מפני אימתן, עד ששינה להם הקב"ה את שמותם, והעלם לרקיע, ובקש הנמאל להורידן ולא יכול, לפי ששינה הקב"ה שמותם, מה עשה השביע את שר העולם בשם, והגביה את ירושלים ותלאה באויר, עד שבעט בו הקב"ה מן השמים ונפלה, הה"ד השליך משמים ארץ וגו' (איכה ב' א'), וכתוב גת דרך ה' לכתולת וגו' (שם א' ט"ו), ונכנסו כולם לירושלם ונבלעו החומות, הה"ד היה ה' באויב בלע ישראל וגו' (שם ב' ה'), ונכנסו להיכל ובקשו לשרפו, (כח) עד שקרא הקב"ה לגבריאל ומיכאל ואמר להם מי הביב עליכם וכו']. אמר לו הקב"ה לירמיי לך והנבא על ישראל והיה משיב לפני הקב"ה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמיי א' ו') לפי שאינו רוצה להתנבאות עליהם נבואה קשה, עד שאמר לו בטרם אצרך בכטן ידעתך ובטרם תצא מרחם הקדשתך נביא לגוים נתתיך (שם א' ה') מיד קיבל עליו נבואה והיה סבור ירמיי שאינו אלא על הגוים, כיון שקיבל עליו ירמיי מיד אמר לו הקב"ה קח את כוס היין החימה וגו' (שם כ"ה ט"ו). מיד נטלו ירמיי שנאמר ואקח את הכוס מיד ה' (שם כ"ה י"ז), והיה סבור שאינו משקה אלא הגוים, וכך אמר לו הקב"ה צא ולמד מדרך ארץ, כלום משקים אלא למי שמסב בראש, ראה מי מסב בראש כל מדינות והשקה תחלה ירושלים שהיא מסבה בראש כל המדינות, משל למה הדבר דומה, לסוטה שנכנסה לעזרה לשנות מי סוטה, בא כהן להשקותה, והיה מסתכל והיא אמו, מיד נתבייש וחזר לאחוריו, והיה צועק ובוכה על אמו, כך ירמיי כשאמר לו הקב"ה השקה את ירושלים, היה צועק ובוכה, אמר לפני רבש"ע לא כך אמרת לי נביא לגוים נתתיך (שם א' ה'), עכשיו תחלת נבואתי באומה שלי, פתתני ה' ואפת הוקתני ותוכל (שם ב' ז'), אמר לו הקב"ה כבר קבלת ואי אתה יכול להחזיר, מיד נטלו מידו ושתת אותו כלו, ולא עוד אלא שמצצה את חרסיה, שנאמר ושתי אתה ומצית ואת הרשיה תגרמי (יחזקאל כ"ג ל"ד), וכיון שראה ירמיי שנחתם גזר דינה של ירושלים, מיד היה צועק ונטל קינה איכה ישבה בדר, באותה שעה אמר לו הקב"ה מה אתה עומד, מיד פתח ואמר כה אמר ה' התבוננו וקראו למקוננות ותבאנה וגו' ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי ותדרנה עינינו דמעה (ירמיי ט' ט"ז וי"ז), לומר לך כל זמן שישראל שרוים בצער אף הקב"ה שרוי עמהם בצער, שנאמר בכל צרתם לו צר

כמו שהוא בולקי שם וחסר בכ"י: (כ) והיה שם גבור אחד ושמו אביקא בן גבתי כו, הספור מהגבור הזה נמצא בפסיקתא רבתי פסקא נחמו בסגנון אחר, וכן איתא שם: כגון אביקה בן גבית שאין סוף לומר מה היתה גבורתו, רצונך לידע מה היתה גבורתו של אביקה בן גבית כשכבאו השונאים להקיף את ירושלים עלה לראש החומה, וכשהיו משלחים את האבן בליסרת, כיון שהיה אביקה רואה אותה באה להם אל החומה, מיד היה מתמרמר ובעט אותה כרגלו ומחזירה עליהם, כזה עשו השונאים, היו משלחים אותה לפנים, כדי שלא תכה את החומה, אלא תגיע לפני החומה, אביקה היה סבור שהיא באה בחזקה, נתמרמר לצאת לדחותה עליהם כרגלו, ונפל בין החומות, שהיו שתי חומות לירושלים זו לפני כו, כיון שראו אנשי ירושלים שנפל אביקה נתפחדו, א"ל אביקה אל תירא סובבא היא, לא הוקתי כלום, והם שוחטים לו פר וצולים אותו והוא אוכל, והולך לראש החומה והוא נלחם עמם והרב מוהר"ם איש שלום בהערה ל"ח העיר על הילקי איכה וכתב מקור הדרוש שבילקי שם נעלם ממני, וכאשר תראה המקור הוא באיכה וזמא שלפנינו אשר כל דברי הילקי נובעים משם, גם העיר שם לעיני מה שכתבתי בפסיקתא דר"כ פסקא נחמו העיר פ"ב שהוכרתי שם כ"ו להרש"ל ששלח אלי קצת דפים וכולל איזה פסקות והיה נמצא שמה גם הספור מן אביקה בן גבית הנמצא בפסיקתא רבתי, אולם לראב"ן נפשו אין הכ"ו כעת ת"י כי שלחתיו אז חזקה לחזרה: (כ) עד שקרא הקב"ה לגבריאל ומיכאל ואמר מי הביב עליכם כו, פה

(ישעי' ס"ג ט'). באותה שעה קרא אבל על כל מעשה בראשית, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (שם נ' ג'). וכתוב ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספר ולקרה (שם כ"ב י"ב). אמר ירמיה' לפני הקב"ה מי פותח על ישראל קינה אתה או מלאכי השרת, אמר הקב"ה אני פותח תחלה, מיד פתח הקב"ה אהלי שווד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם אין נוטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמיה' י' כ'). ומלאכי השרת עוננין אחריו הן אראלים צעקו הוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה' ל"ג ז'), באותה שעה נכנסו מלאכי השרת לנחמו, ולא רצה לקבל תנחומין, הה"ד על כן אמרתי ישעו מני אמרר בבני אל תאיצו לנחמני על שוד בת עמי (שם כ"ב ד'): (כט) אמר ר' יהושע בר חנינא מיום שחרב בית המקדש וחרבה ירושלים אין שמחה לפני הקב"ה עד שיבנה את ירושלים ויחזור את ישראל לתוכה, שנאמר וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישעי' ס"ה י"ט) אמן וכן יהי רצון:

[ח] (ל) גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה. [אמר רבי אלעזר] משל למלך שכעס על בנו, ומסרו ביד עבדו, והיה העבד מזדעזע מן בן המלך, עד שכפת המלך ידיו לאחוריו, אף כך אמר הקב"ה לנבוכדנצר עלה לירושלם, והיה מתירא עד שכפת יד מיכאל, שנאמר השיב אחר ימינו מפני אויב (איכה ב' ג'): אמר הקב"ה לישראל כשבראתי את עולמי לא היה לפני לא עמילה ולא יגיעה, שנאמר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישעי' מ' כ"ח), ולמעשים הרעים היה לי עמילה ויגיעה כדי שיעלו עליכם מלכים, שנאמר אך העבדתני בחטאתיך הונעתני בעונותיך (שם מ"ג כ"ד):

[ט] (לא) אמרו מעשה באדם אחד ודואג בן יוסף שמו והיתה אמו ואם אמו ואחותו ואחות אביו מודדות את בנו בטפחים ונותנות משקלו זהב, כיון שצד נבוכדנצר על ירושלים היתה אמו וקרובותיו אוכלים אותו אברים אברים, ועליו מקונן ירמיה' אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים (איכה ב' כ'). אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא (שם שם) זה זכרי' בן יהודע, (לב) [אמרו ביום שהרגו את זכרי' בן יהודע] עברו שבע עברות, הרגו כהן ונביא וחללו שבת ויום הכפורים ועברו ע"ז וטמאו את המקדש וכבשו את התמיד:

[י] (לג) אמרו מעשה באיש אחד שהיו לו ארבעה בנים, אמר לאשתו יש לנו כלום בבית, אמרה לו יש לנו כף מלא קמח, אמר לה בשלי אותו ונאכל אותו, ובשלתו בקדרה נתזה טפה מן הקדרה, בא בנו הגדול לגרוף אותו הטפה, דחפו ואמר לו אל תנוול את אחיך, ולא הספיקו לאכול עד שבאו כשרים למלחמה עליהם ושבו אותם והרגו את כולם, והלך אביהם ומצאו את כל אחד ואחד במקומו, נטל אצבעו של בנו הגדול והניחה בתוך עינו, אמר לו אצבעך שלא הנחתי לגרוף את הטפה היא תטול את עיני:

לא נמצא היום ובהתחלת המאמר הזה (אות ז') נמצא המאמר מי חביב עליכם ובעבור זה קצר המעתיק גם בילקי' שם והציג וכי: (כט) אמר יהושע בר חנינא מיום שחרב בית"מ, בילקי' שם הגירסא אמר יהושע בן לוי: (ל) גלתה יהודה א"ר אלעזר משל למלך, מובא בילקי' שם אות מ"א אחר שהביא מאמר מאיכה רבתי א' ב' הביא אח"כ המאמר הזה הנובע ממדרש איכה וזשא לפנינו, והמלות "א"ר אלעזר" הוספתי כמו שהוא בילקי' שם, וכ"ה בילקי' איכה אות ג': (ל) אמרו מעשה באדם אחד, מובא בילקי' שם אות מ"ז אחר שהביא איזה מאמרים ממדרש איכה רבתי מתחיל אח"כ במאמר זה ממדרש איכה וזשא שלפנינו, ומדרש איכה רבתי פ"א פסוק על אלה אני בוכיה גם סוף פ"ב הו"א בסגנון אחר, גם בגמרא וימא ל"ח ע"ב הוא בלשון אחר ממה שהוא לפנינו: (ל) אמרו ביום שהרגו את זכרי' בן יהודע עברו שבע עבירות, מובא ג"כ בילקי' שם, ונשנה באיכה רבתי פ"ד פסוק מחטאת ושם הגירסא שבע עבירות עברו ישראל אותו היום, הרגו כהן, ונביא, ודיין, ושפכו דם נקי, וחללו את השם, וטמאו תעורה, ושבת ויו"כ, היה ר"ל שהיה יו"כ בשבת וזה נחשב לאחר: (ל) אמרו מעשה באיש אחד שהיו לו ד' בנים, מובא בילקי' שם אות

[יא] (לד) אמרו מעשה באשה אחת שהיו לה שלשה בנים והלכו שני בניה למלחמה. נטלה את בנה שהוא מניקה ובשלתו בקדרה. כשהם אוכלים הכירו ידו אחיהם. עלו לנג ונפלו ומתו. ועליהם מקונן ירמי' טובים היו חללי הרב מחללי רעב (איכה ד' ט'). והיתה ירושלם צועקת ואומרת אללי לי כי הייתי כאוספי קיץ בעוללות בציר אין אשכול לאכול (מיכה ז' א'). אמרה קוצר מניה ספחים והבוצר מניה עוללות. אבל אני לא נשתירה כלום. נמסרתי ביד נבוכדנצר כרחל ביד ארי, וכנדי ביד הטבח:

[יב] (לה) אמרו שתי נשים היו בירושלים והיו יפסיות ביותר. תפשו כשרים והלכו אצלם מאה וחמשים איש. עד שמתו מתוך הבעילה. והיו צועקות ואומרות איה רחמך ה' שבראת בהם עולמך, ובשמתו היה ירמי' מקונן עליהם נשים כציון ענו בתולות בערי יהודה (איכה ה' י"א). והיו הכשרים בועלים את הבתולות עד שהלך דם הבעילה כמין גת. שנאמר בתולותיה נוגות (איכה א' ד'). אל תקרא נוגות אלא מן גת. גת דרך ה' לבתולת בת יהודה (שם שם ט"ו) אל תקרא לבתולת אלא לבעולת:

[יג] (לו) אמרו מעשה בשבעים בתולות שנשכו. והושיבן כספינה להלך ולהושיבן בקבוצות. והיו אותן הבתולות אומרות זו לזו בואו ונקדש שמו של הקב"ה. ואל יחללנו גוים ערלים. מה עשה. עלו לנג הספינה ונפלו לים וטבעו עצמם בים:

[יד] (לז) בתיב נחמו נחמו עמי (ישעי' מ' א'). (לה) למה שני פעמים. רבי אומר לפי שכל מכות שלהן כפולות היו שבן ירמי' אומר שבר על שבר נקרא (ירמי' ד' ב').

בנו תבכה בלילה (איכה א' ב'). עיני עיני יורדה מים (שם שם ט"ו). הטא הטאה ירושלם (שם שם ח'). וכל כך למה. לפי שחטאו בכפלים. שנאמר כי שתיים רעות עשה עמי (ירמי' ב' י"ג). וכיון שחטאו בכפלים לקו בכפלים. שנאמר כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעי' מ' ב') ולפי שמכותיה כפולות. כך נחמותיה כפולות. שנאמר נחמו נחמו עמי (שם מ' א') עורי עורי (שם נ"ב א'). קומי אורי כי בא אורך (שם ס' ס"א). התעוררי התעוררי (שם נ"א י"ז). אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נ"א י"ב). אנכי אנכי הוא מנחה פשעריך (שם מ"ג כ"ה). שוש איש בתי (שם ס"א ו'). סולו סולו (שם ס"ב י'). וכן לכן בארצכם משנה יירשו (שם ס"א ו'). אמרו לו הכל אתה גותן בכפלים. כי מכת אויב היתוך (ירמי' ל"א י"ד) [אמר להם אל תאמרו כן. אלא כי מכת אויב היתוך]. מה עשיתי לאויב. ויוסף ה' את כל אשר לאויב למשנה (אויב מ"ב י') אמר להם הקב"ה מה לאויב הוספתו. לבני על אחת כמה וכמה. לכן בארצכם משנה יירשו (ישעי' ס"א ו').

[טו] (לט) דבר אחר נחמו נחמו עמי. רבי אומר אין דבר שירושלם מתרעמת לפני הקב"ה שאינה מתפייסת עליה איכה ישנה בדר (איכה א' א')

אמר לה אני משרה אותך יחידה לבניך. שנאמר וישכון ישראל בטח בדר (דברים ל"ג כ"ח): בכה תבכה בלילה (איכה א' ב') מנעי קולך מבכי ועניך מדמעה (ירמיה ל"א ט"ו): נלחה יהודה מעוני (איכה א' ג'). ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (ישעיה י"א י"ב): דרכי ציון אבלות (איכה א' ד'). פנו דרך ה' (ישעיה מ' ג'): היו צריה לראש (איכה א' ה') ונתנך ה' לראש (דברים כ"ה י"ג). וכן ושמו להם ראש אחר ועלו מן הארץ (הושע ב' ב'): ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכה א' ו'). זה הדרור בלבשו (ישעיה ס"ג א'): זכרה ירושלם ימי עניה וזכורה (איכה א' ז'). וזכור להם

מ"ח: (ל) אמרו מעשה באשה אחת. מובא בילקי' שם אות מ"ט: (ל) אמרו שתי נשים היו בירושלים. מובא בילקי' שם אות ג': (לו) אמרו מעשה בשבעים בתולות שנשכו. מובא בילקי' שם אות נ"א: (לז) בתיב נחמו נחמו עמי. מובא בילקי' שם אות נ"ב: (לה) למה שני פעמים. בפסיקתא רבתי פסיקא נחמו ד"א נחמו נחמו שני פעמים אלא בשביל בכה תבכה אמר הקב"ה עכשו אני מנחם אתכם שני פעמים נחמו נחמו עמי: (לט) ד"א נחמו. מובא בילקי' שם אות ג':

בריתו וינחם כרוב חסדיו (תהלים קיז מ"ה): חטא חטאה ירושלם (איכה א' ח'), יבוקש את עון ישראל ואיננו (ירמיה נ"ב כ'): טומאתה בשוליה (איכה א' ט'), וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם (יהוקאל ל"ז כ"ה), וכן וטהרה ממקור דמיה (ויקרא י"ב ז'), ירו פרש צר על כל מחמדיה (איכה א' י'), יוסף ה' שנית ירו לקנות את שאר עמו (ישעיה י"א י"א): כל עמה נאנחים מכקשים להם (איכה א' י"א), ואכלתם אכול ושבו (ויאל ב' כ"ו): לא עליכם כל עוברי דרך (איכה א' י"ב) הרימו מכשול מדרך עמי (ישעיה נ"ז י"ד): ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה (איכה א' י"ג), ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב (זכריה ב' ט'): נשקר עול פשעי (איכה א' י"ד), ואשבור מוטות עולכם (ויקרא כ"ו י"ג): סלה כל אבירי ה' (איכה א' ט"ו), סולו סולו פנו דרך (ישעיה נ"ז י"ד): על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים (איכה א' ט"ז), כי עין בעין יראו כשוב ה' ציון (ישעיה נ"ב ח'): פרשה ציון בידיה (איכה א' י"ז), עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם (זכריה ח' ד'): צדיק ה' כי פיהו מריתי (איכה א' י"ח), ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ (ישעיה ס' כ"א): קראתי למאהבי המה רמוני (איכה א' י"ט), והיה טרם יקראו ואני אענה (ישעיה ס"ה כ"ד): ראה ה' כי צר לי (איכה א' כ'), וירא בצר להם בשמעו את רנתם (תהלים קיז מ"ד): שמעו כי נאנחה אני (איכה א' כ"א), ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישעיה ס"ה י"ט), וכן ולא ישמע עוד חמס בארץ שוד ושבר נבבולך (שם ס' י"ח): תבא כל רעתם לפניך ועולל למו (איכה א' כ"ב), ושנת נאולי באה (שם ס"ג ד'): כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכה א' ט"ו), והקב"ה אומר אני מנחמך, שנאמר נחמו נחמו עמי (ישעיה מ' א):

[מז] דבר אהר (ט) נחמו נחמו עמי, למי צריכים לנחם לי או לה, למי שמחה אשתו למי מנחמים, לא לבעל, כך נמשלה ציון למחה, שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג' ו'), לא לי צריכים לנחם נחמוני נחמוני, כיוצא בו למה הדבר דומה, [(מא) למי שנשבו שני בניו בחייו, למי מנחמים לא לאביהם, כך בני יצאוני ואינם (ירמיה י' כ'), כיוצא בו למה הדבר דומה, למי ששרפו את ביתו, הה"ד וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית הגדול שרף באש (ירמיה נ"ב י"ג), כיוצא בו (מב) למה הדבר דומה], למי שנקצץ כרמו, למי מנחמים, לא לבעל הכרם, כך ישראל כרמו של הקב"ה, שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה' ד'), מי צריך להנחם לא אני, הוי נחמו נחמו עמי נחמוני נחמוני עמי: [(מג) ועוד למה הדבר דומה, לרועה שהיו לו צאן, ונכנס ארי ואכלו, למי מנחמים לבעל הצאן, כך צאן אוברות היו עמי רועיהם התעוים (ירמיה ג' ו'), הוי אומר למי אתם צריכים לנחם אותי, נחמוני נחמוני עמי, למה שמי שהוא נוטל כל שלו אין דעתו מיושבת עליו, מי שבניו גולים צריך כך להתנחם, כביכול הכתבתו והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט' ג'), וכשחרב בית המקדש, על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים וגוי אל תחני דמי לו עד יכונן ועד ישים את

(ט) ד"א נחמו נחמו עמי למי צריכים לנחם, מובא בילקי שם אות ג"ד. בילקי ישעיה רמו ש"ז אחרי שהביא שם דברי הפסיקתא דנחמו נמצא מאמר גדול המתחיל ד"א נחמו נחמו אמר הקב"ה למי צריך לנחם בו, והוא מן איכה וזמא שלפנינו: (עא) למי שנשבו שני בניו בחייו. הוספתי כמו שהוא לנכון בילקי שם ופסח המעתיק מן למה הדבר דומה עד למה הדבר דומה: (עב) למה הדבר דומה למי שנקצץ כרמו. ועי' פסיקתא דר"כ נחמו (קכ"ח ע"א) ר' אבין אמר למלך שהיה לו כרם בו: (עג) ועוד למה"ד לרועה בו, עד כופו הוספתי עפ"י הילקי, והשמיט המעתיק מן נחמוני נחמוני עמי עד הסיום נחמוני נחמוני עמי. ועיין בפסיקתא דר"כ שם ר' ברכיה אמר למלך שהיו לו צאן ונכנסו זאבים

ירושלם תהלה בארין (ישעיה סב ד' ז') הוי אתם צריכים לנחם אותי, ואף אתם נחמו נחמו עמי נחמוני נחמוני:]

[יז] דבר אחר (מד) נחמו נחמו. אמר הקב"ה לנביאים לכו נחמו את ירושלם, כיון שבאו אצלה אמרה כבר אזני מלאין מן התוכחות שהוכחתם אותי, ואתם באים לנחמני, מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ה' כ"ג). וירמיה מקונן ברוח הקודש ואומר בכו תבכה בלילה, מי בכה, ישראל בכה, ויש אומרים ירמיה בכה: אמר ר' אחא כיון שחרבה ציון וירושלם ובית המקדש ונלו ישראל ויצאו בקולרין והיו ישראל מבקשים לבכות, ולא הניחום הכשדים, אלא היו רודפים ומכים אותם על צואריהם, שנאמר על צוארינו נדרפנו יגענו ולא הונח לנו (איכה ה' ה') שלא היו מניחים אותם לבכות, כיון שייצא יום ראשון נפנו אלו לאכילה ולשתיה, ואלו נפנו לבכות, שכן נבזזר ארץ צוה על ירמיה קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע (ירמיה ל"ט ב'). אמרו ישראל לירמיה נעשה תנאי בנינו עד שאתה נתון ברוחה הוי בוכה ביום ואנו בוכים בלילה, וכן עשו ירמיה היה בוכה ביום, ואומר ארור היום אשר יולדתי בו יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך, ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר יולד לך בן זכר שמה שמחהו (ירמיה כ"י י"ד ט"ו). [וישראל בוכים בלילה, שנאמר בכו תבכה בלילה]. אמר הקב"ה לישראל, אתם בוכים בלילה, וירמיה בוכה ביום, ואני בוכה ביום ובלילה, שנאמר ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ה' כ"ג):

[יח] דבר אחר (מה) מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה (שם שם) מה כתיב למעלה מן הענין, על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החוקתני (שם שם כ"א), (מו) הקב"ה אמר פלגי מים תרד עיני על שבר-בת עמי (איכה ג' מ"ח) אילולא שהכתוב מדבר היה הלשון האומר הייב לחתכו אברים אברים, אלא קרמו ראשונים, שנאמר וקרמונים אחוה שער (איוב י"ח כ'). כתוב שער תלויה, משל לבן מלך שבקש להנביא אבן, כיון שבא להנביא אותה נפלה עליו ושברתו, שמע המלך שנשבר בנו התחיל לומר נשברתי, אמרו לו בני שלטין בנך נשבר ואתה אומר נשברתי, כך אמר הקב"ה כביכול על שבר בת עמי השברתי (ירמיה שם ח' כ"א), מהו קדרתי שמה החזיקתני (שם שם) משל להכם שלא ראה אבל מימיו, היה לו בן אחד ומת, קרא לכל תלמידיו אמר להם בבקשה מכם הראו לי היאך אבלים מתאבלים, אמרו אבל קורע בגדינו, אמר להם אף אני קורע, אמרו לו אבל יושב ודומם לעצמו ומראה פנים, אמר להם אף אני יושב כן, אמרו לו אבל כופה מטתו, אמר להם אף אני כופה מטתו, אמרו לו אבל לוכש שחורים, אמר להם אף אני לובש שחורים, אמרו לו אבל בוכה ביום ובלילה, אמר להם אף אני אבכה ביום ובלילה. ההכם זה האלהים, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בונן שמים בתכונה (משלי ג' י"ט), כיון שחרבה ירושלם וציון ובית המקדש ועברו על ישראל כל אותן הצרות, שנאמר אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשכי לשכי (ירמיה ט"ו ב'), קרא הקב"ה למלאכי השרת אמר להם הראו לי היאך בני אדם מתאבלים, אמרו לו אבל קורע את בגדינו, אמר להם אף אני קורע, שנאמר עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם (איכה ב' י"ז), אמרו לו האבל יושב

לתוכו ובקעהו כו': (מד) ד"א נחמו אמר הקב"ה לנביאים, מובא בילקוי שם אות נ"ה: (סג) ד"א מי יתן ראשי מים, מובא בילקוט שם אות נ"ו: (עו) הקב"ה אמר פלגי מים תרד עיני. מכאן עד שכתוב שער תלויה. בדפוס וראשו בהוצאות המדפים גאלדמאן ו'ל נסגו המאמר הוח כמסגרת,

לעצמו ומראה פנים, אמר להם אף אני אשב כן. שנאמר ישב כרד וידום כי נמל עליו (איכה ג' כ"ח), אמרו לו האבל כופה מטתו, אמר להם אף אני עושה כן, חוה היות עד כי כרסון רמיו (דניאל ד' ט'). אמרו לו האבל מכבה פנסין, אמר להם אף אני עושה כן, שנאמר ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אדם ראיתי ההרים והנה רועשים וכל הנבעות התקלקלו (ירמיה ד' כ"ג), וכתוב ראיתי והנה אין האדם (שם שם כ"ה), ואין אדם אלא ישראל, שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד ל"א), אמרו לו האבל לובש שחורים, אמר להם אף אני לובש שחורים, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישעיה ג' ג'), אמרו לו אבל בוכה ביום ובלילה, אף אני בוכה ביום ובלילה, שנאמר ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ח' כ"ג) מי בכה, כביכול הקב"ה, דומה לחכם שהיו לו שני בנים משכים ומולוכים לבית הספר, מעריב ומולוכים לבית המשתה, אחר ימים מתו לו שניהם, והיה משכים והולך לבית הספר ובוכה, מעריב הולך לבית המשתה ובוכה, כך כשחברה ציון וירושלם, היה הקב"ה משכים והולך לציון ומבקש אדם מישראל שמה, ולא היה מוצא שם בריה, ומעריב הולך לירושלם ומבקש אדם מישראל שמה, ולא היה מוצא שם בריה, לכך נאמר ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי:

[י"ט] דבר אחר (מז) מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה (ירמיה ח' כ"ג). מהו מי יתן ראשי מים, אמר הקב"ה [הלואי] הנחתי עולמי תהו ובהו כשם שהיה שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראשית א' ב'), ואין ראשי שנאמר כאן אלא בריתו של עולם, שנאמר בראשית ברא אלהים (שם שם א'): ד"א מי יתן ראשי מים, אמר הקב"ה הלואי לא ירדתי להר סיני ונתתי להם תורה שעברו עליה ויענשו בה, ואין ראשי אלא תורה, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח' כ"ב), בוא וראה משה מקלסם במי יתן, שנאמר מי יתן והיה לבכם זה להם (דברים ה' כ"ז), וירמיה אמר מי יתן ראשי מים (ירמיה ח' כ"ג), הוא שאמר דניאל והוא מהשנא ערניא וזמניא (דניאל ב' כ"א), וכשיצאו ממצרים אמר משה ויושע ה' ביום ההוא את ישראל (שמות י"ד ל'), וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה נתנני ה' בידי לא אוכל קום (איכה א' י"ד). וכשיצאו ישראל ממצרים אמר משה, היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו (תהלים קי"ד ב') וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה סורו סורו למו סורו סורו ונוי (איכה ד' ט"ו). וכשיצאו ישראל ממצרים אמר משה הים ראה ויגוס הירדן יסוב לאחור (תהלים קי"ד ג'), וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה על נהרות ככל שם ישבנו גם בכינו (תהלים קל"ז א'). וכשיצאו ישראל ממצרים אמר משה ההרים רקדו כאלים (תהלים קי"ד ד') וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה ראיתי (את) ההרים והנה רועשים (ירמיה ד' כ"ד). [כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים ב' ז'), וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה עוללים שאלו לחם פורש אין להם (איכה ד' ד')]. וכשיצאו ישראל ממצרים אמר משה וכמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו (דברים א' ל"א), וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה השליך משמים ארץ תפארת ישראל (איכה ב' א'). וכשיצאו ישראל ממצרים אמר משה ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים ונוי (דברים ד' ד'),

וגם המלות "שכתוב שער תלויה" סגורים במסגרת, ובאמת הוא מדרש פליאה: (מ) ד"א מי יתן ראשי מים מהו מי יתן ראשי מים אמר הקב"ה כו'. מוכא בילקוט שם אות ס"ז אחר שהביא

וכשיצאו [ישראל] מירושלים אמר ירמיה דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכה ד' ד').
 כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה וענן ה' עליהם יומם (במדבר י' ל"ד), [וכשיצאו
 ישראל מירושלים אמר ירמיה בענן לך מעבור תפלה (איכה ג' מ"ד), כשיצאו
 ישראל ממצרים בשירה יצאו, שנאמר או ישיר משה ובני ישראל את השירה (שמות
 ט"ו א')], וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה כנו תבכה כלילה ודמעתה על
 לחיה (איכה א' ב'):

[כ] (מח) אמר ר' יהושע בן לוי סח לי זקן אחד בבקעת מגידו שהרג נכווראדן
 מישראל (מט) מאתים ואחד ועשרים ריבוא, ובירושלים (נ) תשעים
 וארבע ריבוא, עד שהלך דמם (נא) וננע בדמו של זכריה, הה"ד פרצו ודמים בדמים
 ננעו (הושע ד' ב'), (נב) חזיה לרמיה של זכריה דהוה קא רתח וסליק, אמר להון
 מאי הוא, אמרו דם זכחים ועולות דאשתפיך, אייתי דמי פרים ואילים ושחט ולא
 אידמי, אמר להו אי אמריתו לי מוטב, ואי לא מסריקנא לבשריכוון במסרקא דפרולא,
 א"ל נביא הוה לן דהוה מוכח לן ולא קבלנו מיניה וקמנו עליה וקטלנוהו, אמר אנא
 מפייסא לרמיה, אייתי בחורים ובתולות קטיל עליה ולא נה, אייתי תינוקות של בית
 רבן קטיל עליה ולא נה, אייתי סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה קטיל עליה ולא נה,
 קרוב לזביה וא"ל זכריה זכריה כל הטובים שבהם הרגתי, אם נייחא מוטב, ואם לאו
 אקטלנוהו כולהו, מיד נה, נכווראדן הרהר בדעתיה ואמר ישראל שהרגנו נפש אחת כך
 גרם להם, אני שהרגתי כמה נפשות על אחת כמה וכמה, (נד) ערק אול ואחנייה,
 (נז) תנאנא נעמן גר תושב היה, נכווראדן גר צדק היה:

[כא] (נה) אמר ר' יהודה אמר שמואל ואמרי לה כמתניתא תנא מעשה בארבע
 מאות ילדים וילדות (נו) שנשבו לקלון (ולחרפה), והרגישו בעצמן
 למה הן מתבקשין, אמרו זה לזה אם אנו טובעין בים [אנו באים לחיי העולם הבא,
 דרש להם הגדול שבהם אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים (תהלים ס"ח כ"ג)],
 אמר ה' מבשן אשיב מבין שיני אריות, ממצולות ים אלו שטובעים בים, כיון ששמעו
 ילדות כך עמדו כלן וטבעו בים] עצמן, נשאו ילדים קין בעצמם ומה הללו שדרכם
 לכך טבעו את עצמן, אנו שאנו זכרים עאכין, עמדו כולם וטבעו את עצמם, ועליהם
 מקונן ירמיה ואמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהלים מ"ד כ"ג):

מאמרים אחרים מן המדרש איכה רבתי החל במאמר הזה מדרש איכה זוטא: (ס) א"ר יחושע
 בן לוי: הקנתי כמו שהובא בילקי אות ס"ח. והמאמר נמצא בסגנון אחר בגמרא גמין כ"ז רע"ב,
 ושם מתחיל א"ר הוויא בר אבין א"ר יחושע בן קרחה סח לי זקן אחד מאנשי ירושלים בבקעה זו,
 והילקוט שם הביא כמו שהוא במדרש איכה זוטא לפנינו, ולא נכון רשמו שם בגליון גמין דף ס'
 (צ"ל כ"ז), אבל הילקי לא העתיק המאמר בגמרא גמין שם: (ע) מאתים ואחד ועשרים רבוא.
 בילקי שם מאתים וי"א רבוא, וכן יש לתקן לפנינו, והיה כתוב מאתים ואחת עשרה רבוא ואח"כ
 נתחלף למאתים ואחת ועשרים וצ"ל ואחת ועשרה, וכן הוא לנכון בגמרא שם: (ז) תשעים וארבע
 רבוא, וכ"ה לנכון בגמרא שם, אבל בילקי בטעות צ"א רבוא וצ"ל וצ"ד רבוא: (ח) ונגע בדמו של
 זכריה, פירש"י שם זכריה בן יהוידע הכהן שהרגוהו שרי יהודה במצות יואש: (ט) חזיה לדמו
 של זכריה דהוה קא רתח וסליק, עיין בפתיחתא דאיכה רבתי ס"י כ"ג: (י) ערק אול ואיגויר.
 בגמרא שם ערק אול שדר שטר פרטתא בכיתיה ואיגויר לדעתיה מלת "שטר" נוסף לפרש מלת
 פרטתא, והוראת המלה הזאת עיין ערך שטר שחביא המאמר מגמין גם מסנהדרין שדא פרטא
 בביתיה ואיגויר וכתב פי' שטר צואה, ובגמרא סנהדרין הנוסחא שדר פרטתא בלי מלת שטר
 שנוסף בגמרא גמין, ובאיכה רבתי בפתיחתא כ"ג ד"ה וזכור את בוראך הגירסא שדר פרדשנא
 בביתיה ואיגויר וכתב שם המוספי פי' בלי מתנה ונדיבות: (יג) תנא נעמן גר תושב היה, וכ"ה
 בגמרא בבלי שם: (יד) א"ר יהודה אמר שמואל, מוכח בילקי שם אות ס"ח, והמאמר נשנה בגמרא
 גמין כ"ז ע"ב, ושם הגירסא א"ר יהודה אמר רב ואיתימא רב אמי: (טו) שנשבו לקלון וחרפה.
 מלת וחרפה הסגרתה כי מניח שגוה הוסיף זה כי חשב מלת לקלון פי' לבו ולחרפה לכן הוסיף גם
 מלת וחרפה ואם באמת קלון פי' חרפה אבל פה הושאל לזנות, ובילקי ובגמרא גמין שם ליתא

(נו) ואית דאמרי זו אשה ושבעה בניה שאמר להם קיסר הרשע בשעה ששבה אותם בואו והשתחו ליעזר, אמרו לו כתוב בתורה אנכי ה' אלהיך. (שמות כ"ב), אמר להם קיסר קטלוהו, הביאו הנדול שבהם אמר ליה פלח לעיזר א"ל הכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם שם נ'), אמר להם קיסר קטלוהו, אתוהו לתניינא אמר ליה פלח לעיזר, אמר ליה הכתיב זוכה לאלהים יחרם (שם כ"ב י"ט), אמר להו קטלוהו, אייתי לרביעאה א"ל פלח לעיזר, א"ל הכתיב יחרם (שם כ"ב י"ט), אמר להו קטלוהו, אייתי לחמשא א"ל פלח לעיזר, א"ל הכתיב וידעת היום והשבות אל לכרך וגו' (שם ד' ל"ט), א"ל קטלוהו, אייתי לשתיאתא א"ל פלח לעיזר, א"ל כתיב אתה הראת לדעת וגו' (דברים ד' ל"ה), א"ל קטלוהו, אייתי לויערא א"ל פלח לעיזר, א"ל כתיב את ה' האמרת היום (דברים כ"ז י"ז), ועוד כתוב אחד ואמר והי' האמירך היום (שם שם י"ח), כבר נשבענו להקב"ה שאין אנו ממירים אותו באלוה אחר, ונשבע הקב"ה שאינו ממירנו באומה אחרת, א"ל קיסר אנא חמת בך דסוכלנותך סניא ואת זעיר וחסת עליך נפשיתא עול להכא, עאל לנביה ההוא ינוקא אמר ליה תא ואשדי לך גושפנקא דילי קמי עיזר וויל אייתי וחמוך יתך וימרוך בדרך פלח לעיזר ותשוב ולא נקטלינך כמה דקטלינך להנך שיתא אחוך, אלא בכעו מינך עביד לי יקרא קדם בעלי דבבי א"ל חבל עלך קיסר ומה לכבודך כך לכבוד מלך מלכי המלכים שהוא חי וקים לעולם ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמת, א"ל קיסר קטלוהו, אמרה להון אמהון מרים בת מנחם בכעו מנייכון הב לי ברי זעירא ואחבקה ונפסת יתיה ולחשת ליה באודניה ואמרת ליה ברי ברי זעירא זיל ואימא ליה לאבך אברהם אל תזוז דעתך, אתה עקרת מזבח א' ואני עקרתי שבעה מזבחות, עלתה לגג ונפלה ומתה, יצאת בת קול ואמרה לה אם הבנים שמחה (תהלים קי"ג ט):

[כב] (נח) אמר רב יהודה [אמר שמואל] מעשה בכנו ובכתו של ר' ישמעאל [בן אלישע] שנשבו לשני אדונים, לימים נדווגו שניהם זה אצל זה, אמר אחד יש לי עבר שאין כיפיו בכל העולם, וזה אמר יש לי שפחה שאין כיופיה בכל העולם, בוא ונשיאם זה לזה ונחלק בוולדות שלהם, וכן עשו והשיאום והכניסום לבית, בערב זה יושב בקרן וזיות כל הלילה ובוכה, ואומר אני כהן בן כהן גדול אשא שפחה, וזאת אומרת ובוכה אני כהנת בת כהן גדול אנשא לעבד, כיון שעלה עמוד השחר הכירו זה את זה, ונפלו זה על זה, געו בככי נדולה ומרה עד שמתו, ועליהן היה ירמיה מקונן על אלה אני בוכה עיני עיני יורדה מים:

[כג] (נט) מי יתנך כאה לי יונק שדי אמי (שהיש ח' א'), לעתיד לבא יבוא הקב"ה לפייסה לכנסת ישראל, והיא אומרת לפניו רבשיע כמה אתנחם שלא עשית לי אפילו כבשר ודם, יוסף שהוא בשר ודם אעיפ שנמלוהו אחיו רעות, לא נקם מהם אלא כשבאו אחיו אצלו כבש רחמיו עליהם, שנאמר ולא יכול יוסף להתאפק (בראשית מ"ה א'), אבל אתה כבשת רחמך ממנו והנחת אמונתך שכתוב בך ה' ה' אל רחום וחונן (שמות ל"ד ו'): ד"א אמרה לפניו רבשיע זכורה אני אחוה וריעות שהיו לי עמך ויודעת אני כמה נסים ונבורות שעשית לי, אף אני

מלת "וחרפה": מ) ואית דאמרי זו אשה ושבעה בניה. כן מובא גם בילקי במאמר שלאחריו אות ע"ג, ובגמרא גמין כ"ז ע"ב איתא רב יהודה אמר זו אשה ושבעה בניה וגם יש שם איזה שינוים, וחילקי הביא כלשון מדרש זוטא שלפנינו באות כ"א: נח) אמר רב יהודה אמר שמואל, כן מובא בילקי שם אות ע"ד, ובגמרא גמין כ"ח ע"א הגוי א"ר יהודה אמר רב, גם יש שם איזה שינוים, וחילקי הביא כלשון שלפנינו: ט) מי יתנך כאה לי, מובא בילקי אות ע"ה: ס) השיב אחור

עשיתי לך טובות קדשתי את שמך הגדול על אותם הנסים ונכורות, ואמרת שירה על כל גם וגם, וקבלתי תורתך מה שלא קבלו אומות העולם, וצפיתי שאכנס אני ואתה לנן ערן ותשמחני שם, שנאמר אנהגך אביאך אל בית אמי תלמני (שה"ש ח' ב'), כיון שנכנסתי לכיתך הבאת עלי צרים והשחקתם עלי, שנאמר ראוה צרים שחקו על משבתיה (איכה א' ז'), כמה אתנחם, א"ל הקב"ה את אומרת כך, לא צערתי עמך באותו צער, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שבאו עליו אויבים והציתו אש בכיתו, והיה יושב ודומם, אמר מה אעשה, אעמוד וארוצה מכיתי, ואמרו אין בי כח בדרך, ישב והיה מניע האור אצלו, חורו ואמרו לו אדוני המלך מפני מה אתה יושב והאור בביתך, אף כך הקב"ה בשעה שנכנסו אויבים להיכל והציתו אש בבית המקדש, היה הקב"ה יושב ובוכה, נכנס אסף אצלו וא"ל רבשיע האור דולק בביתך ואתה יושב, קום צא מביתך, שנאמר הרימה פעמך למושאות נצח כל הרע אויב בקודש (תהלים ע"ד ג'), באותה שעה מתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלם לנחמה, אמר להם הקב"ה למי אתם צריכים לנחם תחלה לי או לירושלים, מי שמת לו בן למי מנחמים, לא לאב, מי שנשרף ביתו, למי מנחמין לא לבעליו, לא כל שכן שאני צריך לתנחומין תחלה, אע"פ כן לכו ופייסוהו, ומתכנסין כלם והולכים אצלה, וכיון שהיא רואה אותם אומרת להם לכו לכם איני צריכה לתנחומין של בני, מיד הולכים לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבשיע אינה מקבלת פיוסין שלנו, אמר להם אין ראוי שילך, אלא אני בעצמי ואפייסנה מפני שעברתי על הדין, כתבתי בתורה לא תעבוד בכבוד שורך ולא תגזו בכור צאנך (דברים ט"ו י"ט), ולישראל קראתי בני בכורי ישראל (שמות ד' כ"ב), ואמרת להם הביאו [את] צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו וגו' (ירמיה כ"ו י"ב), כתבתי בתורתך לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא י"ט י"ו), ואני שנאתיה, לפיכך אני ראוי לפייסה, מיד הלך הקב"ה אצלה ואומר לה כעס זה למה, אמרה לפניו רבשיע ולא אכעס שהגליתו לבין אומות העולם, וקללתני קללות רעות ונעשה פני כשולי קררה, ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול, אמר לה כנגד זכות שעשית כך יש לך חובה, וזה שכעסתי עליך, כתבתי בתורה כבוד את אביך ואת אמך (שמות כ' י"ב), ואת כתבת אב ואם הקלו כך (יחזקאל ב"ב ז'), כתבתי בתורה שופך דם האדם (בראשית ט' ו'), ואת כתבת אנשי רכיל היו כך למען שפך דם (יחזקאל כ"ב ט'), כתבתי בתורה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב (שמות כ' י"ג), ואת כתבת אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף (הושע ד' ב'), אמרה לפניו רבשיע כיון שהגליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אישמו שבת, וקיימתי מצותיך, אמר לה בתי הניע זמנך לנאל, אמרה לפניו איני מתנחמת עד שתראני באותם רשעים שציערוני וחרפו את שמך, מיד אמר לה בתי חייך אני מביא אותם לפניך ונפרע מהם בפניך עד שאוכלים את בשרם, שנאמר והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסים דמם ישכרוך וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך ונואלך אביר יעקב (ישעיה מ"ט כ"ו):

[כ"ד] (ס) השיב אהור ימינו מפני אויב (איכה ב' ג'). אמר ר' אלעזר משל למלך שכעס על בנו ובסרו ביד עבדו, והיה מזדעזע מן בן המלך עד שכפת לו ידי בנו לאחוריו, אף כאן א"ל הקב"ה נבוכדנאצר עלה לירושלם והיה מתירא עד שכפה לו ידי מיכאל, שנאמר השיב אהור ימינו, מפני מה שמאסו בתורה, שנאמר כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קרוש ישראל נאצו (ישעיה ה' כ"ד), כי מאסו את תורת ה', זו תורה שבכתב, ואת אמרת קרוש ישראל, זו תורה שבעל פה:

[כה] ויאמר (סא) ה' יען כי נבהו בנות ציון (ישעיה ד' ט"ז). שהיו הולכות בקומה זקופה: ותלכנה נטויות גרון (שם שם). כשהיתה אחת מהן מתקשמת היתה מטה בגרונה לכאן ולכאן, כדי להראות את תכשיטיה: ומסקרות עינים (שם שם). בסיקרא, ר' שמעון [בן לקיש] אמר בקילודית אדומה: הלוך וטפוף תלכנה (שם שם). כשהיתה אחת מהן ארוכה מביאה שתי קצרות ומהלכת ביניהן, כדי שתהא נראית לבחורים טפח על גביהן, וכשהיתה אחת מהן קצרה, היתה לובשת קורדוקין עבה, ומביאה שתי ארוכות ומהלכת ביניהן כדי שתהא נראית לבחורים: וברגליהן תעכסנה (שם שם). אמר ר' אבא בר כהנא שהיתה כל אחת מהן מביאה שלפוחית של תרנגולת וממלאתו שמן אפרסמון ונותנת אותו בין עקבה למנעלה, וכשהיתה מנעת לכת של בחורים עומדת ודורסת עליה והיא נבקעת, והיה הריח יוצא ממנה ומפעפע בהם, והיה הקב"ה אומר לירמיה מה עושות אלו כאן יגלו מכאן, והיה ירמיה מחזר עליהן, ואמר בנתי עשו נא תשובה עד שלא יבואו השונאים עליכם, והן אומרות ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעיה ה' י"ט), דוכוס רואה אותי והוא נוטל אותי לו לאשה [אפרכוס רואה אותי ונוטל אותי לו לאשה] ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה, על מאן הוא קיימא על דידן או על דיליה, וכיון שנרמו העונות ונכנסו השונאים לשם, היו יוצאות לפניהם מקושטות כזונות והיה דוכוס רואה אחת מהן ונוטלה לו לאשה, ומושיבה בקרונין שלו. אמר הקב"ה הא קמת על דילהון ועל דידיה לא קמת, מה עשה להם הקב"ה, ר' אלעזר אומר הלכס בצרעת, שנאמר וספח ה' את קרקד בנות ציון (שם ד' י"ז) וכתוב ולשאת ולספחת ולבהרת (ויקרא י"ד נ"ו), ר' יוסי בר הנינא אמר העלה על ראשיהן משפחות של כנים. ר' חייא בר אבא אמר עשה אותן שפחות מכודנות, ר' ברכיה בשם ר' יוסי אומר שימר משפחותיהן שלא יתערבו זרע קרש בעמי הארצות אעפ"י לא חזרו בהם, אמר הקב"ה יודע אני שאין אומות העולם ברילין מן הזיבה ומן הצרעת, מה עשה להן הקב"ה והי' פתהן יערה (ישעיה נ"י י"ז), מהו פתהן יערה, רמז הקב"ה למעינות שלהן והיו שופעות וממלאות קרונין דם, כיון שרואים אותן כך היו דוקרים אותן בחרב ומשליכים אותן תחת קרונין, והיו עוברים עליהן ומפסקתן, והיו אומרים זה לזה סורו טמא קראו למו (איכה ב' ט"ו):

[כו] ויקרא (סב) ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק (ישעיה כ"ב י"ב). אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש

א"ר אלעזר מושל למלך, מובא לעיל אות ח' פ' גלתה יהודה, וכן מובא בולקו אות ע"ו: סא] ויאמר ה' יען כי נבהו בנות ציון שהיו הולכות בקומה זקופה. מובא בולקו אות ע"ה, וכן נשנה במדרש איכה רבתי פ"ד ט"ז פסוק סורו טמא, ונובע מפסיקתא דר"ב פסקא ותאמר ציון (קל"ב ע"א) ועיין בהערות שלי במקומות הנ"ל: (סג) ויקרא ה' וגו' אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב את כיה"מ. הוספתי את הכתוב ויקרא ה' האלהים כי עליו יסוב כל הדרוש, והנה בעל הילקו אחרי אשר הביא מאמר שלפניו ממדרש איכה זוטא וסיים והיו אומרים זה לזה סורו טמא קראו למו, החל להעתיק המאמר שלאחריו (תינו מאות כ"ו) המתחיל ויקרא ה' צבאות ביום ההוא אבל לא במה דפתח סיים, כי הסיום שם אמרו כל תלמיד חכם שיושב בינו לבין עצמו כי אשר אין לו שום קישור עם הכתוב הנ"ל, וכדפוס ווארשו אשר הדפיס מהר"י גאלדמאן ז"ל בראותו כי הכתוב הזה אין לו שייכות כלל להדרשה שלאחריו הציג הכתוב הזה בסוף מאמר שלפניו אחרי המלות והיו אומרים זה לזה סורו טמא קראו למו והציג "הה"ד" ויקרא ה' צבאות, אבל באמת אין לזה הבנה לסיים בהכתוב הזה, רק ראה כי הילקו בסוף רמז תתל"ד החל להעתיק גם המאמר הזה שלפניו במדרש איכה זוטא המתחיל ויקרא ה' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק, וההמשך מן אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב המצאם בולקו בהתחלה ברמז תתל"ד (הוא אות ד') ושם מתחיל בולקוט אמרו בשעה שבקש, ובאמת ההתחלה הלזו אמרו שייך לרמז תתל"ד אחרי המלות ויקרא ה' צבאות, ואין ספק כי היו העלים מן מדרש איכה זוטא בלתי מוכרזים, והגליון מן אמרו בשעה

אמר כל זמן שאני בתוכה אין אומות העולם נונעים בה, אלא אכבוש עיני ממנה, ואשבע שלא אוקק לה עד עת קץ, ויבואו אויבים ויחריבו אותה, מיד השיב הקב"ה ימינו והחזירה לאחוריו, שנאמר השיב אחר ימינו מפני אויב (איכה ב' ג'). באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו באש, כיון שנשרף אמר הקב"ה שוב אין לי מושב בארץ, כל הארץ לא שלי הוא, אלא אסלק שכינתי ממנה, באותה שעה בכה הקב"ה ואמר מה עשיתי שהשריתי שכינתי בשביל ישראל ועכשיו שחטאו חזרתי למקום הראשון, הם ושלום שהייתי שחוק לאומרים ולענ לבריות, באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו, ואמר לפניו רבש"ע אני אבכה ואתה לא תבכה, אמר לו למה אין אתה מניח אותי לבכות, אכנס במקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה, שנאמר ואם לא תשמעוהו במסחרים תבכה נפשי מפני גוה ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' (ירמיה י"ג י"ז), אמר להם הקב"ה למלאכי השרת באו ונלך אני ואתם ונראה מה עשו האויבים, מיד הלך הקב"ה ומלאכי השרת וירמיה לפניו, כיון שראה בית המקדש אמר וראי זה היה ביתי, וזה היה מנוחתי שבאו האויבים שם ועשו כרצונם, באותה שעה היה צועק ובוכה, ואומר בני היכן הם, כהני ולווי היכן הם, אדירי היכן הם, ומה אעשה כמה פעמים התריתי בכם שתחזרו בתשובה ולא עשיתם, אמר הקב"ה לירמיה מה אתה רואה ודומם, היום אני דומה לאדם שהיה לו בן ועשה אותו חופה ומת בתוך חופתו, ואין לך כאב לא עלי ולא על בני, לך וקרא לאברהם יצחק ויעקב ומשה מקבריהם, כי הם יודעים לבכות, אמר לפניו רבש"ע אינו יודע היכן משה קבור, אמר לו לך ועמוד על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם, עמוד וראה צאנך שבלעוהו (אויבים) [הואבים], מיד הלך ירמיה למערת המכפלה אמר אבות העולם עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשים לפני הקב"ה, אמרו לו למה, אמר איני יודע, מפני שהיה ירא לומר להם חרבן בית המקדש, אמר עכשיו יאמרו לי בימך היתה זאת, הניחם ירמיה והלך ועמד על שפת הירדן, וקרא בן עמרם בן עמרם הגיע זמן שאתה מתבקש לפני הקב"ה, אמר לו למה, אמר לו איני יודע, הלך אצל מלאכי השרת, שהיה מכיר אותם משעת מתן תורה, אמר להם משרתי עלין, אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה, אמרו לו אינך יודע שבית המקדש חרב בימי ירמיה וישראל גלו, ואתה מתבקש לספור ולבכות, מיד קרע בגדי כבוד שהלבישו הקב"ה, והניח ידו על ראשו והיה צועק ובוכה, והלך אצל אבות העולם, אמר לו אביו עמרם, מה זאת לך בני, ואמרו לו אבות העולם משה רועה ישראל מה היום מיומים, אמר להם אבותי אין אתם יודעים שבית המקדש חרב, וישראל גלו לבין אומות העולם, מיד קרעו את בגדיהם, והניחו ידיהם על ראשם והיו צועקים ובוכים עד שבאו לשערי בית המקדש, כיון שראה אותם הקב"ה חגר שק ותלש שערו, ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמר, הרי הוא דכתיב ולקחה ולהגור שק (ישעיה כ"ב י"ב), והיו מהלכים ובוכים משער זה לשער זה, כאדם שמתו מוטל לפניו, והקב"ה מספיד ואומר אוי לו למלך שבקשנותו הצליח, ובקנותו לא הצליח, אוי להם לוקנים שבקנותם חרב ביתם: פתח אברהם ואמר רבש"ע בני היכן הם, אמר לו הקב"ה ענין בא עליהם ושבה אותם, אמר לפניו רבש"ע למאה שנים נתת לי בן, והייתי שמח בו שמחה גדולה, וכשעה

שבקש שהוא ההמשך היו בהתחלת הקובץ, לכן הציג בעל הילקי את המאמר הזה כתחלתו ועשה פירוד בין הדבקים, והכתוב ויקרא ה' צבאות נשאר עד היום על מקומו בשלום, וכל המאמר נשנה גם באיכה רבתי בפתיחתא סי' כ"ד באמצע ד"ה ד"א ויקרא ה' אלהים צבאות וגו' בשעה שבקש הקב"ה כי אבל בפתיחתא שם הוא קצת בשינוים ובהרחבה, והילקי העתיק כל זה מן איכה זוטא

שאמרה לי העלהו לעולה לפני שמחתי ולא עכתי על דבריך, וכאו מלאכי השרת ואמרו זה לזה בואו ונראה בן שניתן לו בקהיות שנים למאה שנה ואינו חס עליו, ועכשיו לא תזכור לי זאת ותרחם עליו, פתח וקרא מקרא זה מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את הללי בת עמי (יזמיה ח' כ"ג): פתח יצחק ואמר לפני הקב"ה רבש"ע בני היכן הם, אמר לו נמסרו ביד צריהם כצאן לטבח, אמר לפניו רבש"ע בשעה שאמר לי אבא כפות עצמך על נבי המזבח לא עכתי על דבריו, עכשיו לא תזכור לי זאת ותרחם על בני, פתח ואמר שמעתי ותרנו בטני ונו' (חבקוק ג' ט"ז): פתח יעקב ואמר לפני הקב"ה רבש"ע בני היכן הם, אמר לו עין הרע שלמה בהם והגלו אותם לבבל, פתח וקרא המקרא הזה קלים היו רודפינו מנשרי שמים (איכה ד' י"ט): פתח משה ואמר לפני הקב"ה רבש"ע לשוא רדפתי לפניך, לשוא נפלו עצמותי במדבר, פתח ואמר המקרא הזה מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה (תהלים נ"ה ז'). באותה שעה עמדו כלם באנדרה אחת והיו צועקים ובוכים, אמר להם הקב"ה אבות העולם למה אתם בוכים, אמר להם אוי לו לזקן שבקטנותו הצליח ובקטנותו לא הצליח, אוי לו למלך שנשבו בניו בחייו ולא יכול להצילם, אוי לו למלך שנעשה שחוק לכל בריותיו, שנאמר הייתי שחוק לכל עמי (איכה ג' י"ד), אמרו לפניו רבש"ע שמא אין חזרה לבנים, אמר להם אל תאמרו כך, יש דור שהוא מצפה למלכותו מיד הם ננאלים, שנאמר ויש תקוה לאחריהם נאם ה' ושבו בנים לגבולם (יזמיה ל"א ט"ז), באותה שעה אמר לו משה לירמ"י לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם, אמר לו (סג) אי אפשר לילך בדרך מפני ההרונים, אמר לו אעפ"כ לך, מיד הלך משה וירמיה לפניו, כיון שהגיעו לנהרות בבל ראוהו ישראל למשה, ואמרו זה לזה בא בן עמרם מקברו לפדות אותנו מיד צרינו, יצאה בת קול ואמרה משה גורה היא שנגזרה, אמר להם בני ההזיז אתכם אי אפשר, אלא המקום יחזיר אתכם במהרה, הניחם באותה שעה בכו בכיה גדולה עד שעלתה כניתן למקום שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו ונו' (תהלים קל"ז א'). כיון שבאו אצל אבות אמרו לו מה עשו אויבים לבנינו, אמר להם מהם הרנו בהרב, ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם, ומהם מופשטים ערומים, ומהם מושלכים לחמה רעבים וצמאים, (סד) מיד פתחו ואמרו [ווי על דמטא לבנן] היכא הויתון כיתמי בלא אבא, היכי הלכתון בשורי ובחצצי בלא מסאנא ובלא סנדל, היכא טעניתון ממול דחלא, היכא כפיתון ידיכון לאחוריכון, פתח משה ואמר ליטא שמשא אמאי לא חשיבת בשעתא דעאל סנאה לבית מקדשא, אהדר ליה שמשא ואמר משה רעיא מהימנא היכי הוה אהיה חשיבא דלא שבקין לי לא רפו לי כי נקיטו לי בשיתין שושי דנורא ומחו לי ואמרו לי פוק אנהר: טוב פתח משה ואמר ווי לי על זיך מקדשא היכי חשך, (סה) ווי דמטא זמנא (מטא עידנא) דמקדשא חרב, (סו) והיכלא מיקליא, ודרדקי דבי רבן מתקמלין ואבתכון אזלין בשביה ונלו:

שלפינו לא מן הפתיחתא הנ"ל: (סג) אי אפשר לילך בדרך מפני ההרונים. כי היה כהן ואין להטמא: (סד) מיד פתחו ואמרו כו'. כן הוא גם בולקין, אבל בפתיחתא דאיכה סי' כ"ד איתא כך מיד פתחו כולם ובכו וקוננו בקינות ווי על דמטא לבנן, היכי הויתון כיתמאי בלא אבא, היכי דמכיתון במהירא ובקישא בלא לבושא ובלא כסו, היכי סניתון בשורי ובחצצי חליצי מסאני ובלא סנדלא, היכי טעניתון מובלי טעוני דחלא, היכי הוו ידיוכון כפיתון לאחוריכון, היכי לא בלעתון רוקא בפומיכון, ופי אוי על מה שהגיע לבנינו היאך נהייתם כיתומים בלא אב, היאך אתם ישנים בצהרים ובקיץ בלא לבוש ובלא כסות, היאך הלכתם בהרים ואבני חצין שלופי מנעלים ובלא סנדלים, היאך אתם טעונים משאות מעונות חול, היאך היו ידיוכם קשורות לאחוריהם, היאך לא היה לכם פנאי לבלוע הרוק שבפיהם כמ"ש המ"כ: (סו) ווי דמטא זמנא מטא עידנא. הסגרתו המלות מטא עידנא

[בז] תוב (סז) פתח (אברהם) [משה] ואמר ווי בחייכון כשדאי לא תקטלון קטולא אכוראה, ולא תשוון כלאה גמירא, ולא תקטלון ברא באנפי אבא, וברתא באנפי אמא, דמטא זמנא דמרא שמיא חושבנא חשיב מנכון, וכשדאי רשיעיא לא עברין הכי אלא מותבין ליה לברא באנפיה ראבויה ואמיה, ואמרין ליה לאכוהי קום נכסיה ואמיה בניא ונתרין דמעתה עלוהי ואכוהי תלה ליה רישיה:

[בח] עתיד (סח) הקב"ה להפוך תשעה באב לשמחה, שנאמר כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים (זכריה ה' י"ט), ולכנות את ירושלם הוא בעצמו ולקבץ גלויות ישראל לתוכה, שנאמר בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז ב'): (סח*) א"ר יוחנן כל המתאבל על ירושלם וזכה ורואה בשמחתה, שנאמר שמחו את ירושלם ונילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה (ישעיה ס"ו י'), וכל אשר אינו מתאבל עליה אינו רואה בשמחתה:

[כט] דברי (סט) ירמיה בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות בארץ בנימין (ירמיה א' א'), א"ר שמעון מאי דכתיב עד מתי פתיים תאהבו פתי ולצים לצון חמרו להם (משלי א' כ"ב), אמר הקב"ה כנוהג שבעולם אדם אוכל (ע) צחנה שני ימים (עא) ונפשו קצה עליו וקניטא עליו, אבל אתם כמה שנים אתם עוברים עין, אותה שכתוב בה צא תאמר לו (ישעיה ל כב), צואה תאמר לו, ואין נפשכם קניטא ממנה:

[ל] אמר (עב) ר' שמעון כל מה שכתוב בישראל לננאי, כתוב ברחב לשבת, ברחב כתוב השבעו נא לי בה' כי עשיתיו עמכם חסד (יהושע ב' י"ב), ובישראל כתיב ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו (ירמיה ה' ב'), ברחב כתיב והחיתם את אבי ואת אמי (יהושע ב' י"ג), ובישראל כתיב אב ואם הקלו בך (יהוקאל כ"ב ד'), ברחב כתיב ותמננס בפשתי העין (יהושע ב' ו'), ובישראל כתיב אומרים לעין אבי אתה (ירמיה ב' כ"ז), ברחב כתיב הערוכות לה על הנג (יהושע ב' ו'), ובישראל כתיב ואת המשתחיים על הגנות וגו' (צפניה א' ה'), ברחב כתיב ותאמר להם ההרה לכו (יהושע ב' ט"ז), ובישראל כתיב על ראש ההרים יזבחו (הושע ד' י"ג), ברחב כתיב ונתתם לי אות אמת (יהושע ב' י"ג), ובישראל כתיב ואמת לא ידברו (ירמיה ט' ה):

כי מיותרות הן וכ"ה גם בילקי איכה אות ה', ואחד רשם בגליון על מטא זימנא מטא עידנא והובא פנימה, או הן ב' נוסחאות, ובפתיחתא ס"א כ"ד נאמר רק מטא זימנא: (סז) והיכלא מיקלוא, עיני שריפה מל"מ אשר קלם מלך בבל, וכן בגמרא סנהדרין צ"ו ע"ב דמקדשא חרב והיכלא מיקלי, וכן בדפוס ראשון בפתיחא שם כתוב מיקלי, רק בדפוסים אחרונים הציגו מכלי: (סז) תוב פתח משה ואמר ווי בחייכון כשדאי, מובא בילקי שם אות ד', ועיין בפתיחתא שם קצת שינויים: (סח) עתיד הקב"ה להפוך ת"ב לשמחה, מובא בילקי שם אות ו' ונראה כי חסרה התחלה: (סח*) א"ר יוחנן, מובא בילקי שם: (סס) דברי ירמיה א"ר שמעון, מובא בילקי שם אות ח' ושם הגורסא א"ר שמלאי, והמאמר נובע מן פסיקתא דר"ב דברי ירמיהו (ק"א ע"א) ומובא בילקי משלי ריש רמו תתקל"ב בשם הפסיקתא, ושם הגורסא א"ר שמעון בן כזירא: (ע) צחנא, מובא בערוך ערך צחנה בשם הפסיקתא וכתב פי' סרחון מלשון ותעל צחנתו (ויאל ב' כ'), ובפסיקתא שם הערה י"ב יש לחקן ילקו משלי במקום ילקו ישעיה: (על) ונפשו קצה עליו וקניטא עליו, המלות "קצה עליו" הם מאיזה סופר לפרש קניטא עליו, ויש לחקן נקוטא, וגם בילקי שם במעות קניטא וצ"ל נקוטא עליו, כמו שהוא לנכון בפסיקתא, והמלות "קצה עליו" ליתא שם והוא מלשון המקרא נקטה נפשי בחיי (איוב י' א') ענינו מאוס ותעוב דבר כזה והוא בינוני פעול משרש קוש, ועיין בפסיקתא שם הערה י"ד: (עז) א"ר שמעון כל מה שכתוב בישראל לננאי, מובא בילקי שם ובמעות נרשם בגליון מדרש והוא ג"כ באיכה זוטא, ונובע מפסיקתא דברי ירמיה ק"א ע"ב, ומובא גם בילקי יהושע רמו י"א בשם הפסיקתא, ועיין בפסיקתא שם הערה כ"ג ובמקום בילקי איכה רמו תתקנ"ט

[לא] דבר אחר (עג) דברי ירמיה בן חלקיהו, אמר הקב"ה אני נתתי עשרת הדברות לישראל, והם הפכו לרעה, אמרתי להם אני ה' אלהיך (שמות כ"ב), והם לא עשו כן אלא אומרים לעין אבי אתה (ירמיה כ"ב), אמרתי להם לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ"ג), והם לא עשו כן, אלא ואת המשתחווים על הננות לצבא השמים (צפניה א' ה'), אמרתי להם לא תשא את שם אלהיך לשוא (שמות כ"ז), והם לא עשו כן, [אלא אכן לשקר ישבעו (ירמיה ה' ב'), אני אמרתי להם זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ"ח), והם לא עשו כן, אלא ואת שבתותי הללת (יהוקאל כ"ב ח'), אמרתי להם כבד את אביך ואת אמך (שמות כ"יב), והם לא עשו כן, אלא אב ואם הקלו בך (יהוקאל כ"ב ז'), אני אמרתי להם לא תרצה לא תנאף ולא תגנוב (שמות כ"ג י"ג י"ד ט"ו), והם לא עשו כן, [אלא רצוה ונגנוב ונאוף (הושע ד' ב'), אני אמרתי להם לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ"ט ז'), והם לא עשו כן, אלא וידרכו את לשונם קשתם שקר (ירמיה ט' ב'), אני אמרתי להם לא תחמוד (שמות כ"י"ז), והם לא עשו כן, אלא וחמרו שדות ונולו וגו' (מיכה ב' ב'):

[לב] אמר (עד) ר' יודן בר סימון מאי דכתיב נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך (דברים י"ח י"ח), והא כתיב ולא קם עוד נביא בישראל כמשה (שם ל"ד ו'), ומאי אמר כמוך, אלא היה ירמיה כמוהו בתוכחות, את מוצא כל מה שכתוב בוה כתוב בוה, זה מתנבא ארבעים שנה וזה מתנבא ארבעים שנה, זה מתנבא על יהודה וישראל, זה מתנבא על יהודה וישראל, זה עמדו בני שבטו כנגדו, וזה עמדו בני שבטו כנגדו, זה הושלך ליאור, וזה הושלך לבור, זה הוצל ע"י אמה, וזה הוצל ע"י עבד, זה בא בדברי תוכחות וזה בא בדברי תוכחות, לפיכך הוצרך הכתוב לומר דברי ירמיה בן חלקיהו:

[לג] אמר (עה) ר' תנחום כל מקום שאתה מוצא דבר דברי דברים אינו אלא דברי תוכחות, כתוב אלה הדברים אשר דבר משה (דברים א' א'), וכתוב תמן מזי רעב ולחומי רשף (שם ל"ב ב'), כתיב דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי (הושע א' א'), וכתוב תמן כי אתם לא עמי וגו' (שם שם ט'), כתיב דברי ירמיה (ירמיה א' א') וכתוב אשר למות ואשר לשבי (שם מ"ג י"א):

[לד] [עו] [רי] שמואל בר נחמני פתח ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם (במדבר ל"ג נ"ה). אמר הקב"ה לישראל אני אמרתי לכם כי החרס תהרימום החתי והאמורי וגו' (דברים כ"י ז'), ואתם לא עשיתם כן, אלא ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה יהושע (יהושע ו' כ"ה), הרי ירמיה בא שהוא מבני בניה של רחב הזונה, ועושה לכם דברים לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדוכם (במדבר שם), [לפיכך צריך הכתוב לומר דברי ירמיה]:

צ"ל תתקצ"ט: (עג) ד"א דברי ירמיה אמר הקב"ה. מובא בילקו' שם אות י' ונובע ג"כ מפסיקתא דר"כ פסקא דברי ירמיה (ק"יב ע"ב). ומוכא בילקו' ירמיה רמז רנ"ז: (עד) א"ר יודן בר סימון מאי דכתיב נביא אקים. מובא בילקו' איכה שם אות י"א, והמאמר נובע מפסיקתא דר"כ דברי ירמיהו (ק"יב ע"א) ומוכא בילקו' תורה רמז תתק"ט בשם הפסיקתא, ועיין בפסיקתא שם בהערות: (עפ) א"ר תנחום כל מקום שאתה מוצא. מובא בילקו' איכה שם, והגורסא שם א"ר פנחס, ובילקו' תורה חסר שם האומר ובפסיקתא שם ר' תנחומא ר' אלעזר בש"ר מאיר ור' מנחמא בש"ר ברכיה: (עו) ר' שמואל בר נחמני פתח ואם לא תורישו וגו'. הוספתי וחסר ג"כ בילקו' שם אות י"ג, ויבוא לנכון בפסיקתא דר"כ (דף ק"יב ע"ב) במאמר שלפניו ומוכא ג"כ בילקו' מסעי רמז תשפ"ז ד"ה לא תורישו בשם הפסיקתא וכן בילקו' יהושע רמז ט"ז ג"כ בשם הפסיקתא, ובילקו' ירמיה רמז רנ"ז

[לה] דבר (עו) אחר דברי ירמיה (ירמיה א' א'). מאי ירמיה, שבימיו נעשה בית המקדש ארימון: (עח) ד"א שבימיו נתרוממה מרת הדין על ישראל: (עט) מן הכתנים אשר בענתות (שם שם). [איך ברכיה] אמר ירמיה עשוק שמו בכהנים, בימי משה יברך ה' (במדבר ו' כ"ד), ובימי, ולוקח מהם קללה ונוי (ירמיה כ"ט כ"ב). בימי משה וישמרך (במדבר שם), ובימי, ואשר למות ואשר לחרב לחרב ונוי (ירמיה ט"ז ב'). בימי משה יאר ה' פניו (במדבר שם כ"ה), ובימי, במחשבים הושיבני כמתי עולם (איכה ג' ו'). בימי משה ויחונך (במדבר שם), ובימי, אשר לא אתן להם חנינה (ירמיה ט"ז י"ג). בימי משה ישא ה' פניו אליך (במדבר שם), ובימי, אשר לא ישא פנים לזקן (דברים כ"ה ג'). בימי משה וישם לך שלום (במדבר שם כ"ו), ובימי, כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת הרחמים (ירמיה ט"ז ה):

[לו] שמעו (פ) דבר ה' בית יעקב (ירמיה ב' ה'). אמר להם הקב"ה לישראל שמעו דברי תורה עד שלא תשמעו דברי נביאות, שמעו דברי נביאות [עד שלא תשמעו דברי תוכחות, שמעו דברי תוכחות, עד שלא תשמעו דברי קינטורין, שמעו דברי קינטורין]. עד שלא תשמעו קל קרנא משרוקיתא (דניאל ג' ט"ו), שמעו בארץ, עד שלא תשמעו בהויץ לארץ, שמעו חיים, עד שלא תשמעו מתים, שמעו אוניכם [עד שלא תשמעו גופיכם, ישמעו גופיכם], עד שלא ישמעון עצמותיכם, [הדא הוא דכתוב] כה אמר ה' העצמות היבשות שמעו דבר ה' [יחזקאל ל"ז ד]:

[לז] ארבעה (פא) שומעים הם, יש שומע והפסיד, יש שומע ונשכר, [ויש לא שומע והפסיד, ויש לא שומע ונשכר]. שומע והפסיד זה אדם הראשון, שנאמר ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתיך (כראשית ג' י"ז), ומה הפסיד כי עפר אתה ואל עפר תשוב (שם שם י"ט), שומע ונשכר זה אבינו אברהם, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (שם כ"א י"ב), ומה נשכר, כי ביצחק יקרא לך ורע (שם שם), ולא שומע ונשכר, זה יוסף, ולא שמע אליה לשכב אצלה, (שם ל"ט י'). ומה נשכר, ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ (שם מ"ב ו'). לא שומע והפסיד, אלו ישראל ולא שמעו אלי ולא הטו את אונם (ירמיה ד' כ"ז), ומה הפסידו ואשר למות ואשר לחרב לחרב (שם ט"ז ב):

[לח] [כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול (ירמיה ב' ה)]. אמר הקב"ה לישראל אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול, אדם הראשון לא מצא בי עול, ואתם מצאתם בי עול, למה היה אדם הראשון רומה, לחולה שנכנס

בשם המדרש: (עו) ד"א דברי ירמיהו מאי ירמיהו כו. מובא בילקוי איכה שם אות י"ד. ונובע מפסיקתא דר"כ פסקא דברי ירמיהו (דף קט"ז ע"א) ומובא ג"כ בילקוי ירמיה רמז רנ"ג וכן תמצא בריש מדרש קה"ר ולמה נקרא שמו ירמיה שבימיו נעשה ירושלים אירמיהא. ובערך ערך ירמיה הביא המאמר בשם הפסיקתא שבימיו נעשה ביהמ"ק אירימון, פי שדה בלשון רומי קורין Eremus, והנכון כמו שכתב המוספי בערך אירימון בל"י פי הרבה ושמה, ודרשו ירמיה מילה היונית אירימא: (עט) ד"א שבימיו נתרוממה מרת הדין. דרש ירמיה מלשון רום: (עפ) מן הכתנים אשר בענתות. א"ר ברכיה כו. מובא בילקוי שם, ופה השמיט המסדר מאמר שלם מהפסיקתא דר"כ שם והחל ממאמר מן הכתנים א"ר ברכיה והוא בפסיקתא שם (דף קט"ז ע"ב): (פ) שמעו דבר ה' אמר להם הקב"ה. מובא בילקוי שם אות ט"ו. ונובע מפסיקתא דר"כ פסקא שמעו (ק"ז ע"ב) ומובא בילקוי ירמיה רמז רס"ד בשם הפסיקתא: (פא) ארבעה שומעים הן. מובא בילקוי שם אות ט"ז. ונובע מן פסיקתא דר"כ שמעו (קט"ז ע"ב) ומובא בילקוי תורה רמז ל"ב. ובירמיה רמז רס"ד בשם הפסיקתא: (פג) כה אמר ה' אמר הקב"ה. מובא ג"כ בילקוי איכה שם אות י"ז וגם שם לא הביא את הכתוב הזה אשר הוספתי והוא נובע ג"כ מפסיקתא דר"כ שובה (ק"ח ע"א) ומובא ג"כ בילקוי ירמיה רמז רס"ה ובטעות רשום שם "מדרש" וצ"ל פסיקתא והציון פסיקתא ברמז שלפניו מוסב גם

רופא אצלן, וא"ל דבר פלוני תאכל ודבר פלוני לא תאכל, וכיון שעבר על דבריו, נרם מיתה לעצמן, נכנסו קרוביו אצלן, א"ל אותו רופא המית אותך, אמר להם חס ושלום אני גרמתי לעצמי שעברתי על דבריו, כך בשעה שעבר אדם הראשון [ואכל] נכנסו כל הדורות אצלן, אמרו לו אי אפשר שהקבי"ה נור עליך מרת הרין שתמות, אמר להם חס ושלום אני גרמתי מיתה לעצמי, שעברתי על צויו של הקב"ה, שאמר לי ביום אכלך ממנו מות חמות (בראשית ב' י"ז), הרי אדם הראשון לא מצא בי עול, ואתם מצאתם בי עול, פרעה לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול (פג) למה היה פרעה דומה, למלך שהלך למדינת הים, והפקיד כל מה שהיה לו אצל עבדו, לאחר ימים בא המלך, אמר לו תן לי פקדונך, אמר לו לא עבדך אני, ולא הפקדת לי לא כלום, נטלו (פד) ותלאו בנדרון, אמר לו עבדך אני וכל מה שהפקדת לי אתך לך, כך] בשעה שאמר לו משה שלח את עמי ויעבדוני (שמות ד' כ"ו) אמר מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' (שם ה' ב'), וכיון שהביא עליו עשר מכות אמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (שם ט' כ"ו): אבותיכם במדבר אמרתי להם ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו (שמות ט"ז כ"ו), [והם לא עשו כן, אלא] ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו (שמות ט"ז כ"ו), [אילו מצאו לקטן]: (פה) וכיון שאמרו ישראל נעשה ונשמע (שמות כ"ד ד'), ואח"כ עשו את העגל, אברו את (נשמע) [נעשה], אמר להם הקב"ה שמרו (נעשה) [נשמע] ואני מעלה עליכם כאילו קיימתם שניהם, וכיון שאמרתי להם שמעו ולא שמעו אברו את שניהם:

[ט] איכה (פו) ישבה בדרך כל מה שאודע לאדם הראשון כך אירע לישראל אדם הראשון הקב"ה הכניסו לנן ערן וצוהו, ועבר ודגנו בשלוחין ונירושין וקונן עליו איכה, (פז) ויאמר לו איכה (בראשית ב' כ'), איכה, דן אותו בנרושין מנין דכתיב ויגרש את האדם (שם שם כ"ד), דן אותו בשלוחין מנין, דכתיב וישלחהו ה' אלהים (שם שם כ"ג), וכן עשה לישראל הכניסם לארץ ישראל, שנאמר ואביא אתכם אל ארץ הכרמל וגו' (ירמיה ב' י'), וצויה אותם ואמר להם זאת עשו וחיו וזאת לא תעשו, ועברו על צויו ודגם בנרושין ובשלוחין, שנאמר מכיתי אנרשם (הושע ט' ט"ו), ודן אותם בשלוחין, שנאמר שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו א'), ויקונן בעצמו עליהם איכה, איכה ישבה בדרך:

[מ] (פח) ר' אבא בר כהנא פתח מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' (ירמיה ט' י"א), [תני ר' שמעון בן יוחאי] אם ראית עיירות נתלשות ממקומן [בארץ ישראל], דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים, מה טעם, על מה אבדה הארץ (שם שם), וכתוב בתריה על עזבם את תורתך (שם שם י"ב):

על זה: (פג) למה היה פרעה דומה. הוספתי כמו שהוא בילקוי איכה שם, וכן מובא בילקוי שמות רמו קע"ו בשם הפסיקתא, ונמצא לנכון בפסיקתא שמעון שם (ק"ח ע"א): (פד) ותלאו בנדרון. עיין בפסיקתא שם הערה מ"א, ובילקוי איכה שם במעות ותלאו בגרונן: (פס) וכיון שאמרו ישראל נעשה ונשמע. מובא בילקוי איכה שם וכשאמרו ישראל נעשה ונשמע כו', ובאמת אין ענינו לכאן כלל והוא בפסיקתא שם במאמר שלפניו (דף ק"ז ע"ב) במאמר המתחיל א"ר לוי, והילקוי באיכה שם העתיק ככתבו וכלשונו באיכה וזמא: (פו) איכה ישבה בדרך. כל מה שאירע כו', מובא בילקוי איכה שם אות י"ט, והוא נובע מפסיקתא דר"כ פסקא איכה (ק"ט ע"ב), וכן נשנה באיכה רבתי בפתיחתא סי' ד', ובמדרש ב"ר פ"ט אות ט' ומובא בילקוי בראשית רמו כ"ה, ובילקוי הושע רמו תקכ"ג: (פז) ויאמר לו איכה איכה. בב"ר ובפסיקתא הגירסא איכה כתוב, הכוונה אל הנקוד אל תקרי אִיכָה אלא אִיכָה: (פח) ר' אבא בר כהנא פתח מי האיש החכם. זה לא העתיק יותר בעל הילקוי שם באיכה והואמר נובע מן פסיקתא פסקא איכה ק"כ ע"ב, ומובא באיכה רבתי בפתיחתא

[מא] (פט) אמר ר' אבא בר כהנא לא עמדו (פלוסתין) [פילוסופין] באומות העולם כבלעם בן בעור, (וכאבנינוס) [וכאבנימוס] הגרדי, נכנסו אומות העולם אצל (אבנינוס) [אבנימוס] הגרדי אמר לו יכולים אנו להדוונ לאומה זו, אמר להם לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהם אם [מצאתם שם תינוקות] מצפצפים בקולם אין אתם יכולים [להדוונ] להם, [ואם לאו] אתם יכולים להדוונ להם, שכן הבטיחם אביהם, הקול קול יעקב (בראשית כ"ז כ"ב), כל זמן שקולו של [יעקב] מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אין הידים ידי עשו שולט בהם, [וכל זמן שאין קולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, הידים ידי עשו]:

[מב] איכה (צ) היתה לזונה קריה נאמנה (ישעיה א' כ"א). [ר' פנחס בשם ר' אושעיא אמר] [מאה ושמונים] [ארבע מאות ושמונים] בתי כנסיות היו בירושלם, וכל אחת ואחת יש בה בית ספר למקרא, ובית תלמוד למשנה, וכולן עלה [אפסיינוס] [אפסיינוס] והחריבן, ההיד ויגל את מסך [בית] יהודה וגי [ישעיה כ"ב ח']: [צא] [מלאתי משפט (ישעיה א' כ"א)] כגון משנתו של ר' הייא [ומשנתו של ר' אושעיא] ומשנתו של בר קפרא: [צב] צדק ילין בה (שם) אמר ר' יודן מימיו לא לן אדם בירושלם ובירו עון, כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עון שבליילה, תמיד של בין הערביים היה מכפר על עון של יום, [מימי לא לן אדם בירושלם ובירו עון מה טעם] צדק ילין בה ועתה מרצחים [ישעיה שם], הרגו את אוריה והרגו את זכריה: [צג] ואשיבה שופטין כבראשונה (ישעיה א' כ"ז). אלו משה ואהרן: ויועצין ככתחילה (שם). זה דוד ושלמה: ואחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה (שם), ואומר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (שם שם כ"ז):

[מג] תנו (צד) רבנן שלש נזרות נזרה מלכות הרשעה בימי ר' שמעון בן יוחאי, שלא יתיקיים מצות מילה, ושלא לקיים את השבת, ושלא לקיים את הנדה, והיה שם זקן אחר ושמו ר' ראובן האיציטרוכלי, והוא נכנס ויוצא לפני המלך בלא רשות אדם בעולם, ביום אחר נכנס לפני המלך ומצא אותו שהיה יושב לבדו, א"ל ראובן אדוני המלך לאדם שיש לו אויבים רבים, מהו שיהיו חלשים או נכורים, ואלו

ס' ב', ומובא בילקי וירמיה רמז רפ"ב ורשום שם מדרש צ"ל פסיקתא: (פט) א"ר אביי לא עמדו. גם זה לא הביא הילקי באיכה שם והמקור הוא בפסיקתא דר"ב שם (קכ"א ע"ב) ומובא ג"כ בפתיחת איכה שם, ובמדרש ב"ר פס"ה אות כ"ז: (ל) איכה היתה לזונה, ר' פנחס בש"ר אושעיא אמר, גם זה לא הביא הילקי באיכה שם והוא נובע ג"כ מפסיקתא איכה (קכ"א ע"ב), ומובא בפתיחתא דאיכה רבתי ס' י"ב, ובמדרש איכה רבתי פ' בלע ה', ומובא בילקי ישעיה רמז רנ"ז, ועיין בפסיקתא שם הערות שלו: (לז) מלאתי משפט. פסיקתא שם קכ"ב ע"א ועיין שם בהערה ס': (לז) צדק ילין בה א"ר יודן. פסיקתא שם שם, ושם הגירסא ר' יהודה בר סימון: (לז) ואשיבה שופטין אלו משה ואהרן. הוא בפסיקתא שם סוף איכה (קכ"א ע"ב): (לז) תנו רבנן שלש נזרות כו'. מכאן עד סופו אין ענינו כלל לכאן, ואין לו שום שייכות למדרש הזה, רק אין ספק כי היה להמתיק מקום פנוי בסוף העתקתו והעתיק גם המאמר הזה, והסיפור הזה נמצא כנגמרא מעילה י"ז ע"א, ושם משונה קצת, וכן במקום ר' ראובן האיציטרוכלי נאמר שם בן איציטרוכלי, וכן להלן גם לפנינו בן איציטרוכלי, וכן נאמר כנגמרא שם וסיפר קומי ע"ש בפרש"י, ועוד שנינו רבים, וע"ש ברש"י שהביא מפרש באגדתא היכי הוה עובדא דנטה נפשו למות עד שנוכר רשב"י שאמר לאכזו שיחא מחזירו לשלום ובקש עליו רחמים והאיך נתרפא מפרש התם, ר"ל באגדה שם, וכיון אל האגדה שלפנינו עוד ברש"י שם עאל כברתא דקיסר הביא וז"ל נשתנעה והיתה צועקת ואומרת הביאו לי את רשב"י בכל שעה ואירך כולה מפרש התם, כיון להאגדה שלפנינו, וחכמי התוס' שם ד"ה אלו הביאו בשם ירושלמי שרי שמעון נדר לו שלא יענישו, ונעלם ממנו אנה נמצא זה בירושלמי, וכן עוד שם ד"ה א"ל הביאו בירושלמי מפרש מעשה שאחזו אסכרה וכשנוכר ר"ש על שהתנה להשיבו אל אביו חזר ונתפלל עליו ונתרפא, הוא לפנינו באגדה, ומה שהביא פה ארשב"י רבשיע' להגר שפחתך זמנת המשה מלאכים, ובנגמרא שם איתא שלשה מלאכים עיין שם בפירש"י ותוס', וכב"ר פמ"ה אות ד' איתא רבנן אמרו ארבעה וריב"ח אמר חמשה וכן בב"ר פמ"ה אות ד' הגר שפחת שרי נודמנו לה חמשה מלאכים:

יהודים אינם חלשים אלא בשביל המילה, כיון שיש בן לאחד מהם מביאו וחותר בשרו לחי ימים ותושש כהן, שוב אין בו כח יותר, אם אתה תבטל מילה מהם שלא יהיו נמולין, מיד הם מתנברים, וכשאתה משגר אוכלסין עליהם, מיד הם מורדים בך אמר ליה יפה אמרת תבטל, שוב פעם אחת אמר לו למלך מי שיש לו אויבים מהו שיהיו עניים או עשירים, אמר לו עניים, א"ל ר' ראובן בן איצטרובלי אלו יהודים אינם עניים אלא בשביל שהם מקיימים את המצוה ומשמרים את השבת, עושה אחד מהם מלאכה כל ימות השבת וכשמגיע ערב שבת הוא מוציא בשביל כבוד שבת, ויש מהם שאין בידו מה יוצא, ואם אתה מבטל שבת יהיו עשירים כמון, וכשאתה משלה אוכלסין עליהם מיד הם מורדים בך, אמר ליה יפה אמרת תבטל, שוב פעם אחת א"ל ראובן בן איצטרובלי אדוני המלך מי שיש לו אויבים מהו רוצה שיהיו מרוכים או מועטים, א"ל מועטים, א"ל אדוני המלך אלו היהודים אינם מועטים אלא בשביל שהם משמרים את הנדה, אחת מהם יושבת שבעה ימים, ארבעה עשר, וארבעים ושמונה, ואם אתה מבטל נדה מהם, והם משמשים ממוותיהם בין ביום ובלילה כשהן נדות, הם פרים ורבים כמותינו, א"ל יפה אמרת תבטל נירה זו, אמר לו כתוב אנרת להם ושלה לארץ ישראל, מיד צוה המלך לכתוב אנרת, ויצא ר' ראובן בן איצטרובלי ונכנסו גדולי מלכות אצל המלך ומצאו דברים כתובים, אמרו אצבע של יהודים נכנסה לכאן, אמרו לו חזור בך, אמר להם אין המלך חוזר בדבריו, אמרו לו כתוב באנרת כל מי שיוליכם יהרג, צוה המלך ועשה כן, שמע ר' ראובן ושלה לארץ ישראל שכך היה המעשה ועכשו אם יש בכס איש מלומד כנסים יבא וישול האנרת, נתנו עיניהם בר' שמעון בן יוחאי, אמר להם אין אני הולך לעצמי, נתן עיניו בר' אליעזר בר' יוסי, א"ל יוסי לר' שמעון בן יוחאי נתת עיניך בבבית עיני, א"ל ר' שמעון אלמלא היה א"ל ר' יוסי אם כן השבע לי שאין אתה כהלכה ואתה מחזירו לי, נשבע לו ר' שמעון בן יוחאי, הלכנו וישבו לספינה אחת וישב עמם תלמיד אחד ושמו מתיא בן חרש, התחיל והיה שואל אותה בהלכה, אמר להם מניין לדם השרץ שהוא טמא יותר מבשרו, א"ל ר' שמעון זה טמא וזה טמא, א"ל ר' שמעון דמו טמא מבשרו, עמד ר' מתיא בן חרש ונשקו על סיון, א"ל ר' שמעון ולי למה לא נשקתני, א"ל רבי לא נשקתי אלא עריכת שפתיו, באותה שעה נתן בו עיניו ר' שמעון, והיה מטרף למוט, ונוכר שכועה שנשבע לאביו ונתיישבה דעתו עליו, והיו המלחים עוברים בספינה, ודרך אחד מהם על צוארו של ר' אליעזר ויצאה אסכרה מסיון, באותה שעה תלה ר' שמעון עיניו לתורן של ספינה, וראה שירה אשמדאי שהיה יושב עליו, א"ל שמעון מה טיבך, אמר לו לעשות לכם נס, באותה שעה א"ל שמעון בן יוחאי רבש"ע להגר שפחתך זמנת חמשה מלאכים ולי שדה, א"ל ר' שמעון ואיזה נס תעשה, א"ל עכשיו אני הולך ואכנס בביתו של מלך, והיא צוחת ואומרת הביאו לי ר' שמעון בן יוחאי, הביאו לי ר' שמעון בן יוחאי, ואני יוצא ממנה, ואתה בא ולוחש באונה, א"ל ומה סימן יש כשאתה יוצא ממנה, א"ל באותה שעה היא שוברת כל כלי זכוכית שיש בכית המלך, א"ל לך ועשה כאשר דברת, הלך ונכנס בביתו של מלך, והיתה צוחת ואומרת הביאו לי ר' שמעון בן יוחאי, שלחו לארץ ישראל אחריו, אמרו להם הרי הוא לפניכם בספינה, באו מצאו בספינה והוליקוהו לפני המלך, א"ל המלך אתה הוא ר' שמעון בן יוחאי, א"ל הן, א"ל אתה יודע לרפאות את בתי, א"ל הן, א"ל ומה תעשה לה, א"ל ר' שמעון בן יוחאי אני לוחש לה באונה והיא מתרפאת, א"ל המלך ומה סימן יש לה, א"ל באותה שעה היא שוברת

כל כלי זכוכית שהן בכית המלך, ולחש לה ר' שמעון בן יוחאי אל אונה ונתרפאת ויצאה ושברה כל כלי זכוכית של מלך, א"ל המלך לר' שמעון בן יוחאי מה אתה מבקש שאתן לך, א"ל ר' שמעון בן יוחאי איני מבקש אלא האגרות שכתבת לבטל הגזירה, וכתוב בהן כל מי שיוליכס יהרג, אמר לו אם כן הוא הרוזן של מלך שכל מי שיעשה לו כן פורע בהריגה, א"ל אני פורע בהריגה, אמר לו אני מקבל עלי, מיד צוה המלך וקרע האגרות הראשונות וכתבו לו אחרות, והלכו לארץ ישראל ובטלו הגזירות, כן יבטל הקב"ה מעלינו כל גזירות קשות ורעות במהרה בימינו ובזמן קריב אמן אמן סלה:

ס ל י ק .

... וכתוב בהן כל מי שיוליכס יהרג, אמר לו אם כן הוא הרוזן של מלך שכל מי שיעשה לו כן פורע בהריגה, א"ל אני פורע בהריגה, אמר לו אני מקבל עלי, מיד צוה המלך וקרע האגרות הראשונות וכתבו לו אחרות, והלכו לארץ ישראל ובטלו הגזירות, כן יבטל הקב"ה מעלינו כל גזירות קשות ורעות במהרה בימינו ובזמן קריב אמן אמן סלה:

מדרש קהלת זוטא

על פי כתב יד

הנמצא באוצר הספרים בפארמא קוביץ 541.

וגו' ויעשם כצל (קהלת ו' י"ב), בא דוד ופירש ימיו כצל עובר (תהלים קמ"ד ד'), אם תאמר כצילו של דקל, או כצילו של כותל שיש בו ממש. (יב) אלא איזה צל, כצילו של עוף, שהוא עובר וצילו עובר, שמואל אמר כצילין של דבורים שאין בהם ממש. (יג) ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יהושע בן קרחה אומר אלו שבעה הבלים כנגד שבעת ימי בראשית, בראשית כתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א' א'), וכתיב בה כי (השמים) [שמים] כעשן נמלחו וגו' (ישעיה נ"א ו'), בשני כתיב יהי רקיע (בראשית שם ו'), וכתיב ביה ונמקו כל צבא השמים וגו' (ישעיה ל"ד ד'). (יד) בשלישי כתיב תרשא הארץ (בראשית שם י"א), וכתיב ביה וכל עשבם אוביש (ישעיה מ"ב ט"ו). ברביעי כתיב יהי מאורות (בראשית שם י"ד), וכתיב ביה והפרה הלכנה וכושה החמה (ישעיה כ"ד כ"ג). בחמישי כתיב ישרצו המים שרץ וגו' (בראשית שם כ'), וכתיב ביה אסף (את) עוף השמים ודגי הים (צפניה א' ג'). בששי כתיב תוצא הארץ נפש חיה (בראשית שם כ"ד), וכתיב ביה אסף אדם ובהמה (צפניה שם). בשביעי לא נברא בו שום דבר, וכתיב ביה מחלליה מות יומת (שמות ל"א י"ד). הלא אמרת במזיד, אבל בשונג יביא קרבן ומתכפר לו. (טו) כיון שראה דוד שמחלל שבת מביא קרבן ומתכפר לו, התחיל סודר עליה מזמור שיר ליום השבת. ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יהושע בן קרחה אומר אילו ז' הבלים שאמר כאן שלמה כזה ששופת שבע קדירות זו על גב זו, והבל שביעית אין בו ממש. (טז) ר' יהודה בר' סימון ותני לה בשם ר' יהושע בן לוי אלו שבעה הבלים שאמר קהלת, (יז) כנגד שבעה עולמות שאדם רואה, כיון שיצא ממעי אמו עד שנה הכל מחבקין אותו ומנשקין אותו, בן שנים ושלוש שנים בולש (כנסיין) [בוכין] כחזיר וכל מה שהוא מוצא נותן לתוך פיו, בן עשר מקפץ כנדי, בן עשרים משכר גרמיה, מהני גרמיה מחמי מתיא ליה אתתא, נשא אשה נותן עליו אוכף, נעשה חמור, [נעשה] בעל מום לתורה, ראה לו בנים, נעשה לו ככלב נצרך ככלבא בשביל מוונותיו ומזון בניו, ונעשה בעל מום למצות, הוקץ נעשה (בעל מום למצות) [כקוף]. הלא דאת אמר ברשעים, אבל בצדיקים והמלך דוד זקן (מ"א א' א'), אפילו (ברוד המלך) שהוא זקן מלך: [ג] מרד יתרון לאדם בכל עמלו. כנוהג שבועולס אדם לוקח לישראל בשר מן השוק מבשלו ואוכלו, ולאחר אכילה צריך לקנות אחר לאכול שנית:

אמר (יח) ר' שמואל בר נחמני בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שהיו בו דברים שהם מטין למינות, אמרו כך היה ראוי לומר שלמה שמה כחור בילדותך. משה רבינו

בילקף שם: (יג) אלא איזה צל כצילו של עוף שהוא עובר וצילו עובר. כן מובא גם בילקף, ובקה"ר הגי' ר' הונא בשם ר' אחא כהרין עופא דעבר וטוליה עבר עמיה: (יז) ר' שמואל בר נחמני בש"ר יהושע בן קרחה אומר כנגד ז' ימי בראשית. בילקף הגי' ר' יצחק תני לה בשם ר' ירמיה בן אלעזר. ובקה"ר מובא זה בש"ר יהודה בר סימון, ועיין ש"ש מזמור צ"ב אות ב', וגם שם אתא ר' יהודה בר סימון פתח וע"ש בהערה ה': (יד) בשלישי כתיב תרשא הארץ וכתיב ביה וכל עשבם אוביש, כן מובא גם בילקף אבל בקה"ר ובש"ש שם, בשלישי יקו המים וכתיב והחרים ה' את לשון ים מצרים (ישעיה י"א ט"ו): (טו) כיון שראה דוד שמחלל שבת כו', כן מובא גם בילקף, אבל בקה"ר גי' אחרת א"ר ברכיה כיון שראה אדם שבתו של שבת שהמביא קרבן מתכפר לו התחיל מושר עליה להקב"ה שבת ומזמור, א"ר לוי אדם הראשון אמרו, ועיין ב"ר סוף פ"ב: (טז) ר' יהודה בר סימון ותני לה בשם ריב"ל, בילקוט שם ר' יהודה בר סימון תני לה בשם ר' יהושע בן לוי, ובקה"ר גי' אחרת ר' שמואל בר רב יצחק כתני לה בשם ר' שמעון בן אלעזר: (יז) כנגד שבעה עולמות שאדם רואה. כאשר הוא לפנינו מובא גם בילקוט שם, אבל בקה"ר הלשון משונה, והרד"ל שם הביא איזה נוסחאות מהילקוט. אבל דברי הילקוט לקוחים כמדרש קהלת זומא שלפנינו, ועיין בתנחומא פקודי הגדפס מכבר סי' ג' אשר הוסיף המדפיס מונמטובא: (יח) א"ר שמואל בר נחמני בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת. בקה"ר פ"א הגי' א"ר שמואל בר יצחק, וכמדרש ביבלי פ"ה מובא זה בשם ר' יוחנן, וכמדרש ו"ר ריש פ"ה תנוסף

אמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו' (במדבר ט"ו ל"ט), ושלמה אמר והלך בדרכי לבן (קהלת י"א ט'). (יש) א"ר יהושע בן לוי כך היה ראוי לומר מה יתרון לאדם וגו' יכול אף בעמילה של תורה:

[ד] דור הולך ודור בא. (כ) א"ר יודן בשם ר' יהושע [בן לוי] אין לך כל יום ויום שלא נולדו בו ששים ריבוא, ומתים בו ששים ריבוא, מה טעם דור הולך ודור בא, ומניין שהדור ששים ריבוא, שנאמר עד תום כל (הדור) [הגוי] אנשי המלחמה היוצאים וגו' (יהושע ה' ו'). ר' ברכיה מיייתי לה מהבא אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה (דברים א' ל"ה), מכאן שהדור ששים ריבוא, הדור [כשם] שהוא הולך [בן הוא] בא, הולך חניר [בא חניר], הולך סומא, בא סומא, שלא יהו אומות העולם אומרים אחרים המית, ואחרים החיה, דכתיב ראו עתה כי אני אני הוא אני אמית ואחיה (דברים ל"ב ל"ט). (כא) א"ר אבא בר כהנא בנוהג שבעולם שוקע כבשני מה שמשקע ראשון הוא אחרון, אבל הקביה אינו כן, אלא דור שהוא הולך ראשון הוא [בא ראשון], מוליך אחרון מביא אחרון.

והארץ (כב) לעולם עומדת. אמר ריש לקיש כל מה שברא הקב"ה באדם בראן בארץ, אדם יש לו ראש, והארץ יש לה ראש, שנאמר וראש עפרות תכל (משלי ה' כ"ו), אדם יש לו עינים, והארץ יש לה עינים, שנאמר וכסה את עין הארץ (שמות י' ה'), אדם יש לו אונים, והארץ יש לה אונים, שנאמר שמעו שמים והאזינו ארץ (ישעיה א' ב'), אדם אוכל, והארץ כמו כן אוכלת, שנאמר ארץ אוכלת יושביה (במדבר י"ג ל"ב), אדם יש לו ידים, והארץ כמו כן, שנאמר (הנה הארץ) [והארץ הנה] רחבת ירים (בראשית ל"ד כ"א), אדם שותה, והארץ כמו כן שוחה שנאמר למטר השמים תשתה מים (דברים י"א י"א), אדם מתגעש והארץ כך, שנאמר (ותתגעש) [ותגעש] ותרעש הארץ (תהלים י"ח ה'), אדם משתכר, והארץ נודעו כשיכור, [שנאמר גוע תנוע הארץ כשכור (ישעיה כ"ד כ')], אדם מקיא והארץ מקיאה, שנאמר ותקיא הארץ את יושביה (ויקרא י"ח כ"ה), אדם יש לו טבור, והארץ כן שנאמר (יושבת) [יושבת] על טבור הארץ (יהוה א"ל י"ב), אדם יש לו ירכים והארץ כמו כן, שנאמר (וקצצתים) [וקצצתם] מירכתי (הארץ) [ארץ] (ירמיה ל"א ח') אדם יש לו רגלים, והארץ כמו כן, שנאמר והארץ לעולם עומדת (קהלת א' ד'). מעמדת (כג) רבי אומר תפקידה, ר' אחא אומר מוונתיה:

[ה] וזרח השמש ובא השמש. (כד) א"ר אבא בר כהנא [וכן] אין אנו יודעין, משורח השמש בא השמש, אלא עד שלא השקיע שמשו של צדיק זה,

הסדר מה שהוא בקה"ר בשם ר' שמואל בר יצחק הוא בוי"ר בש"ר בנימין בר לוי, ומה שהוא בקה"ר בשם ר' בנימין הוא בוי"ר בש"ר שמואל בר נחמני, והמאמר נשנה גם בפסוקתא דר"ב פסקא העומר וע"ש בהערות שלי: (יש) א"ר יהושע בן לוי. בקה"ר הוא בשם ר' בנימין ופה המאמר קמוע: (כ) א"ר יודן בשם ר' יהושע בן לוי. מובא בילקי' סוף רמז תתקס"ז. ובקה"ר הגוי ר' יודן בשם ר' לוי, גם הוא בסדר אחר, ובאמצע מובא שם מאמר מר' ברכיה ור' יעקב בר אבונא ור' חייה בר אבא בש"ר לוי בר סיסמ, ומה שלפנינו בקהלת זושא ר' ברכיה מיייתי לה מהבא כו' וכן מובא גם בילקי', ליתא שם, ומה שלפנינו מובא סתמי הדור כשם שהוא הולך, מובא שם בש"ר לוי ור' יעקב גבולאי בש"ר חנינא: (כא) א"ר אבא בר כהנא בנוהג שבעולם. בילקי' בשעות א"ר הונא בר כהנא וצ"ל ר' אבא בר כהנא, ובמדרש קה"ר מובא מאמר זה בש"ר ברכיה: (כב) והארץ לעולם עומדת אמר ריש לקיש. וכן מובא בילקי', ובקה"ר הגוי א"ר ברכיה בשם ר' שמעון בן לקיש ובקצת שניונים ממה שהוא לפנינו: (כג) רבי אומר תפקידה, ר' אחא אומר מוונתיה. בילקי' חסרים המלות "רבי אומר", ובקה"ר הגוי מה היא עומדת מעמדת, ר' אחא ורבנן, ר' אחא אמר תפקודיה, רבנן אמרו מוונתיה: (כד) א"ר אבא בר כהנא. מובא בילקי' התחלת המאמר ונרשם בגליון "כתיב ביהושע" ומונחה ברמז כ"ו ושם מצוין ב"ר פל"ה. יש לתקן פניה [אות ב'], ובמדרש קה"ר איתא

זרה שמש של צדיק אחר, יום שמת ר' עקיבא נולד רבינו הקדוש, וקראו עליו זורה השמש ובא השמש. (כה) יום שמת ר' (אחא) [אדא] בר אהבה, נולד רב המנונא, וקראו עליו זורה השמש ובא השמש. (כו) [יום שמת רב המנונא נולד ר' אבין, וקראו עליו זורה השמש ובא השמש. (כז) יום שמת ר' אבין נולד אבא הושעיא איש טריא, וקראו עליו זורה השמש ובא השמש. (כח) יום שמת (רב) [אבא] הושעיא נולד רב הושעיא בריה, וקראו עליו ובא השמש. עד שלא הניע שמשה של שרה הוריה שמשה של רבקה, שנאמר ויביאה [יצחק] האהלה שרה וגו' (בראשית כ"ד ס"ו). עד שלא השקיע שמשו של משה הוריה שמשו של הושע. עד שלא שקעה שמשו של יהושע (כט) זרחה שמשו של עתניאל. עד שלא שקעה שמשו של עתניאל זרחה שמשו של עלי. עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל, שנאמר ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' וגו' (ש"א ג' ג'):

ואל (ל) מקומו שואף זורה הוא שם. כיצד נלגל חמה הולך ברקיע, כקלע של ספינה. אמר ר' שמואל בר נחמני יכול נלגל חמה [לזרוח] לעלות ולשקוע בשעתו, אלא הקב"ה דוחק עליו ואומר בשעה פלונית תהא במקום פלוני, מה טעם שואף, דוחק ליה. (לא) אמר ר' ברכיה באילפא, א"ר אילא בר אילפא שלש מאות וששים וחמשה חבלים יש בה כמנין ימות החמה, כל אחד ואחד יש לו שם בפני עצמו ואדם הראשון קרא שם לכולן. א"ר אלכסנדרו שמנה מלאכים יש לו ארבע מלפניו וארבע מלאחריו, מלפניו כרי שלא ישרוף את העולם, ומלאחריו כרי שלא [יקפוץ] [יצטנין]. והיכן נלגל חמה ולבנה נתונים, (לב) ר' אלעזר ברי ירמיה אומר ברקיע השני, שנאמר ויתן ה' אלהים אותם ברקיע השמים (בראשית א' י"ז):

תני (לג) שלשה קולות יוצאין מסוף העולם ועד סופו, ואלו הן היום והגשמים

ר' ברכיה בש"ר אבא בר כהנא, ונשנה גם במדרש שמואל פ"ח סתמי בלי שם האומר: (סא) יום שמת ר' אדא בר אהבה. במדרש שמואל נאמר לפני זה יום שמת רבינו הקדוש נולד רב אדא בר אהבה, ויום שמת רב אדא בר אהבה נולד רב המנונא: (סב) יום שמת רב המנונא. הוספתי כמו שהוא במדרש שמואל וגם בקה"ר, ובב"ר שם חסר, "נולד רב המנונא, יום שמת רב המנונא" שנשמט ע"י שגגת המדפיס, ובקה"ר הגי' נולד רב המנונא בריה, ולפי"ז רב המנונא היה בנו של רב אדא בר אהבה, וכן הביא בעל סדה"ד בערך ר' המנונא בריה דרב אדא בר אהבה, והעיר שם אבל בב"ר יום שמת רב המנונא נולד ר' אבין ואינו מזכיר תיבת "בריה". ויש לתקן בדבריו "אבל במדרש שמואל" במקום "אבל בב"ר" כי במדרש ב"ר נשמטו המלות יום שמת רב המנונא: (סג) יום שמת ר' אבין נולד אבא הושעיא איש טריא. בב"ר הגי' יום שמת ר' אבון נולד ר' אבון בריה, יום שמת ר' אבון נולד אבא הושעיא, ויש לתקן וכצ"ל יום שמת ר' אבון נולד אבא הושעיא איש טריא: (סד) יום שמת אבא הושעיא נולד רב הושעיא בריה. זה חסר בקה"ר, וכ"ה בב"ר ובמדרש שמואל רק בב"ר ליתא למלת "בריה" וראיתי ביוחסין השלם דף ק"ח הביא וד"ל אבא הושעיא איש טריא בק"מ [צ"ל ב"ק] בסוף ירושלמי [ח"י א] שהיה כוכב ולבושיו שצמר אחר שלא יאמר שהוא גזל, וגם מצא אברה חזור לגוי מפני קדוש השם שהיה חסיד [הוא בירושלמי ב"מ פ"ב ה"ד דף ח' ע"ג] ויום שמת נולד ר' יהושע בנו לקיום זורה השמש ובא השמש במדרש שמואל ע"ב. כוון למדרש שמואל פ"ח אבל במקום נולד ר' יהושע הגי' לפנינו נולד ר' הושעיא בנו וכ"ה גם בב"ר פניה. וכן ביוחסין אות י' הביא ר' יהושע בריה דאבא הושעיא איש טריא, ובינם שמת אביו נולד לקיום מה שנאמר זורה השמש ובא השמש: (סז) זרחה שמשו של עתניאל. המ"כ כתב בב"ר שם הוא יעבץ שהיה שופט הדור, ורביץ תורה בישראל, ועיין בפני מהר"דו בב"ר שם, וראיתי בקה"ר כתוב בפירוש הזרחה שמשו של עתניאל והוא יעבץ: (ל) ואל מקומו שואף כיצד נלגל חמה. מובא בילקי וחסר הציון והוא במדרש קהלת זוטא שלפנינו ואין זכר מזה בקה"ר: (לז) א"ר ברכיה באילפא א"ר אילא בר אילפא. המאמר משובש ובילקוט הביא ר' ברכיה אמר כאלפא דבר נישא. ובדפוסים אחרים כאלפא דברים לביטא, וכלם בטעות. ומצאתי בשו"ט מזכיר י"ש אות י"א לימשא שם אוחל בהם א"ר שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן כקלע של ספינה השמש מהלך, ר' ברכיה אמר כספינה שהיא באה מאכרמוניא, והוא מחוז Karmania עיין שם הערה ע', בילקי תהלים רמז תרע"ג הגי' שהיא באה מברטניא. והכוונה בריטאניעו, לכן אין ספק שגם בילקי קהלת היה כתוב כאלפא דבריו מניא ונתהפכו האותיות ונפרדו ונעשית דבר נישא: (לח) ר' אלעזר ברי ירמיה. בילקוט הגי' ר' ירמיה בן אלעזר, וגם בעל סדר הדורות הביא את ר' ירמיה בן אלעזר ואמר שנים היו אחד תנא ואחד אמורא, וכן הכאתי במבוא התנחומא ר' ירמיה ברי אלעזר: (לט) תני שלשה קולות

והנשמה כשיצאה מן הגוף. היום [מניין], (לד) א"ר יהודה בר אלעאי מה את סבור שהיום הזה שף ברקיע ואינו אלא נוסר ברקיע, כמסר הזה שהוא נוסר בעץ. והנשמים מניין, א"ר לוי כתיב תהום אל תהום קורא ונוי (תהלים מ"ב ח). (לח) המים העליונים [אומרים אנו] זכרים, והתחתונים [אומרים אנו] נקיבות. בשעה שהם יורדין אומרים אלו לאלו (אני) [אתם] מבריותיו של הקב"ה, ואנו משלוהו, קבלו אותנו בסבר פנים יפות, היצר תפתח ארץ (ישעיה מ"ה ח). ננקיבה זו שפוחתת לזכר. ויפרו ישע (שם שם), שבו פרין ורביץ ומביאין ישע לעולם. וצדקה תצמיח יחד (שם שם), (לו) זו ירדת גשמים. אני ה' בראתיו (שם שם). לישובו ולתיקונו של עולם: (לו) הנשמה בשעה שהיא יוצאת מן הגוף מניין, (לח) בר קפרא אמר עשה [הקב"ה] את שאינו רואה רואה, ואת שאינו מדבר מדבר, ואת שאינו שומע שומע. את שאינו רואה רואה, ואת שאינו מדבר מדבר, ואת שאינו שומע שומע. ואת שאינו מדבר מדבר, ואת שאינו שומע שומע, (במדרב כ"ב כ"ה) ואת שאינו שומע שומע, שנאמר (והאבן) [הנה האבן] הזאת תחיה (לנו) [בנו] לעדה [כי היא שמעה וגו'] (יהושע כ"ד כ"ו). (לט) והיכן נגלגל חמה ולבנה שוקעין, (מ) ר' יהודה (ור' אלעזר) [בר אלעאי] ורבנן, חד אמר מאחורי כיפה ולמעלה, וחד אמר מאחורי כיפה ולמטה. (מא) א"ר יונתן בן גוריון נראין דברי ר' יהודה בר' אלעזר [אלעאי] דאמר מאחורי כיפה ולמעלה, בימות החמה שכל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין, ומילהוין דרבנן דאינון אמרין מאחורי כיפה ולמטה, בימות הגשמים, שכל העולם צונן ומעיינות רותחין. (מב) א"ר שמעון בן יוחי אין אנו יודעין אם באויר הן פורחין, אם (שואפין) [שפיין] הם ברקיע, (מג) אין בריה יכולה לעמוד עליהן: (מד) א"ר יודה בר נחמן הרוח בשעה שהוא יוצא [לעולם הוא מבקש להחריב את העולם, והקב"ה] (מה) משברו בהרים ומרשלו בגבעות, ואומר הן דעתך שלא תויק לבריותי, מאי טעמא דכתיב כי רוח מלפני יעטוף (ישעיה נ"ז ט"ז), מהו יעטוף, משלהי ליה, כמה דאת אמר בהתעטף עלי נפשי (יונה ב' ח'), וכל כך למה, משום דכתיב וגשמות אני עשיתי (שם שם),

יוצאין מסוף העולם ועד סופו. התחלת המאמר נשנה בכ"ר פ"ו אות ד', ומובא בילקי תהלים רמז תשנ"ג וחסר העיון "בכ"ר". וכן נשנה במדרש שמ"ד פ"ה אות ט'. והמאמר שלפנינו נובע מן מדרש שמואל פ"ט אות ג' ואת ד', וגם המאמר מבר קפרא מובא שם במדרש שמואל והובא בכאן על שם שמונה את היום, ופי' היום היינו נלגל חמה, והילקוט בקהלת שם השמיים כל המאמר הזה והתחיל במאמר והיכן חמה ולבנה שוקעין: (לז) א"ר יהודה בר אלעאי. בכ"ר חסרים המלות "בר אלעאי", ונמצא לנכון במדרש שמואל ובשמ"ד ובילקי תהלים שם. ועיין במדרש שמואל בהערות שלי: (לח) המים העליונים זכרים. זה ליאת במדרש שמואל שם, רק הוא במדרש כ"ר פ"ג אות י"ג, והוספתי המאמר הזה במדרש שו"ט מוזכר מ"ב אות ה' עפ"י איות כתיב יד מן מדרש תהלים ע"ש: (לו) זו ירדת גשמים. במדרש שו"ט שם תפתח ארץ זו ירדת גשמים, והסיום על וצדקה תצמיח יחד חסר שם, ונמצא לנכון בכ"ר שם: (לז) הנשמה מניין. פה חסר הסיום כמו שהוא לנכון בכ"ר ובמדרש שמואל, רבי שמואל אחוא דרבי פנחס בר חמא הוה בסכני וסלקין חבריה מבקרא יתיה, אתה מילה וגחכון, אמר קליה דנפשיה דאחוי דההוא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין ואתון יתבין הכא ולא ידעין: (לח) בר קפרא אמר. הובא ג"כ במדרש שמואל שם: (לט) והיכן נלגל חמה ולבנה שוקעין. עיין לעיל הערה ל"ג כי הילקוט בקהלת רמז תקנ"ז השמיים מאמר שלם והחל במאמר הזה: (מ) ר' יהודה ור' אלעזר. תקנתו בר אלעאי כמו שמוכא לנכון בילקוט שם. וכן במאמר שלאחורין נראין דברי יהודה בר אלעזר תקנתו ג"כ בר אלעאי: (מא) א"ר יונתן בן גוריון. בילקי הגי' א"ר יוחנן: (מב) א"ר שמעון בן יוחאי. מובא ג"כ בילקי שם: (מג) אין בריה יכולה לעמוד עליהן. בילקוט הגי' דבר קשה עד מאד אי אפשר לבריה לעמוד עליהן: (מד) א"ר יודה בר נחמן. נשנה בכ"ר פס"ד אות ד', ושם הגי' אמר רבי הונא, וכן נשנה בו"ר פס"ו אות א', ובקה"ר בפי' הולך אל דרום, ובקה"ר הגי' א"ר יהושע בן חנניה, ובו"ר ר' יהושע ברבי חנינא, ומקור המאמר הוא בירושלמי ברכות פ"ט (דף י"ג טוף ע"ג), וגם שם הגי' ר' יהושע בן חנניה: (מה) משברו בהרים ומרשלו בגבעות. וכ"ה בו"ר, אבל בכ"ר מרשלו בהרים ומשברו בגבעות, ובקה"ר מהשלו בהרים, צ"ל מרשלו בהרים, ובוירושלמי משברו בהרים ומכשלו בגבעות, צ"ל ומרשלו:

בשביל נשמות שעשיתי: (מו) א"ר יהודה בן לוי בשלשה מקומות יצא הרוח שלא במשקל, וביקש להחריב את כל העולם כולו, (מו) ואלו הן: אחד בימי יונה, ואחד בימי אליהו, ואחד בימי איוב:

[ז] בל (מח) הנחלים הולכים אל הים. [זה הלב], כל התורה כולה אינה נכנסת אלא ללב: והים איננו מלא (שם). אף הלב אינו מתמלא בו, וכן הנפש לא תמלא, תאמר בשאדם מוציא חכמה מלבו, שוב אינה חוזרת עליו, (מט) ת"ל שם הם שבים ללכת, (נ) ד"א כל הנחלים, כל החכמה אינה נכנסת אלא ללב, והים איננו מלא, אף הלב אינו מתמלא, וגם הנפש לא תמלא תאמר משמוסר תלמדו לאחד שוב אינו חוזר עליו, ת"ל אל מקום שהנחלים הולכים וגו'. כך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דברים ו' ו'). מטרונתא שאלה את ר' יוסי הלפתא מהו הדין שנאמר יהיב חכמתא לחכימין (דניאל ב' כ"א), טיפשין צריך למימר קרא, אמר לה בתי אם יבואו שני בני אדם אחד עני ואחד עשיר ורוצין להלוות, לאיזה מהם אתה רוצה להלוות, לעני או לעשיר, אמרה לו לעשיר, אמר לה למה אמרה לו אם מאכד העשיר יכול לפרוע לי, אבל אם מאכד העני מאין יפיע לי, אמר לה ישמעו אונדך מה שפיך תומר, כך אם נתן הקביה חכמה לטיפשין והיו יושבין והגנין בה בכתי כסאות וככתי מרחצאות, אלא נתן חכמה לחכמים שיהיו הגנין בה בכתי כנסיות וככתי מדרשות: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים, כל המתים אינם הולכים אלא לשאול, והים איננו מלא ושאלו אינו מתמלא, שנאמר שאול ואבדון לא תשבענה וגו' (משלי כ"ז כ'). אל מקום שהנחלים הולכים, מקום שהנפשות מתקבצות בעולם הזה, ומשם הן עתידין לומר שירה לעולם הבא, שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק (ישעיה כ"ד ט"ז): (נא) ד"א כל הנחלים הולכין אל הים, כל ישראל נכנסין לירושלים, והים איננו מלא, וירושלים אינו מתמלא, (נב) דתנן, עימדין צפופין ומשתהוים ורוחים, כמה הן ביניהם, (נג) א"ר שמואל, בר נחמני ארבע אמות ריוח בין כל אחד ואחד [ואמה] לכל צד, כדי שלא יהא אדם שומע תפלת חברו בירושלים, אל מקום שהנחלים הולכים, מקום שישראל מתכנסין בעולם הזה, כך הן מתכנסין לעתיד לבא שנאמר, והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים (ישעיה כ"ז י"ג): (נד) ד"א כל הנחלים הולכין אל הים, הממון אינו עולה אלא למלכות, והים איננו מלא, והמלכות איננו מתמלא, כדכתיב עיני אדם לא תשבענה, והיה סחרה ואתננה קודש וגו' (שם כ"ג י"ח). אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת, (נה) מיד חוזר ונתן להם בריבית:

(נו) א"ר יהודה בן לוי בשלשה מקומות, בב"ר ובז"ר ובקה"ר אמר רבי הונא, ובירושלמי ר' הונא, הוא כמו ר' הונא: (נז) ואלו הן, אחד בימי יונה כו'. עיין במקומות הנ"ל ושם מובא ראיות מהכתובים: (נח) כל הנחלים, מובא בולקוט ד"ה ד"א כל הנחלים והוא לקוח מן מדרש קהלת זוטא שלפנינו, ונשנה ג"כ בקה"ר בפסוק הזה את ד' ואת ה' אבל באיזה שניונים: (נח) ת"ל שם הם שבים, הוספתי כי נשמט בשגגת המעתיק מן ת"ל עד ת"ל: (ס) ד"א כל הנחלים כל המתים, הילקוט הביא כמו שהוא לפנינו, ובקה"ר הוא בקצת שניונים: (נא) ד"א כל הנחלים כל ישראל, מובא ג"כ בולקוט שם כמו שהוא לפנינו, ובקה"ר הוא בשניונים: (נב) דתנן, אבות פ"ה, יומא דף כ"א: (נב) א"ר שמואל בר נחמני, בקה"ר ר' שמואל בר חובב בשם ר' אחא: (נד) ד"א כל הנחלים הממון אינו עולה, הוא ג"כ בקה"ר כמו לפנינו, ובקה"ר הוא בסגנון אחר: (נז) מיד חזרה ונתן להם ברבית, בולקוט הגי' שהם מחזירין אותו לעתיד לבא, דכתיב והיה סחרה ואתננה קדש לה':

ב.

[ב] לשחוק אמרתי מהולל. (א) איר אבא בר כהנא מה מעורבב השחוק שאומות העולם משחקין בכתי (טרטסיאות) [מיאטריאות ובתי קרקסיאות] שלהם. ולשמחה מה זו עושה, מה טיבן של תלמידי חכמים [להיות] נכנס לשם. (ב) ד"א לשחוק אמרתי מהולל, מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אלישבע בת עמינדב] אלישבע בת עמינדב ראתה ארבע שמחות [ביום] אחר, [ראתה] יבמה סלך, בעלה כהן גדול, איזה נשיא, [בנה משוח מלחמה] [שני בניה סנני כהונה], כיון שנכנסו בניה ויצאו שרופים, נהפכה שמחתה לאבל, ההיד אחרי מות שני בני אהרן (ויקרא ט"ז א):

[ג] תרתי (ג) כלבי. אמר שלמה תרתי כלבי למשוך ביון, למשוך בינה של תורה, (ד) [עד שאדע אי זה טוב אמר הואיל וימיו של אדם קיץ הם ומספר הם, מה יעשה יעסוק בדברי תורה], והיא חידך דכתיב עץ היים היא למחזיקים בה (משלי ג' י"ח):

[ד] הגדלתי (ה) מעשי. ממעשה אבותי, שנאמר ויעש (שלמה) כסא שן וגוי [לא] נעשה כן לכל ממלכות] (מ"א י' י"ח כ'): בניתי לי בתים. שנאמר אשר בנה שלמה [את שני הבתים את] בית ה' ואת בית המלך (מ"א ט' י'): נטעתי לי כרמים. שנאמר כרם היה לשלמה (שה"ש ח' י"א):

[ה] עשיתי (ו) לי גנות ופרדסים. כמשמעו: ונטעתי בהם עץ כל פרי, אפילו פלפלין, איר אבא בר כהנא ברוחות היה משתמש (ז) והיה (השלחן לה צדק) [שולחן להנדיקין והיו מביאין מים ומשקין בו ועושין פירות, (ח) א"ל ר' ינאי אם תאמר כן נמצאת מיינעו, אלא שלמה בהכמתו עמד על משתיתה של ארץ ישראל, ועמד ורואה (ט) איזה תל פונה לשם, והיה נוטע בהן (י) ועושה פירות: [ו] עשיתי לי ברכות מים. (יא) (פנסקין) [פוסקינים]:

[ז] קניתי עבדים ושפחות. [שנאמר כל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים (נחמיה ד' ס'): ובני בית היה לי] שנאמר וכלכלו הנצבים האלה וגוי (מ"א ה' ז') (יב) אמר ר' חייא בר אבא מעולם לא פסק מעל שלחנו של שלמה

(ח) א"ר אבא בר כהנא מה מעורבב השחוק. נשנה גם בקה"ר פ"ב ב' פסוק לשחוק, וכן נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא אחרי מות (קס"ח ע"ב וק"ע ע"א), וכן בתנחומא אחרי אות ב', ומובא בילקוט קהלת רמז התקס"ז בשם התנחומא, ובו"ר חסר מאמר שלם: (ג) ד"א לשחוק, הוספתי כמו שהוא לנכון במקומות הגיל ושם הוא במאמר שלאחריו: (ג) תרתי כלבי. מובא בילקוט, והוא מקהלת זוטא, והציון פסיקתא מוסב על מעשה באדם אחר במאמר שלפניו, והוא בפסיקתא דר"כ אחרי (דף קס"ט ע"ב) ואף שנמצא גם בקה"ר בסוף פ' לשחוק, רק שם הוא כסגנון אחר והילקוט הביא כמו שהוא בפסיקתא: (ד) עד שאדע, הוספתי כמו שהוא לנכון בילקו', והשמיט המעתיק מן תורה עד תורה, ובקה"ר נוסחא אחרת: (ה) הגדלתי. מובא בילקוט שם: (ו) עשיתי לי גנות. מובא בילקוט שם: (ז) והיה שולחן להנדיקין. כן תקנתי ובמעות נפרדה המלה ונעשית "לה צדקי" וצ"ל להנדיקין והוא תודו (אינדוען), ובילקוט קהלת שם הגוי לאפריקוי וזה תיקן אחר המגוהים כי גם לפני הילקוט היה כתוב להנדיקין וכ"ה בקה"ר: (ח) א"ל ר' ינאי. וכ"ה בילקוט אבל במדרש קה"ר א"ל ר' ינאי בריה דר' שמעון: (ט) איזה תל פונה לשם. וכן בילקוט וראה איזה תל מפנה, ובקה"ר וראה איזה משתיתה מופנה לשם: (י) ועושה פירות. בילקוט סיים עוד למה מציון מכלל יופי מציון שנחכללה כל העולם למה נקרא אבן שתייה שבמנה הושחת העולם והסיום הזה הוא מנמרא וימא נ"ד ע"ב. ועיין וו"ר פ"כ אות ד', ופסיקתא דר"כ אחרי ויע"ש הערה ע"א: (יב) פנסקין. תקנתי פוסקינים כמו שהוא בקה"ר, והילקוט הביא פוסקינות צ"ל פוסקינים, והמוספי הביא המלה בשם קה"ר וכתב פי' בל"ר ברכות מים ובפרט אם דגים שם בשופע: (יג) א"ר חייא בר אבא.

(יג) לא זורד בימות החמה ולא קישואין בימות הנשמים: (ונם) [נס] מקנה בקך וצאן ונז'. ויהי לשלמה לחם ונז'. [וברבורים אבוסים] (מלכים א' ה' ב' ל"ג) (יד) מאי ברבורים אבוסים, רבנן אמרי מן ברבריא, ר' ברכיה בשם ר' יהודה אומר עוף גדול נאה ומשובח היה מעלה על שלהן של שלמה בכל יום ויום, ומהיכן היה מברבריא:

[ח] כנסתי (טו) לי [נס] כסף וזהב. שנאמר ויהן (שלמה) [המלך] את הכסף בירושלים כאבנים (מ"א י' כ"ז), ולא היו נגנבות, (טז) א"ר יוסי בר חנינא אבני עשר ושמונה אמות היו. (יז) תני ר' שמעון בן יוחי אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו, שנאמר אין כסף (ונחושת) [לא] נחשכ בימי שלמה למאומה (מ"א י' כ"א): וסגלת מלכים. (יח) [דכתיב] כל מלכי ארץ מבקשין [את פני שלמה] לשמוע [את] חכמתו (של שלמה) (ד"ה ב' ט' כ"ג): (יט) והמדינות, זו מלכת שבא שבאתה לשמוע חכמתו של שלמה: (כ) עשיתי לי שרים ושרות, זמרון וזמריין: ותענוגות בני אדם. דימוסיאות (של בני אדם) ומרחצאות: שרה ושרות, (כא) היון יומי פקדין מחממין אותן. (כב) א"ר חמא בר חנינא וכי לא בא הכתוב אלא להודיענו חכמתו של שלמה ועושרו, דא אינו מדבר אלא על דברי תורה: הגדלתי מעשי. הלוחות, שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה. (שמות ל"ב ט"ז): בניתי לי בתים, בתי כניסיות ובתי מדרשות: נטעתי לי כרמים. (כג) כי הא דתנן מדרש

בילקוט ובקה"ר רב חמא בר חנינא: (יג) לא זורד בימות החמה. כ"ה גם בקה"ר, ובילקוט בטעות לא מרור, ובב"ר פ"א אות ה' א"ר חמא בר חנינא שהיו מביאין לו חרדין בימות החמה וקישואין בימות הנשמים, וע"ש בחדושי הרד"ל אבל ברור שצ"ל זורד במקום תרדין: (יד) מאי ברבורים אבוסים רבנן אמרי מן ברבריא. מובא בילקו' קהלת רמז תתקס"ח והוא מן קהלת זוטא. וכן נשנה גם בקה"ר ובפסיקתא פסקא את קרבני (נ"ח ע"ב) וע"ש הערה ל"ז ואין להכפיל הדברים: (טו) כנסתי לי גם כסף וזהב. הוא מן קהלת זוטא, ובקה"ר הלשון משונה ע"ש, ומובא גם בילקו' מלכים רמז קצ"ה בשם מדרש קהלת וכוונתו לקהלת זוטא. וזה הכוונה שכתוב שם בגליון, בתיב למטה מרמזו קל"ה צ"ל ברמז קצ"ח: (טז) א"ר יוסי בר חנינא אבני עשר ושמונה אמות היו. בילקו' קהלת ר' יוסי בר חנינא אבני שמונה אמות ושש אמות היו. וילקוט מלכים שם של חמש ושל עשר אמות היו, ובמדרש קה"ר ולא היו נגנבות אלא היו גדולות אבני ח' אמות ואבני י' אמות, ושם האומר ליתא, ולדעתו הגי' של עשר ושל שמונה היא הגי' האמתית ובילקו' קהלת במקום י' אמות חשב מרדפיס אחד שהיא אות ו' והציג שש, ובילקוט מלכים במקום שהיה כתוב ח' אמות הציג חמש כי חשב על אות ח' שהיא ה'. וכן נמצא המאמר בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ה (דף כ"י ע"ג) ולא היו נגנבות א"ר יוסי בן חנינא אבני עשר אמות ושמונה אמות. וכן נשנה המאמר בפסיקתא דר"כ אחרי (קס"ט ע"א) וגם שם איתא של עשר אמות ושל שמונה אמות היו: (יז) תני רשב"י אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו. בילקוט קהלת אפילו משקולות הלח, אבל בילקו' מלכים ליתא למלת הלח, ובקה"ר ג"י אחרת תנא אפילו משקולות שהיו בימי שלמה של זהב היו והיו משתמשים בכל משקולות של זהב קנטרין, וכל משקל ומשקל גדול וקטן של זהב היו, ובירושלמי ופסיקתא דר"כ שם הגי' כמו לפנינו בקהלת זוטא: (יח) דכתיב כל מלכי ארץ מבקשין לשמוע את חכמתו, כן תנתי והוא פסוק ברה"ט מ' ג'. אבל במ"א י' כ"ד כתוב וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו, וגם הילקוט הביא בטעות וכל מלכי הארץ מבקשין לשמוע חכמת שלמה: (יט) והמדינות, זו מלכת שבא שבאת לשמוע חכמתו של שלמה. כ"ה גם בילקו' קהלת, אבל בקה"ר הלשון ברחבה. והמדינות זו מלכת שבא שהיתה מדינת עמו בחכמתה ובשאלותיה ולא יכלה לצעוה, שני ותבא (איון) לנסותו בחירות (מ"א י' א') (ויתן לה המלך את כל שאלתה אשר שאלה) [והמלך שלמה נתן למלכות שבא את כל הפצה אשר שאלה] (שם שם י"ג רבא ט' י"ב): (כ) עשיתי לי שרים ושרות. מובא בילקו' שם. וכ"ה בקה"ר, ונשנה בישור השירים רבה פסוק הנה מטתו בסגנון אחר במקום דימוסיאות ומרחצאות נאמר שם פרובטיא: (כא) היון יומי פקדין מחממין אותן. ובילקוט מובא תוון יתהון פירוש שידין היו מרוממין אותן, ואין ספק שהיה גם לפני הילקוט כמו לפנינו, ומן היון תיקן תוון יתהון, ובמקום פקדין היה לפניו פ"י שידין ובמקום מחממין אותן היה לפניו מרוממין אותן, וקשה למצוא פתרונו, ובקה"ר ובש"ש רבה הגי' דהוון אויין בהון, ופי' אויין מחממין בהם ואולי צ"ל לפנינו הוון השידון מחממין אותן: (כב) א"ר חמא בר חנינא. וכ"ה בילקוט, אבל בקה"ר ר' חייא בר נחמיה: (כג) כי הא דתנן מדרש עזריה ר"א בן עזריה. וירושלמי ברכות פ"ד ה"א (דף ז' ע"ד) תמן תנינן זה מדרש דרש ר"א בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה וכי כרם היה שם, אלא אילו תלמידי חכמים שהיו עשוין שורות

דרש ר' אלעזר [בן עזריה] בכרם ביבנה, וכי כרם היה שם, אלא שורות של תלמידי חכמים שהם יושבים בכרם: עשיתי לי ננות ופרדסים. (כד) אלו משניות גדולות כגון משנת ר"ע, משנת ר' הושעיא, ומשנת ר' חייא, ומשנת בר קפרא: נשעתי בהם עץ כל פרי. (כה) זה תלמוד בבלי שבלול בהם: עשיתי לי ברכות מים. (כו) א"ר חנינא אלו הדרשנים: להשקות מהן יער צומח עצים. (כז) אלו עמי המדינות שבאים ושומעין. (כח) ר' חייא אמר בריכות מים, אלו סופרים ומשנים: להשקות מהן יער צומח עצים. אלו שבאין ולומדין: קניתי עבדים ושפחות, אלו בתי דינין שבחוצה לארץ: ובני בית היה לי. (כט) תני ר' חייא זה רזה הקדש: וגם מקנה. אלו הקרבנות, שנאמר להקריב אשה לה' (ויקרא כ"ג ל"ז): כנסתי לי גם כסף וזהב. אלו דברי תורה, שנאמר הנחמדים מזהב ומפז (תהלים י"ט י"א): וסגלת מלכים, אלו מלמדי תורה, שנאמר בי מלכים ימלוכו (משלי ח' ט"ז): והמדינות, אלו תלמידי חכמים שמדיינין על ההלכות: (ל) עשיתי לי שרים ושרות, אלו משוררים זכרים, ומשוררין נקיבות: (לא) ותענוגות בני האדם, זו ענוגה של ישראל: שדה ושדות. (לב) אלו דיינים זכרים ודיינין נקיבות. (לג) ר' אחא פתר קריא בכניסתן לארץ ישראל: הגדלתי מעשי. וכי חבוא אל ארץ [כנען] [מושבותיכם] [במדבר ט"ז ב']: [בניתי לי בתים], דכתיב ובתים מלאים כל טוב (דברים ו' י"א): ונשעתי לי בהם עץ כל פרי, שנאמר ונשעתם כל עץ מאכל (ויקרא י"ט כ"ג):

אין (לד) זכרון לראשונים (קהלת א' י"א). זה דור אנוש דוד המבול: וגם לאחרונים, אלו סדומיים ומצריים, וטוב משניהם, זה אלף דור שעלו במחשבה להבראות, כמה נימחו מהם, (לה) ר' (חנינא) [הונא בשם ר"א] בנו של ר' יוסי הגלילי אומר תשע

שרות בכרם: (כד) אלו משניות גדולות כגון משנת ר"ע, ר' הושעיא, ר' חייא, בר קפרא. בקה"ר אינו מונה משנת ר"ע, וכן בילקוט קהלת ליתא, אולם בקה"ר פ"ב פ' ובטלו הטוחנות מונה גם משנת ר"ע, וכן בשח"ש רב"ה פ' אנהיך הביא משנת ר"ע בסופו. והכוונה לקבוצת התוספתות, וכן בירושלמי הרויות פ"ג (דף מ"ה ע"ג) אינו חושב משנת ר"ע: (כס) זה תלמוד בבלי שבלול בהם. בילקוט וכן בקה"ר הגי' זה התלמוד שבלול בהם, ר"ל בתוך המשניות: (כו) א"ר חנינא אלו הדרשנים, וכ"ה בילקוט וגורם ר' חנינא בר ספא, אולם בקה"ר הגי' ר' חייא רבה אמר אלו הדרשות: (כז) אלו עמי המדינות, ובילקוט אלו עמי הארץ שבאים ושומעים, ולפינו היה כתוב ע"ה ברי"ח ובה מעתיק אחד והציג, עמי המדינות, ובקה"ר הגי' אלו התינוקות שהם למדים: (כח) ר' חייא אמר בריכות מים אלו סופרים ומשנים עד אלו בתי דינין שבחוצה לארץ, כ"ה גם בילקוט, אבל בקה"ר מובא פה מאמר אחר ר' נחמן אמר עשיתי לי ברכות מים זה התלמוד, להשקות מהם יער צומח עצים אלו תלמידי חכמים שהם למדים, קניתי לי עבדים ושפחות אלו האומות, שנאמר וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (ישעיה ס"א): (כט) תני ר' חייא, כ"ה בילקוט אבל בקה"ר ליתא שם האומר: (ל) עשיתי לי שרים ושרות אלו משוררים זכרים ומשוררים נקיבות, בקה"ר כתוב אלו התוספתות משוררים זכרים ומשוררים נקיבות והמדפיסים הסגורו המלות משוררים זכרים ומשוררים נקיבות, כי מיותר הוא, אבל באמת אלו התוספתות מיותר ויש למחקם מן הספר, וראיתי כי היא גירסת המ"כ ע"ה אות אמת אבל באות אמת משובש שם כי אלו התוספתות אין לו ענין כלל לכאן, וכל המוסף גורע: (לא) ותענוגות בני אדם זו ענוגה של ישראל, בילקוט זו תענוגה של א"י, ובקה"ר אלו האגדות שהן ענוגי של מקרא: (לב) אלו דיינין זכרים ודיינין נקיבות, בילקוט אלו דיינין זכרים ודיינין נקיבות ועיין בהדושי הרד"ל: (לג) ר' אחא פתר קריא בכניסתן לא"י, בקה"ר הגי' ר' יהושע בן לוי פתר קריא בכניסתן לארץ, ובז"ר פ"ה אות ד' ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח הגדלתי מעשה ע"ש: (לד) אין זכרון לראשונים זה דור אנוש דוד המבול. זה שייך לעיל קהלת א' י"א, אבל יען כי נקבע מקומו בכאן הנתתו פה, וראיתי כי גם בילקוט קהלת רמו תתק"ח הביא המאמר הזה פה כמו שתואר בקהלת זוטא, אבל בקה"ר ב"פ אין זכרון לראשונים נמצא דרשה אחרת, וברור שהגליונות לא היו מכורכים והגליון הזה על אין זכרון לראשונים שייך לעיל לפרשה א' פסוק י"א: (לס) ר' הונא בשם ר"א בנו של ר"י הגלילי כו, תקנתי המאמר כמו שהוא לנכון בב"ר פ"ה אות ד', והכוונה למספר התקע"ד כי עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה דורות מנח ועד אברהם, וששה דורות מאברהם ועד משה הרי כ"ו, הרי חמשים עד אלף עוד התקע"ד דורות, והמספר התק"פ כי המילה נחנה לעשרים דורות הרי שתסר התק"פ דור, ועיין תנחומא לך הערה קנ"ב, ומדש תהלים כזמור ק"ה הערה ח', ובילקוט קהלת הלשון משובש, ר' איבו בש"ר אלעזר התק"פ [צ"ל ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן] ר' לוי בשם ר' נחמיה התקע"ד [צ"ל ר'

מאות (וחשעים) [ושבעים] וארבעה, מה טעם, דבר צוה לאלף דור (תהלים ק"ה ה'), ואיזה זה, זה התורה. ר' לוי בשם (רב) [רבי שמואל בר] נחמן אומר תשע מאות ושמונים ואיזה זה, זה המילה, ולמי אני נותן זכרון למי שבא באחרונה, אלו ישראל שנאמר לאחרונה יסעו (במדבר ב' ל"א). ר' יהודה אומר אין זכרון לראשונים, אלו מצריים, וגם לאחרונים, אלו עמלקיים, אם כן למי נאמר תמחה את זכר עמלק מתחת השמים (דברים כ"ה י"ט), לישראל, (לו) כמה נסים נעשו לישראל עד שלא יצאו ממצרים, עליהם נאמר גם לאחרונים, וכמה נסים נעשו לישראל לאחר שיצאו ממצרים, עליהם נאמר גם לאחרונים, למי אני נותן זכרון לעולם הבא, לישראל, הדא הוא דכתיב לא יאמר [עוד] חי ה' (ירמיה ט"ז י"ד): (לו) ד"א אין זכרון לראשונים, אלו הנביאים שעמדו בימי אליהו. אמר ר' יוחנן ששים ריבוא נביאים (נאמר) [עמדו להם לישראל] בימי אליהו. (לח) ד' יעקב אומר מאה ועשרים ריבוא, (מנפת ועד אנטוכיין) (לט) ר' יוחנן אמר מגבת ועד אנטופרים] ששים ריבוא עיירות, והיו מוציאות כפליים מיוצאי מצרים, ואין מקוללות מכולן כיריחו ובית אל, יריחו שאיררה יהושע, בית אל שהיו שם שני ענלי זהב של ירבעם עומדים, כתוב אחד אומר ויצאו בני הנביאים אשר (ביריחו) [בבית אל] (מ"ב ב' ג'), וכתוב אחד אומר ויגשו בני הנביאים אשר (בבית אל), [ביריחו] (שם שם), ואין נביאים פחות משנים, ולמה לא נתפרסמה נבואתן, אמור מעתה נבואה שנצרכה לדורות נתפרסמת, ושלא הוצרכה לדורות לא נתפרסמת, לעתיד לבא הקב"ה בא ומפרסם לנבואתן, שנאמר ונא ה' (אלהים וכל) [אלהי כל] קדושים עמך (זכריה י"ד ה): (מ) מעוות לא יוכל לתקן (קהלת א' ט"ו), משנתעוותו המים מששת ימי בראשית, וכבשן בני אוקיינוס ושוב לא נתקנו. (מא) משנתעוותו מאורות מששת ימי בראשית, וחסרו הקב"ה (שנת חמה ושנת הלבנה) [שנת הלבנה משנת החמה] הרי כמה קיצין, וכמה שנים, וכמה חרשים, וכמה עיבורים, עוד לא נמנו: (מב) ד"א משנתעוותו דור המבול עוד לא נתקנו, משחיסר הקב"ה את שנותיו, דכתיב והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראשית ו' ג') עוד לא נימנו: (מג) ד"א מעוות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות, בעולם הזה מי שהוא מעוות יוכל לתקן, ומי שהוא מחוסר יוכל להמנות, אבל לעתיד לבוא מי שהוא מעוות לא יוכל לתקן, ומי שהוא מחוסר לא יוכל להמנות, יש מן הרשעים שמדוונין זה עם זה בעולם הזה, אחד מהם עשה תשובה לפני מותו, ואחד לא עשה תשובה,

הוא בשם ר' אלעזר בנו של ריה"ג: (נ) כמה נסים בו עד למי אני נותן. נשמט בילקוט: (ז) ד"א אין זכרון לראשונים אלו הנביאים. מובא בילקוט שם: (ס) ר' יעקב אומר מאה ועשרים ריבוא. בילקוט ר"ע אומר: (ס) ר' יוחנן אמר מגבת ועד אנטופרים. כן תקנתי והובא לשון בילקוט שם, וכן בירושלמי תענית פ"ד (רף ס"ט ע"ב), ובמדרש שה"ש רבה פ"א פסוק הנך יפה א"ר יוחנן מגבת ועד אנטופרים ששים ריבוא עירות היו, ונשמטה אות מ' וצ"ל אנטופרים והוא עיר אנטופרוס בין יפה לקיסרי בנייה ע"י הורדוס לכבוד אביו: (ע) מעוות לא יוכל לתקן. המאמר הזה שייך ג"כ לפ"א פסוק מ"ו עיני לעול הערה ל"ד, אבל בילקוט נמצאים הדרשות על מקומם בפרשה א' ברמז התקס"ז כסדר הכתובים, רק הביא המאמר שם בסדר אחר: (מ) משנתעוותו המים מששת ימי בראשית וכבשן בני אוקיינוס. כ"ה בילקוט שם, אבל בקה"ר פ"א פסוק מעות לא יוכל לתקן אית' ד"א מעוות לא יוכל לתקן משנתעוותו המים מששת ימי בראשית עוד לא נתקנו, וחסרון לא יוכל להמנות משחסר הקב"ה שנת הלבנה משנת החמה אחד עשר יום, הרי כמה שנים וקצים וכמה עבורים ולא הגיעה שנת חמה ולבנה ע"כ. מזה תראה כי המדרש קה"ר הוא מהדורא אחרת ומתוקן יותר ובהרחבת דברים: (נ) ד"א משנתעוותו דור המבול כ"ה בילקוט, אבל בקה"ר ד"א מעות לא יוכל לתקן משנתעוותו דור המבול כמעשה הרעים שוב לא נתקנו, וחסרון לא יוכל להמנות משחסר הקב"ה שנותיהם, שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים שנה, עוד לא נמנו: (נג) ד"א כיעות לא יוכל לתקן בעולם הזה מי שהוא מעות. מובא בילקוט שם בהתחלתו, ובקה"ר בהתחלת פסוק מעות לא יוכל לתקן הוא בהרחבת דברים וקצת בסגנון אחר, ונשנה גם ברות רבה פ"ג:

לעתיד לבוא נמצא זה עומד בחבורת צדיקים, וזה עומד בחבורת רשעים, והוא [רואה אותן] ואומר אוי לי שמה משה פנים יש בדבר, זה ואני (נורע) [ננבנו] כאחד, זה ואני הרגנו כאחד, זה עומד בחבורת צדיקים, ואני בחבורת רשעים, והם משיבין (מד) ואומרים לו, שומה שבעולם מנוול היית ומושלך אחר מיתתך שלשה ימים, ולא [הכניסוך בארון] בחבלים גרודך לקבר, תחתיך יוצע רימה ומכסך תולעה (ישעיה י"ד י"א), וראה חבירך (בשולך) [בניוולך], ונשבע לשוב מאותו הדרך. (ומה) [למה] שהייתה ספיקה בידך [לשוב] למה לא עשית תשובה, אמר הניחוני ואעשה תשובה, (מה) ואומרים לו שומה שבעולם אין אתה יודע שהעולם הזה דומה לשבת, ועולם שבאתה דומה לערב שבת, אם אינו מתקן לערב שבת, מה אתה אוכל בשבת, ואיך יודע שהעולם הזה דומה לים ועולם שבאתה ממנו דומה ליישוב, אם אין אתה מתקן ביישוב, מה הוא אוכל בים, וגם [עולם הזה] דומה למדבר, [ועולם שבאתה ממנו דומה ליישוב] אם אין אדם מתקן ביישוב, מה הוא אוכל במדבר. (מו) על זה נאמר מעות לא יוכל לתקן, שהוא רוצה לעשות תשובה ואין מניחין אותו. מיד חובק את ידיו, ואוכל את בשרו. והוא אומר הניחו לי לראות בכבוד חבירי, אומרים לו שומה שבעולם אנו מצווין שלא נעמיד צדיק בצד רשע ולא רשע בצד צדיק, ולא טמא בצד טהור, ולא טהור בצד טמא, ועל מה אנו מצווין, [שנאמר] זה השער לה' צדיקים יבואו בו (תהלים קי"ח כ'). (מו) זימנא חדא הוו יתבין ר' חייא (ורבה) [רבה] ור' שמעון בן הלפתא לעיין באורייתא, קדם הרין כי מדרשא [רבא] דטבריא בערובת פיסהא, ואיכא דאמרי בערובת צומא רבא, ושמעין (דלהון) [קלהון] דברייתא (כפיין) [בייבין] אמרו ליה אלו ברייתא מה הם עסיקין, א"ל דאית (ליה) זבין, ודלית ליה אויל נבי מריה עבדיתה, הוא יהיב ליה, [אמר ליה אם כן הוא אף אנא אויל נבי מרי עבדת והוא יהיב לי] נפק וצלי (מח) בהדי אויליסם (דגובריא) [דטבריא] וזוא חד יומא מושטין חדא מרגליתא. (מט) אול טעין גבי רבינו יומא חדא מילא דמיסוטופיסין הוא, אלא (הילך) [הא לך] תלתא דינרין ואול זבין זבינא, ועל לביתה, אמרה ליה דביתהו שמעון שרית גנב כל פעוליי, לית להו אלא מאה (מכ"י) [מנה] ואילין זבינתיה מה אינון, ותני ליה עובדא אמרה ליה דהוה גנובך חסר (או) [מן] חברך חד מרגלי לעלמא דאתי, אמר לה מה נעבדי, אמרה ליה זיל וחדר זבינתיה למריהון,

(נד) ואומרים לו שומה שבעולם מנוול היית, זה השמיט בעל הילקוט, ונמצא גם בקה"ר שם, רק בהרחבת הלשון, ונשבע לשוב מדרך רשעתו ועשה תשובה בצדיק וגרמה לו תשובתו ליטול לכאן חיים כבוד וחלק עם צדיקים, כל למה שהיתה ספיקא בידך לשוב ואילו שבתה היה טוב לך: (נס) ואומרים לו שומה שבעולם אין אתה יודע שהעולם הזה דומה לשבת, מובא בילקוט שם, ועיין במדרש משלי פ"ו: (נו) על זה נאמר מעות לא יוכל לתקן כו' מיד חובק את ידיו, גם זה השמיט בעל הילקוט, ונמצא בהרחבה בקה"ר שם: (נז) זימנא חדא כו', כל המאמר הוא ברות רבה שם פ"ג אות ג' אשר נמצא שמה הדרשה על מעות לא יוכל לתקן ושם באות ד' מתחיל דילמא ר' חייא רבה ור"ש בן הלפתא הוו יתבין לעיין באורייתא כמו שהוא לפנינו פה ונתת כל המאמר ללשון עברי צה ביפה ענף שם, ועיין המעשה בסגנון אחר ובלשון עברי במדרש שמ"ר פ"ג אות ג' ד"ה מעשה ב"ר שמעון בן הלפתא, ומובא בילקוט משלי רכז תתקס"ד ד"ה מעשה בתלמיד אחר ונרשם בלשון "מדרש" וה"ר יוסף אלנקווא בספרו מגורת זהב כולה הנדפס בסוף ספר ראשית הכמה בפרק המצות שער שני (דפוס אמסט' דף רפ"ז) הביא המעשה בשם מדרש השכם כמו שהוא בשמ"ר וכמו שהביא הילקוט במשלי שם, ואין ספק שהילקוט במשלי העתיק דבריו מן מדרש השכם, כי מדרש שמ"ר לא ראה ולא הביאה, וגם המסדר מן מדרש שמ"ר לקח את זה מן מדרש השכם עיין מדרש שו"ט צ"ב ובהערה ס"ח והערה ע"ב: (נח) בהדי אויליסם דטבריא, כן תקנתה, המוספי הביא מאמר אחר מקה"ר ג' ט' פסוק מה יתרון בהדא אלטוס דטבריא וכתב פי' בל"י יער, ולדעתו פי' מערה ולדעת בעל עירון השלם פי' בל"י אגם מים ובריכת מים ע"ש שהאריך בזה: (נט) א"ל חדא מנא אית לך, חדא מילא דאיסוטופיסא היא, ופי' המ"כ א"ל זו מנין לך זה חבר חשוב, ומפרש בדוחק איסוטופיסא לשון השיבות מלשון ספונים, והרב בעל עירון השלם הביא המלה וכתב פי' בל"י של המיה ופליאה, וכאשר לפנינו ג' אחרת טעין גבי רבינו יומא חדא מילא דמיסוטופיסין וקשה

ומרגליתא למאריהון, כד שמע רבינו שרי מצטער, שלח ואייתיתיה, אמר לה כל כדון הדין צדיקיא (צרתת) [צעררת]. אמרה ליה מאן את בעי חד דהוה נגוניה חסר או דילהון לעלמא דאתי, אמר לה ומי הוה לו כן ממלא יתיה, אמרה ליה רבי כהדין עלמא זכינא למיתוי אפך לעלמא דאתי אנו זכיין למיחמי אפך. על כן איר שמעון בן לקיש כל צדיק וצדיק יש לו בפני עצמו, והודה לה, ולא עוד אלא דרכן של עליונים ליתן ואין דרכן ליטול. הנס האחרון קשה הוא מן הראשון מנסיב ליה (הותירא) [הות ידא ארעיא ומי מושטא ליה הות ידא] עלייתא כאיניש דמוזף לחבריה:

(ג) דברתי אני עם לבי (קהלת א' י"ח). עשרה דברים משמשין את הלב. לב רואה, לב מדבר, לב יודע, לב שומע, לב צועק, לב עומד, לב הולך, לב נופל, לב שמה, לב מתנחם: אפרש, לב רואה שנאמר לבי ראה חכמה ודעת (שם א' ט"ז). לב מדבר, שנאמר דברתי אני עם לבי (שם א' י"ח). לב יודע, שנאמר לב יודע מרת נפשו (משלי י"ד). לב שומע שנאמר ונתת לעבדך לב שומע (מ"א ג' ט'). לב צועק, שנא' צעק לבם אל ה' (איכה ב' י"ח). לב עומד שנאמר היעמוד לבך (יחזקאל כ"ב י"ד). לב מהלך, שנאמר לא לבי הלך (מ"ב ה' כ"ו). לב נופל, שנאמר אל יפול לב אדם עליו (ש"א י"ז ל"ב). לב שמה, שנאמר לכן שמה לבי (תהלים ט"ז ט'). לב מתנחם, שנאמר דברו על לב ירושלים (ישעיה מ' ב'):

[ט] [נא] אף חכמתי עמדה לי. אמר ר' חמא בר פפא כל תורה שלמדתי (כאן) [באף] נתקיימה לי:

[יג] [ביתרון] האור מן החשך. (גב) תני בשם ר' מאיר כשם שיש יתרון להאור מפני החשך, כך יתרון דברי תורה על דברי מצות:

[יד] [ג] החכם עיניו בראשו. זה אברהם אבינו: והכסיל בחשך הולך. זה נמרוד הרשע: (נד) וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם. אם כן למה חכמתי.

למצוא פתרונו: (ג) דברתי אני עם לבי עשרה דברים משמשום. בילקוט קהלת שם נמצא המאמר בקצרה מכאן אמרו [הלב רואה הלב שומעת הלב מדבר] הלב יודע הלב עומד הלב נופל הלב מהלך הלב צועק הלב שמת הלב מתנחם ונרשם בגליון, "במלכים רמו קע"ד" ושם הביא הילקוט המאמר הזה ונרשם בגליון "פסוקתא" והוא בפסוקתא דרי"כ פסקא נחמו (דף קכ"ד ע"א). ובקה"ד ב"פ דברתי מונה משום ושמונה דברים על הלב, ומזה תראה כי המסדר מקה"ד הביא הדברים בהרחבת לשון ובחוספות: (ל) אף חכמתי עמדה לי א"ר חמא בר פפא כל תורה שלמדתי באף נתקיימה לי. מוכן מתחילים המשך הדרשות מן פ"ב וכאשר העירונו לעיל הערה ל"ד נשמטו הדרשות על אין זכרון לראשונים (קהלת א' י"א) ועל הפסוק מעות לא יוכל לתקון (קהלת א' ט"ו) ועל הכתוב דברתי אני עם לבי (קהלת א' י"ח) מן מקומו בפרשה א' כי היו הגליונות בלתי מכוונים באיזה כתב יד והמתקין השני לא שת לבו על זה והביאם שלא במקומם הראוי ומכאן אף חכמתי עמדה לי היא הדרשה השייכת לפרשה ב' ט'. וגם בעל הילקוט קהלת רמו התקס"ח אחר המאמר ותענגות בני אדם (קהלת ב' ח') והכסיל בחשך הולך (קהלת ב' י"ד) הביא הדרשה על אין זכרון לראשונים כמו שראה בקהלת זוטא וגם היא הביאה שלא במקומה, ובסוף החל להביא הדרשה על אף חכמתי עמדה לי א"ר חנינא בר פפא תורה שלמדתי באף נתקיימה לי. ועוד הביא א"ר אחא כל תורה שלמדתי במסטירין היא עמדה לי, ובקה"ר פ"ב פסוק אף חכמתי איתא א"ר אחא אמר שלמה כל תורה שלמדתי בוקנתי פסטירין באף נתקיימת בי, המ"כ מפרש בדוחק המלה פסטירין וכתב בילקוט לא גרם בוקנתי פסטירין ובספר ישן אמר רבי חנינא בר פפא כל תורה באף עמדה לי, א"ר אחא כל התורה שלמדתי במסטירין עמדה לי, ואשר הביא בשם ספרי ישן הוא כמו שמוכא בילקוט שם. ובקה"ד לפנינו יש לתקן כל תורה שלמדתי באף נתקיימת בי ואחד רשם בגליון "מסטירין" כמו שהוא בדרשה השנית ונעשית כמעט פסטירין ופי' מסטירין סוד וסתר: (נ) תני בשם ר' מאיר. מובא בילקוט רמו התקס"ח ב"פ ביתרון, והביא כמו שהוא לפנינו אבל בקה"ר ג' אחרת תני בשם ר' מאיר כשם שיש יתרון בין האור לבין החושך, כך יש יתרון בין דברי תורה לדברי הבלים, וראיתי במ"כ שם שהביא על הסיום לדברי הבלים: בילקוט גרסינן לדברי מונות, ע"כ וראיתי באיזה נוסחאות בילקוט כתוב באמת "דברי מונות": (ג) החכם עיניו בראשו זה אברהם. מובא בילקוט שם והוא מן קהלת זוטא לפנינו, ובקה"ר מובא בתחלה דרשה אחרת, ואח"כ סיום שם ד"א החכם עיניו בראשו זה אברהם: (ל) וידעתי גם אני. מובא כן גם בילקוט כמו לפנינו אבל בקה"ר הוא בחוספות דברים, גם נוסף שם מאמר גדול ד"א החכם עיניו בראשו

למה מסרתי נפשי על קדושת השם. חזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם. למחר ישראל נכנסין לצרה, ואומרים זכור לאברהם ליצחק ולישראל (שמות ל"ב י"ג). (נה) שמא הם אומרים זכור מעשה נמרוד, הדא הוא דכתיב ואיך ימות החכם עם הכסיל:

[יז] ושנאתי את החיים. (נו) ר' יונתן [אושעיא] אתון ואמרין ליה דייניך שייתין חמרא בשוקא ולא הימנון, חד זמן נפק ואשכח יתהון שתיין חמרא בשוקא. קרי אנפשיה ושנאתי את החיים (נו) [ודמך בשלמא]:

[יח] ושנאתי אני את כל עמלי. (נח) ר' מאיר הוה כתבן [מוכחר, הוה לעי בתלת סלעין], אכיל ושתי בחדא, ומתכסי בחדא, ומפרנס לבני אורייתא בחדא, אמרו לו תלמידיו רבי בנך מה את [עביד] להון, אמר להון אי דהון צדיקים כהדא דאמר דור לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז כ"ב). ואם לאו כהדא דאמר שלמה מי יודע החכם יהיה או סכל וגו':

כג (נט) כי כל ימיו מכאובים. זה דור המבול: וכעס ענינו. שהכעיסו להקב"ה במעשיהם הרעים, דכתיב כי יצר מחשבות לבו רק רע כל היום (בראשית ו' ה'): גם בלילה לא שכב לבו. זה הקב"ה מלהביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה, הדא הוא דכתיב וימח את כל היקום (בראשית ו' כ"ג):

[כד] אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו. (ס) ר' תנחומא בשם ר' שמואל בר נחמני אמר כל אכילה ושתייה שנאמר במנילה זו בתורה ומעשים טובים הכתוב מדבר, [שנאמר] והוא ילונו בעמלו (קהלת ה' ט"ו). וכי יש אכילה ושתייה שמלוין את האדם בקבר, ומי מלוה את האדם לקבר זו תורה ומעשים טובים: [כה] כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. (סא) אמר שלמה מאן דאכל דאכלית ומאן עבד דעבדית. (סב) רב הונא ורב ירמיה בשם ר' יצחק אמרו נשר גדול היה לשלמה שהיה רוכב עליו ובא לתרמוד ביום אהר שנאמר (ויכנ) [ויבן] את תרמוד במדבר (דה"ב ה' ד'):

[כו] כי לאדם שטוב לפניו. זה אברהם: ולחוטא. זה נמרוד: לתת לטוב. זה אברהם: ד"א כי לאדם זה יצחק. ולחוטא. זה אבימלך: לתת לטוב. זה

זה משה וכו'. ד"א זה דוד כו'. ד"א זה שלקח חטים כו'. ד"א זה ת"ח כו': (ס) שמא הם אומרים זכור מעשה נמרוד. בקה"ר שמא או"ה אומרים זכור למעשה נמרוד, ובילקוט בסעות שמא חס ושלום אומרים זכור מעשה נמרוד והיה כתוב שמה ד' אומרים והשב אחד המדפיסים על אות ה' שהוא ח' והציג חס והוסיף המלה ושלום: (ט) ר' יונתן אתון ואמרין. תקנתי ר' אושעיה, והמאמר מובא בילקוט כמו שהוא לפנינו, ובקה"ר מובא על הכתוב הזה מאמרים אחרים אימי נקנשרון היה כותב לאדריאנוס קיסר וכו'. ואח"כ מובא שם המאמר הזה ר' הושעיה אתון אמרין ליה דייניך שתיין חמרא, ובמקום ולא חמי להון צ"ל ולא הימנון, או ולא המינתון: (ח) ודמך בשלמא. הוספתי כמו שהובא בילקוט, וכן בקה"ר ודמך ליה בשלמא, ופי' המ"כ ומת בשלום, ועיין בחידושי הרד"ל שם: (ט) ר' מאיר הוה כתבן מוכחר הוה לעי בתלת סלעין. כן תקנתי כמו שהוא לנכון בילקוט, ובסעות בילקוט כתבן מוכר צ"ל מוכחר, ובקה"ר בס' ושנאתי אית' ר' מאיר הוה כתבן סב מוכחר, פי' סופר טוב ומוכחר, וזהו כסוטה כו' ע"א שאמר לבלר אני, ובקה"ר הלשון מושגה מאשר הוא לפנינו ובילקוט הובא כמו שלפנינו: (ס) כי כל ימיו מכאובים זה דור המבול. מובא בילקוט שם והסר הצינן ב"ד סכ"ז אות א' ואות ב' ונמצא ג"כ בקה"ר בהרחבת לשון, ונזכר מן ב"ד שם: (ס) ר' תנחומא בש"ר שמואל בר נחמני. מובא בילקוט ולקוח מן קהלת זומא לפנינו. אבל בקה"ר הגי' ר' תנחומא בש"ר נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן ור' מניומא ואמרין לה ר' ירמיה ור' מיישא בש"ר שמואל בר יצחק, וגם הלשון מושגה שם. וכן מובא שם א"ר יונה בנין אב שבכולם, שני והוא ילונו בעמלו, ולפנינו מובא סתמי ועיין עוד שם: (סא) אמר שלמה מאן דאכיל כו'. מובא בילקוט שם והוא לקוח מן קהלת זומא, ובקה"ר הלשון מושגה קצת: (סב) רב הונא ורב ירמיה בש"ר יצחק. כ"ה גם בילקוט, אבל בקה"ר ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק: (סג) כי לאדם שטוב לפניו זה אברהם כו'. תקנתי כמו שהוא בילקוט, ובקה"ר נמצא חרבה דרשות על זה ע"ש:

יחזק. (ויעקב) [ד"א כי לאדם זה יעקב. ולהוטא. זה לבן. לתת לטוב. זה שנאמר] כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך (בראשית ל"א י"ב): ד"א כי לאדם שטוב: זה הזקיה: ולהוטא. זה סנהרב: לתת לטוב. זה הזקיה:

ג.

[א] (א) לכל זמן. זמן היה לאדם הראשון שיכנס לנן עדן, שנאמר ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן (בראשית ב' ט"ו). זמן היה שיצא ממנה שנאמר ויגרש את האדם וגו' (שם ג כ"ד). זמן היה לו לנח שיכנס לתיבה, שנאמר בא אתה וכל ביתך אל התיבה וגו' (שם ו' א'). זמן היה שיצא ממנה, שנאמר צא מן התיבה (שם ח' ט"ו). (ב) זמן היה לו לאברהם שניתן לו את המילה, שנאמר בעצם היום הזה נימול אברהם (בראשית י"ז כ"ג). (ג) זמן היה לו שיפרע ממנו בשני מקומות אחד במצרים ואחד במדבר, [שנאמר] כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' (יהושע ה' ה'). ועת לכל הפיץ תחת השמים. (ד) זמן היה לאותו הפיץ שהיה בשמים, ועכשיו יתן בארץ, איכא דאמרי זו מילה, ואיכא דאמרי זה תורה, הרא הוא דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה (שמות כ' א):

[ב] (ה) עת ללדת. א"ר ברכיה הרי חמתו של שלמה שאמר עת ללדת, אלא אשרי לאדם ששעת פטירתו כשעת לידתו, מה שעת לידתו נקי, אף בשעת מיתתו נקי, שכן אתה מוצא כאביניל שאמרה לדוד כרוח הקדש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (ש"א כ"ה ב"ט): [ועת למות] (ו) א"ר לוי בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג, השרוי בבית המרווע. והמהלך בדרך לעצמו, הפורש בים הגדול, השרוי בבית המרווע נעשה שטן קטרגו, שנאמר ישיא מות עלימו (תהלים נ"ה ט"ו). המהלך בדרך, (ז) דאמר ר' יוחנן כל הדרכים בחזקת סכנה. (ח) (ד"יני) [ר' ינאי] כי הוה נפיק לאורחא הוה מפקד לביתיה. (ט) רבי כי הוה נפיק למסחי בי בני שהיא ניסוקת הוה מפקד על ביתיה. (י) רב כהן אחויה דר' חייא בר אבא הוה מפרש בים הגדול, א"ל לאחיו צלי עלי, א"ל מה ניצילי עלך, הן דאת קטר לוליבך קטר אילפך, וכיון דאת עליל לבי כנישתא ואת שמע דצלן על מיטרא, לא תסמוך על צלותא:

(ב) לכל זמן. זמן היה לאדם הראשון. מובא בילקוט קהלת ב"פ הוה, ודברי חילקוט לקוחים מן ב"ר וכן פסיקתא דר"ב פסקא בחדש השלישי (ק"ב ע"ב) וכן נשנה בקה"ר פ"ג: (ג) זמן היה לו לאברהם. שם שם וכן נשנה בב"ר פמ"ז אות ב'. (ד) זמן היה לו שיפרע ממנו בשני מקומות. בפסיקתא דר"ב זמן היה. שתפול מבינו שתי פעמים, ובקה"ר הגי' זמן היה לו להמול מהן שימולו בשני מקומות. ובב"ר זמן היה לו לבניו שנמולו שתי פעמים, ועיין בפסיקתא שם הערה נ"א: (ד) זמן היה לאותו הפיץ שהיה בשמים ועכשיו יתן בארץ. בקה"ר א"ר ביבי זמן היה לאותו דבר שהיה נתון למעלה מן השמים ועכשיו יהיו נתון למטה מן השמים, ואינו זו התורה שני ודבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: (ה) א"ר ברכיה. מובא בילקוט שם. ובקה"ר פ"ג פסוק עת ללדת הוא בסגנון אחר ובהוספת דברים ע"ש: (ו) א"ר לוי בשלשה מקומות. שם, ועיין בירושלמי שבת פ"ב ה"ג (דף ה' ע"ב) אבל בקה"ר ר' שמעון בר אבא בשם ר' חנינא כל הדרכים בחזקת סכנה: (ז) מובא בילקוט שם. אבל בקה"ר ר' שמעון בר אבא בשם ר' חנינא כל הדרכים בחזקת סכנה: (ח) (ד"יני) [ר' ינאי] כי הוה נפיק לאורחא. כן תקנתו והוא לנכון בילקוט, ובקה"ר הגי' ר' ינאי הוה נפיק לאיסטרה: (ט) רבי כי הוה נפיק למסחי בי בני שהיא ניסוקת הוה מפקד על ביתיה. בילקוט אבא ר' מני כי הוה נחית למסחי בבני שהיא ניסוקת הוה מפקד על ביתיה. ובקה"ר שם אין זכר מזה, ופי' כי בני בית המרחץ: (י) רב כהן אחיו דר' חייא בר אבא כו.

(יא) עת לשעת. בשעת שלום: ועת לעקור. בשעת מלחמה: עת לרפוא. בשעת שלום. וכן כולם: עת להשליך אבנים. באשתך טהורה: ועת כנוס אבנים. באשתך טמאה, אם ראית כת של צדיקים עת לחבוק. כת של רשעים עת לרחוק מחבק: (יב) ד"א עת ללדת. אמר הקב"ה לשעה קלה אני עושה כמילדת, דכתיב ומולדותיך ביום הולדת וגו' (יחזקאל ט"ז ד'): עת למות. בשעת מיתה, דכתיב במדבר הזה יפלו פניכם (במדבר י"ד כ"ט): עת לשעת. דכתיב ונשעתם על אדמתם (עמוס ט' ט"ז): עת לעקור נטוע. דכתיב ויתשם ה' מעל אדמתם (דברים כ"ט כ"ז): עת להרוג. שנאמר ויהרוג כל מחמרי עין (איכה ב' ד'): עת לרפוא. שנאמר כי הנני מעלה לה ארוכה ומרפא (ירמיה ל"ג ו'): עת לפרוץ. שנאמר ופרצים תצאנה (עמוס ד' ג'): עת לבנות. שנאמר ובניתיה כימי עולם (שם ט' י"א): עת לשחוק. שנאמר אז ימלא שחוק פיני (תהלים קכ"ו ב'): עת לספור. שנאמר ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספר (ישעיה כ"ב י"ב): עת רקוד. שנאמר ורחובות העיר וגו' (זכריה ח' ה'): עת להשליך אבנים. שנאמר ויחר אף משה וישלך וגו' (שמות ל"ב ט"ט): עת לחבוק. שנאמר וימינו תחבקי (ש"ש ב' ו'): עת לרחוק. שנאמר וריחק ה' את האדם (ישעיה ו' י"ב): עת לבקש. שנאמר ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת (דברים ד' כ"ט): עת לאבר. שנאמר העידותי בכס כי אבד תאבדון וגו' (דברים ד' כ"ז): עת לשמור. שנאמר הנה לא ינוס ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכ"א ד'): עת להשליך. שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת (דברים כ"ט כ"ז): עת לקרוע. שנאמר קרע ה' את (מי ים סוף) את ממלכות ישראל (ש"א ט"ז כ"ח): עת לתפור. שנאמר והיו לאחדים בידך (יחזקאל ל"ז י"ג): עת לחשות. שנאמר החשיתי מעולם (ישעיה מ"ב י"ד): עת לדבר. שנאמר דברו על לב ירושלים (ישעיה מ' ב'): עת לאהוב שנאמר אהבתי אתכם (מלאכי א' ב'): עת לשנוא. שנאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה י"ב ח'): עת מלחמה. שנאמר ויהפוך (לאיוב והם) (להם לאיוב הוא) נלחם כם (ישעיה ס' ג'): עת שלום. שנאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישעיה ס"ז י"ב): (יא) (יג) את הכל עשה יפה בעתו. אמר ר' (נחמן) [תנחומא] בעונתו ברא האל את עולמו, מלמד שלא היו ראויין להבראות קודם לבן. א"ר אבהו מבאן לדת הקב"ה בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלן. (יד) אמר דין הניין לי ודין לא הניין לי:

גם את העולם. (טז) אמר ר' יהודה בר' סימון ראוי היה אברהם אבינו להבראות קודם אדם הראשון, אלא אמר הקב"ה אם אני בורא את אברהם תחלה אם יקלקלו הדורות מי יבא ויתקן, אלא הריני בורא את אדם תחלה אם יקלקל יבא אברהם ויתקן. (טז) א"ר

מוכא בילקוט שם כמו שהוא לפנינו ובקה"ר ר' נתן כהן אחיו דר' חייא בר אבא. והמאמר נשנת בירושלמי שבת ה"ג (דף ה' ע"ב) וליתא שם למלת "כהן" ובב"ר פ"ו אות ה' נאמר רבי נתן בר אחות דר' חייא בר אבא וברור שהיה כתוב רבי כהן ומן כהן נעשית נתן: (ל) עת לשעת בשעת שלום. כמו שהוא לפנינו מוכא בילקוט. אבל בקה"ר הוא בהוספות דברים ובשינויים: (יג) ד"א עת ללדת אמר הקב"ה. וכן מוכא בילקוט, וכן נשנה בקה"ר ושם מתחיל ר' יהושע דסכנין פתר קרייא בישראל עת ללדת ועת למות אמר הקב"ה כו'. ומוכא שם כתיבום אחרים ממה שהוא לפנינו: (יג) את הכל עשה יפה בעתו א"ר נחמן. תקנתי א"ר תנחומא כמו שהוא בב"ר פ"ג אות ז' ופ"ט אות ב' ומוכא בילקו קה"ר בשם בר. ועיין שו"ט ריש מומור ל"ד ובהערות שלי. ונשנה בקה"ר פ"ג ושם נמצא עוד הרבה דרשות על הכתוב הזה: (יד) אמר דין הניין לי ודין לא הניין לי. פי' אלו טובים בעיני ואלו אינם טובים בעיני: (טו) א"ר יהודה בר' סימון ראוי היה אברהם. בב"ר פ"ד אות ו' מוכא זה בשם ר' לוי ובשו"ט שם בשם ר' סימון. ובקה"ר שם באות ב' הוא בשם ר' בון ושם הוא בהרחבת לשון: (טז) א"ר יצחק בר מריון ראויין היו ישראל כו'. כן תקנתי והמאמר הזה לא הביא בעל הילקוט. ונמצא בקה"ר פ"ג בסוף אות ב' באמצע המאמר ושם הלשון מתוקן יותר, וז"ל וא"ר בובי ור' איבו ור' הונא בש"ר יצחק בר מריון ראויין היו ישראל בשעת שיצאו ממצרים שיכנסו לארץ מיד, אלא שהיו האילנות ישנות מימי נח. אמר הקב"ה מה אני מכניס את

יצחק בר (זמריין) [מריון] ראויים היו ישראל כיון שיצאו ממצרים שיכנסו לארץ ישראל [מיד]. אלא שהיו האילנות ישנים מימי נח, אמר הקב"ה אם אני מכניס את ישראל לארץ חריבה, לא טוב, אלא הריני מקיפן דרך המדבר, ויעמדו ויתקצצו ישנים וישעו חדשים כדי שיבואו ישראל לארץ, וימצאו אותה מלאה ברכה:

[י] ידעתי כי כל אשר יעשה וגו'. [יז] [אמר ר' יהודה בר סימן ראו היה אדם הראשון שיהיה חי וקים לעולם] מפני מה נקנסה בו מיתה [אלא] האלהים עשה (מה) שיראו מלפניו:

[טו] מה שהיה כבר הוא וגו'. (יח) ר' יודן (ורב נחמן) [ור' נחמיה] חד אמר אם יאמר לך אדם שאילו לא חטא אדם לא נקנסה עליו מיתה והיה חי וקים לעולם, אמור לו הרי אליהו כבר הוא שלא חטא, והרי הוא חי וקים לעולם:

[יז] אמרתי אני כלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים. (יט) ר' אלעזר ור' חנינא, חד אמר צדיק ורשע ישפוט האלהים. טורנוסרופוס דן את ר' עקיבא,

(כ) וכשהרג טרגינוס את לוליוס ואת פפוס אחיו בלודקיא אמר אין אתם מבני בניו של חנניה מישאל ועוריה, ואני מבני בניו של נבוכדנאצר, יבא אלהים ויציל אתכם מידו, כדרך שננלה לחנניה מישאל ועוריה, אלא כבר הוקין שנאמר ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב (תהלים צ"ד ז'). אמרו לו, חנניה מישאל ועוריה בני אדם כשרים הם, נבוכדנאצר מלך הגון היה, והיה ראוי שיעשה נס על ידו, (שלא בפניו) [אבל אנו בני אדם חייבין אנו למקום ואתה מלך חייב ואינך ראוי לעשות נס על ידך ואנו מחייבין מיתה אם אתה הורגנו מוטב, ואם לאו] כמה דובין כמה אריות כמה מיתות שמייתנו בהם, אם אתה הורג אותנו אין אתה חשוב עלינו [אלא] כאחד מהם, ולא עוד אלא שהקב"ה עתיד לתבוע את דמינו מידך, אמרו לא וזו משם, עד שבא עליו (ריאופילי) (בא) [דיופלי] מרומי (כב) ופצעו את מוחו בגזירין והוציאו את מוחו: כי עת לכל חפיץ [ועל כל המעשה שם. לכל חפיץ] יש עת (ומשפט) [ולכל עת יש חפיץ: ועל כל המעשה שם]. בהרין עלמא מה דאינש בעי הוא עבדי, ברם (להלן) תמן דינא והושבנא:

[יט] כי מקרה בני האדם. (כג) אמר הקב"ה כשם שגורתי על האדם ואמרתי וביום השמיני ימול (ויקרא י"ב ג'). כך גורתי על הבהמה, שנאמר ומיום השמיני והלאה ירצה (שם כ"ב כ"ז). כדרך שהעמדת נביאים מישראל שקרויים אדם, כך העמדת נביאים מאומות העולם, שנאמר ויקרא אל משה (ויקרא א' א'). ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כ"ג ד'):

ישראל לחרבה אלא הריני מקיפן דרך המדבר ארבעים שנה כדי שיעמדו הכנענים ויקצצו ישנות וישעו חדשות כדי שיכנסו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכות, וע"ש בחדושי הרד"ל: (ס) א"ר יהודה בר סימון, הוספתי ונמצא לכונן בקה"ר פ"ג בפסוק הזה, ושם נמצא עוד מאמרים אחרים על הפסוק הזה: (יט) ר' יודן ור' נחמיה חד אמר, פה המאמר קמוע ונמצא בשלימות בפסיקתא דר"ב פסקא שור או כשב (ע"ז ע"א), ובתנחומא אמור סי' י"ב, וי"ד פכ"ז אות ד', וקה"ר פ"ג, במ"ד פ"ד, ומובא בילקוט קהלת רמז תתקס"ז ד"ה מה שהיה בשם התנחומא: (ע) ר' אלעזר ור' חנינא, בקה"ר הגי' ר' חנינא בר פפא אמר צדיק כרשע ישפוט האלהים ורבי אמר ביד רשע ישפוט האלהים, ובכאן המאמר קמוע: (פ) וכשהרג טרגינוס את לוליוס, בקה"ר פ"ג ב' אמרתי אני כלבי הגי' טרגינוס, ובגמרא בבלי תענית י"ח ע"ב הגי' טוריינוס, ובמס' שמוות פ"ח הגי' טרגיאנוס ובכלל צ"ל טריינוס והוא קיסר Trajanus ובספרא אמור פרק ט' טריינוס צ"ל טריינוס: (כז) דיופלי מרומי, העריך הביא בערך דיופלי המאמר כגמרא תענית וכתב פי' שני שלוחים ועיין בערך השלם: (כח) ופצעו את מוחו בגזירין, בקה"ר והוציאו את מוחו בגזירין פירוש בבקעות, המלות "פירוש בבקעות" הוספה חיצונית היא ובספרא שם נאמר והוציאו את מוחו בבקעות, ועפ"י זה הוסיף המגיה או המדפיס "פי' בבקעות": (כט) אמר הקב"ה כשם שגורתי על האדם כו', מובא בילקוט ברמז תתקס"ה, אחר שהביא מאמר שלם מהתנחומא במאמר המתחיל כי מקרה בני אדם, והוא בתנחומא אמור אות כ"א, סיים ד"א באדם כחוב והוא ממדרש קהלת זוטא שלפנינו, ובקה"ר נמצא

(כד) ומותר האדם מן הברמה אין ונו'. שעשה לו הקב"ה שלא יתכוה כבהמה, ר' אילא ור' אמי (כה) חד אמר עשה לו אפיפורין פרוסה על רגליו, וחד אמר עשה לו כסות [שלא ישב ויצטער]. ר' יוחנן ור' ינאי חד אמר עשה לו תכריכין, וחד אמר עשה לו קבורה:

[כ] הכל הולך אל מקום אחד. (כו) ר' אליעזר ור' יהושע, חד אמר כל מה שבשמים ובארץ ברייתו מן השמים, ומייתי לה מן הדא, שנאמר הללו את ה' מן השמים ונו' (תהלים קמ"ח א') וחד אמר כל שבשמים ובארץ, אין ברייתו אלא מן הארץ, שלג שכתוב בו כי לשלג יאמר הוי ארץ (איוב ל"ו ו') אין ברייתו אלא מן הארץ, גשם מן השמים, שנאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים (ישעיה נ"ה י'). (כו) ר' מאיר אומר כל אשר בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ, שנאמר ואד יעלה ונו' (בראשית ב' ו'). גשם אע"פ שיוורד לארץ, שנאמר כי כאשר ירד הגשם, אין ברייתו אלא מן הארץ, שנאמר ואד יעלה מן הארץ (שם שם). (כה) רב נחמן אמר מהכא. דכתיב הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. ר' יוסי אמר אפילו גלגל חמה אינו אלא מן הארץ. שנאמר האומר להרס ולא יורח (איוב ט' ז'): [כא] מ' יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה. (כט) תני אחד נשמתן של צדיקים ואחד נשמתן של רשעים [כולם] עולות [למרום], אלא שנשמתן של צדיקים נתונות צרורות תחת כסא הכבוד בצרור החיים שכן אמרה אביגיל לדוד והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (ש"א כ"ה כ"ט). יכול אף של רשעים כן, ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע (שם שם): מטרונה אחת שאלה את ר' יוסי בר הלפתא מאי הוא דכתיב רוח בני האדם העולה היא למעלה, אמר לה אלו נשמתן של רשעים שמטרפות ממזרח למערב וממערב למזרח, דכתיב ביום רדתו שאולה ונו' (יחזקאל ל"א ט"ו):

ד.

[א] ושבתי אני ואראה ונו'. (א) אלו הקטנים (שנגרזין) (ב) [שנגנונים] מחייהם, ולעתיד לבא הם עומדים בחבורה של צדיקים, ואבותיהם עומדים בחבורה

המאמר ברחבה, ר' בון ור' יצחק, ר' בון אמר, אמר הקב"ה לא בשם שהעמדתו נביאים כו'. והוא המאמר השני שלפנינו ובשם ר' יצחק מובא שם מאמר הראשון שלפנינו: (כ) ומותר האדם מן הבהמה אין שעשה לו הקב"ה. מובא בילקוט רמז תתקס"ח ומצוין שם "ב"ר" והוא בב"ר פ"ז אות ו' אבל בב"ר הוא בסגנון אחר וגם שמות האומרים משונה וכך איתא שם: איך הניא בר יצחק עשה הקב"ה נוי לתחתיו כדי שלא יהא מתכוה כבהמה, ר' אמי ור' ינאי חד אמר עשה לו מנעל ואפיפורין כבוש עליו כדי שלא יצטער כשהוא יושב, וחרנא אמר עשה לו כסתות, ר' לוי ור' אמי חד אמר עשה לו קבורה, וחד אמר עשה לו תכריכין ע"כ. והילקוט שם הביא כמו לפנינו רק במקום ר' יוחנן ור' ינאי הגי' ר' איבא ור' אמר. ובקה"ר הלשון משונה ומשובש ע"ש: (כ) חד אמר עשה לו אפיפורין פרוסה על רגליו, וכן מובא בילקוט שם וצ"ל אפיפורין פרוסה תחת רגליו כי אפיפורין הוראתה בל"י כסא של רגליו, הדום רגל, ולדעתיה מה שנמצא עשה לו מנעל ואפיפורין מלת מנעל היא הוספה ולפניו בקהלת זוטא איתא: (ט) ר' אליעזר ור' יהושע, נשנה בב"ר פ"ב אות י"א ושם ג"י אחרת מאשר לפנינו, ר' אלעזר אומר כל מה שיש בשמים ברייתו מן השמים וכל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ, ר' יהושע אומר כל מה שיש בשמים ובארץ ברייתו אלא מן השמים: (ט) ר' מאיר אומר, בב"ר הגי' ר' הונא בשם ר' יוסף: (כ) רב נחמן אמר כו' ר' יוסי אמר. בב"ר שם מהופך הסדר ומה שלפנינו בשם רב נחמן הוא שם בשם ר' יודן ומה שלפנינו בשם ר' יוסי הוא שם בשם ר' נחמן, ובקה"ר מובא כמו שהוא בב"ר: (כ) תני אחד נשמתן של צדיקים. בקה"ר הוא ברחבה ובשנויים ע"ש, ועיין שבת קנ"ב ע"ב:

(ב) אלו הקטנים, מובא בילקוט רמז תתקס"ט ד"ה ושבתי כמו שהוא לפנינו, ובקה"ר פ"ד אות א' הוא בהרחבת לשון, ומתחיל ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר כו': (ג) שנגנוין

של רשעים, ואומרים לפני הקב"ה כלום מתנו אלא בעון אבותינו. והקב"ה אומר להם אבותיכם השאו מדרכם. (ג) באותה שעה אליהו זכור לטוב בא ומלמד אותם סניגוריא, ואומר להם. אמרו לפני הקב"ה רבוננו של עולם כלום הוא לפניך מדת הפורענות מרובה ממדה טובה, מדת הפורענות מעוטה, ומדת הטובה מרובה, ולא מתנו אלא בגלל אבותינו, כל שכן שיבואו אבותינו אצלנו. אמר להם הקב"ה חייכם יפה למדתם סניגוריא, יבואו אצלכם, דכתיב וחיו את בניהם ושבו (זכריה י' ט'):

[ב] ושבה אני את המתים. (ד) אלו דור המבול: מן החיים. אלו סדומיים ועמלקיים: [ג] וטוב משניהם. זה אלף דור שעלו במחשבה ונימחו (ה) וכו' כדלעיל. (ו) ר' שמעון בן יוחי פתר קרא בישראל בשעה שבאו לאותה מעשה לא הניח משה וזית ברקיע שנחבט עליו לבקש תפלה ורחמים, ולא נענה, ונדונו לו חמשה מלאכי חבלה, קצף ומשחית ומשמיד ואף וחימה, נתיירא משה מהם. מה עשה, נתלה בזכות אבות שנאמר זכור לאברהם וגו' (שמות ל"ב י"ג). אמרו לו כלום יש להם עלי, אני יש לי עליהם, על אברהם יש לי, דכתיב כמה אדע וגו' (בראשית ט"ו ח'). יצחק יש לי עליו שאהב את עשו. יעקב יש לי עליו, שאמר נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ' כ"ז). כיון שאמר אשר נשבעת להם כך למען שמך (שמות ל"ב י"ג). נסתלקו ממנו שלשה מלאכים קצף ומשחית ומשמיד, ונשתיירו שם שתיים. [אף וחימה]. שנאמר כי יגורתי מפני האף והחמה וגו' (דברים ט' י"ט). באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה רבוננו של עולם כלום אנא יכול למיקם בתרויהון, אלא קום את בחדא, הה"ד קומה ה' באפך (תהלים ז' ו'). ומניין שעמד משה למלאך חימה שנאמר ויאמר להשמידם וגו' (תהלים ק"ו כ"ג). על אותה שעה הוא אומר ושבה אני את המתים וגו', כגון אני וחבורתי:

(ז) ר' שמואל פתר קרא כדור, בשעה שבנה שלמה את בית המקדש התפלל שתרד אש מן השמים, ולא ירדה, כיון שאמר זכרה לחסדי דוד עבדך (דה"ב ו' מ"ב). מיד ירדה, על אותה שעה הוא אומר ושבה אני את המתים וגו', כגון אני וחבורתי:

(ח) ר' יהודה בר' סימון פתר קרא ביחזקאל, בשעה שאמר לו הקב"ה התחינה העצמות האלה (יחזקאל ל"ז ג'). אמר לפניו רבוננו של עולם אתה ידעת (שם שם). (ט) משל לאדם שהיה בידו צפור אחת, ואמר לחבירו צפור זה אתה אומר חיה, אמר לו אם אתה מבקש מתה, ואם אתה מבקש חיה, כך בשעה שאמר לו הקב"ה ליחזקאל, אמר לפניו התחינה, אמר לפניו אתה יודע, כיון שעמד על הבקעה ואמר העצמות היבשות, התחילו רוחשות, אמר להם בחייכן לא שמעתם שמעו דבר ה' בית יעקב (ירמיה כ' ד') ועשיתו ששמעתם, על אותה שעה נאמר, ושבה אני את המתים, כגון אני וחבורתי:

[ה] הבסיל הובק את רדיו וגו'. (י) משל לשני בני אדם שינועין בתורה, אחד ינע בתורה והשביח, ואחד ינע בתורה ופירש. לעתיד לבוא אחד עומד בחבורה של צדיקים ואחד עומד בחבורה של רשעים ורואה וחובק את רדיו.

[ו] טוב מלא כף נחת. (יא) טוב מי ששונה הלכות מעט ורגיל בהן, ממי ששונה הלכות

בחיהן. בקה"ר יש הרבה שינויים בסגנון הלשון, גם נמצא שם דברי ר' נחמיה ורבנן: (ג) באותה שעה אליהו זכור לטוב בא. בקה"ר ר' יהודה בר אלעאי בש"ר יהושע בן לוי: (ד) אלו דור המבול. מובא בילקוט רמז התקע"א: (ה) וכו' כדלעיל. פה קצר המעתיק והוא לעיל פרשה א' ספוק ט"ו: (ו) רשב"א פתר קרייא בישראל. בקה"ר הגי' ר' יהושע פתר קרייא בישראל: (ז) ר' שמואל פתר קרייא. בקה"ר הגי' ר' שמואל בר נחמן פתר קרייא, ושם הוא בהרחבת לשון ופה המאמר בקיצור: (ח) ר' יהודה בר סימון פתר קרייא ביחזקאל. בקה"ר הוא באופן אחר: (ט) משל לאדם שהיה בידו צפור. זה ליתא בקה"ר: (י) משל לשני בני אדם. מובא בילקוט שם כמו שהוא לפנינו, ומשונה קצת בקה"ר: (יא) טוב מי ששונה הלכות מעט ורגיל בהן, בקה"ר הגי' טוב מי ששונה הלכות ורגיל בהם טמני שהוא שונה הלכות ומדות ואינו חוזר ורגיל בהם, ובעל הילקוט בקהלת הביא

הרבה ואינו רגיל בהם. (יב) מתלא אמר טבא ציפרתא חדא בפה ממאה פרוחין: ורעות רוח (יג) וברצונו היה קרוי בעל הילכן, רעותיה דמתקרי בר הילכן:

[ח] (יד) יש אחד ואין שני. אחד זה הקב"ה, דכתיב ביה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'): ואין שני. ואין לו בן זוג: גם בן ואח אין לו. (טו) בן אין לו אה מהיכן יש לו, אלא שחיבב המקום את ישראל (טז) וקראן בנים ואחים: ואין קין (בבל) [לכל] עמלו. (יז) שעמל בששת ימי בראשית. ולמי אני עמל, לא להדבק אחריו, כל מי שאינו עושה כן, גם זה הבל וענין רע הוא:

(יח) ד"א יש אחד. זה אברהם, [שנאמר אחד היה אברהם (יחזקאל ל"ג כ"ד)]: ואין שני. שאין לו בן זוג כמותו: גם בן ואח אין לו. בשעה שאמר לו הקב"ה קח נא את בנך (בראשית כ"ב ב'): ואח אין לו. בשעה שאמר לו הקב"ה לך לך מארצך (שם י"ב א'): ואין קין לכל עמלו. למעשים טובים: ולמי אני עמל. לא לעשות כמותו. וכל מי שאינו עושה כן גם זה הבל: (יט) ד"א יש אחד. זה היצר הרע: ואין שני. שאין לו בן זוג כמותו: וגם בן ואח אין לו. בשעה שאדם הולך לעשות עבירה ואינו יודע שאין לו לא בן ולא אח שימות בעונותיו: ואין קין. למעשים הרעים: למי אני עמל. לא לרחק ממני, וכל מי שאינו עושה כן, גם זה הבל:

[ט] טובים השנים מן האחד. (כ) טובים השנים שיגיעים בתורה, מן האחד שעוסק זה לעצמו וזה לעצמו:

[י] [כי] אם יפולו האחד יקים את חברו]. שאם ישכח אחד מהם, חברו מעמידו על האמת ומזכירו:

[יב] והחוט המשולש לא במהרה יתקן. זה הרב שמחור להם את מעותן:

(כא) ד"א טובים השנים מן האחד. שיוצאים לדרך, מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו.

המאמר בשם וי"ר, והוא בו"ר פ"ג אות א' ר' יצחק פתח טוב מלא כף נחת מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם כמו ששונה הלכות ואינו רגיל בהם, ואח"כ נמצא בו"ר שם טוב מי ששונה הלכות ורגיל בהם כמו שהוא שונה הלכות ומדות ואינו רגיל בהם. ולדעתי נוסח השני הוא הוספה שהוסף אחר המניחים כמו שהוא בקה"ר, והראיה כי בעל הילקוט בקהלת הביא המאמר בו"ר ונוסח השני ליתא בילקוט. ופי' ומדות, מדות שהתורה נדרשת בהן: (יג) מתלא אמר טבא ציפרתא חדא בפה ממאה פרוחין. זה הוא ג"כ בקה"ר, ושם הגי' מתלא אמר טבא חדא ציפרתא כפותא מן מאה פרוחין וברור שצ"ל כפותא במקום כפותא. ופי' טוב ציפור אחד בפה מן מאה הפורחים: (יג) וברצונו היה קרוי בעל הילכן רעותיה דמתקרי בר הילכן. בו"ר ובקה"ר נאמר רק רעותיה דמתקרי בר מכלילאן, פי' המ"כ רצונו שיקראו אותו בן הלכות, כלומר יודע הרבה הלכות ע"כ, כי רענת הוראהה בלשון ארמי רצון, ואין ספק כי המלות „וברצונו היה קרוי בעל הילכן“ הוא פי' אשר הוסף אחד בגליון לפרש המלות רעותיה דמתקרי בר הילכן, ומובא אח"כ פנימה, ובקה"ר נמצא עוד הרבה דרשות על טוב מלא כף נחת: (יד) יש אחד ואין שני זה תקב"ה. מובא בילקוט קהלת רמז תקק"א אחר שהביא מאמר בו"ר הביא המאמר הזה, והסיום במאמר שלפניו נפש כי תקריב קרבן לה' יש לכתוק מן הספר כי בו"ר שם אינו מוסב למאמר שלפניו רק בזה מתחיל מאמר בפני עצמו, ובקה"ר המאמר הזה באריכות ובהוספות דברים ע"ש, והילקוט הביא כמו לפניו בכתב יד: (טו) בן אין לו אה מהיכן יש לו. כ"ה הגי' בילקוט אבל בקה"ר הגי' אה אין לו בן מאין יש לו: (טז) וקראן בנים ואחים. בקה"ר הביא ראיות מהכתובים: (יז) שעמל בששת ימי בראשית. כ"ה גם בילקוט שם, אבל בקה"ר המאמר בהרחבת דברים ע"ש: (יח) ד"א זה אברהם. מובא בילקוט שם כמו שהוא לפניו, ובקה"ר המאמר מושנה קצת גם נוסף שם ד"א יש אחד זה שבת לוי כו' גם נוסף שם ד"א זה גביני בן חרסון: (יט) ד"א זה היצר הרע. כ"ה בילקוט אבל בקה"ר המאמר בשניונים גם הגי' שם גם בן ואח אין לו בשעה שתולך אדם לעבור עבירה אינו רואה שיש לו בן שימות בעונותיו ואינו רואה שיש לו אח שיתבוש ממנו ולהתגנות בו: (כ) טובים השנים שיגיעים בתורה כו' שאם ישכח אחד. כ"ה גם בילקוט והוא לקוח ממדרש שלפניו, ובקה"ר הגי' שאם שכת ה"כה אחד וחסם, חברו מחזיר ההלכה: (כא) טובים שיוצאין לדרך. מובא ג"כ בילקוט שם כמו שהוא לפניו, אבל בקה"ר גי' אחרת, טובים השנים שהם נושאין בפרגמטיא, מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו, כי אם יפלו ויסתכן אחד מהן חברו מעמידו, והחוט המשולש כד אינון תלת, ובמדרש שו"ט ריש מזמור נ"ט נמצא התאמר כמו שראו בקהלת וזשא, והעירותי שם בהערת א', במדרש קה"ר הדרשה שלפניו בשו"ט טובים השנים שיוצאים לדרך ליתא

שאם נפל האחד חכירו מקימו. (כב) והחוט המשולש שלשה. (כג) רב הוה נפיק לאורחא [חד] צווח ליה מרי מותא, תרין מרי קטטה, תלתא מרי שלמא:

[יג] טוב ילד מסכן, זה יצר טוב, (כד) [למה צווחין ליה חכם, דהוא מכוין ברייתא לאורחן טבן] למה צווחין ליה מסכן, כל עמא לא שמעין ליה, ולמה צווחין (הכס) [ילד] דהוא מוונג לבר אינש מתלת עשר שנין ולעילא: ממלך זקן. זה יצר הרע. (כה) למה צווחין ליה מלך, דהא כל איבריין שמעין ליה, ולמה צווחין ליה זקן, דהוא מוונג לבר אינש מן טלוותיה עד סיבותיה. הה"ד כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח' כ"א). משעה שניעור ממעי אמו, ולמה צווחין ליה כסיל, דהוא מכוין ברייתא לאורחא בישא:

[יד] כי מבית (האסורים) [הסורים]. (כו) דהוא מכשכש לברייתא (כי מביני סירי אתין) [כמביני סיריאתא]: כי גם במלכותו נולד רש. כי במלכותו של יצר הרע נולד רש, זה יצר טוב:

[טו] [כז] ראיתי את כל החיים המהלכים. זה דור המבול: [טז] גם האחרונים. אפילו דורות האחרונים לא ישמחו בעמלם:

ה.

[ד] טוב אשר לא תדור. (א) ר' מאיר אומר טוב מי שאינו נודר כל עיקר, אלא מביא כבשתו לעזרה ושחטה. ר' יהודה אומר טוב משניהם נודר ומשלם, שנאמר נדרו ושלמו (תהלים ע"ז י"ב). אמר רב הונא מעשה באחד שנדר, [ולא שלם את נדרו ופירש בים הגדול וטבעה ספינתו בים ומת]. (ב) א"ר שמואל בר נחמן מי שנודר ואינו משלם גורם לאשתו שמתה (ג) שנאמר אם אין לך לשלם למה יקה משכבך מתחתך (משלי כ"ב כ"ז). (ד) אית דאמרי מיעקב אבינו, שנאמר ואני בבואי מספן מתה עלי רחל

שם, וע"ש גם בעתה ו' (כז) והחוט המשולש שלשה. ר"ל אם המה שלשה: (כג) רב הוה נפיק לאורחא חד צוח ליה מרי מותא, בילקוט שם הגי' רבי מאיר כך חזי חד נפיק לאורחא, ובקה"ר הגי' ר' מאיר כך הוה חמי חד נפיק לאיסטרא צוח ליה זיל שלם עלך מרי מותא, ופוי המ"כ כשהיה רואה אחד יוצא יחדי לדרך היה אומר לו לך שלום עליך בעל מות, כלומר ההולך בדרך יחדי מתחייב כנפשו, ובקה"ר שם נמצא אחר זה עוד הרבה דרשות על מובנים השנים: (כד) למה צווחין ליה חכם, הוספתי וכו' לנכון בילקוט שם, וכן במדרש שו"ט שם אות ה' מובא כמו שהוא לפנינו וכמו שתקנתו, ופתח במה דסיים טוב ילד מסכן וחכם, אבל בקה"ר הציג בראש ולמה נקרא שמו ילד, ועיין בשו"ט שם הערה ל"ה ל"ו: (כס) למה צווחין ליה מלך דהא כל איבריין שמעין ליה כו' דהוא מוונג לבר אינש מן טלוותיה עד סיבותיה. כ"ה בילקוט וכן הוא בשו"ט שם, אבל בקה"ר הוא בלשון עברי צח גם הלשון מהוקן יותר במקום ולמה צווחין, בקה"ר ולמה נקרא, במקום בר נש, בקה"ר לאדם, במקום מן טלוותיה ועד סיבותיה, בקה"ר מילדותו ועד זקנו, וכמו כן בכל המאמר ע"ש: (כו) דהוא מכשכש לברייתא כמביני סיריאתה, כן תקנתו והוא לנכון בילקוט, בשו"ט ובקה"ר, ודורש הסורים כמו הערה, ועיין בשו"ט הערה ל"ו שהעירותי כי נכון לחקן משכשך ע"ש, ובקה"ר שם נמצא עוד דרשות על טוב ילד מסכן: (כז) ראיתי את כל החיים המהלכים זה דור המבול כו'. בקה"ר יש ג"י אחרת ארו מעשיהם של צדיקים מה גרם להם להיות חיים שמהלכין תחת השמש: עם הילד השני זה יצר טוב וע"ש במ"כ וברד"ל, וראיתי ברש"י קהלת שם הביא וז"ל ראיתי את כל החיים וגו' מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי:

(ח) ר' מאיר אומר כו'. בו"ר ריש פל"ז מהוסף הסדר דברי ר' מאיר הם שם בשם ר' יהודה ובמאמר נדרים ט' ע"א מובא לנכון בשם ר' מאיר ובשם ר' יהודה כמו לפנינו, וגם בספרי פוסקא רס"ה הוא לנכון, ובקה"ר המאמר קטוע וחסרים דברי ר' יהודה: (ט) א"ר שמואל בר נחמן, בקה"ר חסרים המלות "בר נחמן" ובו"ר הוא בשם רבנן: (ג) שנאמר אם אין לך לשלם למה יקה משכבך מתחתך, הראיה מן הכתוב הוה מובא בשבת ל"ב ע"ב: (ד) אית דאמרי מיעקב אבינו

(בראשית מ"ח ז'). (ה) א"ר שמואל בר רב יצחק כל מי שנודר ואינו משלם גורם לע"ז ולגלויו עריות (ו) וכו'. (ז) ויש אומרים אף ללשון הרע, שנאמר וישמע דברי בני לבן (בראשית ל"א א'). (ח) אמר ר' שמואל כל מי שנודר [ואינו משלם] גורם מיתה לעצמו, שנאמר כי דרוש ודרשנו וגו' (דברים כ"ג ב'). ממנו נפרעין ולא מממונו. (ט) דאמר רב [אמי] אין מיתה בלא חטא, ואין יסורים בלא עון, שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פ"ט ל"ג):

[ה] אל תתן את פיך. (י) ר' אחא פתר קריא בנודר, אל תתן רשות לפיך לחטיא את בשרך. (יא) ואל תאמר לפני המלאך זה חוץ, כי שגגה דאמרת לא נדרת כלום, למה יקצוף האלהים על אותו הקול שאמרת. וחיבל מעשה וגו', אלו מעט מצות קלות שיש בידך, והקב"ה מכניס בהם מארה ומאבדם הימנו:

[ו] כ"י ברוב חלומות וגו'. (יב) אם ראית [חלומות] רעות וניירות [קשות]. קפוץ לשלשה דברים ואתה ניצל. (יג) דאמר ר' יהודה בשם ר' אלעזר שלשה דברים מבטלין ניירות רעות וקשות, ואלו הן תפלה ותשובה וצדקה, ושלשתן כתובין בפסוק אחד, ויבטלו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו [לפני ויבקשו] (ויבקשו שני) וישבו מדרכיהם הרעים (ד"ה"ב ז' י"ד), ויתפללו זו תפלה, ויבקשו לפני זו צדקה, וישבו מדרכיהם הרעים זו תשובה. [אם עשו כן, מה כתיב תמן] ואני אשמע מן השמים ואסלה (עוונם) [לחטאתם] וארפא את ארצם (שם שם): (טו) ר' אמי אמר אף התענית, שנאמר יענך ה' ביום צרה (תהלים כ"ב ב'). (טז) ר' אחא אמר אף שינוי השם ושינוי מעשה ושינוי מקום:

[ז] אם עושק רש וגו'. (יז) אם ראית רשים עשוקים ודלים נגולים: וצדק זה (צדיק לעולם) [צדיקו של עולם] שהוא משפיע שלוח עליהם: תראה במדינה, תירמה בס דינה, ואל תתמה על הפצו של הקב"ה, שאמר והיה העולם, למה כי נבזה מעל נבזה שומר זה הקב"ה שהוא מלמעלה ואתה מלמטה: ונבזהים עליהם, אלו מלאכי השרת: ר' יוסי בר' חנינא פתח קריא בעשו, אם ראית (בכחך) [בכרך] גדול שעושק דלים [וגוול] רשים, וצדיקו של עולם משפיע להם שלוח, תראה בני דינה, ואל תתמה על הפצו של זקן שאמר ונעשה רצונו, הה"ד משמני הארץ וגו' (בראשית ח' ל"ט), והלא דברים קל וחומר, ומה לכבוד בשר ודם כן, לכבודו של הקב"ה לא כל שכן, הדא הוא דכתיב הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך (זכריה י"ד א):

שנא' ואני בבואי בספק וגו', כוון למאמרם בו"ר שם ריש פל"ז, וכן בקה"ר מובא הראיה מן הפסוק הזה: (ה) א"ר שמואל בר רב יצחק גורם לע"ז, בו"ר מובא זה בש"ר שמואל בר נחמן וכן מובא בילקי' קהלת ונצוין בגליון "פסיקתא רבתי" בטעות וצ"ל ויקרא רבה והוא ריש פל"ז, וגם בקה"ר הגי' ר' שמואל בר יצחק: (ו) וכו', פה קצר המעתיק ונמצא בו"ר וכן בקה"ר שם: (ז) ויש אומרים אף ללשון הרע, בו"ר ובקה"ר נכלל בתוך ד' עבירות: (ח) א"ר שמואל כל מי שנודר ואינו משלם, בקה"ר מובא זה בשם ר' מנא, ובו"ר הוא בשם ר' שמואל בר יצחק: (ט) דאמר רב אין מיתה בלא חטא, בו"ר ובקה"ר א"ר אמי וכן תקנית בפנים: (י) ר' אחא פתר קריא בנודר, בקה"ר הלשון משונה ושם הוא בשם ר' יהושע בן לוי ע"ש ועיין בו"ר פמ"ז אות ה' ושם קצר המסדר או המעתיק ובתב "וכו' כדאיחא כמדורש קהלת", ועיין גם בכ"ר תצא פ"ו אות ט' ושי"ט מזמור ג"ב ובהערה א': (יא) ואל תאמר לפני המלאך זה חוץ, צ"ל זה יצחק, ר"ל שליח צבור, וכן איתא בשו"ט שם מזמור ג"ב ואל תאמר לפני המלאך זו שליח צבור שהוא בא ואומר לך מה שפסקת, ואתה אומר לו כי שגגה היא לא הייתי יודע מה אמרת, וכן נשנה המאמר בסגנון אחר בקה"ר שם ואל תאמר לפני המלאך זה חוץ, כי שגגה היא, תוחא אני בי כו' ע"ש: (יב) אם ראית חלומות רעות, מובא בילקי' שם והוא מכ"י שלפנינו, ובקה"ר מובא זה בשם רבי ובהוספת דברים: (יג) דאמר ר' יהודה בשם ר' אלעזר שלשה דברים מבטלין, פסיקתא דר"כ פסקא ביום השמיני עצרת (קצ"א ע"א), ונשנה בירושלמי תענית פ"ב ה"א וב"ר פמ"ד, וקה"ר בפסוק הזה ושם נמצא עוד היבה דרשות: (טו) ר' אמי אמר אף התענית, וכן הוא בילקוט שם, אבל בקה"ר ובפסיקתא ר' מנא אמר: (טז) ר' אחא אומר, וכ"ה בילקוט שם, ובפסיקתא ר' הונא בשם ר' יצחק, ועיין שם בהערה כ"ו, ובקה"ר ר' חייא ור' יוסי: (יז) אם ראית רשים עשוקים, מובא בילקוט שם כמו שהוא

[ח] (יח) ויתרון ארץ. ר' יהושע אומר אפילו דברים שאתה רואה אותן יתרון למתן תורה, כגון הלכות ציצית מוזהר ותפילין הן בכלל תורה, דכתיב ועליהם ככל הדברים וגו' (דברים ט' י'). כל מקרא ומשנה תלמוד ותוספתא ואגדה כולן נאמרו למשה על הר סיני: מלך לשדה נעבד. מלך זה בעל תלמוד, לשדה נעבד. זה בעל משנה (יט) שהוא סודר הלכה לפניו: (כא) ד"א מלך זה בעל משנה: לשדה נעבד. זה בעל תלמוד שהוא מוביל הלכה לפניו. לפיכך אוהב נספא לא ישבע נספא. אוהב תורה לא ישבע תורה. ואוהב בהמון וגו'. שכל מי שהוא הומה ומהמה על דברי תורה, ותלמוד אין לו מה הנאה יש לו. (כב) ר' יעקב אמר בשם ר' יוחנן למד ולא לימד אין לך הבל גדול מזה. (כג) מכאן אמרו אין הרב נוטל שכר תלמידיו עד שילמדנו לאחרים. שנאמר האלף לך שלמה וגו' (שה"ש ח' י"ב): ד"א מלך לשדה נעבד. אפילו מלך אם עבד ארעא עבד, ואם לא עבד מידי שכל מי שהומה ומהמה אחר הממון וקרע אין לו מה הנאה יש לו. (כד) ר' ירמיה אומר וירדו מאניותיהם וגו' (יחזקאל כ"ז כ"ט). וכי אין אנו יודעין שעל הארץ יעמוד, אלא הרי ששקעה ספינתו של אחד מהם בים ויש לו קרקע על הארץ יעמוד, ואם לאו אין לך הבל גדול מזה: א"ר אליעזר הרב נוטל שכר אלף והתלמיד מאתים. שנאמר האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פרוי (שה"ש ח' י"ב): ד"א ויתרון ארץ בכל היא. (כה) ר' אחא אומר בכל עושה הקב"ה שליחותו, אפילו על ידי נחש, אפילו על ידי עקרב, יתוש, צפרדע. (כו) טיטוס הרשע נכנס לקדשי הקדשים נטל שתי זונות בידו וכו' :

[יד] כאשר יצא מבטן אמו. (כז) אמר (גנינא) [גניבא] משל לשועל שמצא כרם והיה מסוייג כל פינותיו ולא יכיל לכנס, לסוף מצא נקב אחד ביקש לכנס בו ולא יכול, וצם תלתין יומין עד דכחיש, ועלה בההוא נקב אבל וישבע ודשן ושמן, בעי למיסק מההוא נוקבא ולא הוה יכול, חזר וצם תלתין יומין עד דהוה [בחוש], כמה דהוה נפיק ליה מההוא כרמא, אמר כרמא כרמא כמה שפירין (בידך) [פירין] אלא מה הנייה יש כמה דבר [נש] עייל לגויך (חברין) [כך הוא] נפיק, כך הוא הדין עלמא: [מז] (כה) גם כל ימיו בחשך (ילך) [יאכל]. בלא תורה בלא נר:

לפנינו, ובקה"ר הוא בסגנון אחר ובתרחבת דברים: (יח) ויתרון ארץ ר' יהושע אומר. בקה"ר המאמר בשנויים ובהוספת דברים, והמאמר שלפנינו הוא שם בשם ר' נחמיה ע"ש וכן נוסף שם בולת "הלכה" מקרא משנה הלכה. וכן כגון תוספתות של בית רבי ותוספתות של ר' נתן הלכות גרים ועבדים, ועיין ו"ר ריש פ"ב והוא שם כמו בקה"ר, ומובא בילקוט קהלת בשם ו"ר: (יט) שהוא סודר הלכה לפניו. וכ"ה בו"ר שם, ובקה"ר הגו' עודר לפניו. פי תורש: (כ) ד"א מלך זה בעל משנה. זה ליתא בקה"ר ונמצא גם בו"ר שם, ושם הוא בשם ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר מלך זה בעל תלמוד, ור' נחמיה אמר מלך זה בעל משנה: (כא) ר' יעקב בשם ר' יוחנן למד ולא לימד. בו"ר שם מובא ר"א ברבי אבא בשם ר' אחא, ובקה"ר מובא זה בשם ר' יעקב בר אבינא בשם ר' יוסי: (כב) מכאן אמרו. זה ליתא בו"ר ובקה"ר: (כג) ד"א מלך לשדה נעבד אפילו מלך אם עבד ארעא עבד. עיין בקה"ר שם ובו"ר שם בהתחלת המאמר בשם ר' יהודה ושם הלשון מותקן יותר: (כד) ר' ירמיה אומר וירדו מאניותיהם. בקה"ר הוא בשם ר"י ב"ר יוסי ור' הניף, ובו"ר בשם ר' ישמעאל ברבי תנחום ור' הנין בריה דרבי בשם ר' ירמיה. הוסיפו שמות האומרים, ולפנינו במדרש קהלת זוטא הובא בשם ר' ירמיה לבד: (כה) ר' אחא אמר בכל עושה הקב"ה שליחותו. מובא ג"כ בו"ר ובקה"ר שם, ועיין תנחומא חקת אות א' ובהערה י"ב מה שהעירותי שם: (כו) טיטוס הרשע נכנס לקדשי הקדשים נטל שתי זונות בידו וכו'. פה קצר המעתיק והציג "וכו" ונמצא בקה"ר שם. ובו"ר שם, ב"ר פ"י במ"ר פ"ח ותנחומא חקת שם ופד"א פ"ט ועיין גם בבבלי גיטין נ"ו ע"ב: (כז) אמר גניבא. כן תקנתי כמו שהוא בקה"ר בפסוק הזה, ומובא גם בסדר הדורות בשם קה"ר ועוד מיטאר מוקומות, ובילקוט קהלת רמז תקע"ב הכי המאמר הזה והוא מוקהלת זוטא וגם הוא גורס אמר גניבא כמו שהוא לפנינו: (כח) גם כל ימיו בחשך ילך, תקנתי יאכל, וגם בקה"ר מובא לשון הכתוב גם כל ימיו בחשך ילך ומובא שם דרשות אחרות על הכתוב הזה, וכן בילקוט שם מובא גם כל ימיו בחשך ילך בלא תורה בלא מצות בלא מרחץ בלא מעשים טובים. נראה כי היה לפנינו בפסוק ילך במקום יאכל, וראיתי בקה"ר נמצא הדרשה על הכתוב כי

[יז] (כט) אשר (יתן) [נתן] לו האלהים. ר' אבא [בר כהנא]. על לבי כנישתא שמע קליה דר' לוי קאים ודריש איש אשר יתן לו האלהים עושר. זה מקרא: נכסים. זו משנה: כבוד. זו תוספתא: ואיננו חסר לנפשו. [זה תלמוד: לא ישליטנו האלהים. זה בעל אגדות: כי איש נכרי יאכלנו] זה בעלי תלמוד שאוסרין ומתירין ומטמאין ומטהרין. עמר ר' אבא בר כהנא על ראשו אמר אלמלא לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי: (ל) ד"א (איש) אשר (יתן) [נתן] לו האלהים עושר ונכסים [ונגו] זה מתת אלהים היא. א"ר פנחס המידה זו אינה נוחתת בכני אדם (לא) אלא מאן רחמנא נהגי ביה ידעי ביה: [ט] (לב) כי לא הרבה יזכור [את ימי חייו. זה עלי: כי האלהים מענה בשמחת לבו] זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה (כדי) [בדרך] שמעלה אותו (בשנים) [בשנה] זו לא היה מעלה (בכונה) [בשנה] אחרת. לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה (ש"א א' ג'):

ו.

[א] (א) יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם. זו מחשבתן של (רשעים) רמאין ברמאותן, כגון המערב מים ביון, (ב) מי (בקי) [בלקין] בשמן, (ג) חלב המור בקטף, (ד) קומום במור, (ה) [סוקרא בציר]. (ו) נוסכר

בהבל בא ובחשך ילך (קהלת ו' ד') בלא נר בלא מרחץ אלא בלא תורה ובלא מעשים טובים: (כט) אשר נתן לו האלהים. כן תקנתי והוא הדרשה על הכתוב בקהלת ה' י"ז. ובקרא כתיב נתן לו האלהים רק בקהלת ו' ב' כתיב אשר נתן לו האלהים. ובגראת נשמטה הדרשה ממקומה ועיקר מקומה היא על הכתוב קהלת ו' ב' כי דורש כבוד זו תוספתא ובקהלת ה' י"ז לא נאמר וכבוד גם דורש על לא ישליטנו ועל כי איש נכרי יאכלנו. וכן בקה"ר הוא לנכון כפ"ו פסוק ב'. אבל בילקוט קהלת שם הוא ג"כ על הכתוב אשר נתן לו האלהים ובילקוט מצוין מדרש וכוונתו לקהלת זוטא. וראיתי כי מקור המאמר הוא בירושלמי סוף הוריות פ"ג (דף מ"ח ע"ג) ושם מבואר ר' אבא בר כהנא אזל לחד אתר אשכנז ר' לוי יתיב דרש איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי אם נכרי יאכלנו [קהלת ו' ב']. עושר זה המקרא נכסים אלו הלכות. וכבוד זה התוספתא. ואינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה אלו משניות גדולות כגון משנתן של ר' חונה ומשנתו של ר' הושעיה ומשנתו של בר קפרא ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו זה בעל אגדה, שאינו לא אוסר ולא מתיר לא מוטא ולא מוחר. כי איש נכרי יאכלנו זה בעל התלמוד. קס ר' אבא בר כהנא ונשקיה כרישיה אמר זכותה מימרינה יקום חזכיה מימרינה מתיב. ועפ"י הירושלמי יש לתקן ג"כ המאמר לפנינו. והכוונה זכותה מימרינה יקום כשם שזכות לאומרה מעומד על שם שהיה תלמיד ורך בשנים כך תזכה להיות זקן וראש ישיבה ולאומרה מיושב ודורש לפני רבים כמו שפ"י הרב פ"ט. ומוה כב"ר פצ"ח אות ו"א א"ל אמרת נחמן קיים תיתי למימרינא מן יתיב המ"כ דחק לפרשה אבל יש לתקן אמרת ניהלן קיים תזכי מימריני יתיב, ופי' זכית לאמרו מעומד תזכה לדרוש מיושב. כמו שהביא גם מתרד"ו שם: (ל) ד"א אשר יתן לו האלהים א"ר פנחס. גם בכאן תקנתי אשר נתן, ומוכא בילקוט קהלת שם. ובקה"ר נמצא זה לנכון על הכתוב אשר נתן לו האלהים. וכן נשנה המאמר במדרש שמואל א' אות ה': (ל) אלא מאן רחמנא נהגי ביה ידעי ביה. בילקוט הגי' אלא מאן רחמנא רעי ליה. אין ספק שגם לפנינו יש לתקן רעי ביה ובטענת נעשית ידעי ביה, והמלות 'נהגי ביה' נוספו ופי' רעי ביה הפך בו. ובקה"ר שם הגי' אלא כמו שרצה בו הקב"ה, ובמדרש שמואל שם נאמר ג"כ אלא במאן רחמנא רעי ביה: (נ) כי לא הרבה יזכור תקנתי כמו שהוא לנכון בילקוט ובקה"ר ובמדרש שמואל וע"ש בהערות שלי:

(ב) יש רעה זו מחשבתן של רמאין. קה"ר שם, וכן שם פ"ט פסוק גם זה ראיתי ומוכא בילקוט וקצר שם והציג 'וכו': (ג) מי בלקו. כן תקנתי ובקה"ר פ"ט הגי' בלבלקי. ובתוספתא ב"ב פ"ה הגי' ג"כ מי בלבקויא. ובספרא ויקרא פרק כ"ב הגי' גלוביא בשמן. והעיקר הביא את הספרא בערך גלבקיא ויפה כתב שם המוספי פי' בל"ו מין עשב בו וממנו עוצרים מין לרפואת חולי עינים ורמאים מוויפס זה המין הנקרא מי גלבקיא בשמן בו. עיין בעיקר השלם ערך בלבקי: (ג) חלב

בפלפלין. (ז) עלי נפנים (כולין) [בפליון]. (ומניין שלא יהא) קנה מאזנים ארוך מצד זה וקצר מצד אחר. (ח) ועליה אמר ר' מאיר אוי לי אם אומרה, אוי לי אם לא אומרה. [אם אומר שמא ילמדו הרמאים, אם לא אומר, שמא יאמרו הרמאין אין תלמודי חכמים בקיאין במעשה ידנין]:

[ג] אם יוליד איש מאה. (ט) זה קין שהוליד מאה בנים. (י) ושנים רבות יחיה. שהיה תלוי באותה דופן של אותה תיבה ובא מכול ושטפו, דכתיב וימח את כל היקום (בראשית ד' כ"ג). (יא) ר' אבא אמר קיומיה, אבא אוקימנא: אמרתי טוב ממנו [הנפל]. (יב) זה הבל: (יג) ד"א אם יוליד איש מאה. זה אחאב שהוליד מאה בנים: ושנים רבות יחיה. שחיה שנים הרבה: ונפשו לא תשבע מן הטובה. שלא שבע נפשו מממנו: גם קבורה לא היתה לו. (יד) שאכלו אותו חיה ועוף: אמרתי טוב ממנו הנפל. (טו) זו נפל של זונה: (טז) ד"א אם יוליד איש זה המן:

[ד] כי נהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה. בלא נר ובלא מרחץ: [ה] [גם שמש לא ראה ולא ידע נחת לזה מזה]. (יז) אמר ר' פנחס משל לשני בני אדם שהיו בספינה, כיון שבאו (יח) לנמל, נחית חד מנהון [ועאל] למדינתא, חמא כמה מאכל, וכמה משתה, כיון דהדר אמר (ליה כריה) [לחבריה] אמאי לא עלת למדינתא, אמר ליה ואת דעיילית מה אהנית לך, ומאי חמית תמן, אמר ליה הרבה מאכל, הרבה משתה. א"ל אהנית כלום. א"ל לא, אמר ליה אנא דלא עלית נחא לי סגי מינך. הדא הוא דכתיב ולא ידע נחת לזה מזה:

חמור בקטף. קטף ידוע, תרג' צרי (בראשית ל"ז כ"ה) והוא אפרסמון, וכתב המוספי כל המוצים העבים הנזולים מהעצים נקראו קטף בשם כללי, אבל בשם פרטי העץ שממנו נזול הצרי נקרא כן והצרי עצמו ע"כ והראב"ד בפירושו לספרא ויקרא פרק כ"ב פרשת י"ב כתב וז"ל: חלב חמור בקטף הקטף הוא הצרי והוא מקמיפת היניקות של אילן ידוע שקוטפין אותו ביד בראש ונקותיו והמים היוצאין הם חשובים והוא הצרי והם ירוקים כמו חלב החמור ובעלי האונאות מערבין אותו בו: (ז) קומום כמור. קומום ידוע הוא השרף (גומי) וגם מור הוא הדומה מין שרף הנמנף ממין עץ ונקרא צרי (Gummi-Hartz): (ח) סוקרא בצור. כן תקנתי כמו שהוא במקומות הנ"ל וסוקרא ידוע גוי צבע: (ו) כוסבר בפלפלין, כ"ה הגוי גם כתוספתא ב"ב שם, ובקה"ר הגוי כרשנים בפלפלין והוא מין יותר ישרה, כי כרשנא הוראתה (וויקע), והוא דומה בצורתה לפלפלין: (ז) עלי גמנים בפליון. כן תקנתי וכ"ה בקה"ר ובספרא שם, וכתב המוספי בערך פלן פ"י בל"י שם כללי של עלה ובפטרם קראו כן לעלה של בשם יקר ונחמד והיו מווייפים אותו בעלי גפן ע"כ. ועיין בפ"י הראב"ד בספרא שם: (ס) ועליה אמר ר' מאיר. בקה"ר הגוי ועל כולן אמר ר' יוחנן בן זכאי: (ט) זה קין. מובא בילק"ו שם וכ"ה בקה"ר בפסוק הזה, ונשנה גם בשמ"ר פל"א אות י"ז: (י) ושנים רבות יחיה, שהיה תלוי באותה דופן של אותה תיבה ובא מכול ושטפו. הלשון פה מבושש ע"י אחד המעתיקים כי לא הבין כוונת המאמר ותיקן והוסיף, ובאמת פה היה הגוי שהיה תלוי ברפיון וזא הממול ושטפו והכוונה שהיה תלוי באויר, כמו שהוא בכ"ר פב"ב אות י"ב. ומוכח בערך ערך רפן בשם ב"ר ופי' אויר וכן הוא בשמ"ר פל"א אות י"ז ור"ל שלא גמר דינו והיה דינו תלוי עד המבול, ולפני המעתיק היה הגוי כטעות ברופן במקום ברפיון, והוסיף ותיקן "תלוי באותה דופן של אותה תיבה". ועיין בפ"י רש"י התייחס לו בכ"ר שם כי גם לפניו היתה הגוי רפיון והביא ראה מת"כ וקדשתו לא רצה דופנו ע"ש. ובקה"ר ובשמ"ר נדרש זה על הכתיב וגם קבורה לא היתה בו, וכאשר לפניו מובא גם בילקטו וגם הוא הביא לנכון ושנים רבות יחיה שהיה תלוי ברפיון עד שבא מכול ושטפו: (יא) ר' אבא אמר קיומיה אבא אוקימנא. בקה"ר הגוי מהו חילוק קיומא ר' בון אמר אוקימינא, וכב"ר פל"ב אות ה' ומחיתי את כל היקום ר' ברכיה אמר קיומיה ר' אבון אמר יקומיניה, ויש לתקן לפנינו ר' אבא אמר קיומיה ר' אבון אמר יקומיניה, וראיתי במוספי ערך יקומיני הביא המאמר מ"ב רפי' בל"י ארץ נושבת, אולם אין שייך הוראה זו לכאן: (יב) זה הבל. כי נפל לפני קין: (יג) ד"א זה אחאב כו'. וכן מובא בילקטו, אבל בקה"ר המאמר בהוספת דבריו, ומוכח שם באמצע מאמר בשם ר' אחא ובשם ר' הושעיה ור' יהודה בר סימון ורבנן ע"ש, ולדעתי נוסף שם מן מדרש שמואל פ"ב אות א' וע"ש במדרש שמואל בהערות שלי: (יד) שאכלו אותו חיה ועוף. כ"ה גם בילק"ו. אבל בקה"ר הגוי וגם קבורה לא היתה לו, דכתיב במקום אשר לקקו הכלבים וגו' גם בילק"ו מובא המאמר כמו שהוא לפנינו בלשון ארמית אבל בקה"ר המאמר בלשון עברי צח ע"ש: (ט) לנמל. הוא כמו למן שפי' ביוני חוף, ובקה"ר נאמר ללמן: (ט) ר' כרוספראי בשם ר' יוחנן

[ז] כל עמל אדם לפיהו. כל מה שעמל אדם במצות ובמעשים טובים בעולם הזה דין להבל שיוצא מפיו: [וגם הנפש לא תמלא]. (יש) ר' כרוספראי בשם ר' יוחנן אמר אפילו הוצאת הנפש אינה ממלא את הנומא. שלשה אינן מהחוקין טובה לבעליהן. ואלו הן הנפש. והארץ. והאשה. נפש, דכתיב וגם הנפש לא תמלא, לפי שהוא מן העליונים. ארץ, דכתיב ארץ לא שבעה מים (משלי ל' ט"ז). אשה, דכתיב אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (שם שם כ').

[ט] טוב מראה עינים. (כ) טוב מי שהוא סובר תלמודו ממי שהוא שונה והולך. (כא) כדאמר כל זה קולע באבן אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז):

[י] (כב) מזה שהיה כבר נקרא שמו. זה אדם: ונודע אשר הוא אדם. (כג) כיון שברא הקב"ה את האדם. בקשו מלאכי השרת לומר לפניו שירה, מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וישן לו. משל למלך ואיפרכוס (כד) שהיו נתונים בספינה, ביקשו בני המדינה (כה) לומר הימנון, ולא היו יודעין להבין בין המלך לאיפרכוס, מה עשה נמלו והשליכו חוץ לקרונין, וידעו הכל שהוא מלך. כך שברא הקב"ה את אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קרוש מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וירעו שהוא אדם: ד"א מה שהיה זה משה: שהוא אדם. ונודע לכל שהוא נביא. בשעה שאמר לו הקב"ה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי (שמות ג' י'). כיון שבאו ישראל לאותה מעשה, איל הקב"ה לך רד כי שיחת עמך (שמות ל"ב ז'). אמר לפניו רכוננו של עולם כד אינון טבא אינון דידך, כד אינון בישין אינון דירי [בין טבין בין בישין דידך אינון]. (כו) ר' יהושע דסנינן בשם רבי אמר משל למלך שהיה כרם ומסרו ביד ארים. כד הוה עביד חמר טב אמר חמר דכרמי מה טוב, וכד הוה עביד חמר ביש, אמר חמון חמרא דארים. התחיל אותו ארים צועק ובוכה, אמר כד הוה טב מדידך הוא, כד הוה ביש מדירי הוא. אלא בין טב ובין ביש מדידך. כך אמר משה לפני הקב"ה והם עמך ונחלתך וגו' (דברים ט' כ"ו): (כז) ולא יוכל לדין. זה משה כיון שאמר לו עלה אלי אמרתי לא אדבריינך: [יא] כי יש דברים הרבה מרבים הבל. (כח) אמר רב הונא כגון מגדלי קופות וחתולות וחזירים:

[יב] כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים [מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל]. (כט) לאיזה נאמר ולא פירש בא דוד ופירש, ימיו כצל עובר (תהלים קמ"ד ג'):

אמר כו'. בקה"ר נמצא מאמר גדול על הכתוב הזה ולקוח מן וי"ר פ"ד אות ב' ע"ש, ומובא בילקו' קהלת שם בשם וי"ר: (כ) טוב מי שהוא סובר תלמודו ממי שהוא שונה והולך. בקה"ר הגי' טוב מי שהוא מבאר משנתו ממי ששונת ורגיל בהרגל לשון והולך: (כא) כדאמר כל זה קולע. זה ליחא בקה"ר ונכון להגיה כדכתיב: (כב) מה שהיה כבר נקרא שמו זה אדם. בקה"ר שם הגי' זה אדם הראשון, שנאמר ויקח ה' אלהים את האדם, גם כיון שברא הקב"ה את האדם הוא שם בסוף המאמר אחר המשל: (כג) כיון שברא הקב"ה את האדם. נשנה בב"ר פ"ח אות י' ובקה"ר שם: (כד) שהיו נתונים בספינה. בב"ר שם שהיו נתונים בקרונין ובקה"ר שהיו נתונים בקרונין ופי' בעגלה, וברור שהמעתיק הציג "בספינה" במקום בקרונין. ולחלן נאמר גם לפניו והשליכו חוץ לקרונין: (כה) לומר הימנון. פי' בל"י שיר של שבה, ובב"ר שם דומינו, ובקה"ר שם דומינין וצ"ל הומנין, ועיין שו"ט מזמור א' הערה פ"ט, וראויתו בילקוט ישעיהו רמז רס"א הביא המאמר בשם ב"ר וגורם לכנון בקרונין וכן הימנון: (כו) ר' יהושע דסנינן בשם רבי אמר משל למלך. מובא בקה"ר סתמי: (כז) ולא יוכל לדין זה משה כיון שאמר לו עלה אלי אמרתי לא אדבריינך. הלשון משובש וקשה לתקנו, ועיין בקה"ר גי' אחרת ועיין כמ"כ בשם א"א: (כח) אמר רב הונא כגון מגדלי קופות כו'. מובא בילקו' קהלת סוף רמז תחקע"ב והביא ג"כ בשם רב הונא, אבל בקה"ר מובא סתמי, ונמצא שם המאמר באריכות ובתוספות, ועיין מאמר הדומה לזה וג"כ על הכתוב כי יש דברים הרבה כערוך ערך דבר בשם הילמדנו: (כט) לאיזה נאמר. הלשון פה בקצרה, ונמצא באריכות בקה"ר שם, וכן נמצא שם עוד הרבה דברים אשר בא שלמה ופירש:

א.

[א] טוב שם משמן טוב. אמרו לו לשלמה מה היא טוב שם משמן טוב. (א) אמר להם בשעה שאדם נולד אין הכל יודעין מה יהיה בו. בשעה שנפטר בשם טוב ומפיע מעשים טובים, ישראל באין ומטפלין עמו, ועושין עמו גמילות חסד, ולמה לא אמר מיין טוב, ומדבש טוב, אלא הניח כל המשקים טובים ולא אמר אלא שמן. (ב) אלא מה שמן אתה נותן לתוכו מים והם צפים: ד"א טוב שם משמן טוב [שמן טוב יורד שנאמר בשמן הטוב על הראש יורד על הוקן (תהלים קל"ג ב')]. שם טוב עולה, שנאמר ואעשך לגוי גדול וגו' (בראשית י"ב ב'). שמן טוב לשעה, שם טוב לעולם, שנאמר יהי שמו לעד. שמן טוב כלה, ושם טוב אינו כלה, שנאמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת (ישעיה נ"ו ה'). שמן טוב של עשירים, ושם טוב בין עניים בין עשירים, שמן טוב בחיים, ושם טוב בחיים ובמתים, שמן טוב מהלך מקיטון למרקלין, ושם טוב מסוף העולם ועד סופו, שמן טוב נופל על המת ומבאיש, שנאמר זכובי מות יבאיש וגו' (קהלת י' א'). שם טוב נופל על המת ואינו מבאיש, שנאמר וישם פיו על פיו (מ"ב ד' ל"ד). שמן טוב נופל על המים והוא (בורח) [נרוח]. ושם טוב אינו (בורח) [נרוח], שנאמר ויאמר ה' לדג וגו' (יונה ב' א'). שמן טוב נופל על האור והוא נשרף, ושם טוב אינו נשרף, הה"ד באדין נפקין (מישך שדרך) [שדרך מישך] וגו' (דניאל ג' כ"ו). א"ר יהודה בר' סימון מצינו שבעלי שמן טוב נכנסו להקריב ויצאו שרופין, שנאמר ותצא אש וגו', חנניה מישאל ועזריה עלו לגו אתון נורא ויקדתי מכפתין ויצאו חיים, שנאמר באדין נפקין וגו' (שם שם). (ג) נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא, מתה נסתלק הבאר והרגישו הכל, (ג*) וכן אהרן:

[ב] טוב ללכת אל בית אבל. (ד) מוטב ללכת במדה שיש בה פורענות, ממדה שאין בה פורענות, מוטב שילך במדה שנוהגת בעניים ובעשירים, ממדה שאינה נוהגת אלא בעשירים, מוטב שילך במדה שנוהגת במתים ובחיים, ממדה שאינה נוהגת אלא בחיים, אמר ר' לוי תורה תחלתה וסופה גמילות חסדים, אמר הקב"ה למור ממני הנחתי שמחה לבניי במשכן והלכתי לאבל נדב ואביוהו: כאשר הוא סוף כל האדם. היא סופא דכולא, אם בא לאוהבך משתה וקרא לך ולא הלכת, (ה) יכול אתה לומר חשוב אצלך כאבל, ת"ל כאשר הוא סוף כל האדם סופי"א דכולא, וכן אתה מוצא באברהם שצווה על מצות אבל, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' (בראשית י"ח י"ט). מי יכול לשמור דרך ה', אותו שכתוב בו החסד, אלא דרך ה' גמילות חסדים:

[ג] טוב כעס משחוק. (ו) טוב כעס שכעס [הקב"ה] על דור המדבר, משחוק ששחק על דור המבול, [שאלו] כעס עליהם קימעה [היה] הכיזן למוטב, אלא שחק על

(ה) אמר להם בשעה שאדם נולד אין הכל יודעין מה יהיה בו כו'. תנחומא תרדסס מכבר ויקהל אות א': (ג) אלא מה שמן אתה נותן לתוכו מים והם צפים. תנחומא שם וחסר פה הסיום אבל שאר משקוין אתה נותן לתוכו מים והם בולעין, כך בעל שם טוב, ומובא בילקוט קהלת סוף רמז תתקע"ב וכן בקה"ר בפסוק הזה ועיין מדרש שמואל פ"ג: (ג) נולדה מרים. תנחומא שם. ובקה"ר הוא ברחבה: (ג*) וכן אהרן. בתנחומא שם מבואר נולד אהרן אין הכל יודעין, מת נסתלק עמוד הענק: (ד) מוטב ללכת במדה שיש בה פורענות. מובא בילקוט רמז אלף ע"ג [צ"ל תתקע"ג] והוא לקוח מן הכ"י שלפנינו וליתא בקה"ר: (ה) יכול אתה לומר חשוב אצלך כאבל, הלשון משובש, ומובא לנכון בילקוט שם יכול אתה לומר נבוא אצלך במילה ואם באת לו מילה ולא הלכת יכול את לומר לו נבוא אצלך כאבל: (ו) טוב כעס. מובא בילקוט שם. ובקה"ר נמצא המאמר בסגנון אחר גם מהוסף חסרה, וכן המאמר טוב כעס שכעס הקב"ה על סדומים הוא שם בסגנון

דוד המבול כדו לאבדן מן העולם, דכתיב וימא את כל היקום וגו' (בראשית ז' כ"ג). טוב כעס שכעס הקב"ה על סדומיים משחוק ששחק עליהם, שנאמר והי המטור על סדום (שם י"ט כ"ד): (ז) ד"א [טוב כעס] אמר שלמה מוטב [אילן] כעס אבא על אדוניהו קימעה, משחוק ששחק עליו וכו'. הדא הוא דכתיב ולא עצבו אביו מימיו (מ"א א' ו'). לפיכך יופנע בו וימת (שם ב' כ"ה). (ח) וכן באמנון, שנאמר כי אמנון לבדו מת (שם י"ג ל"ג): (ה) טוב לשמוע נערת חכם. אלו הדרשנים: מאיש שומע שיר כסילים. (ט) אלו המתורגמנין: ד"א טוב לשמוע נערת חכם. (י) זה משה: מאיש שומע שיר כסילים. זה בלעם שלא בא בלעם לומר אלא מי מנה עפר מואב והפך הקב"ה ואמר מי מנה עפר יעקב (במדבר כ"ג י'):

[ו] כ"י כקול הסירים תחת הסיר. (יא) אמר ר' יהושע בן לוי כל קיסיא כשהן דולקין, אין קולם הולך, ברם אלו סירוותא קלהון אזיל למימר [אף] אנא מן קיסיא:

[ז] כ"י העושק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה. (יב) עושק שהתלמיד עושק את רבו מאבד חכמתו ממנו, איזה רבו כל שלמדו משנה ותלמוד וכו': (יג) ד"א עושק (שעשו) [שעשקו] דתן ואבירם את משה נאבדה חכמתם מהם: ויאבד את לב מתנה. (יד) א"ר אביתר מתנה כתיב [אילו היה משה מתון היה ניצול] אלא שהקפידו [ואמרו לו] ירא ה' עליכם (שמות ה' כ"א), אף הוא הקפיד ואמר ומאז באתי [אל פרעה] לדבר וגו' (שם שם כ"ג). (טו) מהו אשר הכאשתם (שם שם כ"א), (טז) מלמד שהיו המצריים נותנים אותם בתוך הבנין ובונים עליהם, באותה שעה ביקש מרת הדין לפנוע במשה, הדא הוא דכתיב וידבר אלהים אל משה וגו' (שם ו' י"ט), א"ל הקב"ה אני כותב עליך והאיש משה עניו מאד (במדבר י"ב ג'), ואתה אמרת והצל לא הצלת (שמות ה' כ"ג):

[ח] טוב אחרית דבר מראשיתו. (יז) ר' מאיר הוה קאים ודריש טוב אחרית דבר מראשיתו, אדם שעושה סחורה בנערותו ומפסיד, ובזקנותו חוזר ומשתכר, טוב אחרית דבר,

אחר ע"ש: ז) ד"א טוב כעס אמר שלמה מוטב אילו כעס אבא על אדוניהו קימעה משחוק ששחק עליו כו'. פה קצר המעתיק והציג "וכו" כי כבר מובא הסיום לעיל לכן לא רצה לכפול, ובילקוט במסעות "וגו" במקום "וכו". ובקה"ר נמצא זה בהתחלת המאמר אמר שלמה אילו כעס אבא על אדוניהו קמעה, טוב היה לו משחוק ששחקה עליו מרת הדין, למה כי ברוע פנים ייטב לב, אלו הרע לו פנים הביאו למוטב אלא ולא עצבו אביו מימיו (מ"א א'). ועיין במ"כ שם. ועיין שמ"ר ריש פ"א וכווצא בו עשה דוד באדוניהו שלא יודהו ביסורין ולא גער לו לפיכך יצא לתרבות רעה, דכתיב ולא עצבו אביו מימיו: (ס) וכן באמנון, פה חסר ונמצא בקה"ר וכן אמנון טוב היה לו אם כעס דוד אבא על אמנון קמעה משחוק ששחקה עליו מרת הדין, ולמה כי ברוע פנים ייטב לב, אלא כי אמנון לבדו מת (ש"ב י"ג ל"ג): (ע) אלו המתורגמנין, כ"ה גם בילקוט, ובקה"ר נוסף שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם, ובלקטות הרמב"ן ריש ברכות הגי' א"ו החזינן ע"ש: (י) זה משה. כ"ה גם בילקוט, אבל בקה"ר הוא בסגנון אחר אלו תוכחות שהוכיח משה רבינו, מאיש שומע שיר כסילים אלו ברכות של בלעם הרשע שבהן גבה לבס ונפלו בשישים: (יב) אריב"ל כל קיסיא כשהן דולקין כו'. כן הובא גם בילקוט, אבל בקה"ר גי' אחרת ר' לוי בריה דר' זעירא, עבד לה נטילת רשות כל העצים כשהן דולקין אין קולן הולך ברם הלין סרויתא כן אינון דולקין קולן הולך מימר אף אנן קימין: (יג) עושק שהתלמיד עושק את רבו מאבד חכמתו המנו. בקה"ר גי' אחרת גם נמצא שמה מאמר גדול אשר ליתא לפינו. וכן בתנחומא הנדפס מכבר ואתא אות ה' ובשמ"ר פ"ו אות ב' ג"כ גי' אחרת: (יג) ד"א עושק שעשקו דתן ואבירם. בקה"ר שם עושק שעשקו דתן ואבירם למשה רבן אבדו חכמתו ממנו. ועיין גם בתנחומא ואתא ושמ"ר שם: (יד) א"ר אביתר מתנה כתיב בקה"ר מובא זה סתמי ולא בשם ר' אביתר ושם הגי' מתונה כתיב, אף כי אין קרי וכתוב במקרא רק הכוונה קרי בית מתונה מלשון מתון, ובקה"ר שם הלשון משונה מאשר הוא לפינו: (טו) מהו אשר הכאשתם, זה ליתא בקה"ר: (טז) מלמד שהיו המצריים נותנין אותם בתוך הבנין ובונים עליהם. כשמ"ר פ"ה אות כ"א אשר הכאשתם את ריהנו רש"ל אמר מאותן שהיו משקעין בבנין היו מתים וריחן מבאיש: (יז) ר' מאיר הוה קאים ודריש. אין סדר פה להמאמר, ובילקוט מובא פה בתחלתו המאמר שהובא פה במאמר שלאחריו, ר' מאיר דורש בטבריא, וגם בקה"ר מובא זה בתחלתו רק שם המאמר מעורב עם המאמר שלהלן אצל אבויה, ומקור המאמר הוא בירושלמי חגיגה פ"ב (דף ע"ז ע"ב), ועיין תוס' חגיגה ט"ז ע"א ד"ה שובי, ועיין מדרש משלי פ"ו פסוק נצור כני ובהעתק

יש לך אדם שעושה מעשים רעים ובערותו, ובקנותו חוזר בתשובה: ד"א טוב אחרית דבר. יש לך אדם שמוליד בנים ובערותו והם מתים ובקנותו הם חיים: ד"א יש לך אדם שלמד ובערותו ושכחו, ומתעסק בה בקנותו, וכך היה ר' מאיר דורש בשבתיא, והוה אלישע רביה עבר בשוקא (יח) והוה רכיב על סוסיא בשבתא, א"ל אלישע לר' מאיר במאי עסיקין, א"ל כהאי קרא, א"ל חבל על דאבדין ולא משתכחין, עקיבא רבך לא כך אמר, אלא טוב אחרית דבר כשהוא מראשיתו טוב, וכך היה מעשה אבויה, אביו היה מגדולי ירושלים, (יט) יום שנגמלתו אמו, עשה סעודה, והיו שם גדולי ירושלים, ור' אליעזר (ור' יהושע, כיון דאכלין ושתיין, אלו אמרין אלפא ביתא מן הכא, ואלין אמרין [מומורין] מן הכא, א"ל ר' אליעזר לר' יהושע עד דאלו מתעסקין בדידהון, אף אנן נעסוק בדידן, התחילו מתעסקין בתורה ובנביאים ובכתובים, והיו הדברים עריבין כנתינתן מהר סיני, וירדה האש והיתה מלהטת סביבותן, עלה אבויה אביו אצלם, אמר להם למה באתם כאן לשרוף את ביתי באש, אמרו לו חס ושלום עוסקין היינו בתורה ובנביאים ובכתובים, והיו הדברים [שמחים] כנתינתן מסיני, ולא באש ניתנו, [לאו הכי כתיב וההר בווער באש] אמר להם אבויה אבא אם כך היא כחה של תורה, הבן שמלתי היום אני מגדלו לתורה, ועל ידי שלא היתה כוונתו לשמים, לפיכך לא נתקיימה בו תורה, אמר להם ומאי אמריתו טוב וה' בירך את אחרית אויב מראשיתו (איוב מ"ב י"ב), א"ל ומאי אמרת ביה, אמר מלמד שכפל הקב"ה את כל ממונו (כ) דכתיב (וישב) [ויספך] ה' את כל אשר לאויב למשנה (שם שם י'), א"ל חבל עליך, עקיבא רבך לא כך אמר, אלא וה' בירך את אחרית אויב בזכות תשובה ומעשים טובים שהיה בידו, היה אחרית טוב מראשיתו, א"ל ומאי אמרת (וישב ה') [ויטיב אלהיך] את שם שלמה וגו' (מ"א א' מ"ו), מכאן אתה למד שאין אדם מתקנא לא על בנו, ולא על תלמידו, א"ל חבל על דאבדין ולא משתכחין, עקיבא רבך לא כך אמר, (כא) אלא (יגדל ויטב) [ויטיב] אלהים את שם שלמה, בזכות שמך, ויגדל [את] כסאו, בזכות כסאך, (כב) א"ל ומאי אמרת לא יערכנה זהב וזכוכית (איוב כ"ה י"ז), א"ל מאי אמרת ביה, א"ל אלו דברי תורה שקשין לקנותן כזהב, ונחזין לשברן כזכוכית, א"ל חבל על דאבדין ולא משתכחין, עקיבא רבך לא כך אמר, אלא מה כלי כסף וכלי זהב, אם נשתברו יש להם תקנה, אף תלמיד חכם שסרח יש לו תקנה, אף אתה חוזר בך, אמר לו: מאיר, עד כאן תהום שבת, א"ל מנין אתה יודע, א"ל (כג) מטלפי סוסי שערתי, א"ל וכל הא חכמתא אית גבך ולית את חזר בך, א"ל לית אנא יכול, א"ל למה, א"ל (כד) פעם אחת הייתי רוכב על הסוס סמוך לכותל מערבי של בית המקדש, ושמעתי בת קול יוצאת מבית קדשי הקדשים ומפוצצת ואומרת, שובו בנים שובכים (ירמי' ג' י"ד), חוץ מאלישע שהיה יודע כוחו ומרד בו, (כה) מה היה עושה להם לישראל בימי השמד היו משעבדין אותן בתוך חבילות גדולים, ופורקין אותן בתוך ארבע אמות, אמר ישאו קטנות ואל יפרקו, (כו) עוד זמן עלו תרויהוון קמי בית ספרין, והוה מקרא לטליא ולרשע אמר אלהים

שלי, ועיין רות רבה פ"ז פסוק ליני הלילה: (יט) והוה רכיב על סוסיא בשבתיא, בילקוט שם הנוסחא כך: אהו ואמרו לית אלישע רבך עבר בשוקא פוק חרשית, נפק לאפיה, א"ל כמה הוית עסיק, א"ל בהדין קרא טוב אחרית דבר מראשיתו, א"ל כמה אמרת ביה, א"ל יש לך אדם שהוא עושה סתורה כו': (יט) יום שנגמלתו אמו, בולקין יום שכא למוליני, וכן בקה"ר וכשבא למולני, פי' כשבא למול אותי: (כ) דכתיב וישב ה' את כל אשר לאויב למשנה, גם בילקוט מובא וישב ה' ובקרא כתיב ויספך ה': (כא) אלא יגדל ויטב אלהים את שם שלמה, תקנתו ויטיב אלהים והוא עפ"י הקרי: (כב) א"ל ומאי אמרת לא יערכנה זהב וזכוכית, עיין חגיגה ט"ז ע"א: (כג) מטלפי סוסי שערתי, כ"ה בולקין, ובקה"ר מטלפי סוסי שכבר הלך אלפים אמה, וכ"ה בירושלמי חגיגה שם: (כד) פעם אחת הייתי רוכב על הסוס סמוך לכותל מערבי, בירושלמי ובקה"ר ביום הכפורים שחל להיות בשבת: (כה) מה היה עושה, זה ליתא בילקוי וליתא במקומות הג"ל ומתחיל ומתיכן היה הדבר: (כו) עוד

(תהלים נ' ט"ז), והוא אמר ולא־ישע אמר אלהים, (ב"ז) א"ל מאיר לא מן סגנונו אם כן, ומיכן היה הדבר הזה, אמרו פעם אחת היה יושב ושונה בה בבקעת גינוסר וראה יהודי אחד עולה לרקל, ונטל את הכנים והניח האם, ביון שירד נשנו נחש ומת, אמר כתיב שלח תשלח את האם וגו' והארכת ימים (דברים כ"ב ו'), היכן אריכת ימיו, (בח) ולא ידע דרש בר ברתיה דאחר בציבורא למען יישב לך (דברים שם), בעולם שנולד טוב, והארכת ימים, (שם שם) בעולם שכולו ארוך, ויש אומרים על ידי שהיתה אמו מעוברת [בז], ועברה אצל כתי ע"ז והיתה מריחה מאותו המין, ולא היתה יכולה לסבול, עד שנתנו לה מאותו המין ואכלה, והיה מפעפע במעיה, ויש אומרים לשונו של ר' יהודה הנחתום ראה בפי כלב, אמר פה שהוציא דברים טובים כנתנתן מסיני ילחך בעפר בשוק, דומה שאין תחיית המתים, ואין מתן שכר לצדיקים, לאחר ימים חלה אחר, ואמרין לר' מאיר רבך הולה, אזיל לגביה אמר ליה רבי חזון כך, א"ל וכי כדו מקבלין, א"ל אין הכי נמי, דהא כתיב תשב אנוש עד דכא (תהלים צ' ג'), עד דכדוכה של נפש, באותה שעה זלגו עיניו דמעוה שמח ר' מאיר, אמר דומה לי שמתוך תשובה נסתלק רבי, כיון שנקבר ירד האש לשרוף את רבו, אמרו לו לר' מאיר קברו של רבך שורף, הלך ופירש טליתו עליו, אמר ליני הלילה (רות ג' י"ג), בעולם הזה שדומה ללילה, והיה כבוקר (שם) זה העולם הבא שהוא דומה ליום, אם ינאלך טוב (שם), זה הקב"ה, שכתוב בו טוב ה' לכל (תהלים קמ"ה ט'), ואם לא יחפזין לנאלך ונאלתיך (אני) [אנני] וגו' (שם), ודמכת ליה אמרין לר' מאיר עליתיה לעלמא דאתי אינון אמרין לך למאן את בעי, לאבדך או לרבך, אמר להון לאביו, ולסוף לרבי, ושמעין לך דרא, אמר להון ר"מ (כט) ולא מתניתין היא מצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין, (ל) מצילין אלישע בן אבויה בשביל תורתו:

[ט] (לא) אל תבהל (את פיך) [ברוךך לבעוס], זה משה, אמר לו הקב"ה למשה אתה נעסת, אתה השלכת, [אתה שברת, אתה תחליף], אתה נעסת, שנאמר ויחר אף משה (שמות ל"ב י"ט), אתה השלכת, שנאמר וישלך מידו את הלוחות (שם), אתה שברת, שנאמר וישבר אותם תחת ההר (שם), אתה תחליף, שנאמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים (שם ל"ד א'):

[יא] טובה חכמה עם נחלה וגו', (לב) א"ר אחא בשם ר' תנחום בר חייא למד אדם [ולמד] שמר ועשה והיה סיפק בידו להחזיק ולא החזיק, למחות ולא מיהה, הוא בכלל ארור, דכתיב ארור (האיש) אשר לא יקים (דברים כ"ז כ"ו), (לג) ר' אחא אמר לא למד ולימד [ולא עשה ולא שמר], סיפק בידו להחזיק והחזיק, ולא למחות

זמן, עיין בבלי חגיגה שם ובמדרש משלי שם: (מ) א"ל מאיר לא מן סגנונו אם כן, בלתי מוכן: (סח) ולא ידע דרש בר ברתיה דאמר בציבורא, בקה"ר ולא ידע שדרשה ר"ע, וברות רבתי שם ולא ידע שדרשה ר"ע בצבורא, ובירושלמי שם ולא היה יודע שדרשה ר' יעקב לפניו ממנו: (כע) ולא מתניתא הוא מצילין תיק הספר, שבת קמ"ז ע"ב במשנה: (ל) מצילין אלישע בן אבויה בשביל תורתו, כן הוא הסיוס גם בילקי שם שהביא כל המאמר כמו לפנינו, אבל בקה"ר נמצא עוד לבסוף באו בנותיו כו', גם נמצא מאמר גדול על סיפא דקרא טוב איך רוח מנגב רוח, חד פריס אתא גבי רב בוי: (לז) אל תבהל את פיך, תקנתיה אל תבהל ברוחך לבעוס, כי הכתוב אל תבהל את פיך הוא בקהלת ה' א' ופה הדרשה על הכתוב ז' ט', וראיתי כי גם בעל הילקוט סוף רמז תקע"ד העתיק בטעות הכתוב אל תבהל את פיך, והילקוט הביא המאמר כמו שהוא לפנינו ובק"ר אות מוכא בשם ר' יודן מאמר אחר: (לח) א"ר אחא בשם ר' תנחום בר חייא, נשנה בו"ר פכ"ה אות א', וכנראה הדרוש הוא על הכתוב שלאחריו כי בצל החכמה בצל הכסף, ומקור המאמר הוא בירושלמי סופה פ"ז ה"ד (דף כ"א ע"ד), ובק"ר שם מוכא בתחלה מאמרים אחרים על טובה חכמה, ואח"כ מתחיל ר' אחא בשם ר' תנחום, כמו לפנינו: (לח) ר' אחא אמר, יש לתקן ר' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר, ובז"ר ר' ירמיה אמר בש"ר חייא בר אבא, ובירושלמי ר' ירמיה

ומיחה, הרי זה בכלל ברוך, (לד) רבי ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לעמלי תורה, ואית ליה [ג] קראי, כי בצל החכמה בצל הכסף וגי' (קהלת ז' י"ב), ובתיב אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה (ישעיה נ"ו ב'), ובתיב עין חיים היא למהויקים בה (משלי נ' י"ח): (לה) ד"א טובה חכמה עם נחלה, (לו) רתנן יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, טובה חכמה שיש עמה נחלה: (לז) ד"א טובה חכמה עם נחלה, זה חכמה של אדם הראשון: עם נחלה, שהנחיל העולם לבניו: ויותר לרואי השמש, (לח) ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא אומר תפוח עקיבו של אדם הראשון (מכסה) [מכהה] גלגל חמה, משל לאדם שעשה לו (לט) שני קיטונין, אחד לו ואחד לבן ביתו, של מי עושה נאה, לא את שלו, כך גלגל חמה נברא לתפקידו של בריאת העולם ואדם נברא לתפקידו של מקום, ומה תפוח עקיבו מכהה גלגל חמה, קלסתר פניו לא כל שכן:

[יב] ויתרון [דעת] החכמה תחיה (את) בעליה, (מ) ארבעה עשרים היו בירושלים, (מא) והיה שם [בן] אבטיח בן אחותו של רבן יוחנן בן זכאי, (מב) והיה ראש סריקין שבירושלים, עמד ושרף את האוצר, אתו ואמרו לרבן יוחנן בן זכאי בר אחתך מוקיד אוצריא, אמר ווי, שמע בן אבטיח שלח ואייתיה, (מג) א"ל למה אמרת ווי, א"ל לא אמרתי אלא ווה, א"ל ולמה אמרת ווה, א"ל דאמרית בנרמיי, כל זימא דאוצרין קיימין לא שוין גרמיהון למי עביד קרבא, ברם כך אוצריה יקדין עבדין קרב, בין ווי לווה נמלט רבן יוחנן בן זכאי, וקרא עליו ויתרון [דעת] החכמה תחיה בעליה: ד"א והחכמה תחיה (את) בעליה, (מד) מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שאהו בולמוס והלך וישב במזרחת של תאנה ונתרפא, א"ל מנא לך הא, א"ל מרוד, (מה) שנאמר ויתנו לו פלח דבילה, וגי' ותשב רוחו (ויחי) אליו (שי"א ל' י"ב), [וקרין עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה]:

בש"ד חייא בר בא, ובקה"ד חסר שם האומר על המאמר הזה: (לד) ר' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר עתיד הקב"ה, בירושלמי וא"ר ר' חנה (הוא כמו הונא) ר' ירמיה בשם ר' חייא, וכן בוי"ר רב הונא ור' ירמיה אמרו בשם ר' חייא בר אבא, ובקה"ד ר' הונא לבה, ובילקוט קהלת רמז תתקע"ה מובא ג"כ ר' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא כמו לפנינו: (לס) ד"א טובה חכמה דתנן, מובא בילקוט שם, אבל בקה"ד ליתא, ושם נמצא מאמר גדול שלש מאות נורוין כו': (לז) דתנן ופה תלמוד תורה, אבות פ"ב מ"ב: (לז) ד"א טובה חכמה זה חכמה של אדם הראשון, מובא בילקוט שם: (לח) ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא אומר תפוח עקיבו של אדם, נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא פרה (ט"ז ע"ב) וע"ש בהערות שלו ושם רשמתי המקומות מהמאמר הזה, ובילקוט קהלת שם הובא תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה וגי', במקום וגי' צ"ל וכו': (לט) שני קיטונין, וכ"ה בפסיקתא ותקנתיה דסריקין ע"ש בהערה ק"ח: (ע) ארבעה עשרים היו בירושלים, איכה רבתי פ"א פסוק היו צריה ארבעה בוליטין הוון בירושלים בן ציצית וכן גוריון וכן נקדימון וכן בלבא שבוע, וכל אחד ואחד יכול לספק מזונות של מדינה עשר שנים, ובקה"ד בפסוק טובה חכמה נאמר ג' בלויטין והג' נקדימון בן גוריון, וכן בגמרא גיטין דף נ"ז ע"א מובא שלשה: (עא) והיה שם בן אבטיח בן אחותו של יוחנן בן זכאי, בן תקנתיה, ובאיכה רבה ובקה"ד הגי' בן בטיח ובילקוט קהלת רמז תתקע"ה הגי' בן אבטיח ונרשם שם, איכה רבתי: (עב) והיה ראש סריקין שבירושלים, בקה"ד והיה ממונה על האוצרות ראש סריקין שבירושלים, ובגמרא גיטין שם במקום בן בטיח נאמר אבא סיקרא, ריש בריוני, בירושלים, ועיין ערך מליס דף א' ששני השמות אבא סיקרא וכן בטיח אינם שמות עצמים רק כנויים ורו"ל פירשו בעצמם הוראת אבא סיקרא והוא ריש בריוני, ואנשים מרצחים ופריצים והורגין בסתר, נקראים סיקרי, ולכן יש לתקן לפנינו והיה ראש סיקרין, וכן בקה"ד במקום ראש סריקין צ"ל ראש סיקרין, והוא ממש אבא סיקרא שהוא ראש בריוני: (עג) א"ל למה אמרת ווי, א"ל לא אמרתי אלא ווה, מובא בערך ערך זה בשם איכה רבתי וכתב ווי לשון צער, וה לשון שמחה, ועיין בפסיקתא דר"כ פסקא עשר תעשר צ"ו ע"ב) ושם בהערה ל"ז: (עד) מעשה ברי' יוחנן בן זכאי שאהו בולמוס והלך וישב במזרחת של תאנה ונתרפא, וכן מובא בילקוט קהלת שם, אבל בקה"ד נוסף והלך לאימנטוס, ובגמרא יומא פ"ג ע"ב המלות והלך לאימנטוס ליתא: (עה) שנאמר ויתנו לו פלח דבילה וגי' ותשב רוחו ויחי, הסגרתי מלת "ויחי" כי תונא בפסוק שופטים ט"ז י"ט ותשב רוחו ויחי אבל בש"א ליתא מלת "ויחי" וראיתי כי גם בעל הילקי העתיק

[ג] ראה את מעשה האלהים. (מו) כיון שברא הקב"ה את האדם נטלו והולכו באילני
 גן עדן. [ואמר לו] ראה את מעשה האלהים, מה נאין הן, מה משוכחין הן,
 כל מה שבראתי בשבילך בראתי, אל תקלקל במעשיך, ועמד וקילקל במעשיו, ונקנסה עליו
 מיתה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות, אמר ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי בשעה שאמר
 הקב"ה למשה הן קרבו ימך למות (דברים ל"א י"ד), היה דומה משה באותה שעה,
 לאשה עוברה חבושה בבית האסורים, ילדה שם, ונידלה שם, ומתה שם, פעם אחת נמצא
 המלך עובר על פתח בית האסורים, והתחיל אותו תינוק בוכה, ואמר ארוני המלך כאן
 נולדתי, כאן גידלתי, ואיני יודע באיזה חטא, א"ל בחטאה של אמך, כך בשעה שאמר
 לו הקב"ה למשה הן קרבו ימך למות, אמר לפניו רבונו של עולם באיזה חטא, א"ל
 בחטאו של אדם הראשון:

[יד] כיום טובה היה בטוב וכיום רעה ראה. (מו) א"ר אבא בר כהנא אם בא לך יום
 טוב היה בו בטובה, ואם בא לך יום רעה, (מח) [ראה איך לעשות תשובה
 ולהנצל ממנו, ר' יודן כשם ר' אלעזר אמר שלשה הן שמבטלין את הנזירה ואלו הן]
 תפלה תשובה וצדקה. (מט) ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו
 ויבקשו פני וישוכו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את
 ארצם (דח"ב ו' י"ד): (נ) גם את זה לעמת זה עשה האלהים. הרא הוא דכתיב ואחרי כן
 יצא אחיו וידיו אוהות בעקב עשו (בראשית כ"ה כ"ו): (נא) אמר ר' פנחס בר חלקיה
 בשם ר' סימון (נב) אפילו דופי לא היה בהם, שלא תאמר נר הוא, חלק הוא, מול הוא,
 זה צדיק וזה רשע, ומפני מה ברא הקב"ה צדיקים [ורשעים], כדי (שחברו) [שיתכפרו]
 אלו על אלו: ד"א כיום טובה היה בטוב, כיום רעה ראה, לכשיגיע אותו היום [שכתוב]
 פחדו בציון חטאים וגו' (ישעיהו ל"ג י"ד), היה מן הרואין ולא מן הנראין, ומפני מה ברא
 הקב"ה גן עדן וניהנם, (נג) שתהא מצלת [זו] מזו, (נד) כמה ריוח ביניהן, ר' יוחנן אמר
 כותל ר' אחא אמר טפה, ורבן אמרי שתי אצבעות:

[טו] את הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אובר בצדקו. (נה) מעשה ברבי יוסי בן ביתוס
 שעלה (נו) נימא על רגלו, וקראו לרופא לחתוך אותה, (נז) א"ל (להוציא)

המאמר שלפנינו עם הטעות: (ט) כיון שברא הקב"ה את האדם, מובא בילקי קתלת והוא כלשון
 שלפנינו, אבל בקה"ד בפסוק הזה הוא בסגנון אחר גם שם האומר ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי
 ליתא שם: (י) א"ר אבא בר כהנא אם בא לך יום טוב היה בו בטובה. המאמר נובע מן פסיקתא
 דר"כ פסקא ביום השמיני עצרת (קצ"א ע"א). ויש לתקן וכצ"ל אם נדרווג לך יום טוב עשה אותו
 מיר דכתיב ביום טובה היה בטוב, ומובא בילקי בשם הפסיקתא, וכן מובא בקה"ד וחסר שם
 האומר: (יא) ראה איך לעשות תשובה, הוספתי כמו שהיו לנכון בקה"ד ובפסיקתא שם:
 (יב) ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו וגו'. בפסיקתא שם ובקה"ד שם נמצא טוים המאמר: (יג) גם את
 זה לעמת זה, המאמר הזה הוא ג"כ בפסיקתא דר"כ שם וליתא בקה"ד: (יד) א"ר פנחס בר
 חלקיה, בפסיקתא שם ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון: (טז) אפילו דופי לא היה בהם, וכ"ה
 בפסיקתא, ותקנתי שם שצ"ל דופן כמו שהוא לנכון בפסיקתא כ"י כרמולי: (נ) שתהא מצלת זו
 מזו, בפסיקתא שם מציולת, אבל בקה"ד הגי' מציעות ופי' מסתכלות מענין מציץ מן החרכים, וענין
 בפסיקתא שם הערה ל"ה: (נז) כמה ריוח ביניהם ר' יוחנן אמר כותל ר' אחא אמר טפה ורבנן
 אמרי שתי אצבעות, בפסיקתא דר"כ הגי' וכמה ריוח יש ביניהם ר' יוחנן אמר כותל ר' חנינא אמר
 טפה ורבנן אמרי שתיהן שוות, ולפנינו במקום ר' חנינא נאמר רב אחא, ובמקום שתי אצבעות הגי'
 שתיהן שוות, ובקה"ד הגי' משובשת כמה ביניהם טפה, ר' יוחנן אמר כותל, צ"ל ר' יוחנן אמר
 כותל ור' חנינא אמר טפה, וגם שם הגי' ורבנן אמרי שתיהן שוות, וסיים בכאן כדי שיהיו מציעות
 זו מזו, וענין בפסיקתא שם הערה ל"ט, ובילקי קתלת שם מובא בשם הפסיקתא ר' חנינא אמר
 כותל רחבו טפה, ר"ל ר' יוחנן אמר כותל, ר' חנינא אמר טפה: (ס) מעשה ברבי יוסי בן ביתוס,
 צ"ל מעשה ביוסף בן פסס, והמאמר נשנה בספרא ריש אמור, וירושלמי נזיר פ"י ה"א (דף כ"ה
 ע"ד) והגי' שם יוסף בן פסס, ובמס' שמחות פ"ד יוסף צ"ל פסס, ובילקי קתלת רמו
 חתקעיו מעשה ביוסף הכהן: (נו) נימא, פי' בלוי ול"ד מין נגע ומורסא: (נז) א"ל לחנוני בנו,
 בספרא וירושלמי לחנוניא בנו, ובמס' שמחות נחוני בנו גם במקומות הנ"ל הגי' שאמר להרופא

[להגויא] בנו, כשיגיע [לחויק] [לחוט] השערה הודיעני, וכן עשה. א"ל בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אינך חייב ליטפל בי [לעצם כשעורה] [שאיך אדם מטמא על אבר מן החי מאביו] וכשבא הרבר לפני חכמים, אמרו יש צדיק אוכד בצדקו: (גח) שאלו את (ר') שמואל הקטן מהו יש צדיק אוכד בצדקו, אמר להם עתיד הקב"ה להביא על צדיק והילדים ישמיע, אמר עד שהוא בצדקו אסלקנו מן העולם:

[טז] אל תהי צדיק הרבה. (נט) הכתוב מדבר בשאול, שנאמר ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל (ש"א ט"ז ה') (ס) אמר ר' בנאה (סא) התחיל מריב דברים כנגד עגלה ערופה, אמר לפניו רבונו של עולם זה הורג וזו נערפת ומכפרת, ורבנין אמרין מריב דברים כנגד הקב"ה רבונו של עולם כך אמר לי שמואל לך והכית את עמלק והחרמתם וגו' (שם שם ג'), אדם חטא בהמה מה חטאה, יצאה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה יותר מבנוראך. אמר ריש לקיש (סב) כל מי שנעשה רחמן על אכזרים נעשה אכזר על רחמנים, מנלן משאול, הדא הוא דכתיב ואת נוב עיר הכהנים וגו' (שם כ"ב י"ט), כתיב הכא ויהמול (העם ושאוול) [שאוול והעם] (שם ט"ז ט'), והתם לפני נוב עיר הכהנים על רחמנים לא חמל. [ורבנין] אמרין כל מי שנעשה רחמן על אכזרים מדת הדין פוגעת בו. הדא הוא דכתיב (ואת שאול ואת נושא כליו) [וימת שאול ושלושת בניו ונושא כליו וגו' (שם ל"א ו')], (סג) אמר ר' יאשיה מפני שלשה דברים מאריכין פנים הרשעים, שנאמר (מפני) [ועינין] רשעים תכלינה (איוב י"א כ'), שהרשעים תשובה לפניהם ואינם חוזרים בתשובה, (סד) משל לכת לסטין שמרדה במלך תפשוץ והבשן בבית האסורים, מה עשו חתרו חתירה אחת ויצאו משם, היה שם אחד שלא ברח, לשחרית מצאו המלך, א"ל שוטה שבעולם חתירה לפניך ולא היית בורח, חבירך שברחו מה אוכל לעשות להם, כך אמר הקב"ה לרשעים תשובה לפניכם, ואין אתם חוזרין בתשובה, הדא הוא דכתיב (אבר מנוס) [ומנוס אבר] מנחם (איוב שם שם):

[יז] אל תרשע הרבה. (סה) א"ר ברכיה הא מעט שרי, אלא מחדרא בתום שלא, בתום הוא, (סו) מעשה בר' ברכיה, בני אל תלך בדרך אתם (משלי א' ט"ו), ואשר תלך, מנע רגלך מנתיבתם (שם), למה שרגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם (שם שם ט"ו):

כשתניח בה כחוט השערה הודיעני התבה והניח בה כחוט השערה והודיעני ואח"כ קרא לבנו, והמאמר הזה ליתא בקה"ר: (סא) שאלו את שמואל הקטן כי להביא על צדיק והילדים ישמיע. המאמר משובש ונמצא מתוקן בקה"ר בפסוק הזה, שאלו את שמואל הקטן מה דכתיב יש צדיק אוכד בצדקו, אמר להם גלוי ודוע לפני מי שאמר והיה העולם שהצדיק עתיד לבוא לידי מיוס, אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו, ופי' מייס כממוטט: (סב) הכתוב מדבר בשאול, נשנה בקה"ר בפסוק הזה: (ס) א"ר בנאה, בקה"ר ר' הונא ור' בנייה: (סא) התחיל מריב דברים כנגד עגלה ערופה, בקה"ר מהופך הסדר וזה הוא דברי רבנן: (סג) כל מי שנעשה רחמן על אכזרים נעשה אכזר על רחמנים, בקה"ר הגי' כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן: (סד) א"ר יאשיה מפני שלשה דברים מאריכין פנים הרשעים, המאמר קטוע ונמצא מתוקן בקה"ר בפסוק את הכל ראייתו בימי הבלי, אמר ר' יאשיה מפני שלשה דברים (כצ"ל) חקב"ה מאריך פנים עם הרשעים בעוה"ז, שמה יעשה תשובה, או יעשה מצוה שישלם להם הקב"ה שכרן בעוה"ז, או שמה יצא מהם בני צדיקים: (סד) משל לכת ליסטיין, זה מובא בילקו איוב רמז התק"ו ונרשם בגליון, "מדרש קהלת" ואין זכר מזה במדרש קהלת רבה והילקו' לא ראה את המדרש רבה על קהלת ולא הביאו רק כוון להמאמר שלפנינו במדרש קהלת זוטא: (סה) א"ר ברכיה הא מעט שרי, אלא מחדרא בתום שלא בתום הוא, קשה למצוא הפתרון, ובקה"ר מובא בשם ר' ברכיה וציינחא שרי א"א דלא תימר מן הדא בחמה כלה בחמה, והמ"כ נדחק לפרשה, ובנמצא בכלי שבת דף ל"א ע"ב נמצא כעין זה מי שאכל שום ואינו ריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר שיהא ריחו נודף, ואולי גם לפנינו בתום פי' בשום, ואת השומים (במדבר י"א ה') תרגום וחומי, אבל קשה להבין מחדרא בתום שלא בתום הוא, והילקו' לא הביאו: (סו) טעשה בר' ברכיה, בילקו' שם אחר שתביא מאמר מנשת ל"א ע"ב כיום דא"ר ברכיה בני אל תלך בדרך אתם ואם תלך מנע רגלך מנתיבתם,

[יח] (סז) טוב אשר תאחזו בו. זו מקרא: וגם מזה אל תנח ירך. זו משנה: כי ירא אלהים יצא את כלם. (סח) זה רבי אבהו בקסרי:

[ט] החכמה תעוו לחכם מעשרה שלישים. (סט) וכי יש עשרה שלישים במקום אחד, והלא אין שם אלא שליט אחד, וגבאי אחד, ושליט אחד זה הרוח, וגבאי אחד זה מלאך המות, ומה ת"ל מעשרה שלישים, אלא שאפילו אדם קורא ושונה ויושב בתענית, ומאכיל רעבים, ומשקה צמאים, ומלביש ערומים, ולווי שיהא ניצול מעשרה דברים, שמחייבין אותו בכל יום, אלו (שתי ידיו), שתי עיניו, ושתי אזניו, [ישתי ידיו] ושתי רגליו, ופיו, (ע) וגופו, שתי עיניו, שמראין אותו דברים בטלים, דתנן אל תתן עיניך בדבר שאינו שלך, שעניןך דומים לשערי רקיע, שתי אזניו ששמע דברים בטלים, דתנן אל תשמע דברים בטלים לאוניך, מפני שהן ניכוות תחלה לאיברים, שתי ידיו שהוא גוול וחומס בהם, דתנן אל תטול מורע זה ותתן לזה, בעלי זרועות משוקעות בארץ, שתי רגליו, שמרגילין אותו לידי עבירה, דתנן אל יקדימוך רגליך לדבר עבירה שלא יקדימוך מוקשי מות, פיו שמוציא הכל, דתנן אפילו אדם שיושב וקורא, כל גופו שחוטא בו ביום: ד"א החכמה תעוו לחכם. (ע*) זה נח: מעשרה שלישים. אלו עשרה דורות שמאדם ועד נח, שמכולם לא דיבר הקביה אלא עם נח, הדא הוא דכתיב וידבר [אלהים] אל נח (בראשית ח' ט"ו): ד"א החכמה תעוו לחכם. (עא) זה אברהם: מעשרה שלישים. אלו עשרה דורות שמנח ועד אברהם, שעם כולם לא דיבר אלא עם אברהם, הדא הוא דכתיב ויאמר ה' אל אברם (בראשית י"ב א'): ד"א החכמה תעוו לחכם. (עב) זה יוסף: מעשרה שלישים. מעשרה אחים שירדו למצרים, הדא הוא דכתיב שלחו מכם אחד וגו' (בראשית מ"ב ט"ז): ד"א החכמה תעוו לחכם. (עג) זה משה: מעשרה שלישים. (עד) מעשרה דברים המשמשים את הגוף, מן פומא לוושמא, מן וושמא להמסיסא, מן המסיסא לקיבתא, מן קיבתא לאיסטומכא, מן איסטומכא לכרוכה קטינא, מן כרוכה קטינא לכרוכה עבייא, מן כרוכה עבייא לבנת דמעיא, מן בנת דמעיא לפוטרכא, מן פוטרכא לעיוקתא, מן עיוקתא לברא, ומכולן לא הוצרך משה לא להכניס ולא להוציא, שנאמר ויהי שם [עם ה'] ארבעים יום וארבעים לילה (שמות ל"ד כ"ח): ד"א החכמה תעוו לחכם. זה דוד: מעשרה שלישים. (עה) מעשרה זקנים שאמרו ספר תילים:

[כ] כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. (עו) ר' יהודה כ"ר שמעון אומר וכי יש צדיק עושה צדקה וחוטא, אמרו לו (עז) אלו פרנסי צבור שמחלקין צדקה לעניים, ונותנין שלא כהוגן לכהוגן, וכהוגן לשלא כהוגן:

לכן יש לחקן לפנינו דא"ר רבבה: (פז) טוב אשר תאחזו בו. זה מקרא. מובא בילקי שם וכן נשנה בקה"ר: (ספ) זה ר' אבהו בקיסרי, וכ"ה בקה"ר, אבל בילקי בטעות זה ר' יצחק בקסרי. והנה הכוונה זה ר' אבהו בקסרי כי מושבו היה בקיסרין והתקין שם תקנות, ומי יודע לאיזה תקנה רמזו כזה: (סק) וכי יש עשרה שלישים. מובא בילקי שם ולקוח מן כ"ו שלפנינו, וליתא בקה"ר: (ע) בילקוט הגוסס "וראש הגויה" במקום "וגופו". (ע*) זה נח. קה"ר שם ונובע מן ב"ר פל"ד אות ה': (עא) זה אברהם. קה"ר שם, ונובע מן ב"ר פנ"ט אות ד', ובב"ר הגי' כמו לפנינו. אולם בקה"ר הגי' משונה ולא כרת עמחם ברית אלא עמו, שני ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: (עב) זה יוסף. ליתא בקה"ר ושם נמצא הדרוש זה יעקב: (עג) זה משה. קה"ר וילקוט שם: (עד) מעשרה דברים. וי"ר פ"ג ומובא בילקוט בשם וי"ר וכן נשנה בקה"ר בהוספת דברים: (עז) מעשרה זקנים שאמרו ספר תילים. ע"י מדרש תילים מוזכר א' אות ו' ר' נחמיה פתח החכמה תעוו לחכם וע"ש בהערות שלי, ובמדרש קהלת שם מעשרה זקנים שאמרו בספר תילים צ"ל שאמרו ספר תילים, ובמדרש חוית פ"ד פסוק כמגדל דוד עשרה בני אדם אמרו ספר תילים, ובגמרא ב"ב ו"ד ע"ב דוד כתב ספר תילים ע"י עשרה זקנים, ובמדרש קהלת שם ובש"ס נמצא עוד סיום המאמר: (עו) ר' יהודה כ"ר שמעון אומר. מובא בילקי רמז תתקע"ו והוא מן קהלת זמא לפנינו, ובקה"ר הלשון משובה ושם הוא בשם ר' יודן: (עז) אלו פרנסי ציבור. בילקי אלו מפרנסי הרור ומחלקי צדקה לעניים שנותנין שלא כהוגן להגון

[כג] כל זה נסיתי בחכמה. (עח) ר' יצחק פתח כל זה נסיתי בחכמה. אמר שלמה לא הנחתי חכמה בעולם שלא עמדתי עליה, וכיון שהנעתי לפרשת סרה אדומה, אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני:

[כד] ומוצא אני מר ממות את האשה. (עט) עשרה דברים קשים נבראו בעולם כהשותפין ואשה קשה מכולן: טוב לפני האלהים. זה יוסף: וחוטא. זה פוטיפרע: ומאי אסורים ידיה, (פ) משל לכלבא נושכית שהיא מנשכת בני אדם. מה עשה להנצל בה, קשר לה שלשלת ואעפ"י כן היתה נושכית, כך אילולי שכתוב בה אסורים ידיה, כיון שאדם יוצא לשוק אומרת לו בא ושמש עמי בשם שעשתה אשת פוטיפרע, שנאמר ותתפשוהו בכנדרו וגו' (בראשית ל"ט י"ב): ד"א טוב לפני האלהים. זה פלטי בן ליש: וחוטא זה אמנון: ד"א טוב לפני האלהים. זה בועז: וחוטא זה שמשון:

[כה] ראה זה מצאתי אמרה קהלת. (פא) א"ר ירמיה בן אלעזר זה רוח הקדש. (פב) פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים משיחה בלשון נקבה, כתוב אחד אומר (עווי) [עווי] ומפלטי (תהלים ע' ו'). וכתוב אחד אומר עורתי ומפלטי (שם מ' י"ח). כתוב אחד אומר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (ישעיה נ"ב ד'). וכתוב אחד אומר על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון (שם מ' ט'): אחת לאחת למצוא חשבון. (פג) בנוהג שבעולם אדם נכשל בדבר עבירה שנתחייב מיתה עליה, כיצד מתכפר לו, מת שורה, אבדה תרנגולתו, נשברה צלוחיתו, (פד) נשברה ביצתו, (פה) נכשל באצבעו, יצאה ממנו טיפת דם, (פו) מקצת דם ככל הדם, מקצת הנפש ככל הנפש. חרא מן הכא וחרא מן הכא (חשבא) [והחשבון] מתמצא:

כח [אשר] עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי. (פז) בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין, ואין יוצא מהם אלא אחד: (פח) ד"א אדם אחד זה אברהם: ואשה בכל אלה לא מצאתי זו שרה: ד"א אדם אחד. זה עמרם: ואשה בכל אלה לא מצאתי זו יוכבד:

[כט] לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר, והמה בקשו חשבונות רבים. אתה מוצא שלא ברא הקב"ה את האדם אלא להיות ישר, וכיון שנעשו שנים, המה בקשו חשבונות רבים:

וכתוב לאשר לא הגון: עח) ר' יצחק פתח. פה המאמר בקצרה ועיין בפסיקתא דר"כ פסקא סרה (ל"ג ע"ב), ובקה"ר שם, ובתנחומא חקת ובמדרש במ"ר פ"ט: עט) עשרה דברים קשים נבראו בעולם כהשופין ואשה קשה מכולן, זה ליחא בילקוט, ומה יהיה כוונת מלת "בהשופים", וברור אצלי כי הסופר רשם בגליון "בהשופין" ר"ל המאמר הזה עשרה דברים קשים נבראו בעולם הוא בפרק השותפין (ב"ב דף י"א) ועל זה סיים ואשה קשה מכולן וכעין זה אירע גם בפירוש רש"י על בראשית מ"א פסוק מ"ג ע"ש בזכור לאברהם לד"ר ברליוני: (פ) משל לכלבא נושכית שהיא מנשכת אדם. מובא בילקי' קהלת שם, ובקה"ר הלשון משונה קצת: (פא) א"ר ירמיה בן אלעזר זה רוח הקדש. מובא בילקי' קהלת רמו תתקע"ז ומצוין "מדרש" והוא בכ"י שלפנינו, ובקה"ר נאמר א"ר ירמיה סתמו. גם הסיום שהביא הילקי' כתוב אחד אומר כ"י הוא בכ"י שלפנינו וליחא בקה"ר: (פב) פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה. כי פה נאמר "אמרה" ולהלן קהלת י"ב ח' נאמר אמר הקהלת: (פג) בנוהג שבעולם. מובא בילקי' כמו שהוא לפנינו, ובקה"ר מובא זה בשם ר' יצחק, והמאמר נשנה בירושלמי סוטה פ"א ה"ז (דף י"ז ע"א) וגם שם מובא סתמו: (פד) נשברה ביצתו. כן מובא גם בילקי'. וליחא בירושלמי ובקה"ר: (פה) נכשל באצבעו. בקה"ר נאמר באצבעו הקטנה: (פו) מקצת הדם ככל הדם. ליחא בילקוט וכן ליחא בירושלמי וקה"ר: (פז) בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין ואין יוצא מהם אלא אחד. בקה"ר מתוקן הלשון בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין למקרא ויוצאין מהן מאה. [מאה] למשנה ויוצאין מהן עשרה. [עשרה] לתלמוד יוצא מהם אחד לתורה, וה"ד אדם אחד מאלף מצאתי, והוא כמו שהוא בו"ר ריש פ"ב, וחמלה "לתורה" ליחא בו"ר, והילקי' בקהלת הביא המאמר בשם ו"ר: (פח) ד"א זה אברהם כ"י, וקה"ר ו"ר שם, ובקה"ר נוסף עוד ד"א זה משה ואשה היא התורה כ"י:

ח.

[א] מי כחכם. (א) זה הקב"ה (ב) דכתיב ביה חכם לבב ואמין בך (איוב ט' ד'): מי יודע פשר דבר. (ג) שפירש התורה לישראל (שנאמר) חכמת אדם תאיר פניו. (ד) אמר ר' יודן גדול כהן של נביאים שמרמין את הצורה ליוצרה, שנאמר ואשמע (את) קול אדם (דניאל ח' ט"ז). וכתיב על דמות הכסא [דמות כמראה אדם] (יחזקאל א' כ"ו) שהוא מדמה להם כדמונות הרבה שנאמר וכיד הנביאים אדמה (הושע י"ב י"א). (ה) א"ר סימון לא בעמל ולא בניגעה ברא הקב"ה את עולמו. שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג): ד"א מי כחכם. (ו) זה משה: מי יודע פשר דבר. שפירש תורה לישראל: חכמת אדם תאיר פניו. וכתיב ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שמות ל"ד כ"ש). (ז) אמר ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי כל דיבור ודיבור שאמר הקב"ה למשה, אמר לו טומאתו וטהרתו, וקולו וחומר, כיון שהניע לפסוק אמור אל הכהנים בני אהרן (ויקרא כ"א א'). אמר לפניו רבנו של עולם [ואם נטמא] כמה היא טהרתו, ולא השיבו, מיד נשתנה זיו פניו של משה. הוא דכתיב ועזו פניו ישונא (קהלת ח' א'). כיון שהניע אצל פרשת פרה אדומה, א"ל הקב"ה למשה שאילה ששאלת ולא השבתיך, הרי טהרתך, ולקחו לטמא מאפר שרפת החמאת (במדבר י"ט י"ז). אמר לפניו וכי טהורה היא, א"ל משה חוקה חקקתי וגו' גורתי, ואין אדם יכול לעבור על גזירתו, זאת חקת התורה וגו' (שם שם ב'): [ב] (ח) אני פי מלך שמור. ר' חמא בר גמרא פתח מוסר ה' בני אל תמאס (משלי ג' י"א). (ט) אתה מוצא בשעה שהעמיד נבוכדנצר צלמא, ראה [מה כתיב] ענה נבוכדנצר להון ואמר הצדא (דניאל ג' י"ד). מהו הצדא. (י) ר' אבא בר כהנא אמר אנטוס, [ר'] יוסי בר חנינא אמר צדון] מה באתם כאן לעשות ע"ז שלי צדו:

[ג] אל תבהל משננו תלך [אל תעמוד בדבר רע]. (יא) דתנן השותח פותח בדבר טוב, והחותם חותם בדבר טוב, בכרכות קורא ומפסיק, בקללות קורא ואינו מפסיק, למה אין מפסיקין בקללות. (יב) ר' איבו אמר משום אל תעמוד בדבר רע. (יג) ר' יהושע

(ח) זה הקב"ה. מובא בפסיקתא דר"ב פסקא פרה (ל"ז ע"א) ובפסיקתא רבתי פרה ובתנחומא חוקת וקה"ר בפסוק הזה, ויולקו קהלת רמו תתקע"ז בשם הפסיקתא: (ז) דכתיב חכם לב ואמין בך. בפסיקתא וברבתי ותנחומא וקה"ר מובא הכתוב ה' בחכמה יסד ארץ: (ג) שפירש התורה. רש פשר הכוונות האמתיות פרש, אבל בקה"ר הגי' שפירש התורה למושה: (ד) א"ר יודן. עיין בפסיקתא שם הערה ק"א, ונשנה גם בב"ר ריש פכ"ז: (ה) א"ר סימון לא בעמל ולא בניגעה. ב"ר שם. וקה"ר פ"ב פסוק וסכנתי ושם הגי' ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון: (ו) זה משה. פסיקתא דר"ב שם וכן בקה"ר שם: (ז) א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי. בפסיקתא ר' מני ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ועיין בפסיקתא שם הערה ק"מ: (ח) אני פי מלך שמור ר' חמא בר גמרא פתח מוסר ה' בני אל תמאס. המאמר נשתבש וזה שייך למאמר שלאחריו על הכתוב אל תבהל משני תלך אל תעמוד בדבר רע. וצ"ל ר' חייא בר גמרא, והוא המאמר המובא בשמו מגלה ל"א ע"ב אין מפסיקין בקללות מה"מ א"ר חייא בר גמרא אמר ר' אסא דאמר קרא מוסר ה' בני אל אל תמאס, והכוונה על ספא דקרא ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשה קוצים קוצים וע"ש בפירש"י כי הביא את דברי מ"י סופרים פ"ב שמסיום כן. ומצאתי כי כן מפורש בירושלמי מגילה פ"ג ה"ח אין מפסיקין בקללות א"ר חייא בר גמרא אל תקוץ בתוכחתו אל תעשה קוצים קוצים. ומה שהובא זה בכאן כי טוב הוי"ך הדרשה אל תעמוד בדבר רע, ופי' שלא יעמוד ויפסוק אצל דבר רע, ועיין גם בדברים רבה ריש ראה: (ט) אתה מוצא כו'. כל המאמר מקושט ונלקח בחסד, ונשנה בו"ר פליג אות ר'. ובסוף סיים שם שנאמר אני פי מלך שמור, לכן הביאו בכאן, וכן נשנה המאמר בתנחומא נח אות מ"י ומתחיל ושיה' אני פי מלך שמור (קהלת ח'). וע"ש בהערה קל"ה ופתח קצר המצע מהשרע: (י) ר' אבא בר כהנא אמר אנטוס. עיין בתנחומא שם בהערה קל"ה: (יא) דתנן השותח פותח בדבר טוב, מובא בילקוט קהלת רמו תתקע"ח ולקוח מן כ"י שלפנינו: (יב) ר' איבו אמר. בילקוט ר' יוסי אמר: (יג) ר' יהושע אמר משום שנאמר עמו אנכי בצרה. עיין בתוס' מגילה

אמר משום שנאמר עמו אנכי בצרה (תהלים צ"א ט"ו). אמר הקב"ה אינו בדין שבני מקללין ואני מתברך: (יד) ד"א אני את פי מלך שמור. אני פי מלך מלכי המלכים אשמור. (טו) אותו שכתוב בו שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד (דברים ו' ד'): ועל דברת, משום שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים (שמות כ' א'): שבועת [אלהים]. על שם לא תשא את שם אלהיך לשוא (שם שם ד'):

[ה] שומר מצוה לא ידע דבר רע. (טז) זה יהושע: ועת ומשפט ידע לב חכם. [זה משה] (יז) שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שם ל"ד כ"ט). ד"א שומר מצוה לא ידע דבר רע. (יח) זו אסתר (יט) שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ, (כ) ולא היתה יודעת מה בדעתו של המן. ועת ומשפט ידע לב חכם. זה מרדכי, שנאמר ומרדכי ידע וגו' (אסתר ד' א'):

[ח] אין אדם שליט ברוח. (כא) מדבר במלאך המות. שנאמר עושה מלאכיו רוחות (תהלים ק"ד ד'): [לכלוא את הרוח]. שאין אדם שולט במלאך המות לכלות ממנו: ואין שלטון ביום המות. שאין אדם יכול לומר לו המתן עד שאצווה את בני ואת בני ביתי: ואין משלחת במלחמה. אין אדם יכול לומר אני משלה את בני ואת עבדי תחת. אמר ר' יוסי הגלילי ארבעים ושנים פעמים כתיב כאן המלך דוד, וכיון שנאמר עליו מיתה, כתיב ויקרבו ימי דוד למות (מ"א ב' א'). מכאן שאין שלטון ביום המות:

[ט] עת אשר שלט האדם באדם לרע לו. (כב) אין אדם מתחייב ע"י אדם זה, אלא אדם כיוצא בו. (כג) א"ר אחא אפילו מקל אפילו רצועה מתחייבין לידי אדם, שנאמר שופך דם האדם וגו' (בראשית ט' ו'):

ל"א ע"כ ד"ה אין: (יד) ד"א אני פי מלך שמור. מובא בילקוט שם רק הוא הוצג זה בהתחלת המאמר: (טו) אותו שכתוב בו שמע ישראל. כ"ה הגוי גם בו"ד בסוף פ"ג. אבל בקה"ר ובשיר השירים רבה פ"ב פסוק ונתני בחגוני הסלע. ובפסיקתא רבתי פכ"ב הגוי אמר ר' לוי אני פי מלך שמור. פי מלך מלכי המלכים הקב"ה. הפה שאמר להם אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב'). אותו אשמור. ועל דברת, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם שם ג'). שבועת אלהים, לא תשא את שם אלהיך לשוא. והמאמר נובע מהירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ו (כ"א ע"ב). וגם שם הגוי כמו שהוא בקה"ר ושה"ש רבה ורבתי, ומובא בשם ר' יוסי בי רבי בון: (טז) זה יהושע. מובא בילקוט קהלת רמו תתקע"ח. בתחלה הביא ד"א שומר מצוה לא ידע דבר רע זה אהרן, ומצוין הנחומא והוא בתנחומא שמיני אות א'. ואח"כ הביא ד"א זה יוסף, וחסר הציון והוא בתנחומא נשא אות ל"ב. ומובא בילקוט שמואל רמו קס"ה בשם התנחומא, ומן ד"א זה יהושע הוא מקהלת זוטא שלפנינו. וזה ליתא במדרש קה"ר, ובילק"י שם על זה יהושע הביא הכתוב קול מלחמה במחנה (שמות ל"ב י"ז). (יז) שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. בילקוט מובא הכתוב אין קול ענות גבורה (שם ל"ב י"ח). וזה בטעות כי זה שייך למאמר שלפניו על יהושע שהביא הכתוב קול מלחמה במחנה אין קול ענות גבורה, והכוונה שלא ידע דבר רע ולא נודע לו מה הוא הקול, ואשר הובא לפנינו הכתוב ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. אין ספק שמובא על לב חכם זה משה שנאמר חכמת אדם תאיר פניו והביא עוד וכתוב ומשה לא ידע כי קרן עור פניו: (יט) זו אסתר. מובא ג"כ בילקוט שם, וכן מובא בקה"ר: (יט) שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ. הרד"ל בקה"ר שם כתב דרש שומר מצוה כד"א ושמתם את המצות ודרשו במכילתא את המצות שלא יחמיצו ואותו פרק זמן ביעור חמץ היה, ע"כ. ובילקוט מסיים ולא היתה יודעת ברעתו של חמץ, עת משפט ידע לב חכם, זה מרדכי, ומרדכי ידע ע"כ, וזה הסיוס לקוח מן קהלת זוטא שלפנינו. ומהר"זו כתב שם זה היה י"ג ניסן כמפורש ויקראו סופרי המלך בחודש הראשון בשלשה עשר יום בו, ולערב בודקין את החמץ: (כ) ולא היתה יודעת מה בדעתו של המן. בילקוט ולא היתה יודעת ברעתו של המן: (כ) מדבר במלאך המות. במדרש קה"ר הוא בסגנון אחר, ובעל הילקוט הביא דרשה אחרת על זה ומצוין, "בראשית רבה" בשעות וצ"ל "דברים רבה" והוא פ"ט אות ג', והמאמר שלאחריו אין שלטון ביום המות, ר' יהושע דסכנן בשיר' לוי הוא בב"ר פצ"ו אות ג': (כג) אין אדם מתחייב. כן מובא בילקוט, ובקה"ר מובא זה בשם ר' אלעזר, ועיון גם בב"ר פכ"ו אות ו'. והובא ג"כ בשם ר' אלעזר וע"ש בפ"י המ"ב: (כג) א"ר אחא אפילו בקל. כן מובא גם בילקוט. אולם בקה"ר ג"י אחרת ר' יונתן אמר ואפילו במקל ואפילו ברצועה מתחייבין ע"י אדם. זה שנאמר כי את עול סבלו וגו'. ובב"ר שם מובא זה בשם ר' הונא בר גוריון, ובקה"ר מיבא בשם ר' חמא בר גוריון מאמר אחר:

[יב] אשר חוטא עושה רע [מאת ומאריך לו]. (כד) מאה את מאריך, ומאה מאות את מאריך:

[יד] יש הבל אשר נעשה [על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים וגו']. (כה) אשריהם הצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעולם הזה, או להם לרשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים בעולם הזה:

[מז] כאשר נתתי [לבי וגו'] שנה בעיניו איננו רואה. אינו רואה תשובה לפניו ואינו עושה, שני דברים טובים קרובים לך ורחוקים ממך, רחוקים ממך וקרובים לך, תשובה קרובה לך ורחוקה ממך, רחוקה ממך וקרובה לך, מיתה קרובה לך ורחוקה ממך, רחוקה ממך וקרובה לך:

מ.

[א] [כי את כל זה וגו']. הבל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע. (א) ר' שמעון בר אבא פתח הבל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע, לצדיק זה נח, שנאמר איש צדיק תמים היה (בראשית ו' ט'). אמרו כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו והיה צולע. ולרשע זה פרעה, אמרו כשבא פרעה לישוב על כסא שלמה ולא היה יודע (ב) מנגנון שלו והכישו ארי ושברו והיה צולע, זה מת צולע וזה מת צולע: (ג) לטוב. זה משה: ולמהור. זה אהרן [שהיה עסוק במהרתן של ישראל]: ולטמא. אלו מרגלים. אלו אמרו ננאי של ארץ ישראל. ואלו אמרו שבחה של ארץ ישראל, אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ: לזוכה. זה יאשיהו. (ד) שנאמר ויזבח יאשיהו (דה"ב י"ח ב'): ולאשר איננו זוכה, זה אחאב שביטל הקרבנות מעל נבי המזבח, הדא הוא דכתיב ויזבח לו אחאב צאן ובקר. (לא זבח ולא קרבנות) (ה) [לו זבח ולא לקרבנות זבח]. (ו) זה מת בחיזים, וזה מת בחיזים: כטוב. זה דוד, שנאמר וישלח ויביאהו וגו' וטוב רואי (ש"א ט"ו י"ב). מהו וטוב רואי (ז) אמר ר' יצחק טוב רואי בהלכה, כל הרואה אותו היה נזכר לתלמודו: (ח) כחוטא. זה נבוכדנצר. (ט) זה בנה בית המקדש ומלך ארבעים שנה, (י) וזה החריבו ומלך ארבעים שנה: הנשבע זה צדקיהו, שנאמר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים (דה"ב ל"ו י"ג): כאשר שבועה ירא. זה שמשון, שנאמר ויאמר (אליהם) [להם] שמשון השבעו לי וגו' (שופטים ט"ו י"ב). (יא) זה מת בניקור עינים, וזה מת בניקור עינים, הרי מקרה אחד לכלם:

(כד) מאה את מאריך, קלתי מובן, והילקוט לא הביאו וכן ליתא בקה"ר: (כה) אשריהם הצדיקים, עיני הוריות דף י" ע"ב, ומובא בילקוט ומצוין בטעות סופה פ' משה מלחמה דף י" וצ"ל הוריות דף כהן משיח דף י" ע"ב:

(ל) ר' שמעון בר אבא פתח. הוספתי כמו שהיא בקה"ר ובפסיקתא ריש אחרי מות, וי"ד פ"כ, הנחומא חוקת. ובכ"י חסר מאמר שלם אשר נשמט ונשארו רק המלות זה מת צולע וזה מת צולע ועיני בפסיקתא שם בהערות שלי: (ז) מנגנון, עיני בפסיקתא שם הערה ר': (ג) לטוב זה משה הוא ג"כ כמקומות הנ"ל ושם הוא ברחבת דברים, ומובא ראה דכתיב וחרא אותו כי טוב הוא (שמות כ' ב'). שגולד כשהוא מחול ע"ש הערה ח': (ד) שנאמר ויזבח יאשיהו. צ"ל וירם יאשיהו לבני העם צאן (דה"ב ל"ח ז'). והבאתי בפסיקתא שם הערה י"א בכ"י כרמולי בטעות ויזבח יאשיהו והעם צאן: (ס) לו זבח, ר"ל ליתושפט, וכ"ה לנכון בפסיקתא כמו שתקנתי: (ו) זה מת בחזים, בפסיקתא שם מובא ראיות לזה ע"ש: (ז) א"ר יצחק עיני בפסיקתא שם הערה ט"ו: (ח) כחוטא זה נבוכדנצר, שם מובא ראייה מהכתוב דכתיב ביה וחטאך בעדקה פרוק (דניאל ד' כ"ד): (ט) זה בנה בית המקדש, הכוונה ששכלל יסודותיו ונתן לבו עליו לבנותו אך ה' עצר בעדו: (י) וזה החריבו ומלך ארבעים שנה, ע"ש בהערה י"ט: (יא) זה מת בניקור עינים, בפסיקתא מובא ראיות

[ד] כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. (יב) א"ר חנינא יבחר כתיב, אפילו אותן שפשטו ידיהן בזבול, עליהם אומר כצאן וגו' [וצורם לבלות שאול מזבול לו] (תהלים מ"ח ט"ז). לרחקן אי אפשר שכבר עשו תשובה, לקרבן אי אפשר, שפשטו ידיהם בזבול, הא כיצד עליהם נאמר וישנו שנת עולם ולא יקצו (ירמיה נ"א ג"ז). (יג) רבנן דקיסרין אמרין קטני גוים וחיילותיו של נבוכדנצר לא חיין ולא נידונין, ועליהם הוא אומר וישנו שנת עולם ולא יקצו: כי לכלב חי טוב. בעולם הזה, (יד) מי שהוא כלב יכול לעשות ארי, ומי שהוא ארי, יכול לעשות כלב. [אבל לעיל מי שהוא כלב, אינו יכול לעשות ארי, ומי שהוא ארי אינו יכול לעשות כלב]. (טו) אדריונוס שחיק עצמות א"ל לר' יהושע בן חנניה אנא טב ממשה [רבך א"ל למה, א"ל] דאנא חי והוא מת, דכתיב כי לכלב חי הוא טוב מן הארירה המתה, א"ל [יכול] את נזור דלא ידלוק נורא (טז) ברומי תלתא יומין, א"ל אין, מיד נזר ואמר דלא ידלוק נורא ברומי תלתא יומין, (יז) ברמשא קדמאה סלקין ומטיילין על אינר פלמין דידיה, ור' יהושע בן חנניה עימיה, תלא אפוי (יח) וחזא תננא [סלקא] מן זווי רחיקא, א"ל דין תננא למה, א"ל את משכח (רוכסא) [רוכסא] באיש, ועל אסיא לבקרניה. (יט) [ואמר לא אפשר עד דשתי חמימי, תלא אפוי וחמא תננא בזווי אהריתו, א"ל תננא למה, א"ל את משכח איפרכיא באיש, ועאל אסיא לבקרניהו], ואמר לא אפשר (נגד דמחיים כלני) (כ) [עד דמחם בלני]. א"ל תיסח רווחה דההוא נברא, בחיים לא קמת נזירתיה אפילו חד יומא. (כא) א"ל מה קשי לעמא הפרזי בן שבעיה. (כב) חציף ההוא נטר מכולהון, ברם משה רבינו משעה שכתב לנו בתורה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת (שמות ל"ה ג'). חוי אם יהודי מדליק נורא בשבתא, ועדיין נזירתו קיימת:

[ה] כי החיים יודעים שימותו. (כג) ר' חייא ור' יונתן הוו קאזלי קמיה ערסיה דר' שמעון בן (יוחי) [יוסי] בן לקוניא, והוו גרירין תבילתא אקבריה:
 [ו] גם אהבתם. שאוהבים לעי: גם שנאתם. ששונאים להקב"ה: גם קנאתם. שמקנאים להקב"ה. וחלק אין להם. לעולם הבא:
 [ז] לך אכול בשמחה (את) לחמך. (כה) ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון] פתר קריא

מהכתובים: (יג) א"ר חנינא יבחר כתיב. נשנה ברות רבה פ"ג אות ב' וכן נשנה בירושלמי ברכות פ"ט ה"ב (דף י"ג ע"ב) ושם הגי' א"ר יוחנן והמלות "יבחר כתיב" חסרים ודרשה אחרת הוא שם כל החיים יש בטחון והוא המובא בילקוט קהלת שם וחסר הציון וירושלמי ברכות. ובקה"ר הנוסחא משונה קצת והגי' א"ר אחא: (יג) רבנן דקיסרין אמרין. כן הוא הגי' בירושלמי שם, וברות רבה הגי' תניא קטני גוים, ולא פורש מי אמר זה. ובקה"ר הגי' ורבנן אמרין: (יד) מי שהוא כלב. מובא בילקוט קהלת שם, וליתא בקה"ר, ומובא גם ברות רבה שם: (טו) אדריונוס שחיק עצמות. מובא בילקוט קהלת שם כמו שהוא לפנינו אבל בקה"ר וכן ברות רבה ריש פ"ג המאמר בקצרה: (טז) "ברומי" כ"ה גם בילקוט, ונשמט בקה"ר ורות רבה: (יז) ברמשא קדמאה. כ"ה גם בילקוט. ובקה"ר הגי' לעידן רמשא דיומא קמי, וברות רבה לעידן עמיא, ויותר נכון הגי' לעידן רמשא: (יח) וחזא תננא סלקא מן זווי רחיקא. ראה עשן עולה מזוית רחוקה ושאל אותו מהו, הלא גזרת שלא ידליקו אור, א"ל דוכוס הוא חולה ונכנס הרופא לבקרו, ואמר אי אפשר להתרפא עד שישחח חמין, ולכן הדליקו אור: (יט) ואמר לא אפשר עד דשתי חמימי. הוספתי כמו שהוא בילקו', והשמיט המעתיק מן ואמר לא איפשר הראשון עד ואמר לא איפשר השני. ובקה"ר המאמר קטוע: (כ) עד דמחם כלני. כן חקתה, ובילקו' עד דמחם בלגי בטעות, ופי' עד שיתחמם לו בית המרחץ, ובילקו' דפוס ווארשוו תיקו המדפוס בלגין ופי' שם כדים מלאים מים חמים, ונעלם ממנו כי צ"ל בלגין. והוראת בלני בית המרחץ: (כא) א"ל מה קשי לעמא הפרזי בן שבעיה. הלשון משובש, ובילקו' הובא מה קשי לעמא דתרעי בון שבעין דוכוס, ויש לחקן גם בשם דרעי במקום דתרעי, ור"ל קשה לצאן לרעות בון שבעים זאבים: (כב) חציף ההוא נטר מכולהון, בילקו' אמר ליה חצוף ההוא נטורא דהוא נטר ליה מכלהון: (כג) ר' חייא ור' יונתן הוו קאזלי קמיה ערסיה דר' שמעון בן יוסי בן לקוניא. מה קצר המעתיק ונמצא המאמר בשלימות בירושלמי ברכות פ"ג (דף ט' ע"ג). ובבבלי ברכות י"ח ע"א, ומדרש קה"ר, ומובא בילקו' קהלת בשם גמרא ברכות: (כד) גם אהבתם שאוהבין לעי. מובא גם בילקו', ובקה"ר הוא בהרחבת לשון: (כה) ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון פתר

באברהם בשעה שאמר הקב"ה לאברהם קח נא את בנך וגוי' (בראשית כ"ב ל"ב). עשה מהלך ג' ימים. אחר ג' ימים ראה ענן קשור על ההר, אמר דומה זה המקום שאמר הקב"ה לעלות את יצחק בנו עלי, אמר לו ליצחק רואה אתה מאומה, אמר לו ענן קשור על ההר, אמר להם לישמעאל ולאליעזר רואין אתם מאומה, אמרו לו לאו, אני ויצחק רואין ואין אתם רואין, והחמור אינו רואהו, שבו לכם פה עם החמור (שם שם ה'). עם הדומה לחמור, נטל את יצחק והעלהו הרים, והורידהו גבעות, והעלהו על ההר, ובנה מזבח וסידר עצים, וערך מערכה, ונטל הסכין עליו לשחטו, ולוי שצעק מלאך מן השמים, אל תשלה ירך אל הנער (שם שם י"ב). [כבר היה נשחט]. כשחזר יצחק אצל אמו, אמרה לו אמו אנה היית, אמר נטלני אבא והעלני ההרים, אמרה (כו) ווי על ברא דריותא אילולי מלאך מן השמים כבר היה שחוט, אמר לה אין, באותה שעה צווחה ששה קולות ווי ווי כנגד ששה תקיעות, אמרו לא הספיקה לגמור הרבר עד שמתה, הדא הוא דכתיב ויבא אברהם לספור לשרה ולבנותה (שם כ"ג ב'). מהיכן בא, רבי יהודה בר' סימון אומר מהר המוריה בא, והיה אברהם מהרהר בלבו, שמא חס ושלום היה בו פסול, ולא נתקבל קרבנו, יצאת בת קול ואמרה לך אכול בשמחה לחמך: ד"א לך אכול בשמחה. (כו) מדבר בדניאל, אמר דניאל צפה הקב"ה שגמרת תפילתי ודובר עמי, הדא הוא דכתיב ויבן וידבר עמי (דניאל ט' כ"ב). (כח) אמר ר' שמואל בר אבא שלשה פעמים כתיב כאן חמורות, כי חמורות אתה (דניאל שם ושם). דניאל איש חמורות (שם י' י"א). אל תירא איש חמורות (שם שם י"ט). (כט) פמליא דידן מתחמדת לך, ופמליא דידי מתחמדת לך, לך אכול בשמחה לחמך וגוי': (ל) ד"א בזמן שהתינוקות יוצאין מבית רבן בת קול יוצאת ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך וגוי':

[ח] בכל עת יהיו בנדיך לבנים [ושמן על ראשך אל יחסר]. (לא) אמר ר' יוחנן בן זכאי אם בכנדים לבנים הכתוב מדבר, כמה בכנדים לבנים לאומות העולם. [ואם בשמנים טובים הכתוב מדבר] כמה שמנים טובים יש להם לעשירים, הא אין הכתוב מדבר אלא בתורה ובמצות ובמעשים טובים. (לב) ור' יהודה הנשיא (בשם רבן יוחנן) אומר, משל למלך שעשה סעודה, וזימן לו אורחים, ולא קבע להם זמן סעודה, אותם שהיו מקפדין לדבר הלכו ורחצו והתקינו עצמם לסעודה, השוטמים שבהם הלכו להם. סייד לסיורו, ויצר לטיטו, נפח לניפורו, כנסם לבית המשתה שלו, פתאום שלח המלך ואמר יבואו לסעודה, אלו נכנסים בכבודם ואלו נכנסים בניוולם, אמר להם חזרו לאחורכם שלא יטפלו פלטיין של מלך. הלכו לרחוץ ולסוך ננעלו פלטיין של מלך, ר' יוחנן בנו של ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר כולם נכנסים לבית המלך, אלו שכיבדו פלטיין שלי יאכלו וישבעו ויתעדנו מסעודה שלי, ואלו שנוולו פלטיין שלי היו מנוולין אותם ומלקין אותם. ולא דמי ההוא דיתבי בניוול לההוא דיתבי ביקר, כך לעתיד לבא הצדיקים

קריא באברהם. נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא אחרי כות (ק"ע ע"ב). וי"ר אחרי כות פ"כ אות ב'. ולפניו הוא כמו שהוא בו"ר שם, ובקהלת רבה בפסוק הזה נמצא רק ההתחלה, וגם בכ"ר ריש פנ"ו נמצא רק מאמר קצר ממנו, ובילקי קהלת מובא רק דברים אחדים מהמאמר הזה: (כו) ווי על ברא דריותא. בו"ר שם ווי על ברא דריותא, וברור יהיה כתוב גם לפניו דריותא, ובפסיקתא שם הערה ס"א הבאתי דברי חמ"כ שמפרש בדוחק ותקנתו שצ"ל ברא דעלובתא כמו בפסיקתא והוא מלשון הנעלבים ואינו עולבים: (כז) מדבר בדניאל. עיין בקה"ר בפסוק הזה ושם המאמר על ברא דריותא. בו"ר שם ווי על ברא דריותא, וברור יהיה כתוב גם לפניו דריותא, ובפסיקתא דידן, בקה"ר הגי' אמר ליה דייך בוראך מתחמדת לך, פמליא שלו מתחמדת לך, ותורתו מתחמדת לך וכו': (ל) ד"א בזמן שהתינוקות יוצאין, בקה"ר הוא בהתחלת המאמר א"ר הונא בריה דר' אבא בשעה שהתינוקות נפטרו מבית רבן כו, ור"ל בעת שהולכין לבתיהם לאכול ולזה דרש לך אכול: (לא) א"ר יוחנן בן זכאי, מובא גם בקה"ר בשינויים: (לב) ור' יהודה הנשיא אומר משל למלך שעשה

אוכלים והרשעים רעבים. הוא הוא דכתיב הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו (ישעיה ס"ה י"ג).
 (לג) זיוותאי אמר משום ר' מאיר אלו מסובין ואוכלים ושותים ואלו מסובין לא אוכלים
 ולא שותים, לא דומה צערו של זה שהוא עומד, לצערו של זה שהוא מיסב, זה שהוא
 עומד לא אוכל ולא שותה דומה למשמש, זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל.
 ופניו מוריקות, הוא שהנביא אומר ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע (מלאכי ג' י"ח).
 (לד) אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים למי ששונה פרקו מאה פעמים ואחת:
 (לה) תני שוב יום אחד לפני מיתתך, שאלו תלמידיו את ר' אליעזר: אמרין ליה רבי ובי
 אדם יודע אימתי הוא מת שיעשה תשובה, אמר להם לא כל שכן ישוב היום שמא ימות
 למחר של אחריו, ונמצאו כל ימיו בתשובה, לכך נאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים.
 בדברי תורה, ושמן על ראשך (לא) [אל] יחסר בצדקה ובמעשים טובים בציצית ובתפילין:
 [ט] ראה חיים עם אשה אשר אהבת. (לו) אמר רבי משום עדה קדושה קנה לך אומנות
 עם התורה, מה טעמא ראה חיים עם אשה. למה הוא קורא אותן עדה קדושה.
 (לז) ששם היה ר' יוסי בן משולם ורבי שמעון בן מנסיא, שהיו משלשין את היום שליש
 לתורה, שליש לתפלה, שליש למלאכה. ויש אומרים שהיו יענין בתורה בימות החורף
 ובמלאכה בימות הקיץ. (לח) ר' יצחק בן אלעזר היה קורא לרבי יהושע בריה דר' טימי
 ור' בורקי עדה קדושה שהיו משלשין את היום שליש לתורה, שליש לתפלה,
 שליש למלאכה:

[י] כל אשר תמצא ירך לעשות בכחך עשה וגו'. (לט) ר' מנחמא בשם ר' בון מסרס
 הדין קרייה אם יודע את כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאלו אשר אתה
 הולך שמה כל אשר תמצא ירך לעשות בכחך עשה. (מ) ר' אחא הוה מתחמד למיחמי
 אפוי דרבי אלכסנדרו, איתחמי ליה בחלמיה, הראהו ב' מילין הרוני לוד' אין לפנים
 ממחיצתם. (מא) ברוך שהעביר חרפתן של לוליאנוס ופסוס. (מב) איל מה קלא בהוא
 עלמא תמן. חמי ליה בני נשא אפיהון תליין, אפיהון מכיבין, איל מהו בן, איל דאינון
 אפיהון מכיבין שאין בידם לא תורה ולא מעשים טובים, ואלו דאפיהון תליין. שיש בידם
 תורה ומעשים טובים. (מג) זכרי בן לוי הוה מתחמד למיחמי אפוי דר' יהושע בן לוי.

סעודה. הוא בגמרא שבת קכ"ג ע"א בשם ר' יוחנן בן זכאי, וכובא בילקי בשם גמרא שבת שם.
 ובקק"ז הוא באופן אחר: (לב) זיוותאי אמר משום ר' מאיר, בגמ' שבת שם חתנו של ר' מאיר, בשי"ר מאיר
 ובילקו מובא בשם גמ' שבת זיוותאי חתנו של ר' מאיר, וגם בקק"ד איתא זיוותאי אמר משום ר' מ'
 וראיתי בסה"ד אות ד' ערך זיוותא הביא וז"ל: זיוותאי חתניה דר' מאיר (בן הכיזא בעל היוחסין).
 לא מוצאתי רק בשבת קכ"ג ע"א ושם אינו מוזכר זיוותאי רק סתם חתניה דר' מאיר ע"כ. אבל ברור
 כי היה בן הנוסחא בגמ' שבת כמו שהביא הילקי: (לד) אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים
 כו'. חסיוס הוה ליתא בקה"ר, והוא עפ"י מאמרס חגיגה ט' ע"ב שהביאו זה על הכתוב ושבתם
 וראיתם בין צדיק לרשע, ופירשי' אינו דומה שונה פרקו כו' אינ"ש ששניהם צדיקים לא עבדוהו
 בשוה שזה עבדו יותר: (לס) תני ושוב יום אחד לפני מיתתך, מובא גם בשבת קכ"ג ע"א: (לז) אמר
 רבי משום עדה קדושה, מובא בערוך ערך קהל בשם הגדת קהלת, וכנראה שכונן רק לקהלת
 וזוטא, אף כי המאמר הוא ג"כ בקהלת רבה, כי אם היה לפני הרב בעל הערוך חרפתן של לוליאנוס
 היה הביא כל המלות הורות שבו: (לח) ששם היו ר' יוסי בן משולם ור' שמעון בן מנסיא, זה
 הוא מאמר מוסגר ולא הובא בערוך, רק נוסף עפ"י מאמרס בירושלמי מישר שני ס"ח ב' (ב"ג ע"ד).
 עדה קדושה ר' יוסי בן משולם ור' שמעון בן מנסיא, ובגמ' בבלי ביצה כ"ז ע"א אמר רבי משום
 קהלת קדישא דבירושלים ר' שמעון בן מנסיא וחבריו: (לח) ר' יצחק בן אלעזר היה קורא לרבי
 יהושע בריה דר' טימי ור' בורקי, כ"ה גם בקה"ר, ובילקוט הגי' ר' יצחק בן אלעזר קרי ליה לר'
 שמלאו ור' ברקאי עדה קדושה, צ"ל כמו לפנינו וכן מובא לנכון בסה"ד ערך ר' בורקי בשם קהלת
 רבה: (לח) ר' מנחמא בשם ר' בון מסרס הדין קרייה, נשנת גם בקה"ר בפסוק הזה: (מ) ר' אחא
 הוה מתחמד למיחמי אפוי דר' אלכסנדרו, הוא ג"כ שם: (מא) ברוך שהעביר חרפתן של לוליאנוס
 ופסוס, בקה"ר אחר זה מובא ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, ועיין בחדושי הרד"ל שדחק
 לפרש מה שהובא זה שם, ועיין בגמ' פסחים ג' ע"א: (מב) איל מה קלא בהוא עלמא, זה ליתא
 בקה"ר ועיין שם במאמר שלאחריו איתחמיה ליה בחלמיה הראהו בני אדם פניהם וקופות ובני אדם
 פניהם נמוכות: (מג) זכרי בן לוי הוה מתחמד, עיין בקה"ר שם בנוסח אחר, ונמצא שמה עוד הרבה

צם שתיץ צומין. לסוף איתחמי ליה. א"ל תלת מילין הרוני לוד אין לפנים ממחיצתן. ברוך שהסיר הרפתן של לוליינום ופסום, ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. (מד' ר' נחום איש קדש קדשים חפין אפוי איקנתא במחצלתא. אמרי לא יחמי במיתוי הין דלא חמא יתהון בחייו, אי אפשר דחמין יתהון. אמר ריש לקיש אין בין רשעים לצדיקים אלא דיבור בלבד, אמר ר' אשיא אין בין צדיקים לרשעים אלא דיבור בלבד. א"ר ועירא המת שומע קילוסו מתוך ארנו כמין חלום. ולמה קורא אותו [נחום איש] קדש קדשים שלא הביט בצורת מוטבע כל ימיו. אמר ר' חייא אל תפנו אל האלילים (ויקרא י"ט ד'). אל תפנו לעובדן. א"ר יודן אל תפנו לראותן וודאי. למה קראו לרבי רבינו הקדוש שלא הביט במילתו מעולם. (מה) אנטונינוס הוה נזיר. אמר לרבינו הקדוש איסתכל בהרא נורת, א"ל בשלי לא איסתכלית מימאי, בדיך איסתכל:

[יא] שבת י וראה תחת השמש. (מו) מדבר בעקב, אתמול וישא יעקב רגליו וגוי (בראשית כ"ט א'), והיום ויאסוף רגליו (שם מ"ט ל"ג): ולא לנבורים המלחמה. (מו) אתמול ויגש יעקב ויגל את האבן (שם כ"ט י'). (מה) והיום וישאו [בני ישראל] את יעקב אביהם (שם מ"ז ה'): ולא לחכמים לחם. אתמול ויובח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכול לחם (שם ל"א נ"ד). וכי אחיו היו, והלא בניו היו, אלא כיון שהגיעו [לשכמן] דימה אותן לו וקרא אותם אחיי, והיום שובו שברו לנו מעט אוכל (שם מ"ג ב'): (ולא) [וגם לא] לנבונים עושר. אתמול ויפרוץ האיש מאוד מאוד (שם ל' מ"ב). (מט) מלמד שפירצו לו פריצה מעין דוגמא של עולם הבא, כמה דאת אמר עלה הפורץ לפנייהם פריצו ויעבורו שער ויצאו בו ויעבור מלכס לפנייהם וה' בראשם (מיכה ב' י"ג): והיום אמר לו יוסף וכלכלתי אותך שם (בראשית מ"ה י"א): וגם לא ליודעים חן. אתמול ידעתי בני ידעתי (שם מ"ה י"ט). וידע אני מעשה ראובן בכלהה, ומעשה יהודה בתמר, והלא דברים קל וחומר ומה דברים שלא נגלו לך נגלו לי, דברים שנגלו לך על אחת כמה וכמה, והיום מפיים ליוסף, שנאמר אם נא מצאתי חן בעיניך וגוי' אל נא תקברני במצרים (שם מ"ז כ"ט): (ג) ד"א כי לא לקלים המרוץ, זה עשאל [שנא] ועשאל קל ברגליו (ש"ב ב' י"ח). כיון דמטא שעתא ויכהו אבנר [באחרי החנית] אל החומש וגוי' (שם שם כ"ג): ולא לנבורים המלחמה, (גא) זה אבנר. (גב) דאמר ר' איסי נוח [לאדם] לזווג (גג) כותל של שש אמות, מלוו

מאמרים: (נד) ר' נחום איש קדש קדשים חפין אפוי איקנתא במחצלתא. עיין ירושלמי ע"ז פ"ג (מ"ב רע"ג) כד דמך ר' נחום בר סימאי חפון איקנתתי מחצלתן, אמר כמה דלא חמתון בחייו לא יחמינון בדמכותיה, וחכמין אינון כלום. אמר רשב"ל אין בינינו ולצדיקים אלא דיבור בלבד, ופי' שחיסו וכיסו כל הצ"מים במחצלות ואמרו כי חכמי שלא ראה אותו בחייו כן לא יראה כמותו. וחכמין אינון כלום, פי' וכי וידעו המתים מאומה, ועיין בקה"ר בפסוק כל אשר תמצא ונמצא שמה מאמרים רבים מירושלמי ע"ז פ"ג: (נח) אנטונינוס הוה גזיר. בקה"ר בטעות אנטילימוס, והיה כתוב אנטילימוס ונעשית אנטילימוס ואנטילימוס הוא אנטונינוס ונמצא הרבה פעמים בירושלמי אנטילימוס: (נו) מדבר בעקב, מובא בילקי' קהלת רמו חתקפ"ט ונובע מן כ"י שלפנינו, ונשנה גם בקה"ר כ"פ הוה: (נז) אתמול ויגש יעקב ויגל את האבן. בקה"ר נוסף, א"ר יוחנן כדאם שמעבור את הפסק מעל פי הצלוחית" וזה נוסף מאוהה מניה מן ב"ר פ"ע אות י"ב וזה אין לו שייכות כלל למאמר שלפנינו: (נח) והיום וישאו בני ישראל את יעקב אביהם. בקה"ר נוסף ואפילו בגלוקטיקא לא היה יכול להטען צ"ל בלקטיקא ופי' בל"ו ורומי מין כסא לשאת אנשים חשובים, ובילקי' קהלת שם, אפילו כלי קטן אינו יכול לסבול" וזה תיקון אחר אשר לא הבין הוראת המלה: (נט) מלמד שפירצו לו פריצה מעין דוגמא של עולם הבא. בקה"ר מובא זה בשם ר' סימן בשם ר' שמעון, ושם הגי' בשמות מלמד שחיה לו דוגמא מעין דוגמא של עולם הבא, וזה תיקון אחד עפ"י ב"ר פ"ע"ג אות י"א ויפרוץ האיש ר' שמעון בר אבא אמר מלמד שנפרצה לו פריצה מעין דוגמא של עולם הבא. ונמצא המאמר יותר מתוקן בתחומא סוף ויצא ויפרוץ האיש, מהו ויפרוץ שפרץ לו תקב"ה גדרו של עולם, ואמר לו כך אני פורץ לבני בנך לעולם הבא, שנאמר עלה הפורץ לפנייהם (מיכה ב' י"ג): (נז) ד"א זה עשאל, מובא בילקי' שם כמו שהוא לפנינו, ובקה"ר הלשון משונה ובהוספות, ונוסף שם ומה היה קלותו, שהיה רץ על סאסי שיבוליא ואינון בושתברין, וסאסי שיבוליא הוא מלשון הו"ל סוטה ה' ע"א סאסא דשובלתא, ופי' ראשי השבלים וע"ש בפירש"י: (נח) זה אבנר. בקה"ר נוסף

רגל אחת של אבנר, וכיון דמטא שעתיה כתיב הכמות נבל ימות אבנר (ש"ב ג' ל"ג): וגם לא לחכמים לחם. (גד) זה שלמה, שנאמר ויהי לחם שלמה ליום אחד וגוי (מ"א ד' ב'). וכיון דמטא שעתיה, כתיב וזה היה חלקי מכל עמלי (קהלת ב' י'). (גה) איכא דאמרי מקלו, ואיכא דאמרי קודו, ואיכא דאמרי קושרתיה: (ולא) [וגם לא] לנבונים עושר. זה איוב, (נו) אתמול ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן וגוי (איוב א' ג'). וכיון דמטא שעתיה כתיב חנוני חנוני אתם רעיי (שם י"ט כ"א). וגם לא ליודעים חן. זה יהושע. (נז) דאמר ר' יוסי שני דברים דבר יהושע לפני רבו ולא נגמל בעיניו, אחד במינוי זקנים, ואחד במעשה העגל, במינוי זקנים, שנאמר וירץ הנער ויגד למשה וגוי [ויען יהושע בן נון וגוי] אדני משה כלאם] (במדבר י"א כ"ז כ"ח). (נח) אמר לו משה יהושע (כך) [כך] אני מתקנא, המקנא אתה לי (שם שם כ"ט). והלואי כל ישראל היוצא בי: [ואחד] במעשה העגל, וישמע יהושע את קול העם וגוי (שמות ל"ב י"ז). א"ל משה ליהושע אדם שהוא עתיד לנהוג שררה על ששים ריבוא בני אדם. (נט) אינו יודע להבחין בין קול לקול אין קול ענות גבורה וגוי קול ענות אנכי שומע (שם שם י"ח) ואת אמר ויגוף ה' את העם (שם שם ל"ח): ד"א כי לא לקלים המרויץ. (ס) [זה משה] אתמול עלה משה לרקיע כנשר, והיום הירדן שהוא רחב חמשים אמה לא יכול לעבור, שנאמר כי לא תעבור את הירדן הזה (דברים ג' כ"ז): לא לנבורים המלחמה. אתמול (כמלאכי השרת) [מלכי צבאות] יודוין וידוון (תהלים ס"ח י"ג). (סא) אמר ר' יודן משום ר' מאיר אפילו מלכיהון דמלאכיא. אפילו מיכאל וגבריאל יודוון מפני משה, וכיון דמטא שעתיה כתיב כי יגורתי מפני האף והחומה (דברים ט"ו י"ט): ולא לחכמים לחם. (סב) הוא עשוי קומוקלוטור של פלטיץ [של פרעה], והיום יתרו אומר לבנותיו קראן לו ויאכל לחם (שמות ב' כ'): (ולא) [וגם לא] לנבונים עשר. זה משה. (סג) מהיכן העשיר. אמר ר' חנין (סד) ממעשה של סנפרינין גילה הקב"ה בתוך אהלו, ומשם העשיר משה. (סה) אותה שעה אמר משה ברכת ה' היא תעשיר (משלי י' כ"ב): (סו) וגם לא ליודעים חן. אתמול ויאמר הראני נא את

דכתיב הלא איש אתה וכו' כמון בישראל וגוי, ובילקוט ליתא: (נז) דאמר ר' איסי כ"ה בילקוט ובקה"ר דא"ר אסי משום ר' יוחנן: (נח) כותל של שש אמות. בקה"ר של שש אמות בעובי: (נח) זה שלמה ויהי לחם שלמה וגוי. בקה"ר נמצא הוספה א"ר יוחנן וכן ככל יום ויום וכן כל אשה ואשה עושה לו סעודה כסבורה שהוא סועד אצלה, וזה הוסיף אחד המגיהים מן גמרא ב"מ דף פ"ו ע"ב. וגם בילקוט קהלת הוא כמו לפנינו כ"י: (נח) איכא דאמרי מקלו, וא"ר קודו, וא"ר קושרתיה. עיין בפסיקתא דר"כ פסקא אחרי מות הערה ל"ה ותנחומא אחרי הערה כ"ה ושם הארכתי בזה ואין להכפיל הדברים אשר כתבתי כבר: (ט) אתמול ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן. בקה"ר נוסף ומקנהו פרץ בארץ א"ר יוסי כ"ה חנינא פרץ גדרו של עולם בכל מקום מנתגו של עולם זאבים הורגים את העזים, ברם באיוב העזים הורגים את הזאבים, וזה הוסיף אחד המגיהים מן גמרא ב"ב ט"ז ע"ב. וליתא גם בילקוט קהלת ושם הוא כמו לפנינו: (ט) דאמר ר' יוסי שני דברים. בילקוט דאמר ר' איסי, ובקה"ר הגוי אמר ר' אחוה בריה דר' זירא: (ס) אמר לו משה כך אני מתקנא המקנא אתה לי והלואי כל ישראל היוצא בי. בילקוט שם הגוי כך אמר ליה המקנא אתה לי, הלואי אתה כיוצא בי, הלואי כל ישראל היוצא בך, ובקה"ר ג"י אחרת אמר לו כלם והעבירים מן העולם, ויאמר לו משה המקנא אתה לי. אמר לו יהושע כך אני מתקנא הלואי בני כיוצא בך, הלואי כל ישראל כיוצא בך, וכי יתן כל עם ה' נביאים וגוי. וכתב שם הרד"ל אמר לו יהושע כך אני מתקנא פי בתמיה. ומפני שאלרד ומידר היו מתנבאים משה מת יהושע מוכנים חשש יהושע שיקפיד משה על זה ולכן א"ל למשה כלאם, ועיין א"ל כושה בתמיה וכי אני מתקנא עליך ח"ו: (ס) אינו יודע להבחין בין קול לקול כו'. במדרש קה"ר שם המאמר ברחבת לשון, ועיין שמ"ר פמ"א אות א': (ס) זה משה אתמול עלה משה לרקיע. מובא בילקוט שם כמו שהוא לפנינו, ובקה"ר הלשון משונה, ועיין דברים רבה פ"ט אות ב': (סא) א"ר יודן משום ר' מאיר. בקה"ר הגוי ר' יודן בשם ר' איבו אמר מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי צבאות אפילו מלכיהון דמלאכיא, וכ"ה בפסיקתא דר"כ פסקא החודש (מ"ה ע"ה): (סב) הוא עשוי קומוקלוטור של פלטיץ. בילקוט שם בשעות קמסקלתור. ובקה"ר אתמול עבד קומים קלטור, והגוי הנכונה קומוקרטור, ועיין בפסיקתא דר"כ פי כי תשא (י"ד ע"א) ובהערה ע"ט ושם הארכתי בזה: (סג) מהיכן העשיר א"ר חנין. ירושלמי שקלים פ"ה, ותנחומא הש"א, ו"ר פל"ב אות ב', וקה"ר שם: (סד) ממעשה של סנפרינין. בשם הגוי מתצב של ספיר: (סה) אותה שעה אמר משה ברכת ה' היא תעשיר. הסיום הזה ליתא בקה"ר: (סו) וגם לא ליודעים

כבודך (שמות ל"ג י"ח). והיום כמה תפלות וכמה תחנונים ביקש שיכנס לארץ ישראל, ולסוף אמר לו הן קרבו ימך למות וגוי' (דברים ל"א י"ד): כי עת ופגע יקרה את כלם. (סז) עת היא שפוגעת לכל אדם, לכי פגע בו כל הדברים הללו ירבה תפלה ותחנונים, ואין לך מי שהרבה בתפלה ובתחנונים כמשה, ולסוף אמר לו לא תעבור את הירדן הזה (דברים ל"ד ד):

[יב] כי גם לא ידע האדם את עתו וגוי' (סח) מדבר במרגלים. כתיב וימותו האנשים (במדבר י"ד ל"ז). כמה מתו. (סט) רבנן אמרין באסכרא מתו. (ע) ר' שמעון בן יוחי אומר במגפה מתו, (עא) מלמד שנתרברב לשונם ונפל על טבורם, אמר ר' יצחק אין אומר אדם לשון הרע עד שכופר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשונינו נבכיר וגוי' (תהלים י"ב ה). אמר ר' שמעון בן יוחי קשה לשון הרע כנגד ג' עבירות שבתורה. ע"ז ונילוי עריות ושפיכות דמים. ע"ז דכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וגוי' (שמות ל"ב ל"א). נילוי עריות, דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וגוי' (בראשית ל"ט ט'). שפיכות דמים, דכתיב גדול עוני מנשוא (שם ד' י"ג). ובלשון הרע כתיב יכרת ה' כל שפתי חלקות וגוי' (תהלים י"ב ד'). וכתיב איש לשון בל יכון בארץ (שם ק"מ י"ב): [יד] [טו] עיר קטנה ואנשים בה מעט. (עב) עיר קטנה. זה העולם: ואנשים בה מעט. זה דור אנוש ודור המבול: ובא אליה מלך גדול. זה מלך מלכי המלכים הקב"ה: ובנה עליה מצודים גדולים. (עג) אלו המינים והכופרים: ומצא בה איש מסכן. (עד) זה נח: (והכס) [חכס]. (עה) דהוה אמר להון חורו בתשובה, תרע שכיון שמת מתישלה אמרו לו אם בא פורענות לא בא אלא לביתו תחלה, הדא הוא דכתיב ויהי לשבעת הימים וגוי' (בראשית ד' י'): ואדם לא זכר וגוי'. אמר הקב"ה אתם לא זכרתם אותו אני אזכור אותו, הדא הוא דכתיב ויוכר אלהים את נח (שם ח' א'): (עו) ד"א עיר קטנה. אלו מצרים: ואנשים בה מעט אלו ישראל: ובא אליה מלך גדול. זה פרעה: ובנה עליה מצודים גדולים. אלו הלומותיו: ומצא בה איש מסכן (והכס) [חכס]. זה יוסף, שנא' ויקבצו את אוכל וגוי' ויצבור יוסף בר כחול הים (שם מ"א מ"ט): ומלט הוא את העיר בהכמתו. הוא שאמר יעשה פרעה וגוי' (שם שם ל"ד): ואדם לא זכר. זה שר המשקים, אמר הקב"ה אתם לא זכרתם אותו, אני אזכור אותו, שנאמר וישלח פרעה ויקרא אל יוסף

חן אתמול ויאמר הראני נא את כבודך. כוונתו לפסוק שלפניו כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם (שמות ל"ג י"ז). ולפי זה נופל יפה הלשון ולא לידעים חן. או צ"ל ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני (שמות ל"ג י"ז): (סז) עת היא שפוגעת לכל אדם. בקה"ר היא בסגנון אחר: (סח) מדבר במרגלים כתיב וימותו האנשים. המאמר קשה הבנה, ובקה"ר היא באופן אחר, וגם שם אין לו ענין כלל, ועיין בגמרא סוטה ל"ה ע"א ושם הוא בסגנון אחר ע"ש: (סט) רבנן אמרי באסכרא מתו. בקה"ר רבנן אמרי באסכרה עלתה בגרונם ונחנקו ומתו, ובגמרא סוטה שם מובא זה באסכרה מתו בשם ר' נחמן בר יצחק: (ע) רשב"י במגפה מתו, ובקה"ר הגי' ורשב"י אמר בנשילת איברים מתו: (עא) מלמד כו'. בגמרא סוטה שם הוא בשם ר' חנינא בר פפא: (עב) עיר קטנה זה העולם. וכן הוא בקה"ר בפסוק הזה ונובע מן ב"ר פל"ג אות ב': (עג) אלו המינים והכופרים. ויש לחקן כמנון ועקמון כמו שהוא בב"ר וקה"ר, ומובא בערוך ערך כמן וערך עקס בשם ב"ר, והביא עקמן וכמנן, וכמן פ"י ערבי. והנה לפנינו מן כמנון נעשית בטעות המינין והוסוף הסופר המלה והכופרים: (עד) זה נח. עיין ב"ר פ"ל אות ז' שהיו קרוין לגח זקן מכובה, לכן דרוש מסכן על נח. וזה חכמת המסכן כוונה ודבריו אינם נשמעים (קהלת שם מ"ז): (עה) דהוה אמר להון חורו בתשובה תרע שכיון שמת מתישלה אמרו לו אם בא פורענות לא בא אלא לביתו תחלה. הוא נובע מן ב"ר שם. א"ל אין איתי מבולא לא אתי אלא על ביתיה דההוא גברא, כיון שמת מתישלה אמרו לו הא לא אתי דור המבול אמרו לו לגח למה לך כל זאת אין אתי מבולא דרך קללה תחשב להם אם יבא, ועיין בקה"ר בפסוק ומצא בה איש מסכן, ומובא שם המאמר בסגנון אחר ובלשון ארמית, ועיין בתחומא הנדפס מכבר נח אות ה': (עו) ד"א עיר קטנה אלו מצרים ואנשים בה מעט אלו ישראל. המאמר נמצא גם בקה"ר אבל בשונוים במקום אלו ישראל נאמר שם אלו המצרים, ובמקום אלו הלומותיו הגי' שם כמנון ועקמון, גם הסיום שם הוא באופן אחר, ומובא בילקוט קהלת כמו שהוא לפנינו בכ"י, בתחלה הביא מאמרים בשם תחומא, והוא בתחומא ויגיש אות א' וע"ש בהערות

(בראשית מ"א י"ד): ד"א עיר קטנה. זה מצרים: ואנשים בה מעט. אלו עשרת השבטים: ובה אליה מלך גדול. זה יוסף. שנאמר ויוסף הוא השליש וגו' (שם מ"ב ו'): ובנה עליה מצודים גדולים. (עז) אלו שלש גזירות שנוה. (עח) שלא יכנס אדם בשני (שערים) [חמורים]. ושלא יכנס במצרים עבד, ושלא יכנס אדם עד שלא יכתוב שמו ושם אביו: ומצא בה איש מסכן חכם. זה יהודה: ומלט. הוא שאמר אנכי אערכנו (שם מ"ג ט'): ואדם לא זכר. אמר הקב"ה אתם לא זכרתם אותי, אני אזכור אותי, שנאמר ואת יהודה שלח לפניו וגו' (שם מ"ז כ"ח): (עט) ד"א עיר קטנה. זה הגוף: ואנשים בה מעט. אלו רמ"ה איברים שבאדם: ובה אליה מלך גדול. זה יצר הרע, ולמה קוראין אותו גדול, שהוא גדול מיצר טוב שלש עשרה שנה: ובנה עליה מצודים גדולים. אלו מעשים רעים: ומצא בה איש מסכן חכם. זה יצר טוב, דלית כל עמא שמעיין ליה: וחכם. שכל מי ששומע לו נמלט מדינה של גיהנם: ואדם לא זכר. אמר הקב"ה אתם לא זכרתם אותי, ואני אזכור אותי, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם (יחזקאל ל"ו כ"ו):

[ז] דבריו חכמים בנחת נשמעים. (פ) זה עמרם ובית דינו שאמרה לו בתו אבא גזירותיך קשים משל פרעה: מועקת (כסיל) [מושל בכסילים]. אלו דתן ואבירים: [יח] טובה חכמה מכלי קרב. (פא) טובה חכמה. זה חכמתו של יעקב אבינו: מכלי קרב. זה עשו. (פב) זיין עצמו כלי זיין מבפנים, וכלי לבנים מבחוץ, והתקין עצמו לשלשה דברים, לתפלה ולמלחמה ולדורון. לתפלה מנין, שנאמר הצילני נא וגו' (בראשית ל"ב י"ב). ולדורון מנין, שנאמר ותעבור המנחה על פניו (שם ל"ג ט"ז). ולמלחמה מנין שנאמר אם יבא עשו (שם שם ט'). וחוטא. זה עשו הרשע, הראה הוא דכתיב וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה (שם ל"ג ט"ז). (פג) ולמה שעירה, (א"ר) [ר' אלעזר ור'] שמואל בר נחמני חד אמר מפני שטרך חוב, וחד אמר מפני הבושה: (פד) ד"א טובה חכמה. זו חכמתה של סרח בת אשר: מכלי קרב. של יואב, דכתיב ותקרא אשה חכמה [מן העיר וגו' קרב עד הנה] (ש"ב כ' ט"ז). ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב (שם שם י"ז). (פה) קציר לית את לפום עובדך, לית את בר תורה, לאו דוד בר תורה, לאו הכי כתיב כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דברים כ' י'). שמה למלחמה כתיב. אמר לה ואת מאן את. אמרה ליה אנכי שלומי אמוני ישראל (ש"ב כ' י"ט). (פו) אני שלמתי נאמן לנאמן, יוסף למשה, מיד (אמר) [ויען] יואב [ויאמר] חלילה חלילה (שם שם כ'). חלילה לדוד, חלילה למלכותו, אלא (הנה) [כי] איש מהר אפרים [נשא ידו במלך כדוד] וגו' (שם שם כ"א). אם במלך למה כדוד. (פז) אלא ללמדך

שלי, ואח"כ הביא המאמר מקהלת זוטא: (ע) אלו שלש גזירות שנוה. ב"ר פצ"א אות ד': (עא) שלא יכנס אדם בשני חמורים. כן תקנתי כמו שהוא לנכ"ר שם ובקה"ר שם. וכב"ר נמצא הוספה ושלא יוליכו חמורים תבואה ממקום למקום עיין שם בהרד"ל. ועיין ערוך דטגמא שהביא המאמר מילמדנו מקץ: (עב) ד"א עיר קטנה זה הגוף. קה"ר שם וש"ש מזמור מ"א אות א': (עג) זה עמרם. מובא בילקוט קהלת המתחיל זה עמרם, ובקה"ר הוא באופן אחר: (עד) טובה חכמה זה חכמתו של יעקב אבינו. מובא בילקוט שם: (עז) זיין עצמו כלי זיין מבפנים כו' והתקין עצמו לג' דברים. תחומא וישלח אות ו' ע"ש הערה כ"ב: (עח) ולמה שעירה א"ר שמואל בר נחמני חד אמר כו'. תקנתי ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמני, ובקה"ר ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמני, ר' אלעזר אמר מפני שטרך חוב, ור' שמואל אבד מפני הבושה, ובכ"ר פפ"ב אות י"ג וריש פפ"ד ר' אלעזר אמר מפני שטרך חוב, ר' יהושע בן לוי אמר מפני הבושה: (עט) ד"א טובה חכמה זו חכמתה של סרח בת אשר. קה"ר שם ונזכר מן ב"ר פצ"ד אות ט': (פ) קציר לית את לפום עובדך. כב"ר שם אמר שטרך יואב לומר שאתה אב לישראל ואין אתה אלא קוצר ולית את לפום שטרך, ובתנחומא וירא אות י"ב איתא האתה יואב אתה הוא חכם שהכתוב מקלסך וישב בשבת תחכמוני: (פא) אני שלמתי. ב"ר וקה"ר ופסיקתא דר"כ יהוה בשלח ויע"ש בהערה קכ"ה: (פב) אלא ללמדך שכל הגונע בת"ה. כב"ר וקה"ר שם הוא בשם ר' יודן ומובא שם גם בשם ר' עזריה ור' יונתן בר' חגי בשם ר' יצחק בר מריון ללמדך שכל המעיז פניו בתלמידו חכמים וגדול הדור כאילו מעיז פניו

שכל הנוגע בתלמיד חכם כאלו נוגע בשכינה, על אחת כמה וכמה שהוא מלך ותלמיד חכם: (פח) ומלט. זה שבע בן בכרי: (פט) ד"א טובה חכמה. זה משה: מכלי קרב. זה שלמה אעפ"י שעשה עשרה מנורות, עשרה שלחנות, בבית עולמים לא היו מקריבים אלא בכלים שעשה משה. (צ) מכאן אמרו (צא) חליל שבמקדש של משה היה. של קנה היה ונשבר ותקנוהו ולא היה קולו ערב כבתחלה, חזרו ונטלוהו וחזר לכמות שהיה. (צב) צלצל שבמקדש של משה היה. של נחושת היה נשבר ותקנוהו ולא היה קולו ערב כמו שהיה, ונטלוהו וחזר לכמות שהיה. (צג) מכתשת שבמקדש של משה היה של נחשת היה ונשברה ותקנוהו ולא היתה מפטמת כמות שהיה, חזרו ונטלוהו וחזרה לכמו שהיתה. (צד) אלו שני כלים שנשברו בכנין ראשון, ולא היה עולה עליהן רוחא, ועליהן הוא אומר נחושת ממורט (מ"א ז' מ"ה). וכתב וכלי נחושת מוצהב טובה שנים חמדות כזהב (עזרא ה' כ"ו). (צה) תרין אמוראין (חד אול מנהון בתרין דדהב) (חד אמר חד מנהון בתרין דדהב וחרונא אמר תרי מנהון בתרין דדהב). (צו) מגריפה. רב ושמואל. (צז) חד אמר עשרה נקבים היו בה, [וכל אחד ואחד היה מוציא מאה מיני זמר]. וחד אמר מאה נקבים היו בה וכל אחד ואחד היה מוציא [אלף] [מאה] מיני זמר. [מדברי שניהם היתה מוציאה אלף מיני זמר]. (צח) תני חמשה קולות היו נשמעין מיריחו, מיריחו היו נשמעין קול שער הגדול כשנפתח. מיריחו היו שומעים קול מגריפה. מיריחו היו שומעין קול צלצל. [מיריחו היו שומעין קול החליל. מיריחו היו שומעין קול גביני כרות. מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטיע אבי לכוור. מיריחו היו שומעין קול השיר. מיריחו היו שומעין קול השופר] ויש אומרים אף קולו של כהן גדול בשעה שהיה מוכיר את השם [בכניו]. מיריחו היו מריחין ריח פיטום הקטורת. (צט) אמר ר' אלעזר בן דלגאי עוים היו לאבא בהרי (מקוור) [מקוור] והיו מתעטשות מריח פיטום הקטורת. (ק) אמר ר' חייא בר אבא

במלך, וע"ש עוד מאמר אחר: (פח) ומלט זה שבע בן בכרי, ובקה"ר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה זה שבע בן בכרי: (פט) ד"א טובה חכמה זה משה כו'. כל המאמר מובא בילקוט קהלת שם, וליחא בקה"ר וילקו' שם נרשם כגליון "ברמז תכ"ג" הכוונה לרמז קנ"ב בשמואל שחבי"ש שם התיחומא והוא בתחומא וירא אות י"ב: (ז) מכאן אמרו. כי מלות האלה חסרים בילקוט: (ח) חליל שבמקדש. כן מובא גם בילקוט שם, ועיין ערכין י' ע"ב ת"ר אבוב היה במקדש כו' והוא כן בסגנון אחר ממה שהוא לפנינו, ונשנה בתוספתא ערכין פ"ב כמו שהוא בכבלי, ומצאתי כי המאמר שלפנינו לקוח מן ירושלמי סוכה פ"ה ה"ו (ג"ה ע"ג): (ט) צלצל שבמקדש. גם זה הוא בירושלמי שם, והוא ג"כ בסגנון אחר בתוספתא ובגמרא שם: (י) מכתשת שבמקדש. הוא ג"כ בירושלמי שם כמו לפנינו, וגם בזה יש שינויים בתוספתא ובגמרא שם: (יא) אלו שני כלים שנשחברו בכנין ראשון ולא היה עולה עליהן רוחא. כ"ה בירושלמי שם, ובגמרא שם אלו שני כלים נשתירו נמקדש ראשון ונפתגמו ולא היה להם ארוכה, ובתוספתא הגי' אלו הכלים שנפתגמו בבית הראשון ולא עלתה להן ארוכה, ובירושלמי שם בטעות ולא עלתה עליהן ארוכה צ"ל ארוכה, וזוהו לפנינו רוחא והיתה הגי' ארוחא כמו בירושלמי אבל גם שם יש לתקן ארוכה, ובילקוט קהלת שם נשתבש המאמר אלו שני כלים שנשברו בכנין ראשון ולא היה שולט בהם הלחוד: (לב) תרין אמוראין חד אול מנהון בתרין דדהב. המאמר משובש, ותקנתו בפנים כמו שהוא בירושלמי שם, ובגמרא ערכין שם חד מנהון אמר כל אחד ואחד שקול בתרין דדהב, וחד אמר תרין מנהון שקולין כחד דדהב, ובתוספתא ליחא זה: (לז) מגריפה רב ושמואל. כ"ה בירושלמי שם, אבל בגמרא שם פלוגתיה דרב ושמואל הוא במאמר שלפניו, ועל מגריפה מובא שם נוסח אחר: (לח) חד אמר עשרה נקבים, לפניו גם בילקוט המאמר משובש, ותקנתו כמו שהוא בירושלמי ערכין גי' אחרת: (לח) תני חמשה קולות היו נשמעין מיריחו. מובא בילקוט שם, ולדעתי היה כתוב ח' קולות וא"כ נעשית ד' קולות כמו שחראה בפרטן סופר ומונה שמונה קולות, ולפנינו נלקה המאמר בחסר, ומובא לנכון במשנה תמיד פ"ג (דף ל' ע"ב). ובירושלמי סוכה שם (דף ג"ה ע"ב) הגי' ששה קולות י"ש והשמיט ב' קולות: (לט) א"ר אלעזר בן דלגאי. במשנה תמיד שם א"ר אלעזר בן דלגאי ובילקוט חסרים המלות "בן דלגאי". ובירושלמי סוכה שם א"ר אלעזר בן דלגאי. מזה תראה כי הגי' שלפנינו בכ"י נכונה: (ק) א"ר חייא בר אבא כתוב אחד אומר ככלל. גם זה מובא בילקוט שם ולקוח מן כ"י שלפנינו, ובתחלה לא יכולתי לבוא אל כוונת הדורש אשר הביא זה המאמר פה אשר אין לו שייכות כלל למאמר שלפניו רק ראה זה מוצאתי בירושלמי סוכה שם (דף ג"ה ע"ג) לפני המאמר המובא פה חליל של מקדש של משה היה אשר נובע בירושלמי שם, מובא עוד שם המאמר וזה ר' חייא

כתוב אחד אומר כנבל. וכתוב אחד אומר כנינור. הא כיצד? הוא נבל הוא כנור. ולמה נקרא שמו נבל (קא) שהיה מנבל כל מיני זמר. (קב) א"ר הונא בשם רב יוסף (קג) ע"י עור שהיה עבוד על ידי (נינון) [נימון] יתדות היה מנבל כל מיני זמר: (קד) תני ר' שמעון בן יוחי אומר בראשונה היה שילוח מוציא מים בכאיסר, אמרו בואו ונרחיבה וירבו המים. [הרחיבו] ונתמעטו מימיו (קה) [חזרו] ונררוהו ונתרבו מימיו:

יב.

[א] (א) וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד (שלא) [אשר לא] יבואו ימי הרעה. אלו ימי הזקנה: והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. (ב) אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה:

[ב] (ג) עד אשר לא תחשך השמש והאור. זה פדחת והחוטם: והירח. זו נשמה: והכוכבים. אלו הלסתות: ושבו העבים אחר הנשם. זה מאור עיניו של אדם שהולך אחר הבכי:

[ג] ביום שיועזו שומרי הבית אלו הנסלים [והצלעות]: והתעותו אנשי החיל. אלו שוקיים: ובטלו הטוחנות כי מעטו. אלו השיניים: וחשכו הרואות בארובות. אלו עינים:

[ד] וסגרו רלתים בשוק. אלו נקבים של אדם: בשפל קול השמחה. כשביל קורקבן שאינו טוחן: ויקום לקול הצפור. שאפילו צפור דרור מנערתו משנתו: וישחו כל בנות השיר. אלו שירים ושירות. דומות עליו כשוחה:

[ה] גם מנבוה ייראו. שאפילו נבשושית קטנה דומה עליו כהרי הרים: והתחתים בדרך בשעה שהוא הולך בדרך, נעשה לו לבו תוהים תוהים: וינאץ השקר. זו קליבוסת:

ויסתבל החנב. אלו ענבות: ותפר האביונה. זו חמדה: (ד) כי הולך האדם אל בית עולמו. אמר ר' יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק (ה) עושין לו מדור לפי כבודו. (אמר) [ואמר]

ר' יצחק [מאי דכתיב] כי הילדות והשחרות הבל (קהלת י"א י'). דברים שאדם עושה בילדותו, משהירין פניו לעת זקנותו: (ו) ד"א וזכור את בוראך בימי בחורותיך. אמר להם הנביא לישראל זכרו בוראיכם עד שבחירותיכם קיימת, עד שברית כהונה קיימת, שכתוב בו וכחור אותו מכל שבטי ישראל (להיות) לי לכהן (ש"א ב' כ"ח). עד שברית לוויה קיימת, שכתוב בו כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך (דברים י"ח ה'). ועד שברית דוד קיימת, שכתוב בו ויבחר בדוד עבדו (תהלים ע"ח ע'). עד שברית ירושלים קיימת, דכתיב ביה העיר אשר בחרת (עזרא) [בה] [מ"א י"א ל"ב]. עד שברית בית המקדש קיימת, דכתיב ביה והקדשתי את הבית הזה (דח"ב ד' ט"ז). עד שאת קיימת, דכתיב ביה (כ"י) כך

בר בא אמר הוא נבל הוא כנור והוא המאמר שהביא המסדר בכאן: (קא) שהיה מנבל כל מיני זמר. בירושלמי שם שהוא מלבין כמה מיני זמר: (קב) א"ר הונא בשם רב יוסף. בירושלמי שם ר' הונא בשם רב יוסף, והכל אחד כי הונא הוא הונא: (קג) על ידי עור שהיה עבוד. בירושלמי שאינו עבוד: (קד) תני ר' שמעון בן יוחאי היה שילוח מוציא מים בכאיסר. גם המאמר הזה הוא בירושלמי (דף נ"ה ריש ע"ד) ושם הגי' תני רבן שמעון בן גמליאל אומר, ופי' שילוח מעינין: (קה) חזרו וגררוהו ונתרבו מימיו. אחר זה חכמים הדרשות על פרשה י' וי"א. ואין ספק שנאבדו איהו גליונות וחבל על דאבדין ולא משתכחין. וכנראה על פרשה י"ב הוא הוספה ואינו מן המסדר מקהלת זוטא ונמצא רק עד סוף פ"ט:

(א) וזכור את בוראך עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הזקנה. מובא גם בקה"ר פ"ב והוא בגמרא שבת קנ"א ע"ב: (ב) אלו ימות המשיח. גמרא שם. ובקה"ר מובא זה בשם ר' חייא בר נחמיה: (ג) עד אשר לא תחשך השמש והאור. הוא בגמרא שם קנ"א ע"ב וקנ"ב ע"א: (ד) כי הולך. הוא בגמרא שם: (ה) עושין לו מדור. בגמרא שם נותנין לו מדור: (ו) ד"א וזכור את בוראך אמר להם הנביא. קה"ר שם וכן מובא באיכה רבה בפתחתא סי' כ"ג ומובא בליקוט קהלת

בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים (דברים ז' ו'): עד (שלא) [אשר לא] יבואו ימי הרעה. אלו ימי (הגאולה) [הגלות]: והגיעו שנים ונו'. לא טובה ולא רעה: עד (שלא) [אשר לא] תחשך השמש. זה מלכות בית דוד, שכתוב בו וכסאו כשמש נגדן (תהלים פ"ט ל"ז): והאור. זו תורה, שכתוב בה כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כ"ג). והירח. זו סנהדרין. (ז) דתניא סנהדרין יושבת כחצי גורן עגולה: והכוכבים. (ח) אלו הרבנים. דכתיב מצדיקי הרבים ככוכבים: ושנו העבים אחר הגשם. אתה מוצא כל אותן נבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה, לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית: ביום שיועזו שומרי הבית. אלו משמרות כהונה ולויה: והתעוותו אנשי החיל. אלו הכהנים. אמר ר' אבא בר כהנא עשרים ושנים [אלף] ליום הניף אהרן ביום אחר, שנאמר והניף אהרן את הלויים תנופה לפני ה' (במדבר ה' י"א). אמר ר' חנינא המורמה הוה דבר קל הוא, והיה הכהן זורקה (ט) על [הכבש] שלשים ושנים אמה לאחורי ידיו: ובטלו המזחנות. אלו משניות גדולות. כגון משנתו של ר' עקיבא, ושל ר' חייא [ור' הושעיא]. ושל בר קפרא: כי מעטו. (י) זה תלמוד בבלי שבלול הכל בהם: וחשכו הרוואת בארובות. אתה מוצא (יא) בשעה שגלו ישראל בין האומות לא היה אחד מהם יכול לסבול את תלמודו: וסגרו דלתים בשוק. (יב) אלו [דלתות] נחושתא בר אלנתן, שהיו פתוחין לרווחה: בשפל קול המחנה. על ידי שלא נתעסקו בדברי תורה. אמר ר' שמואל בר נחמני למה נמשלו דברי תורה בטוחנות רחיים, מה רחיים זו אינה בטילה לא ביום ולא בלילה. כך דברי תורה אינם בטלים לא ביום ולא בלילה, שנאמר והגית בה יומם ולילה (יהושע א' ח'): ויקום לקול הצפור. זה נבוכדנצר הרשע. אמר ר' לוי י"ח שנה היתה בת קול יוצאת ומכרות בפלמין של נבוכדנצר ואומרת עבדא בישא זיל ואחריב ביתה דמרך. דבני מרדן ולא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר. (יג) שעלה וביטל את השיר מבית המקדש, דכתיב בישר לא ישתו יין (ישעיה כ"ד ט'): גם מגובה ייראו. מגובהו של עולם נתיירא. (יד) אמר לא בעי אלא מצמצמה יתי למיעביד כי כמה דעבד לסנהרב: וחתחתים בדרך. ר' אבא בר כהנא ור' לוי, חד אמר חתיתה של דרך נפלה עליו, ור' לוי אמר התחיל (מסכים חכם) [מתוואה תוואים] בדרך. (טו) כי עמד מלך בכל (על) [אל] אם הדרך (יחזקאל כ"א כ"ו). על (טז) (אמם דבעליא) [אמא דבעליא]: בראש שני הדרכים (שם שם). [שהיא מתווכח בין שני הדרכים] אחת הולכת למדבר, ואחת הולכת לירושלים: לקסום קסם (שם שם). התחיל לקסם קסמים: קלקל בחיצים (שם שם). התחיל מקלקל בחיצים לשמה של רומי ולא עלתה, לשמה של אלכסנדריא של מצרים ולא עלתה,

שם בשם איכה רבתי, ובכאן הוא כלשון המדרש איכה שם: (ז) דתניא סנהדרין יושבת כחצי גורן עגולה. כ"ה בפתיחתא דאיכה שם וליתא בקה"ר ומוכח הכתוב לראיה כירח יכון עולם (תהלים פ"ט) ויש לתקן דתני והוא במשנה סנהדרין פ"ד מ"ג: (ח) אלו הרבנים. דכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבים (דניאל י"ב ג'). כ"ה בפתיחתא דאיכה, ובקה"ר הגוי אלו ת"ח: (ט) על הכבש שלשים ושנים אמה לאחורי ידיו. עיין ברד"ל בפתיחתא דאיכה שם: (י) זה תלמוד בבלי שבלול הכל בהם. באיכה רבתי הגוי זה התלמוד שהוא כלול בהם, ופי' המ"כ במשניות כלול התלמוד, ובקה"ר הגוי זה התלמוד שבלול בהן, ופי' המ"כ התלמוד כלול. וכלול במשניות: (יא) בשעה שגלו ישראל בין האומות. ובאיכה רבתי שם בין אומות היקולם אבל בקה"ר כשגלו ישראל לבבל: (יב) אלו דלתות נחושתא בר אלנתן. צ"ל נחשתא בת אלנתן והיא אמו של יהויכן כמ"ש ושם אמו נחשתא בת אלנתן (מ"ב כ"ד ח'). ועיין ברד"ל באיכה רבתי שם: (יג) שעלה וביטל את השיר מבית המקדש. כ"ה בקה"ר אבל באיכה רבתי שם הגוי מבית המשתה: (יד) אמר לא בעי. כן הוא באיכה רבתי שם, וחסר בקה"ר, ופי' המ"כ לא רצה נבוכדנצר לעלות ולהחרוב ירושלים שאמר רוצה הקב"ה לכבוש אותי ולהביאני בכבל רסן כמו שעשה לוקני סנהרב: (טו) כי עמד מלך בכל. מובא בילקוט יחזקאל רמז שם"א בשם איכה רבתי והוא בפתיחתא שם אות כ"ג: (טז) אמם דבעליא. בילקוט שם אמה דעלה, ג"כ בשעות צ"ל כמו שתקנתי אמה דבעליא. ונראה כי גם בפתיחתא דאיכה שם היתה המלה משושבת ובעל מ"כ כתב שם הי"ג לקמן בקהלת על אמה דבעליא פ"י על אם הדרך

לשמה של ירושלים ועלתה, זרע ערוגות ונטע נטיעות לשמה של רומי (ולא עלתה) [ולא צמחון], לשמה של אלכסנדריא של מצרים ולא צמחו. (י) לשמה של ירושלים וצמחו. הדליקו נרות ופנסים לשמה של רומי ולא היו מאירין, לשמה של אלכסנדריא של מצרים ולא היו מאירין, לשמה של ירושלים והיו מאירין: וינאץ השקד. זו נבואתו של ירמיה, שנאמר מקל שקד אני רואה (ירמיה א' י"א): אמר ר' אלעזר סימני של שוקד משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא נומר את פירותיו עשרים ואחד יום. [כך מ"ז בתמוז עד ט"ב עשרים ואחד יום]: ויסתבל החגב. זה צלמו של נבוכדנצר, כמה שנאמר נבוכדנצר מלכא עבד צלם דדהבא רומיה אמין שיתין פותייה אמין (שיתין) [שית] (דניאל ב' א'): אמר ר' יוחנן משכחת אמרין כל דרומייה [אמין] שיתין ופותייה (שיתין) [שית מי יכיל קאים] אם אין בעוביו שלישי אינו יכול לעמוד. ואת אמרת אוקמיה בכקעת דורא. א"ר בקנה היו מעמידין אותו והוא נופל מעמידין אותו והוא נופל. עד היכן, ר' חגי בשם ר' יצחק עד שהביאו כל כספה וזהב של ירושלים ושפכו דימום על רגליו, לקיים מה שנאמר כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה (יחזקאל ד' י"ט): ותפר האבינונה. זה זכות אבות: כי הולך האדם אל בית עולמו. מבבל היו ולבבל חזרו: וסבכו בשוק הסופדים. זה גלותו של יכניה, אתה מוצא בשעה שירד נבוכדנצר מירושלים וגלותו של צדקיהו בירו, יצאה גלותו של יכניה לקראתו, והיו מכוסין שחורים מבפנים ומלובשים לבינים מבחוץ, והיו מקלסין לפני נבוכדנצר (יח) [נקיטין וורדאן] [נקטה ברבריה] והווי שאלין ואמרין להון מה עביד באבא, מה עביד באמא, מה עביד בברי, ואמרין להון אשר למות ואשר לחרב לחרב וגו' (ירמיה ט"ז ב'). והיו מקלסין בחדא מן ידיתון ומספידין בחדא מידיהון, לקיים מה שנאמר ופארכם על ראשיכם וגו' (יחזקאל כ"ד כ"ג):

[1] (יט) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זו שלשלת יוחסין: ותרוץ גלת הוהב. אלו דברי תורה, שכתוב הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י"ט י"א): ותשבר כד על המבוע. [תריץ אמוראין] חד אמר כדו של ברוך על (כדו) [מבועין] של ירמיה, וחד אמר כדו של ירמיה על (כדו) [מבועין] של ברוך, שנאמר מפיו יקרא אלי כל הדברים האלה וגו' (ירמיה ל"ו י"ח): ונרוץ הגלגל אל הבור. זו בבל שהיא זוטא של עולם. אמר ר' יוחנן האומר לצולה חרבי (ישעיה מ"ד כ"ז), זו בבל, ולמה נקרא שמה צולה, ששם צללו מתי דור המבול, דכתיב גם לבבל נפלו חללי כל הארץ (ירמיה נ"א מ"ט). אמר ר' שמעון בן לקיש כתיב וימצאו בקעה בארץ שנער (בראשית י"א ב'), [למה נקראת שמה שנער], שהם מנוערין מכל [המצות מצות] תרומות ומעשרות: ד"א שנער שהן מתים בתשנק בלא נר ובלא מרחץ: ד"א שנער, שהעמידה שונא וער להקב"ה, זה נבוכדנצר: ד"א שנער, [עיר] ששריה נערים הם ומכעטים בתורה:

[1] (כ) וישוב העפר אל הארץ כשהיה. מבבל היו ולבבל חזרו: והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. זה רוח הקדש, כיון שנסתלקה רוח הקודש גלו. (כא) לכן הוהרו ועשו טובה, והקב"ה יעזור לכם, ויתן לכם חיים טובים בעולם הזה, וגן עדן לעולם הבא, וכן יהיה. אמן. אמן. אמן:

סליק מדרש קהלת

והוא בראש הדרך שמתפצלין הדרוכים ופירשין זה כאן וזה כאן: (ז) לשמה של ירושלים והיו מאירין. בפתיחתא שם וכן בקה"ר שם נמצא עוד מאמר גדול אשר לא הובא פה: (ח) נקיטין וורדאן. תקנתו נקטה ברבריא, וב"ה באיבת רבתי שם בפתיחתא וליתא בקה"ר ומובא בערוך ערך נקט בשם איכה רבתי ופי' נוצח עם לווען ע"ש: (ט) עד אשר לא ירחק. איכה רבתי שם בפתיחתא כ"ג וקה"ר שם: (כ) וישב העפר. קה"ר שם: (כא) לכן הוהרו ועשו טובה. הוספת הסופר:

מדרש איכה זוטא

נוסחא שניה

על פי כתב יד

הנמצא באוצר הספרים בפארמא קובץ 261.

[א] (א) בכּו תכּכה בלילה (איכה א' ב'). למה בלילה. לפי שאין קול הולך אלא בלילה, איר איבו לילה מושך עמה קינה. מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל והיה לה בן תשחורת, ומת והיתה בוכה עליו בלילה, והיה רבן גמליאל שומע את קולה והיה נזכר חורבן בית המקדש והיה בוכה עמה, עד שנשרו ריסי עיניו, וכיון שהרגישו בו תלמידיו עמדו ופנו אותה משכונתו:

[ב] אין לה מנחם מכל אוהביה (שם שם). (ב) אמרו אותו היום שנכנסו אויבים לעיר והחריבו בית המקדש, היה חוץ לירושלים יהודי אחד חורש במחרשתו, וראה שהפרה שהיה חורש בה הפילה את עצמה לארץ, ולא היתה רוצה לחרוש, אלא תמיד היתה (גרעה) [נערה], ראה אותה האיש ונבהל מאד, והיה מכה את הפרה כדי שתחרוש, ולא היתה רוצה, אלא תמיד היתה מפלת עצמה לארץ, והוא מכה אותה תמיד, עד ששמע קול אומר מה לך לפרה, הנח אותה, שהיא צועקת על חורבן הבית ועל מקדש שנשרף היום. שמע האיש, מיד קרע את בגדיו, ותלש את שערו וצעק, ונתן אפר על ראשו ובכה ואמר אוי נא לי, אוי נא לי. לאחר ב' או ג' שעות עמדה הפרה על רגליה ורקדה ושמחה, תמה האיש מאד, שמע קול אומר טעון וחרוש כי בשעה זאת נולד משיח, שמע האיש רחץ פניו וקם ושמה, הלך לביתו ולקח רצועות ארוכות של משי לתינוקות להעציבם בעריסם, לקחם והלך לירושלים, וכשבא לעיר לקחם ונתנם על זרועותיו, וקרא ברחוב העיר, מי יקנה פרה לבנו או לבתו, שמעה שכינת אם משיח, ואמרה לו לך לבית פלונית, שהרי ילד יולד לה, הלך ונכנס לבית ואמר להם קנה לבנך רצועה, אמרה לו לא אקנה לו, כי הוא נולד יום שנחרב בית המקדש, ארור היום שהוא נולד בו, מיד בא האיש אצל הילד ונשקו על ראשו ונתן לו רצועה, ובקש האם עליו והלך לו לביתו, ובכל שנה ושנה בא לירושלים לראותו, ושם הילד מנחם בן עמיאל, שנה אחת בא לירושלים ונכנס לבית, מיד הרימה אם הילד קולה, ואמרה אין לה מנחם שהרי נגנו, והוא שכתוב אין לה מנחם מכל אוהביה: (ג) ד"א אין לה מנחם. אלו נביאי השקר שנתבאו לישראל ולא הניחו לחזור בתשובה:

[ג] (ד) כל רעה בגדו בה. זה מיכאל וגבריאל, שלפנים מזה היו מלמדים על ישראל זכות, ואמר להם הקב"ה מי חביב עליכם, אמרו בית המקדש, אמר להם הקב"ה נשבע אני בשמי הגדול שאתם בעצמכם תציתו בו את האש, מיד נטלו מיכאל וגבריאל שני לפידי אש והציתו את ההיכל, והיה בית המקדש קורא על עצמו קינה, שנאמר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה (שם א' י"ג). וכתוב מניד מראשית אחרית

(ה) בכּו תכּכה בלילה, למה בלילה. מדרש איכה רבתי פ"א כ"ו: (ג) אמרו אותו היום שנכנסו אויבים לעיר והחריבו בהמ"ק היה חוץ לירושלים יהודי אחד. ספור דומה במקצת לזה ע"י באיכה רבתי פ"א מ"ז פסוק על אלה אני בוכיה ד"ה עובדא הוה בתר בר נש דתוה קא רדי געית הדא תורתיה, והמספר הזה הביאו באריכות ובשנויים: (ג) ד"א אין לה מנחם, אלו נביאי השקר. איכה זוטא אות ו' ומוכא בילקוט איכה אות ל"ז ונוכע מאיכה זוטא: (ד) כל רעה בגדו בה, זה מיכאל וגבריאל. איכה זוטא אות ז' ומוכא בילקוט איכה אות ל"ט ומה שהוספתי באיכה זוטא עש"י הילקוט כשכא אותו רשע עם המלאכים לירושלים דמו ללכדו בזמן מועט כ"י ליתא גם

(ישעיה מ"ו י'). אמר הקב"ה לירמיה לך והנבא על ישראל אמר לו (נער אנכי לא ידעתי דבר) [לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמיה א' ו')]. לפי שלא היה רוצה לילך ולהתנבא על ישראל רעה עד שאמר לו הקב"ה בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך (שם שם ה'). מיד קבל עליו נבואות, והיה ירמיה סבור שלא היה נביא אלא על אומות העולם ולא על ישראל, מיד אמר לו הקב"ה קח את כוס היין החימה הזאת מידי (שם כ"ה ט"ז). מיד נטלו ירמיה, שנאמר ואקה את הכוס מיד ה' (שם שם י"ז). והיה ירמיהו סבור שלא להשקות אלא לאומות העולם, אמר לו הקב"ה ירמיה צא ולמד מדרך העולם כלום משקה תחלה אלא מי שמסב בראש, ירושלים היא ראש לכל הארצות שבעולם, לא דין הוא שתשקה אותה תחלה, משל לסוטה שנכנסה לעזרה לברוק, בא כהן להשקותה, נסתכל בה וראה שאמו היתה, ונתבייש וחזר לאחוריו, וצעק ובכה על אמו, כך ירמיה בשעה שאמר לו הקב"ה השקה את ירושלים, אמר לפניו רבש"ע לא כך אמרת לי, נביא לגוים נתתיך (שם א' ה'), ועכשו אתה אומר לך והשקה את עמך, אוי לי, שנאמר פתיני ה' ואפת הזקתני ותוכל (שם כ' ז'). א"ל הקב"ה כבר קבלת עליך שליחות ואינך יכול לחזור בך, מיד נטל את הכוס והשקה את ירושלים מרה, ולא עוד אלא שמצצה את הרסיה, שנאמר ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרימי (יחזקאל כ"ג לד'). כשראה ירמיה כך שנחתם גור דינה של ירושלים, התחיל צועק ובוכה ומקונן איכה ישבה בדר, באותה שעה אמר הקב"ה מה אתה עומה, מיד פתח ירמיה ואמר כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה וגו', ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה (ירמיה ט' ט"ז י"ז). כל זמן שישאר שרון בצער הקב"ה שרוי עמהם בצעה, שנאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה ס"ג ט'). באותה שעה קרא הקב"ה אבילות על כל מעשה בראשית, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (שם נ"ג). וכתבי ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספר ולקרחה ולחגור שק (שם כ"ב י"ב). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע מי פותח תחלה קינה על ישראל אתה או מלאכי השרת, אמר לו הקב"ה אני פותח תחלה, מיד פתח הקב"ה ואמר אהלי שודד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם ואין נוטה עוד אהלי ומקום יריעותי (ירמיה י' כ'). ומלאכי השרת עונים אחריו, הן אראלם צעקו הוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה לג ז'). מיד נכנסו מלאכי השרת לנחמו, ולא רצה לקבל תנחומין, שנאמר על כן אמרתי ישעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני על שוד בת עמי (שם כ"ב ד'). א"ר יהושע בן לוי מיום שחרב בית המקדש וחרבה ירושלים אין שמחה לפני הקב"ה כביכול עד שיבנה בית המקדש וירושלים ויחזור ישראל בתוכה, שנאמר וגלתי בירושלים וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (שם ס"ה י"ט):

[ד] (ה) גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה (איכה א' ג'). אמר ר' אלעזר משל למלך שבעס על בנו ומסרו ביד עבדו והיה העבד מודעווע מבן המלך, עד שכפה המלך ידי בנו, ואז נשתעבר בו העבד, כך עשה הקב"ה לנבוכדנצר, כשבא נבוכדנצר לירושלם והיה מתיירא לנכנס בה, עד שרמו הקב"ה למיכאל ולקה נבוכדנצר וכפת ידו והביאו לירושלם ולהיכל, והציחו בו את האור, ונעשה הקב"ה כאדם שידיו קשורות לאחוריו כביכול, שנאמר השיב אהור ימינו מפני אויב (שם ב' ג'). אמר הקב"ה לישראל משבראתי את עולמי לא היה לפני לא עמל ולא יגיעה, שנאמר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייגע ולא ייעף אין חקר לתבונתו (ישעיה מ' כ"ח),

בקובץ הזה ונראה כי הילקי' שאב זאת ממקום אחר: (ס) גלתה יהודה, א"ר אלעזר משל למלך.

ובמעשיכם הרעים יש לפני יגיעה להעלות עליכם מלכי אומות העולם, שנאמר אך העברתני בהטאתיך הונעתני בעונותיך (שם מ"ג ב"ד):

[ה] (ו) מעשה באדם אחד ורואג בן יוסף שמו והיתה אמו ואם אמו ואחותו ואחות אביו מורדות אותו בטפחים ונותנות משקלו זהב במקדש, וכשצרו האויבים על ירושלים והרעבנה, טבחתו בידיה ואכלתו אמו אברים אברים, ועליה היה מקונן ירמיהו ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו (איכה ד' י'). וכתוב אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים (שם ב' ב'), (ז) אל תקראו טפוחים אלא טפחים, עולל הנמרד בטפחים:

[ו] (ח) אמרו מעשה באדם אחד שהיו לו ארבעה בנים, אמר לאשתו כלום יש דבר לאכול, אמרה יש לנו מלא כף קמח, אמר לה בשלי אותו ונאכל יחד, בשלה אותו וכשמרקה אותו כף נתזה טפה אחת מן הקרירה על הארץ, בא בנו הגדול לגרף את הטפה לתוך פיו, בא אחיו ורחפו ומת, ובא אביו ורחפו ואמר לו למה דחת את אחיך, והרגו, לא הספיק לאכול עד שנכנסו האויבים ובאו שרי העיר והולכים למלחמה ושבו אותם והרגו כולם, יצא אביהם ומצא כל אחד ואחד מהם מושלך מת, נטל אצבעו של בנו הגדול והכניסו לתוך עינו ואמר אצבע שלא הנחתו לגרוף את הטפה נתקר את עיני:

[ז] (ט) אמרו מעשה באשה אחת שהיו לה שלשה בנים והלכו שנים למלחמה, והלכה ולקחה השלישי שהיה יונק ושחטה אותו ובשלתו בקרירה, וכשבאו שני בניה מן המלחמה, והרגישו שהיו אוכלים אחיהם הקטן, עלו לגג והפילו את עצמם ומתו, ועליהם מקונן ירמיהו טובים היו הללי הרב מחללי רעב שהם יוובו מדקרים מתנובות שדי (שם ד' ט'), והיתה ירושלים צועקת ואומרת אללי לי כי הייתי כאספי קיין כעוללות בציר ואין אשכול לאכול (מיכה ז' א'), אמרה קוצר מניח ספחים והבוצר מניח עוללות, אבל אני לא נשתתיר לי כלום ונמסרתי ביד נבוכדנצר כרחל ביד ארי כנדי ביד הטבח:

[ח] (י) אמרו שתי נשים אחיות יפיפיות היו בירושלים ותפשושם כשרים, ונישתמשו עם כל אחת מהן מאה וחמשים איש, עד שמתו מחמת התשמיש והיו צועקות ואמרות איה רחמיך ה' שבראת בהם העולם, וכשמתו היו מקונן עליהן ירמיהו נשים כציון ענו בתולות בערי יהודה (איכה ה' י"א), והיו הכשרים כועלים בתולות עד שהלך דם הבעילה כיון מן הגת, שנאמר בתולותיה נונות והיא מר לה (איכה א' ד'), אל תקרא נונות אלא מן גת, גת דרך ה' לבתולת בת יהודה (שם שם ט"ו), אל תקרא לבתולת אלא לבעולת:

[ט] (יא) אמרו מעשה בשבעים בתולות שנשבו והושיבון בספינה להוליבין למדינת השבאים ולהושיבין בקובות, אמרו זו לזו נבא ונקדש שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה ונפיל אותנו לתוך הים ואל יתעללו בנו הערלים, מה עשו, הלכו לשפת הספינה והפילו את עצמן לתוך הים ונשבעו:

איכה זוטא אות ה' ומובא בילקוט איכה אות מ"א: (ו) מעשה באדם אחד, איכה זוטא אות ט' ומובא בילקוט איכה אות מ"ז: (ז) אל תקרי טפוחים אלא טפחים, עולל הנמרד בטפחים, זאת ליתא באיכה זוטא: (ח) אמרו מעשה באדם אחד שהיו לו ד' בנים, איכה זוטא אות י' ומובא בילקוט איכה אות מ"ח: (ט) אמרו מעשה באשה אחת שהיו לה ג' בנים, איכה זוטא אות י"א ומ"ב בילקוט איכה אות מ"ט: (י) אמרו שתי נשים אחיות יפיפיות, איכה זוטא אות י"ב ומובא בילקוט איכה אות כ': (יב) אמרו מעשה בשבעים בתולות, איכה זוטא אות י"ג ומובא בילקוט איכה אות

[י] (יב) כתיב נחמו נחמו עמי (ישעיה מ' א'). למה שתי פעמים, רבי אומר לפי שכל המכות שלקו בהן היו כפולות, שכך אמר ירמיהו שבר על שבר נקרא (ירמיה ד' כ'). בכו תבכה בלילה (איכה א' ב'). הטא הטאה ירושלים (שם שם ח'). עיני עיני יורדה מים (שם שם טו'). וכל כך למה שסרחה בכפלים, שנאמר כי שתיים רעות עשה עמי (ירמיה ב' יג'). ולפי שחטאו בכפל לקו בכפל, שנאמר כי לקחה מיד ה' כפלים בכל הטאותיה (ישעיה מ' ב'). ולפי שחטאיה כפולים מכותיה כפולות, לכך נחמותיה כפולות, שנאמר נחמו נחמו עמי (ישעיה מ' א'). עורי עורי לבשי עוו (שם נ"ב א'). התעוררי התעוררי (שם נ"א ז'). קומי אורי כי בא אורך (שם ט' א'). אנכי אנכי הוא מנחמך (שם נ"א י"ב). אנכי אנכי הוא מוחה פשעך למעני (שם מ"ג כ"ה). שוש אשיש בה' (שם ס"א י'). (ויאמר) סלו סלו (שם ס"ב י'). אמרה כנסת ישראל הכל אתה נותן בכפל, שנאמר לכן בארצכם משנה יירשו (שם ס"א ז'). כי מנת אויב הכייתך (ירמיה ל"א י"ד). מה עשית לאויב ויוסף ה' את כל אשר לאויב למשנה (אויב מ"ב י'). אמר להם הקב"ה מה לאויב הוספתי משנה לבני לכן בארצכם משנה יירשו:

[יא] (יג) [דבר אחר נחמו נחמו עמי]. רבי אומר אין דבר מתרעם בידי לפני הקב"ה שאינו מפיסת עליה, ירמיה אמר איכה ישבה בדד (איכה א' א'). והקב"ה השיב אני משרה אותך לבניך ויחידה, שנאמר בטח בדד (דברים ל"ג כ"ח). ירמיה אמר בכו תבכה בלילה וגו' (איכה א' ב'). והקב"ה השיב מנעי קולך מבכי וגו' (ירמיה ל"א ט"ז). ירמיה אמר גלתה יהודה מעוני וגו' (איכה א' ג'). והקב"ה השיב ונפוצות יהודה יקבץ (ישעיה י"א י"ב). ירמיה אמר דרכי ציון אבלות (איכה א' ד'). והקב"ה השיב פנו דרך העם סלו סלו (ישעיה ס"ב י'). ירמיה אמר הוי צריה לראש (איכה א' ה'). והקב"ה השיב ונתנך ה' לראש ולא לזנב (דברים כ"ה י"ג). ירמיה אמר ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכה א' ו'). והקב"ה השיב זה הרור בלבושו (ישעיה ס"ג א'). ירמיה אמר זכרה ירושלים ימי עניה ומרודה (איכה א' ז'). והקב"ה השיב יבקש את עון ישראל [ואינגנן] ואת הטאת יהודה ולא תמצאינה וגו' (ירמיה ג' כ'). ירמיה אמר טומאתה בשוליה (איכה א' ט'). והקב"ה השיב וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם (יחזקאל ל"ו כ"ה). ירמיה אמר ידו פרש צר (איכה א' י'). והקב"ה השיב יוסף ה' שנית ידו וגו' (ישעיה י"א י"א). ירמיה אמר כל עמה נאנחים וגו' (איכה א' י"א). והקב"ה השיב ואכלתם אכול ושבוע (יואל ב' כ"ז). ירמיה אמר לא אליכם כל עוברי דרך (איכה א' י"ב). והקב"ה השיב הרימו מכשול מדרך עמי וגו' (ישעיה נ"ז י"ד). ירמיה אמר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה (איכה א' י"ג). והקב"ה השיב ואני אחיה לה חומת אש סביב נאם ה' (זכריה ב' ט'). ירמיה אמר נשקד עול פשעי (איכה א' י"ד). והקב"ה השיב ואשבור מוטות עולכם (ויקרא כ"ז י"ג). ירמיה אמר סלה כל אבירי (איכה א' ט"ז). והקב"ה השיב סלו סלו פנו דרך (ישעיה נ"ז י"ד). ירמיה אמר על אלה אני בוכיה וגו' (איכה א' ט"ז). והקב"ה השיב כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון (ישעיה נ"ב ח'). ירמיה אמר פרשה ציון בידה (איכה א' י"ז). והקב"ה השיב עוד ישבו זקנים וזקנות וגו' (זכריה ח' ד'). ירמיה אמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי (איכה א' י"ח). והקב"ה השיב ועמד כלם צדיקים (ישעיה ס' כ"א). ירמיה אמר קראתי למאהבי המה רמוני (איכה א' י"ט). והקב"ה השיב והיה טרם יקראו ואני אענה (ישעיה ס"ה כ"ד). ירמיה אמר ראה ה' כי צר לי וגו' (איכה א' כ'). והקב"ה השיב וירא ה' בצר להם (תהלים ק"ו מ"ד). ירמיה אמר שמעו כי נאנחה אני (איכה א' כ"א).

נ"א: (יג) כתיב נחמו נחמו. איכה זוטא אות י"ד ומובא בילקוט איכה אות נ"ב: (יג) ד"א נחמו

והקב"ה השיב ולא ישמע בה עוד וגו' (ישעיה ס"ה י"ט). ירמיה אמר תבא כל רעתם לפניך (איכה א' כ"ב). והקב"ה השיב ושנת נאולי באה (ישעיה ס"ג ד'). ירמיה אמר כי רחוק ממני מנחם (איכה א' ט"ו). והקב"ה השיב נחמו נחמו עמי (ישעיה מ' א'):

[יב] (יד) דבר אחר נחמו נחמו עמי. מי צריך לנחם ישראל או הקב"ה. למי שמתה אשתו למי מנחמים לא לבעל מנחמים. כך נמשלה ציון. שני במחשבים הושיבני כמתי עולם (איכה ג' ו'). לא אתם צריכים לנחמני נחמוני נחמוני. משל למה הרבר דומה למי שנשבו בניו בחייו, למי מנחמים לא לאביהם מנחמים. כך בני יצאוני ואינם (ירמיה י' כ'). משל למי שנשרף ביתו, למי מנחמים לא לבעל הבית. כך אמר הקב"ה שרפו את ביתי, שנאמר וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית הגדול שרף באש (שם ג"ב י"ג). משל למי שנשרף כרמו ונקצץ, למי מנחמים, לא לבעל הכרם. כך הקב"ה, כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה' ז'). משל לרועה שנכנס ארי בין צאנו וטרף ואכל מהם, למי מנחמים, לא לבעל הצאן. כך הקב"ה, דכתיב צאן אוכדות היו עמי רועיהם התעום (ירמיה ג' ו'). הוי אומר לי אתם צריכים לנחם, נחמוני נחמוני. למה, שמי שנוטלים ממנו כל אשר לו, אין דעתו מיושבת עליו. כך מי שבניו גולים וכי לא צריך לנחם. כך כביכול והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט' ג'). וכשחרב בית המקדש, על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים וגו' ואל תתני דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ (ישעיה ס"ב ו' ז'). הרי אתם צריכים לנחמני, הה"ד נחמו נחמו עמי, נחמוני נחמוני:

[יג] (טו) [דבר אחר נחמו נחמו עמי] אמר להם הקב"ה לנביאים לבו נחמו את ירושלים, כיון שבאו אצלה אמרה להם וכי לא אזני מלאות מתוכחות שהוכחתוני, ועכשו אתם באים לנחמני, מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכיה יומם ולילה (על שבר) [את הללוי] בת עמי (ירמיה ה' כ"ג). וירמיה מקונן ברוח הקדש בנו תבכה בלילה, מי בכה ישראל בכה, וי"א ירמיה בכה:

[יד] (טז) אמר ר' אבא בר כהנא בשעה שאמר הקב"ה לנביאים צאו ונחמו את ירושלים, הלך הושע ואמר להם לישראל הקב"ה שלחני לנחמכם, אמרו לו מה בידך, אמר להם אחיה כטל לישראל יפרח כשושנה (הושע י"ד ו'). אמרו לו תמול אמרת הוכה אפרים שרשם יבש (שם ט' ט"ז), עכשו אתה אומר כן, איזה דבר נאמין [לראשונה או לשניה]: הלך יואל אמרו לו מה בידך, אמר להם והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה הלב (יואל ד' י"ח) אמרו לו תמול אמרת הקיצו שכורים ובכו והלילו כל שותי יין על עסים כי נכרת כפייהם (שם א' ה'). לאיזה מהם נאמין: הלך עמוס אמרו לו מה בידך, אמר להם ביום ההוא אקים את סוכת דוד הגופלת (עמוס ט' י"א). אמרו לו תמול אמרת נפלה לא תוסף קום בתולת ישראל (שם ה' ב'), לאיזה מהם נאמין: הלך מיכה, אמרו לו מה בידך, אמר להם מי אל כמורך נושא עין ועובר על פשע וגו' (מיכה ו' י"ח). אמרו לו תמול אמרת בפשע יעקב כל זאת וגו' (שם א' ה'), ועכשו אתה אומר כן לאיזה נאמין: הלך נחום, אמרו לו מה בידך, אמר להם כי לא יוסף עוד לעבור כך בלעיל כלה

נחמו, רבי אומר, איכה זוטא אות ט"ז ומוכא בילקוט איכה אות כ"ג: (יד) דבר אחר נחמו, מי צריך לנחם. איכה זוטא אות ט"ז ומוכא בילקוט איכה אות כ"ד: (טו) ד"א נחמו אמר להם הקב"ה לנביאים, איכה זוטא אות י"ז ומוכא בילקוט אות כ"ח: (טז) א"ר אבא בר כהנא בשעה שאמר הקב"ה לנביאים, ליתא במדרש איכה זוטא שם ואחר הסיום וי"א וירמיה בכה נמצא שם כמאמר גדול א"ר אחא כיון שחרבה ציון וירושלים ובית המקדש וכו', והמאמר שלפנינו המתחיל א"ר אבא בר

נכרת (נחום ב' א'). אמרו לו תמול אמרת ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ בליעל (שם א' י"א), עכשו אתה אומר כן, איזה נאמין: הלך חבקוק אמרו לו מה בידך, אמר להם יצאת לישיע עמך (חבקוק ג' י"ג). אמרו לו תמול אמרת לנו עד אנה שועתי ולא תשמע וגו' (שם א' ב'), עכשו אתה אומר כן, לאיזה נאמין: הלך צפניה, אמרו לו מה בידך, אמר להם והיה בעת ההיא אחשש ירושלם בנרות (צפניה א' י"ב). אמרו לו (יז) תמול אמרת לנו יום חשך ואפילה יום ענן וערפל (שם שם ט"ו). עכשו אתה אומר כן, לאיזה נאמין: הלך חגי, אמרו לו מה בידך, אמר להם עוד הורע כמגורה (והנפן) [ועד הנפן] והתאנה והרמון ועץ הוית (אשר) לא נשא מן היום הזה אברך (חגי ב' י"ט). אמרו לו תמול אמרת לנו זרעתם הרבה והבא מעט (שם א' ו'). עכשו אתה אומר כן, לאיזה נאמין: הלך זכריה, אמרו לו מה בידך, אמר להם וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים (זכריה א' ט"ו). אמרו לו תמול אמרת קצף ה' על אבותיכם קצף (שם א' ב'). עכשו אתה אומר כן, לאיזה נאמין: הלך מלאכי, אמרו לו מה בידך, אמר להם ואשרו אתכם כל הגוים כי יהיו אתם ארץ חפץ ה' צבאות (מלאכי ג' י"ב). אמרו לו תמול אמרת לנו אין לי הפץ בכס (שם א' י'). ועכשו אתה אומר כן, איזה נאמין: הורו הנביאים לפני הקב"ה ואמרו לפני רבש"ע אינה מקבלת ממנו נחמומים, אמר להם הקב"ה אני ואתם נלכה לנחמה, ההיד נחמו נחמו עמי, נחמה עמי, נחמו עליונים נחמה תחתונים, (יח) נחמה ראשונים נחמה אחרונים:

[טז] (יט) אמר ר' אחא משררבה ציון וירושלם ובית המקדש ונשרף ההיכל וגלו ישראל ויצאו בקולרין היו ישראל מבקשים לבכות ולא הניחום השומרים, אלא היו רודפים אותם ומכים אותם על צואריהם, שנאמר על צוארינו נרדפנו יגענו ולא הונח לנו (איכה ה' ה'). שלא הונח להם לבכות, וכיון שיצא יום ראשון נפנו אלו לאכילה ולשתיה, ואלו נפנו לבכות, שכן צוה נבחראדן שר הטבחים על ירמיה ואמר לו נכוכדנצר לנבחראדן קחנו ועניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו (ירמיה ל"ט י"ב). אמרו ישראל לירמיה נעשה תנאי בינינו אתה הולך ברוחה, תהיה בוכה ביום, ואנו נתונים בקולרין נככה בלילה, וכן עשו, ירמיה היה בוכה ביום ואמר ארור היום אשר ילדתי בו יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך ארור האיש אשר בישר את אבי לאמר יולד לך בן זכר שמה שמחהו (שם כ' י"ד ט"ו). [וישראל בוכים בלילה, שנאמר כמו תבכה בלילה]. אמר הקב"ה ישראל בוכים בלילה, וירמיה בוכה ביום, ואני בוכה ביום ולילה, שנאמר ואבכה יומם ולילה (על שבר) [את הליל] בת עמי (שם ח' כ"ג):

[טז] (כ) דבר אחר מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה (ירמיה ח' כ"ג). מה כתיב למעלה מן הענין, על שבר בת עמי השברתי (שם שם כ"א), אמר הקב"ה פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי (איכה ג' מ"ח). [אלולא שהכתוב מדבר היה

בר כהנא לקוח כלו מפסיקתא דר"כ פסקא נחמו דף קכ"ז ע"ב: ת) תמול אמרת לנו יום חשך ואפלה יום ענן וערפל. בפסיקתא דר"כ שם הערה צ"א העירותי כי המקרא הזה מובא בטענת שהכתוב בעת ההיא אחשש קודם להמקרא יום חשך ואפלה ואיך יוכל לאמר על המאוחר "תמול אמרת לי". לכן נכונה גרסת הפסיקתא רבתי פסקא בכו תבכה אתמול אמרת לי אסף אאסוף כל מעל פני האדמה (צפניה א' ב'): יס) נחמה ראשונים נחמה אחרונים. בפסיקתא דר"כ שם דף קכ"ח ע"א הגי' נחמות היום. נחמות מתים, נחמות בעולם הזה, נחמות בעולם הבא. נחמות על עשרת השבטים, נחמות על ששט והורה ובנימין, הוי נחמו נחמו עמי: יט) א"ר אחא משררבה. אחר שהביא מאמר גדול מפסיקתא דר"כ החל לחביא במאמר הזה מאיכה זוטא אות ו"ז כאשר החל לחביא באות ו"ג והובא ג"כ בולקין אות כ"ח: כ) ד"א מי יתן ראשי מים. הוספתי כמו שהיא

הלשון האומרו חייב לחתכו אבר אבר, אלא קדמו הראשונים, [[כא]] שנאמר וקדמונים אחוז שער (איוב י"ח כ'). כתיב שער תלויה]. משל לכן מלך שבקש להגביה אבן, כשהגביה נפלה עליו ושברתו, שמע המלך שנשבר בנו, [[כב]] התחיל לומר נשברתי, אמרו לו בני פלטין בנך נשבר, ואתה אומר נשברתי. כך אמר הקב"ה כביכול על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני (ירמיה ח' כ"א). משל לחכם שלא ראה אבל מימיו, והיה לו בן אחר ומת, קרא לכל תלמידיו, אמר להם מבקש מכם הראו לי כיצד מתאבלים, [[כג]] [אמרו לו אבל קורע בגדיו, אמר להם אף אני קורע, אמרו לו אבל יושב ודומם לעצמו ומראה פנים, אמר להם אף אני יושב בן. אמרו לו אבל כופה ממתו, אמר להם אף אני כופה ממתו. אמרו לו אבל לובש שחורים, אמר להם אף אני לובש שחורים. אמרו לו אבל בוכה ביום ובלילה, אמר להם אף אני בוכה ביום ובלילה. החכם זה האלהים, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג' י"ט)]. כך הקדוש ברוך הוא כשהרבה ציון וירושלים ובית המקדש ועברו על ישראל כל אלו הצרות, שנאמר אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי (ירמיה ט"ז ב'). קרא הקב"ה למלאכי השרת, שנאמר ויקרא ה' אלהים צנאוות לבני ולמספד ולקרחא ולחגור שק (ישעיה כ"ב י"ב). אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו בוכה ביום ובלילה, אמר להם אף אני עושה כן, שנאמר ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ח' כ"ג). עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו לובש שחורים, אמר להם אף אני עושה כן, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישעיה ג' ג'). עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו הולך יחף, אמר להם אף אני עושה כן, שנאמר ה' בסופה ובסערה דרכו [וענן אבק רגליו] (נחום א' ג'). עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו כופה את מלתו, אמר להם אף אני עושה כן, שנאמר הוה הויה עד די כרסין רמיו (דניאל ו' ט'). (כה) מכלל שהיו הפוכים. (כו) עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו מכוע פורפירא דיריה, אמר להם אף אני עושה כן. (כז) שנאמר בצע אמרתו (איכה ב' י"ז). עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו מכבה את הפנסים, אמר להם אף אני עושה כן. (כח) שנאמר שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נהם (יואל ד' ט"ו). (כט) עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו נכנס בהדרי חדרים ובוכה, אמר להם אף אני עושה כן, שנאמר במסתרם תככה נפשי (ירמיה י"ג ט"ז). עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו קורא למקוננות, אמר

באיכה זוטא אות י"ח ומובא בילקוט שם אות כ"ו והשמיט המעתיק מן בת עמי עד בת עמי: (כ) שנאמר וקדמונים. הוספתי כמו שהיא באיכה זוטא שם ומובא בילקוט שם: (כג) התחיל לומר נשברתי. הוספתי כמו שהיא באיכה זוטא ובילקו' שם: (כד) אמרו לו. גם זאת הוספתי כמו שהיא באיכה זוטא ובילקו': (כז) עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו הולך יחף, אמר להם אף אני עושה כן, שנאמר בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו. זאת ליתא באיכה זוטא ובילקו' שם ונמצא באיכה רבתי ריש פ"א: (כח) מכלל שהיו הפוכים. זאת ליתא באיכה זוטא ובילקו' שם ונמצא באיכה רבתי ריש פ"א כביכול שהיו הפוכים: (כט) עוד אמר להם כו' מבוע פורפירון. זאת ליתא באיכה זוטא ובאיכה רבתי שם: (מ) שנאמר בצע אמרתו. ככ"י נמצא הוספה «אימרא הוא כחלוק לכן שאין בו אימורא» ורצה לפרש אמרתו מל' חלוק לכן שאין בו אימורא תינית י"א ע"ב ועי' פסיקתא דר"כ פסקא איכה דף ק"ב ע"א כוהו בצע, ר' יעקב דכפר חנין אמר מבוע פורפירא ועי"ש הערה כ' וכתבתי שם שדרש מלת אמרתו כמו אמרא בארמית, שפי' שפת הכגד, תרגום על פי מדרותו על אמרא דלבושו ובזע בארמית כמו בצע בעברית: (כח) שנאמר שמש וירח קדרו. כן היא באיכה רבתי שם ובפסיקתא דר"כ שם, אבל באיכה זוטא מובא הכתוב ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם (ירמיה ד' כ"ג): (כט) עוד אמר להם כולך אבל מה הוא עושה א"ל נכנס בהדרי חדרים ובוכה כו'. זאת ליתא באיכה רבתי ובאיכה זוט' גם ליתא בפסיקתא דר"כ: (ל) עוד אמר להם מלך אבל מה הוא עושה, אמרו לו קורא למקוננות, א"ל אף אני אעשה כן, שנאמר כה אמר

להם אף אני עושה כן, שנאמר בה אמר ה' צבאות התכוננו וקראו למקוננות ותכוננה וגו' (ירמיה ט' ט"ו). וזהו ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספד ולקרחא (ישעיה כ"ב י"ב):

(לא) דבר אחר בכו תכנה בלילה. מי בכה בכיכול, משל לחכם שהיו לו בנים ומשנים ומוליכם לבית המדרש, לימים מתו בניו, והיה משכים והולך לבית המדרש ובכה. אף כך הקב"ה כשחרב ירושלים היה משכים והולך לירושלם לציון ולבית המקדש לבקש לראותם שונין וקורין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ולא היה מוצא שם בריה, הה"ד בכו תכנה בלילה. אמר הקב"ה אני נתתי תורה לישראל לעסוק בה יומם ולילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה (יהושע א' ח). ועתה אינם עושים בה, לכך הוא אומר ואבכה יומם ולילה (על) [את] חללי בת עמי:

[יז] דבר אחר מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה (ירמיה ח' כ"ג). (לב) אמר הקב"ה הלואי הנחתי לעולם תהו ובהו כמו שהיה, שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראשית א' ב). ואין ראשי שכתוב כאן אלא בריתו של עולם, שני בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (שם א'):

(לג) דבר אחר מי יתן ראשי מים. אמר הקב"ה הלואי לא ירדתי על הר סיני ונתתי התורה שעברו עליה ויענשו בה, ואין ראשי אלא תורה, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח' כ"ב). בא וראה משה מקלסן במי יתן, שנאמר מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אותו (דברים ה' כ"ו). וירמיה אמר מי יתן ראשי מים, הוא שאמר דניאל והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה מלבין ומהקים מלבין (דניאל ב' ג"א). וכשיצאו ישראל ממצרים כתיב ויושע ה' ביום ההוא (שמות י"ד ל'). וכשיצאו ישראל מירושלם כתיב נתנני ה' בירי לא יוכל קום (איכה א' י"ד). וכשיצאו ממצרים כתיב היתה יהודה לקדשו וגו' (תהלים קי"ד ב'). וכשיצאו מירושלים כתיב סורו טמא קראו למו (איכה ד' ט"ו). וכשיצאו ממצרים כתיב הים ראה וינוס (תהלים קי"ד ג'). וכשיצאו מירושלם כתיב על נהרות ככל שם ישבנו (שם קל"ז א'). וכשיצאו ממצרים כתיב ההרים רקדו כאלים (שם קי"ד ד'). וכשיצאו מירושלם כתיב ראיתי (את) ההרים והנה רועשים (ירמיה ד' כ"ד). וכשיצאו ממצרים כתיב לא חסרת דבר (דברים ב' ז'). וכשיצאו מירושלים כתיב עוללים שאלו לחם (איכה ד' ד'). וכשיצאו ממצרים כתיב כאשר ישא איש את בנו (דברים א' ל"א). וכשיצאו מירושלם כתיב השליך משמים ארץ תפארת ישראל (איכה ב' א'). וכשיצאו ממצרים כתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם (דברים ד' ד'). וכשיצאו מירושלם כתיב דבק לשון יונק אל חנו (איכה ד' ד'). וכשיצאו ממצרים כתיב וענן ה' עליהם יומם ולילה (במדבר י' ל"ד). וכשיצאו מירושלם כתיב סכות בענן לך מעבור תפלה (איכה ג' מ"ד). וכשיצאו ממצרים כתיב או ישיר משה ובני ישראל את השירה (שמות ט"ו א'). וכשיצאו מירושלם כתיב בכו תכנה בלילה (איכה א' א'):

[יח] (לד) מי יתן כאה לי יונק שרדי אמי (שה"ש ח' א'). לעתיד לבא יבא הקב"ה לפייס ישראל, והם אומרים לפניו רבש"ע במה אנחם שלא עשית אפילו כבשר ודם. יוסף שהיה בשר ודם אע"פ שגמלוהו אחיו רעות לא נקם מהם, כשבאו אצלו

ה' צבאות התכוננו וקראו למקוננות ותכוננה וגו'. זאת ליתא שם: (לז) ד"א בכו תכנה בלילה. מי בכה. באיכה זוטא שם אות י"ח ובילקו' אות כ"ו מובא זה אחר הכתוב ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ח' כ"ג): (לח) אמר הקב"ה. נמצא גם בילקו' סוף אות כ"ו ובאיכה זוטא הוא בתחלת אות י"ט: (לג) ד"א מי יתן ראשי מים. איכה זוטא אות י"ט ומובא בילקו' אות ס"ז: (לד) מי יתן כאה לי יונק שרדי אמי. לעיל יבא הקב"ה. איכה זוטא אות כ"ג ומובא בילקו'

כבש רחמיו עליהם, שנאמר ולא יכול יוסף להתאפק (בראשית מ"ה א'). ואתה לא כבשת רחמך ממנו והנחת אומנתך שכתוב כך ה' ה' אל רחום וחנן ארך אפים ורב חסד ואמת וגו' (שמות ל"ד ו'). ועוד אמרה ננסת ישראל להקב"ה רבש"ע כמה פעמים היתה גדולה אהבה ואחווה ושלוש ורעות שהיתה לי עמך ויודעת אני כמה נסים עשית עמדי, ואף אני עשיתי עמך טובות הרבה, קדשתי שמך על אותם הנסים שעשית לי ואמרת עליהם שירה על כל גם וגם. וקבלתי תורתך מה שלא עשו אומות העולם, וצפיתי שאכנסו אני ואתה לנן ערן ותשמחנו שם, שנאמר אנהגך אביאך אל בית אמי (שה"ש ח' ב'). כיון שנכנסתי לבית המקדש הבאת עלי צרים ואויבים וצחקו בי, שנאמר ראוה צרים שחקו על משבתיה (איכה א' ז'). ובמה אתנחם, אמר לה הקב"ה וכי לא צערתי עמך באותו הפרק, משל למלך שבאו עליו אויבים והציתו אש בביתו, והיה יושב ובוכה, אמר המלך מה אעשה, אעמוד וארוצה מביתו, שמא יאמרו העולם מפני שאין בי כח ברחתי. מה עשה יושב בביתו והיתה האש מגעת אצלו, נכנסו אוהביו אצלו אמרו לו אדוננו המלך מפני מה אתה יושב והאור בביתך, כך בשעה שנכנסו אויבים להיכל והציתו את האור, היה הקב"ה יושב ודומם, אמר מה אעשה, נכנסו המלאכים אצלו אמרו לפניו רבש"ע האור חולק בביתך קום צא מכיתך, שנאמר הרימה פעמך למשוואות נצה כל הרע אויב בקודש (תהלים ע"ד ג'). באותה שעה חוזרים ומתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלים לנחמה, אמר להם הקב"ה למי אתם צריכים לנחם תחלה, לי או לה. למי שמתו בניו למי מנחמים, וכי לא לאב לא כל שכן שאני צריך להתנחם תחלה, אלא אעפ"כ לכו ופסוה. מיד מתקבצים כולם והולכים לירושלים, כיון שראוה אותם אומרת להם לתנחומין שלכם איני צריכה, על צרות שעברו על בני. מיד חוזרים להקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אינה מקבלת תנחומין ממנו. והקב"ה אומר להם אלך אני בעצמי ואפיסנה לפי שעברתי לה על הדיון, כתוב בתורה לא תעבוד בכבוד שורך ולא תגו בכור צאנך (דברים ט"ו י"ט). ובישראל כתיב בני בכורי ישראל (שמות ד' כ"ב). ואמרת להם הביאו [את] צואריכם בעול מלך בבל (ירמיה כ"ז י"ב). כתיב בתורתך לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא י"ט י"ז). ואני שנאתיה, לכך אני ראוי לפייסה. מיד הלך הקב"ה לפייסה, ואמר לה כעס זה למה, אמרה לו רבש"ע ולא אכעס שהגליתני בין אומות העולם וקללתני קללות רעות ונהפכו פני כשולי קדירה, ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול והקדוש. אמר לה כנגד זכות שעשית לי כך יש לך חובה, למה כעסתי עליך לפי שעברת על תורתך, בתורתך כתיב כבוד את אביך ואת אמך (שמות כ' י"ב). ואתה כתבת אב ואם הקלו כך (יהוקאל כ"ב ז'). כתבתי שופך דם האדם באדם דמו ישפך (בראשית ט' ו'). ואתה כתבת אנשי רכיל היו כך [למען] שפך דם [יהוקאל כ"ב ט']. כתיב לא תשא לא תרצח לא תנאף לא תגנוב (שמות כ' י"ג). ואתה כתבת אלה וכחש רצוח ונגוב ונאוף (הושע ד' ב'). אמרה לפניו רבש"ע כיון שהגליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אשמור מצותך, ואעפ"כ קיימתי מצותך. אמר לה בתי הגיע זמנך לינאל. מיד אומרת איני מתנחמת עד שתראה לי נקמה מאותן רשעים שצערוני והרפו את שמך הגדול. אמר לה הקב"ה היך אני מביא אותם ונפרע לפניך מהם עד שאוכלים את בשרם, שנאמר והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסים דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני מושיעך וגואלך אביר יעקב (ישעיה מ"ט כ'): (לה) כתיב כי מאסו את תורת ה' (ישעיה ה' כ"ד). זו תורה שבכתב, ואת אמרת קרוש ישראל נאצו (שם) זו תורה שבעל פה:

אות ע"ה והשמוט המסור או המעתיק את המאמרים מאות כ' כ"א וכ"ב והתחיל מן המאמר מאות כ"ג: לה) כתיב כי מאסו. פת חסרה ההתחלה ומקצאה לנכון באיכה וזמא אות כ"ד ובלקו אות

[יט] (לו) ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון (ישעיה ג' ט"ז). שהיו מהלכות בקומה וקופה, ותלכנה נטויות גרון (שם). שהיתה אחת מהן מהלכת מקושטת היתה מוטה בגרונה לכאן ולכאן, כדי להראות תכשיטיה. ומשקרות עינים (שם). מסקרת בסיקרא. ריש לקיש אמר בקולרית אדומה. הלך וטפוף תלכנה (שם). שהיתה אחת מהן גדולה מהלכת בין שתי קצרות, כדי שתהא נראית טפה על גביהן, וכשהיתה אחת מהן קצרה היתה לובשת קורדיקין עבה. ומביאה שתי ארוכות ומהלכת ביניהן כדי שתהא נראית לבהורים. וברגליהם תעכסנה (שם). א"ר אבא בר כהנא שהיתה כל אחת מביאה שלפוחית של תרנגולין, וממלאה אותה אפרסמון ונותנת אותה בין מנעלה לעקיבה, וכשבאה אצל כת של בחורים היתה עומדת ודורכת על השלפוחית והיא נבקעה, והיה האפרסמון יוצא ונודף ומפעפע בהם והיה הקב"ה אומר לירמיהו ראה מה עושות אלו יגלו מכאן. והיה ירמיהו מחזיר אחריהן ואומר להן בנותי עשו תשובה קודם שיבאו השונאים והיו אומרות ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעיה ה' י"ט). הדוכוס יראה אותי ויטלני לו לאשה. אמר הקב"ה וראי אדעה על מאן הוא קיימא על דידהון או על דירי, וכיון שגרמו העונות ונכנסו האויבים לשם, והיו יוצאות לפניהם מקושטות כזונות, והיה הדוכוס רואה אותם והי' נוטל אחת מהן לו לאשה, ומעלה אותה בקרון שלו. אמר הקב"ה הא קמת על דילהון ועל דילי לא קמת, מה עשה להן הקב"ה. ר' אלעזר אומר הלקה אותן בצרעת, שנאמר וספה ה' את קדקד בנות ציון (שם ד' י"ז). וכתוב לשאת ולספחת ולבהרת (ויקרא י"ד י"ז). ר' יוסי בר חנינא אומר העלה על ראשיהן משפחות של כנים. ר' חייא בר אבא אמר עשה אותן שפחות מכודנות. ר' ברכיה בשם ר' יוסי אמר שומר משפחות שלא יתערב זרע קדש בעמי הארץ, ואעפ"כ לא חזרו בהן, ואמר הקב"ה יודע אני שאין אומות העולם כדילין מן הויבה ומן הצרעת, מה עשה להן הקב"ה, והי' פתהן יערה (ישעיה ג' י"ז). מהו פתהן יערה, רמז הקב"ה למעינות שלהן והיו שופעות דם, והיו ממלאות הקרונין מדם הויבה, והיו משליכין אותן מן הקרונין, והיו עוברים עליהן ומפסקתן, והיו אומרים זה לזה סורו סורו (איכה ד' ט"ז) מן הטמא. וזה שאמר סורו טמא קראו למו:

[כ] (לו) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספר ולקרחה ולחגור שק (ישעיה כ"ב י"ב). אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש, אמר הקב"ה כל זמן שאני שרוי בתוכה אין האומות שולטים בה, אלא אכבוש את עיני ממנה, ואשבע שלא אזקק לה עד עת קץ, ויבאו אויבים ויחריבוה. מיד השיב הקב"ה ימינו והחזירה לאחוריו, שנאמר השיב אחר ימינו מפני אויב (איכה ב' ג'). באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו באש. כיון שנשרף אמר הקב"ה שוב אין לי ישוב בארץ, כל הארץ לא שלי הוא, שנאמר והארץ נתן לבני אדם (תהלים קט"ז ט"ז). אלא אסלק שכינתי ממנה. באותה שעה כביכול בכה הקב"ה ואמר מה עשיתי שהשריתי שכינתי למטה בשביל ישראל, ועבשו שחטאו אחזור למקומי הראשון חס ושלום שהייתי שחוק לכל העמים, ולענן וקלם לכל הבריות. באותה שעה בא מטמרון לפני הקב"ה ונפל על פניו ואמר רבש"ע אני אבכה ואתה לא תבכה, אמר לו הקב"ה אכנס אני למקום שאין אתה רשאי ליכנס ואבכה, שנאמר אם לא תשמעוהו במסתרים תבכה נפשי מפני נוח ודמוע חרמע עיני ותרד עיני דמעוה כי נשבה עדר ה' (ירמיה י"ג י"ז). אמר להם הקב"ה למלאכי השרת באו ונלך

ע"ז ויש להשלים פה המאמר ע"פ המקומות הנ"ל: (לו) ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון. איכה זוטא אות כ"ה ומובא בילקף אות ע"ז: (לו) ויקרא ה' אלהים צבאות. איכה זוטא אות כ"ז וע"ש בהערה ס"ב. ויש איזה שינויים בגירסא:

אני ואתם לבית, ונראה מה עשו האויבים. מיד הלך הקב"ה ומלאכי השרת וירמיהו לפניכם, כיון שראה הקב"ה בית המקדש חרב ונשרף, אמר ודאי זה היה ביתי, וזה היה בית מנוחתי, ועתה באו אויבים בו ועשו בו כרצונם. באותה שעה היה הקב"ה צועק ואומר בני היכן הם, כהני ולויי היכן הם, אדירי היכן הם, מה אעשה הרציתי לכם שהורתם בתשובה ולא רציתם. אמר הקב"ה לירמיהו אני דומה לאדם שיש לו בן אחד ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו, ואין לך כאב לא עלי ולא על בני, לך וקרא לאברהם ליצחק וליעקב ולמשה, כי הם יודעים לבנות. אמר לפניו רבש"ע איני יודע היכן הם, והיכן משה קבור. אמר ליה לך אל מערת המכפלה, וקרא לאבות, ועל שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד וראה צאנך שבלעום אויבים. מיד הלך ירמיהו למערת המכפלה לאבות העולם, ואמר להם עמדו חסידים הגיע זמן שאתם מתבקשים לפני הקב"ה, אמרו לו מה היום מיומים, אמר להם איני יודע, לפי שהיה מתירא לאמר להם חורבן הבית, ויאמרו עכשו בימיך היה זאת אבל לא בימינו. הניחם ירמיהו והלך ועמד על שפת הירדן, וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד הגיע זמן שאתה מתבקש לפני הקב"ה, אמר לו מה היום מיומים, אמר איני יודע. הניח משה והלך משה אצל מלאכי השרת, שהיה מכירם ממתן תורה, אמר להם משרתי עליון אמרו לי למה אני מתבקש לפני הקב"ה, אמרו לו בן עמרם אינך יודע שבית המקדש היה קים ועכשיו חרב בימי ירמיהו, וישראל גלו, ועליך לספור ולבכות. מיד קרע משה את בגדיו שהלבישו הקב"ה, והניח ידו על ראשו, והיה צועק ובוכה, והלך אצל אבות העולם, ואמרו לו משה רועה ישראל נאמן וענו מה היום מיומים, אמר להם אבותי אבותי וכי אינכם יודעים שבית המקדש חרב, וגלו ישראל בין האומות. מיד קרעו את בגדיהם, והניחו ידיהם על ראשיהם, והיו צועקים ובוכים והולכים עד שערי בית המקדש. כיון שבאו לבית המקדש, חגר הקב"ה שק והיו צועקים, הדי' ויקרא ה' אלהים צבאות לבכי ולמספר ולקרח ולחגור שק (ישעיה כ"ב י"ב). והיו צועקים ובוכים והולכים משער לשער, כאדם שמתו מוטל לפניו, והקב"ה מספד ומילל ואומר אוי למלך שבתחלה הצליח ולבסוף לא הצליח, אוי להם לוקנים שבזקנתם חרב ביתם. הניח אברהם ידו אחת על ראשו וידו אחת חזר לאחוריו, והיה צועק ובוכה, ואומר לפני הקב"ה רבש"ע בני היכן הם, א"ל הקב"ה ענן בא עליהם ושבה אותם. אמר לפניו רבש"ע הלא למאה שנה נתת לי בן, ושמתני בו שמחה גדולה, ובשעה שאמרת לי העלהו לעולה, שמחתי ולא עכבתי לפניך, שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את המורו ויקח את שני נעריו (עמו) [אתו] ואת יצחק בנו ויבקע (את) עצי העולה וגו' (בראשית כ"ב ג'). ובאו לפניך מלאכי השרת ואמרו רבש"ע נלך ונראה אב שנתן את בנו לפניך בקהיות שנים למאת שנה ולא הם עליו, ועכשיו לא תזכור לי זאת העקדה ותרחם על בני. פתח הקב"ה פסוק זה מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה וגו' (ירמיה ה' כ"ג): אמר יצחק לפני הקב"ה רבש"ע בני היכן הם, אמר לו נמסרו ביד צריהם כצאן למבחה, אמר לפניו רבש"ע בשעה שאמר לי אבי כפות את עצמך על גבי המזבח, ולא עכבתי על דבריו, ועכשו לא תזכור לי את העקדה ותרחם על בני. פתח הקב"ה פסוק זה ואמר שמעתי ותרנו בטני לקול צללו שפתי 'בא רקב בעצמי ותחתי ארגו (חבקוק ג' ט"ז): אמר יעקב לפני הקב"ה בני היכן הם, א"ל עין הרע שלטה בהם וגלו לבבל. פתח וקרא פסוק זה קלים היו רודפינו מנשרי שמים על ההרים דלקונו במדבר ארבו לנו (איכה ד' י"ט): אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע וכי לשוא רצתי לפניכם, וכי לשוא נפלו עצמותי. פתח וקרא פסוק זה מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה (תהלים נ"ה ז'). באותה שעה עמדו כלם באגודה אחת והיו צועקים ובוכים, אמר להם הקב"ה אבות העולם תאמרו לי בענין זה, אוי לו לוקן שבקשנותו הצליח ובקשנותו לא

הצליח, אוי לו למלך שנשבו בניו בחייו, ולא יכול להצילם, אוי לו למלך שהיה שחוק ובושה לכל העמים, שנאמר הייתי שחוק לכל עמי ננינתם כל היום (איכה ג' י"ד). אמרו לפניו רבשע שמא הם ושלום אין חזרה לבנים. אמר להם אל תאמרו כך, אם יש דור שמצפה למלכותו מיד ננאלין, שנאמר ויש תקוה לאחריהך נאם ה' ושבו בנים לגבולם (ירמיה ל"א ט"ז). באותה שעה אמר משה לירמיהו לך לפני ואלך ואראה מי מניח ידו עליהם. אמר לפניו ירמיהו אי אפשר לי ללכת בדרך מפני ההרונים, אמר לו משה אעפ"כ נלך. מיד הלך משה וירמיהו לפניו, כשהגיעו לנהרות ככל, ראו ישראל את משה ואמרו זה לוח הנה בא בן עמרם לפדותינו מצרינו, יצאה בת קול ואמרה לו משה נזירה היא לפני לגלותם עד עת קץ. מיד אמר להם משה בני איני יכול להחזיר אתכם, אלא הקב"ה יחזיר אתכם במהרה, הלך משה והניחם, באותה שעה בנו בכיה גדולה עד שעלה קולם למרום, שנאמר על נהרות כבל שם ישבנו גם בכינו בזכרינו את ציון (תהלים קל"ז א'). כשבא משה אצל האבות אמרו לו מה עשו אויבים לבנינו, אמר להם מהם הרנו, ומהם שבו ונפתים ידיהם לאחוריהם, ומהם מפשימים ערומים, ומהם מושלכים בחמה רעבים וצמאים. מיד פתחו ואמרו היותן כיתמי דלית להון אבא היכי הלכיתון לסורא בלא לבוש ובלא כסות, היכי נניתון בשורי חצוצי בלא מסאני ובלא סנדלי, היכי טעניתון מטולי דחלא, היכי כפיתון ידיכון לאחוריכון. פתח משה ואמר ליטא שמשא אמאי לא חשכת בשעתא דעאל סנאה בבית מקדשא. אהדר [שמשא] ואמר ליה חיך משה רעיא מהימנא היכי הוה לא שביקין לי לא רפו ליסר נקטא לי בשתין שבטי דנורא ואמרין לי פוק ואנהר בנהורא. מיד פתח משה ואמר ווי על זיך, בית מקדשא חרב, והיכלא מיקלי ודרדקי דבי רב מתקטלין, ומנהון אזלין בשביא וגלו:

[כ"א] (לח) תוב פתח אברהם ואמר ווי בחייכון כשראי לא תקטלון קטולא אַבוראה, ולא תשוון בה כלייה גמירא, ולא תקטלון ברא באפא אבוהי, וברתא באפי אימא דמטא זמנא דמרא שמיא הושבנא חשבנכון, וכשראי רשיעין לא עברין הכי, מנחי ליה לברא באנפיה דאמיה ואמרין ליה לאבוהי קום נכסיה ונתרון דמעא, ואבוהי תלש ליה רישא:

[כ"ב] (לט) עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לישועה ולשמחה, שנא' כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לישועה ולשמחה ולמועדים טובים (זכריה ח' י"ט), ולבנות ירושלים הוא בעצמו ולקבין גליות ישראל לתוכה, שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז ב'). א"ר יוחנן כל שאינו מתאבל על חורבן ירושלים אינו רואה בשמחתה, וכל המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר שמהו את ירושלים וגילו בה כל אודהיה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה למען תמוצו והתענגתם מזיו כבודה (ישעיה ס"ז י' י"א):

(לח) תוב פתח אברהם. צ"ל תוב פתח משה, והוא באיכה זוטא אות כ"ז. בקצת שינויים: (לט) עתיד הקב"ה. איכה זוטא אות כ"ח:

ילקוט שמעוני על איכה

[א] איכה ישבה בדר. (א) ר' פנחס פתח ואם עד אלה לא תשמעו לי (ויקרא כ"ו י"ח).
ר' אליעזר ור' יהושע, ר' אליעזר אומר אין הקב"ה מביא פורענות על ישראל
עד שהוא מעיד תחלה וכו' (בדאיתא באיכה רבתי):

[ב] (ב) כה אמר ה' התכוננו וקראו למקוננות ותבואינה (ירמיה ט' ט"ז). ר' יוחנן
(ג) וריש לקיש, ר' יוחנן אמר משל למלך שהיו לו שני בנים, כעס על
האחד נטל המקל וחבטו והגלהו, ואמר אוי לזה מאיזו שלוה נגלה. כעס על השני נטל
את המקל וחבטו והגלהו, אמר (ד) אנא הוא דתרבותי בישא. כן גלו עשרת השבטים,
אמר הקב"ה עליהם אוי להם כי נדרו ממני (הושע ז' י"ג). כיון שגלו יהודה ובנימין
כביכול אמר הקב"ה אוי לי על שבתי (ירמיה י' י"ט). ריש לקיש אמר משל למלך שהיו
לו שני בנים, כעס על הראשון נטל המקל וחבטו (ה) ופרפר ומת, התחיל מקונן עליו.
כעס על השני ונטל מקל וחבטו ופרפר ומת, אמר מעתה אין בי כח לקונן קראו למקוננות
[ותקוננה עליו]. כך גלו עשרת השבטים התחיל מקונן עליהם שמעו את הדבר הזה אשר
אנכי נושא עליכם קינה בית ישראל (עמוס ה' א'). כיון שגלו יהודה ובנימין, אמר הקב"ה
מעתה אין בי כח לקונן כביכול אלא התכוננו וקראו למקוננות וכו'. (ו) עינינו דידי ודידהון,
עפעפינו דידי ודידהון:

[ג] (ז) אמר ר' אלעזר משל למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו, והיה מזדעזע מהן,
עד שנפת ידו של בנו לאחוריו, כך הקב"ה אמר לנבוכדנאצר עלה על
ירושלים והיה מתירא עד שנפת יד מיכאל לאחוריו, שנאמר כי מאסו את תורת ה'
צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישעיה ה' כ"ד), כי מאסו את תורת ה' צבאות,
וז תורה שבכתב, ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה:

(ב) ר' פנחס פתח. הילקוט הביא רק התחלת המאמר וסיים "וכו'". וחסר הציון, רק בגליון כתוב
"בדאיתא באיכה רבתי". וכוון כזה אל הפתיחתא דאיכה רבתי ס"י כ"ז, ובאיזה הוצאות
מהילקי רשמו הציון הזה "בדאיתא באיכה רבתי בהתחלת מאמר שלאחריו כה אמר ה'" והוא בטעות,
וכן נשנה המאמר הזה בספרא בחקותי ומובא בילקי בחקתי רמז תרע"ג בשם ת"כ: (ג) כה אמר
ה' ר' יוחנן וריש לקיש. מדרש איכה רבתי בפתיחתא ס"י ב'. והמאמר נובע מפסיקתא דר"כ פסקא
איכה (דף ק"כ ע"א) ומובא בילקי ירמיה רמז רפ"ג וחסר שם הציון "פסיקתא", ופה בילקוט איכה
חסר הסיום מה שהובא שם בשם רבנן, ובדבריהם מסיים התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה ישבה
בדר, ובשביל הסיום הזה הובא כל המאמר: (ג) וריש לקיש. יש נוסחאות ורשב"ל והוא ר"ת ור'
שמעון בן לקיש. כי ריש לקיש ור' שמעון בן לקיש אחד הם, אבל באיזה דפוסים בילקוט הציון
בטעות ור' שמעון בן לוי: (ד) אנא הוא דתרבותי בישא. פי' אני הוא שנתתי להם חנוך וגדול ריע.
לכן כלם גרועים ומקולקלים, ותרגום האוכן את היונק, תורבינא ית ויקא: (ה) ופרפר ומת. בפסיקתא
העיר כ"ז כתבתי. פרפר היא מלה מורגלת בש"ס ומדרשים ולשון מקרא הוא שלו הייתי ויפרפני
(איוב ט"ז י"ב), והוא עפ"י מליצה כאלו פרד את אבריו ועשה מהם פרווין פרווין, והתפררו כל
עצמותי (תהלים כ"ב ט"ז) תרגמו ואתפרפין כלהון גרמי: (ו) עינינו דידי ודידהון, עפעפינו דידי
ודידהון. פה נחקצר המאמר וכו' ותשאנה עלינו נהי, עליהם לא נאמר אלא עלינו דידי ודידהון.
ותרדנה עיניהם דמעה אין כתיב כאן אלא עינינו, דידי ודידהון, ועפעפיהן יזלו מים אין כתיב כאן
אלא ועפעפינו יזלו מים, דידי ודידהון, והסיום חסר פה בילקוט לפנינו ונמצא לכבון במקומות
שרשמתי: (ז) אמר ר' אלעזר משל למלך. חסר הציון והוא במדרש איכה וזשא אות ה' פ' גלתה

[ד] ויקרא (ח) ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספד ולקרה ולחנור שק (ישעיה כ"ב י"ב)]. אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש אמר כל זמן שאני בתוכה אין האויבים נוגעים בה, אלא אכבוש עיני ממנה, ואשבע עליה שלא אוקף לה עד עת קץ, ויבואו אויבים ויחריבו אותה, מיד השיב הקב"ה ימינו והחזירה לאחוריו, שנאמר השיב אהור ימינו מפני אויב (איכה ב' ג'), באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו באש, כיון ששרפוהו אמר הקב"ה שוב אין לי מושב בארץ, כל הארץ לא שלי הוא, אלא אסלק שכינתי ממנה, בכה הקב"ה ואמר מה עשיתי שהשריתי שכינתי למטה בשביל ישראל ועכשיו שחטאו חזרתי למקום הראשון, חס ושלום שהייתי שחוק לאומים ולענ לבריות, באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו, ואמר לפניו רבש"ע אני אבכה ואתה לא תבכה, אמר לו למה אין אתה מניח אותי לבכות, אכנס למקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה, שנאמר ואם לא תשמעוהו במסחרים תבכה נפשי מפני נוח (ירמיה י"ג י"ז), א"ל הקב"ה למלאכי השרת באו אני ואחם נלך לבית ונראה מה עשו לו האויבים, מיד הלך הקב"ה ומהיש וירמיה לפניו, כיון שראו ביה"מ אמר בודאי זה היה ביתי, וזה היה מנוחתי שבאו האויבים שם ועשו כרצונם, באותה שעה היה הבי"ה בוכה וצועק, ואומר בני היכן הם, כהני ולויי היכן הם, אדירי היכן הם, ומה, אעשה כמה פעמים התריתי בכם שתחזרו בתשובה ולא אביתם, אמר לו הקב"ה לירמיה מה אתה רואה היום, אני דומה לאחד שהיה לו בן ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו, ואין לך כאב לא עלי ולא על בני, לך וקרא לאברהם יצחק ויעקב ומשה מקבריהם, כי הם יודעים לבכות, אמר לפניו רבש"ע איני יודע היכן משה קבור, אמר לו לך ועמוד על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם, עמוד וראה צאנך שקרעוהו אויבים, מיד הלך ירמיה למערת המכפלה לאבות העולם ואמר להם עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשים לפני הקב"ה, אמרו לו מה היום מיומים שאנו מתבקשים לפני הקב"ה, אמר איני יודע, מפני שהיה ירא לומר להם הרבן בית המקדש, אמר עכשיו יאמרו לי בימך היתה זאת לבנינו, הניחם ירמיה והלך ועמד על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד שהגיע זמן שאתה מתבקש לפני הקב"ה, א"ל מה היום מיומים שאני מתבקש לפני הקב"ה, א"ל איני יודע, שהיה ירא לומר חרבן בית המקדש הניח את ירמיה והלך אצל מלאכי השרת, שהיה מכיר אותם משעת מתן תורה, אמר להם משרתים עליונים, אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה, אמרו לו בן עמרם אינך יודע שבית המקדש היה קים ועכשיו הרי הוא חרב בימי ירמיה וישראל גלו, ואתה מתבקש לספוד ולבכות, מיד קרע בגדי כבוד שהלבישו הקב"ה, והניח ידו על ראשו והיה צועק ובוכה, והלך אצל אבות העולם, אמר לו אביו עמרם, מה זאת לך בני, אמרו לו אבות העולם משה רועה ישראל מה היום מיומים, א"ל אבות אבותי אין אתם יודעים שבית המקדש חרב, וישראל גלו לבין אומות העולם, מיד הניחו ידיהם על ראשם וקרעו בגדיהם, והיו צועקים ובוכים והולכים עד שערי בית המקדש, כיון שראה אותם הקב"ה חגר שק ותלש בשעריו, ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרן, הדא הוא דכתיב ולקרה ולחנור שק (ישעיה כ"ב י"ב), והיו בוכים והולכים משער לשער, כאדם שמתו מוטל לפניו, והקב"ה מספיד ואומר אוי לו למלך שבקטנותו הצליח, ובקטנותו לא הצליח, אוי להם לוקנים שבקטנותם חרב ביתם: הניח אברהם ידו על ראשו וידו אחת חזר לאחוריו והיה צועק ובוכה ואמר רבש"ע בני

ואות כ"ד פ' השיב אהור: (ח) ויקרא ה' אלהים צבאות וגו' אמרו בשעה שבקש הקב"ה כו'. הוא

היכן הם, ואמר לו הקב"ה ענן בא עליהם ושבה אותם, אמר לפניו רבש"ע למאה שנים נתת לי בן, והייתי שמח בו שמהה גדולה, ובשעה שאמרת לי העלהו לעולה שמחתי ולא עכבתי על דבריך, ובאו מלאכי השרת ואמרו זה לזה כך אמרנו זה לזה בשעה שהלך אברהם ועקר את יצחק בנו על נבי המזבח בואו ונראה את הכן שניתן לו בקהיות שנים למאה שנה ואינו חס עליו, ועכשיו לא תזכור לי זאת ותרחם עליו, פתח ואמר המקרא הזה מי יתן ראשי מים (ירמיה ח' כ"ג):

[ה] (ט) אמר יצחק לפני הקב"ה רבש"ע בני היכן הם, א"ל נמסרו ביד צריהם כצאן לטבח, אמר לפניו רבש"ע בשעה שאמר לי אבא כפות עצמך על נבי המזבח לא עכבתי על דבריו, עכשיו לא תזכור לי זאת ותרחם על בני, פתח ואמר שמעתי ותרנו בטני ונו' (הבקוק ג' ט"ז): אמר יעקב לפני הקב"ה רבש"ע בני היכן הם, אמר לו עין הרע שלטה בהם והגלו אותם לבבל, פתח ואמר קלים היו רודפינו מנשרי שמים (איכה ד' י"ט): אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע לשוא רדפתי לפניהם, לשוא נפלו עצמותי כמדבר, פתח ואמר מי יתן לי אבר כיונה (תהלים נ"ה ז'). באותה שעה עמרו כלם באנודה אחת והיו צועקים ובוכים, אמר להם הקב"ה אבות העולם למה אתם בוכים, א"ל אוי לו לזקן שבקטנותו הצליח ובקנותו לא הצליח, אוי לו למלך שנשבו בניו בחייו, אוי לו למלך שנעשה שחוק לכל בריותיו, שנאמר הייתי שחוק לכל עמי (איכה ג' י"ד). אמרו לפניו רבש"ע שמה אין חזרה לבנים, אמר להם אל תאמרו כך, יש דור שהוא מצפה למלכותו מיר הם ננאלים, שנאמר ויש תקוה לאחריהם נאם ה' ושבנו בנים לנבולם (ירמיה ל"א ט"ז), באותה שעה אמר לו משה הלך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניה ידו עליהם, אמר לו אי אפשר לילך בדרך מפני ההרונים, אמר לו אעפ"כ לך, מיר הלך משה וירמיה לפניו, כיון שהגיעו לנהרות בבל ראוהו למשה, ואמרו זה לזה בא בן עמרם מקברו לפדותנו מצרינו, יצאה בת קול ואמרה משה נורה היא שננורה, אמר להם בני להחזיר אתכם אי אפשר, אלא המקום יפדה אתכם במהרה, הניחך באותה שעה בבכיה גדולה עד שעלתה בכיתן למרום שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו נח בכינו ונו' (תהלים קל"ז א'), כיון שבא אצל אבות אמר להם מה עשו אויבים לבנינו, אמר להם מהם הרגו כחרב, ומהם נפתחו ידיהם לאחוריהם, ומהם מופשטים ערומים, ומהם מושלכים בחמה רעבים וצמאים, מיר פתחו פיהם ואמרו היכא הויתון ניתמי כמאן דליה ליה אבא, היכי הלכתון בטורי ובחצצי בלא מסאנא ובלא סנדל, היכא טעניתון מטול דחלא, היכא כפיתון ידיכון לאחוריוכון, פתח משה ואמר ליט שמשא אמאי לא חשיבת בשעתא דעאל סנאה לבית מקדשא, אהדר ליה ואמר משה רעיא מהימנא היכי הוה חשיבא לי לא שבקין לי לא רפו לי כי נקיצו לי בשיתין שוטי הנורא ומחו לי ואמרו לי פוק אנה: פתח משה ואמר על זיוך מקדשא היכי חשך, וי דמטא זמנא מטא עידנא דמקדשא חרב, והיכלא מיקליא, ורודקי רבי רב מתקטלין ואבהתכון אולין בשביה ונלו:

[ו] תוב (י) פתח (אברהם) [משה] ואמר כחייכון כשדאי לא תקטלון קטלא אכוראה, ולא תשוון כלאה גמירא, ולא תקטלון ברא באנפי אבא, וברתא באנפי אמא, דמטא זמנא דמרא שמיא חושכנא חשיב מנכון, וכשדאי רשיעי לא עבדין הכי מניחין ליה לברא בכנשא דאמיה, ואמרין ליה לאכזה קום נכסיה ואמיה בכיא ונתרא אמיה דמעא ואכוהי תלא ליה רישיה:

ממדרש איכה וזמא אות כ"ו ועי"ש בהערותי הערה ס"ב שהארכתי בזה: (ט) אמר יצחק לפני הקב"ה. הוא ג"כ שם באיכה וזמא אות כ"ו: (ז) תוב פתח אברהם. הוא באיכה וזמא אות כ"ו:

[ז] עתיד (יא) הקב"ה להפוך תשעה באב לשמחה, שנאמר כה אמר ה' צנאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים (זכריה ח' י"ט). ולבנות את ירושלים הוא בעצמו ולקבץ גלויות ישראל לתוכה, שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז ב'): א"ר יוחנן כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר שמהו את ירושלים ונילו בה כל אוהביה שישו אתה משוב כל המתאבלים עליה (ישעיה ס"ו י'), וכל מי שאינו מתאבל עליה אינו רואה בשמחתה, שנא' שישו אתה משוב כל המתאבלים עליה:

[ח] דברי (יב) ירמיה בן חלקיהו (ירמיה א' א'), א"ר שמלאי מאי דכתיב עד מתי פתים תאהבו פתי (משלי א' כ"ב) (תאהבו כתיב) אמר הקב"ה בנוהג שבעולם אדם אוכל צהנה שני ימים או שלשה ימים (יג) ונפשו קניטא עליו, ואחם הרי כמה שנים אתם עובדים אלילים שכתוב בה צא תאמר לו (ישעיה ל כב), צואה תאמר לו, ואין נפשכם קניטא:

[ט] אמר (יד) ר' שמעון כל מה שכתוב בישראל לננאי, כתוב ברחב לשבת ברחב כתוב השבעו נא לי בה' כי עשיתי עמכם חסד (יהושע ב' י"ב), ובישראל כתיב ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמיה ה' ב'). ברחב כתיב והחיות את אבי ואת אמי (יהושע ב' י"ג), ובישראל כתיב אב ואם הקלו בך (יהוקאל כ"ב ז'), ברחב כתיב ותטמנם בפשתי העיץ (יהושע ב' ו'), ובישראל כתיב אומרים לעץ אבי אתה (ירמיה ב' כ"ז), ברחב כתיב הערוכות לה על הנג (יהושע ב' ו'), ובישראל כתיב המשתחווים על הגנות וגו' (צפניה א' ה'), ברחב כתיב ותאמר להם ההרה לכו (יהושע ב' ט"ז), ובישראל כתיב על ראש ההרים יזבחו (הושע ד' י"ג), ברחב כתיב ונתתם לי אות אמת (יהושע ב' י"ג), ובישראל כתיב ואמת לא ידברו (ירמיה ט' ה):

[י] דבר אחר (טו) דברי ירמיהו בן חלקיהו, אמר הקב"ה לירמיהו נתתי עשרת הדברות לישראל, והם הפכום לרעה, אמרתי להם אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב'), והם אומרים לעץ אבי אתה (ירמיה ב' כ"ז), אמרתי להם לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות כ' ג'), והם המשתחווים על הגנות לצבא השמים (צפניה א' ה'), אמרתי להם לא תשא וגו' (שמות כ' ז'), והם לשקר ישבעו (ירמיה ה' ב'), אמרתי להם זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ' ח'), והם קדשי בזית ואת שבתותי הללת (יהוקאל כ"ב ה') אמרתי להם כבד את אביך ואת אמך (שמות כ' י"ב), והם אב ואם הקלו בך (יהוקאל כ"ב ז'), אמרתי להם לא תרצה לא תנאף ולא תגנוב (שמות כ' י"ג י"ד ט"ז), והם רצוה ונגנוב ונאוף (הושע ד' ב'), אמרתי להם לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ' ט"ז), והם וידרכו את לשונם קשתם שקר (ירמיה ט' ב'), אמרתי להם לא תחמוד (שמות כ' י"ז), והם והמדו שדות ונולו וגו' (מכה כ' ב):

[יא] אמר (טז) ר' יודן בר סימון מאי דכתיב נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך (דברים י"ח י"ח), והא כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (שם ל"ד ו'), ומאי אמר כמוך, אלא היה ירמיה כמוהו בתוכחות, שכל הכתוב בזה כתוב בזה, זה נבא ארבעים שנה וזה נבא ארבעים שנה, זה נבא על יהודה וישראל ועמדו בני שבטו להרגו, זה כמו כן, זה הושלך ליאור, וזה הושלך לבור, זה ניצל ע"י אמה, וזה ע"י

(ל) עתיד הקב"ה. איכה וזטא אות כ"ח: (ז) דברי ירמיה. איכה וזטא אות כ"ט: (י) ונפשו קניטא. צ"ל נקיבה. ע"י באיכה וזטא הערה ס"ח: (ד) אמר ר' שמעון כל מה שכתוב בישראל לננאי. איכה וזטא אות ל': (ט) דבר אחר דברי ירמיה אמר הקב"ה. איכה וזטא אות ל"א: (טז) אמר ר'

עבר, זה בא בדברי תוכחות וזה בא בדברי תוכחות, לכך הוצרך לומר דברי ירמיהו בן חלקיהו:

[יב] אמר (יז) ר' פנחס כל מקום שתמצא דבר דברי [דברים] כלם דברי תוכחות, כתיב אלה הדברים אשר דבר משה (דברים א' א'). וכתיב תמן מוי רעב ולחזמי רשף (שם ל"ב כ"ד), כתיב דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי (הושע א' א'). וכתיב כי אתם לא עמי וגו' (שם שם ט'), כתיב דברי ירמיהו (ירמיה א' א') וכתיב אשר למות למות (שם מ"ג י"א):

[יג] (יח) [ר'] שמואל בר נחמני פתח ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם (במדבר ל"ג נ"ה). אמר הקב"ה לישראל אני אמרתי לכם כי החרם תחרימם החתי והאמורי וגו' (דברים כ' י"ז). ואחם ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה הושע (הושע ו' כ"ה), הרי ירמיה מבני בניה בא ועושה לכם דברים לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם:

[יד] דבר אחר (ט) ירמיהו. מאי ירמיהו, שבימיו נעשה בית המקדש ארימון: ד"א שבימיו נתרוסמה מדת הדין על ישראל: מן הכהנים אשר בענתות (ירמיה א' א') אמר ירמיה עשוק שמי בכהנים, בימי משה יברכך ה' (במדבר ו' כ"ד), ובימי, ולוקח מהם קללה וגו' (ירמיה כ"ט כ"ב). בימי משה וישמרך (במדבר ו' כ"ד), ובימי, ואשר לחרב לחרב וגו' (ירמיה ט"ז ב'). בימי משה יאר ה' פניו (במדבר ו' כ"ה), ובימי, במחשכים הושיבני (איכה ג' ו'). בימי משה ויחונך (במדבר ו' כ"ה), ובימי, אשר לא אתן. להם חנינה (ירמיה ט"ז י"ג). בימי משה ישא ה' פניו (במדבר ו' כ"ו), ובימי, אשר לא ישא פנים לזקן (דברים כ"ח ג'). בימי משה וישם לך שלום (במדבר ו' כ"ו), ובימי, כי אספתי את שלומי (ירמיה ט"ז ה):

[טו] שמעו (כ) דבר ה' בית יעקב (ירמיה ב' ה'). אמר להם הקב"ה לישראל שמעו דברי תורה עד שלא תשמעו דברי נבואת ירמיה, שמעו דברי נבואה עד שלא תשמעו קל קרנא משרוקיהא (דניאל ג' ט"ו), שמעו כארץ עד שלא תשמעו בחוץ לארץ, שמעו חיים, עד שלא תשמעו מתים, שמעו אוניכם עד שלא תשמעו עצמותיכם, הה"ד העצמות היבשות שמעו (יחזקאל ל"ז ד):

[טז] ארבעה (כא) שומעים הם, יש שומע ומפסיד שנאמר ולאדם אמר כי שמעת (בראשית ג' י"ז), והפסיד כי עפר אתה ואל עפר תשוב (שם שם י"ט), שומע ונשכר דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (שם כ"א י"ב), ונשכר כי ניצחק יקרא לך זרע (שם שם), לא שומע ונשכר, דכתיב ולא שמע אליה לשכב אצלה, (שם ל"ט י'). ונשכר, ויוסף הוא השליט (שם מ"ב ו'), לא שומע ונפסד, ישראל שנאמר ולא שמעו אלי ולא הזו את אונם (ירמיה ז' כ"ו), והפסידו דכתיב אשר למות למות (שם ט"ו ב):

[יז] (כב) [כה] אמר ה' מה מצאו אבותיכם כי עול (ירמיה ב' ה'). אמר הקב"ה אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול, אדם הראשון לא מצא בי עול, ואתם מצאתם בי עול, אדם הראשון לא מצא בי עול, משל לחולה שנכנס רופא אצלו, א"ל דבר זה אכול ודבר זה לא תאכל, וכשעבר ואכל גרם מיתה לעצמו, וכשעבר אדם הראשון ואכל נכנסו הדורות אצלו, אמרו לו אי אפשר שהקב"ה [גור]

יודן בר סימון. איכה זוטא אות ל"ב: ז) אמר ר' פנחס. איכה זוטא אות ל"ג: יס) ר' שמואל בר נחמן פתח. איכה זוטא אות ל"ד: יט) ד"א מאי ירמיה. איכה זוטא אות ל"ה: כ) שמעו דבר ה'. איכה זוטא אות ל"ו: כל) ארבעה שומעים הם. איכה זוטא אות ל"ז: כג) כת אמר ה' אמר

(עכר) עליך מדת הדין שתמות, אמר להם חס ושלום אני שעברתי צווי הקב"ה ונרמתי מיתה לעצמי, על שאכלתי הרי אדם הראשון לא מצא בי עול, ואתם מצאתם בי עול, פרעה היה דומה, למלך שהלך למדינת הים, והפקיד כל שלו ביד עכרן, לאחר ימים בא המלך, אמר לו תן לי פקדוני, אמר לו לא עבדך אני, ולא הפקדת לי לא כלום, נטלו (כג) ותלאו בגרונו, אמר לו עבדך אני וכל מה שהפקדת לי אתן לך, כך כשאמר לו שלח את עמי (שמות ז' כ"ו), אמר מי הי' (שם הי' ב'), כשהביא עליו עשר מכות אמר הי' הצריק (שם ט' כ"ז): במדבר אמרתי לאבותיכם ששת ימים תלקטוהו וכיום השביעי שבת לא יהיה בו (שמות ט"ז כ"ו), ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט (שם שם כ"ז), וכשאמרו ישראל נעשה ונשמע (שם כ"ד ז'), ואחיב עשו את מעשה הענל, אבדו את נעשה שלהם, וקיימו את נשמע, והעליתי עליכם כאילו קיימתם את שניהם, וכשאמרתי להם שמעו ולא שמעו אבדו את שניהם:

[יח] (נד) איכה, איה כה, שנאמר לאברהם אבינו כה יהיה זרעך (בראשית ט"ו ה'). איה כה שנאמר למשה כה תאמר לבית יעקב (שמות י"ט ג'): (כה) שאלו את בן עזאי אמרו לו רבינו דרוש לנו דבר אחר ממגלות קינות, אמר להם לא גלו ישראל עד שנפרו ביחודו של עולם, ובעשרת הדברות, ובמילה שנתנה לבי דורות, ובחמשה חומשי תורה, כמנין איכה:

[יט] איכה (כו) ישבה בדרך, כל מה שאירע לאדם הראשון אירע לישראל, אדם הראשון הקב"ה הכניסו לנן ערן וצוהו, ועבר ודנו בשלוחין ונירושין ויקונן עליו איכה, (כו) ויאמר לו איכה (בראשית ג' ט'), איכה בגרושין שנאמר ויגרש את האדם (שם שם כ"ד), ובשלוחין שנאמר וישלחהו (שם שם כ"ג), וכן עשה לישראל הכניסם לארץ ישראל, שנאמר ואביא אתכם אל ארץ הכרמל וגו' (ירמיה ב' ז'), וציוס מצוות לא תעשה ועשה ועברו עליהם ודנן בגרושין ובשלוחין, שנאמר מכיתי אנרשם (הושע ט' ט"ו), שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו א'), ויקונן בעצמו עליהם איכה, איכה ישבה בדרך:

[כ] (כח) ויקרא הי' אלהים צבאות ביום ההוא [ולמספר ולקרחת] ולחגור שק (ישעיה כ"ב י"ב). משל למלך בן:

[כא] (כט) מי האיש החכם ויבן את זאת (ירמיה ט' י"א):

[כב] (ל) בלילא, א"ל סנקליטין שלו אין מה דהוה נגיד ביממא לא נגיד בלילא, א"ל נטור הוינא בבית פעור, ומה דנגיד ביממא לא נגיד בלילא:

הקב"ה. איכה זוטא אות ל"ח: (כג) ותלאו בגרונו. צ"ל ותלאו בגרונו. עיי' כהערותי לאיכה זוטא הערה פ"א: (כד) איכה אי כה כו'. זה נמצא בריש מדרש איכה רבתי בבב"א אשר בידי ולא נמצא בגדפס, והמאמר הזה איננו באיכה זוטא: (כה) שאלו את בן עזאי. הוא בריש מדרש איכה רבתי: (כו) איכה ישבה בדרך, כל מה שאירע לאדם. הוא באיכה זוטא אות ל"ט. וכן נשנה בפתיחתא דאיכה רבתי סי' ד' ובמדרש ב"ר פו"ט אות ט' ובפסיקתא דר"כ פסיקא איכה (קו"ט ע"ב): (כז) ויאמר לו איכה. איכה ר"ל אל תקרי א"ל אִיכָה: (כח) ויקרא הי' וגו' משל למלך בן. פה קצר המעתיק או המדפיס בילקוט ופה היה כתוב כל המאמר מהפסיקתא דר"כ פסיקא איכה (קו"ט ע"ב). בר קפרא פתח ויקרא הי' אלהים אמר הקב"ה למלאכי השרת מלך בשר ודם אבל מה הוא עושה כו': (כט) מי האיש החכם ויבן את זאת. פה נשמט מאמר שלם והביא רק התחלתו על הכתוב הנ"ל וההמשך וגם התחלת המאמר שלאחריו חסר והדרוש על הכתוב הזה תמצא במדרש איכה זוטא אות מ', כי למעלה תראה כי העתיק הילקו גם אות ל"ט וכעת החל להביא גם אות מ'. אך פתח ולא כלה: (ל) בלילא א"ל סנקליטין שלו. פה חסר מאמר שלם התחלת המאמר, והילקוט הביא כאן הדרשה ממדרש איכה רבתי פ"ג כ"ג פסוק חדשים לבקרים. ונשארה רק המחצית השניה מן המאמר, בלילא [צ"ל בלילה] א"ל סנקליטין כו'. כמו שהוא במדרש איכה רבתי שם וכן בב"ר

[כג] (לא) חלקי ה' אמרה נפשי (איכה ג' כ"ד). ר' אבא בש"ר יוחנן אמר משל למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואיפרכסין ואיסטרליטין, דין אמר דוכסין פלן אנא נסיב לגבי, ודין אמר איסטרליטין פלן אנא נסיב. ספק שבחם אמר לא אמול כי אם המלך בעצמו. דכלא מתחלף והוא לא מתחלף. כך אומות העולם אלו עובדים לחמה ואלו ללבנה ואלו לעין ואלו לאבן, אבל הקב"ה חלקו של ישראל, הה"ד חלקי ה' אמרה נפשי, כמד"א ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי (תהלים ט"ז ה'): חלקי ה' וגו'. אמר ר' יצחק חלקי ה' אמרה נפשי ע"כ אוחיל לו ומיחדת בכל יום שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד:

[כד] (לב) טוב ה' לקו (איכה ג' כ"ה). יכול לכל, ת"ל לנפש תדרשנו (שם), אך טוב לישראל אלהים (תהלים ע"ג א'), יכול לכל, ת"ל לברי לבב (שם), אלו שלבם בר עליהם שאין בידם חטא ועון, ודכותה אשרי אדם עו לו כך (תהלים פ"ה ו'). יכול לכל, ת"ל מסלות בלבבם (שם), אל"ן דשביליא דאורייתא תדיא בלבהון, ודכותה טוב ה' למעו ביום צרה (נחום א' ז'). יכול לכל, ת"ל ויודע חוסי בו (שם). וכן היטיבה ה' לטובים (תהלים קכ"ה ד'). יכול לכל, ת"ל ולישרים בלבבותם (שם). קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמ"ה י"ח), יכול לכל, ת"ל אשר יקראוהו באמת (שם):

[כה] (לג) טוב ויחיל דומם (איכה ג' כ"ו). כדאמר ריש לקיש אע"פ שהקב"ה נועם על עבדיו הצדיקים בעולם הזה, חוזר ומרחם עליהם: טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו (שם ג' כ"ז), עול תורה ואשה:

[כו] (לד) ישב ברד ויודם (שם ג' כ"ח). אמר הקב"ה למלאכי השרת מלך בשר ודם אבל מה הוא עושה, אמרו לו תולה שק עליו, ומנכה פנסים, והולך יחף, והופך מטתו, ובוזע פורפירין, ובונה וסופד ויושב ודומם, אמר להם אף אני עושה כן, דכתיב אלביש שמים קדרות ושק וגו' (ישעיה ג' ג'). עד די כרסון רמיו (דניאל ז' ט'), שנהפכו, וכתיב בצע אמרתו (איכה ג' י"ז), וכתיב ויקרא לכני, וכתיב ישב ברד ויודם:

[כז] (לה) יתן בעפר פיהו. זה אחד ממששה מקראות כשהיה רבי מגיע לאחד מהם היה בוכה. הגה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו (עמוס ד' י"ג). בקשו את ה' כל עניו ארץ וגו' (צפניה ב' ג'). שנאו רע ואהבו טוב וגו' (עמוס ה' ט"ו). כי את כל מעשה האלהים יביא וגו' (קהלת י"ב י"ד). ויאמר שמואל אל שאול למה הרגותני (שיא כ"ח ט"ו). והדא יתן בעפר פיהו:

[כח] (לו) איכה ישבה ביד העיר רבתי עם (איכה א' א'). למה נכתבו קינות בא"ב, ר' אליעזר אומר מפני שעברו ישראל על התורה כלה, שנאמר וכל ישראל עברו את תורתך וסוד לבלתי וגו' (דניאל ט' י"א), ר' יהושע אומר מפני שעברו ישראל כ"ב עברות, כנגד כ"ב אותיות שבתורה, ר' מאיר אומר אין לשון איכה אלא לשון תוכחה, הה"ד איכה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעיה א' כ"א). אמר ר' שמעון בן פוי לשון איכה נימטריא ליו, כנגד ל"ז כריתות שנתחייבו בל"ז כריתות, כמנין איכה:

ריש פעי"ת, ואחר הסיום מתאמר הוה תחל חלקי ה' אמרה נפשי, שהוא כמדרש איכה שם אחר הדרוש הג"ל: (לא) חלקי ה' אמרה נפשי ר' אבא בש"ר יוחנן, הוא באיכה רבתי פ"ג כ"ד פסוק חלקי ה' אמרה נפשי: (לב) טוב ה' לקו, יכול לכל, איכה רבתי פ"ג כ"ה וכן נשנה בוי"ר ריש פ"ז ופסקתא רבתי פ"ג ותנחומא מצורע אות י"א שוי"ט כומור ד' אות ה' ומובא בילקוט תהלים רמז תת"ח בשם התנחומא ועי' בתנחומא שם הערה נ"ה: (לג) טוב ויחיל ודומם כדאמר ריש לקיש, איכה רבתי פ"ג כ"ו: (לד) ישב ברד ויודם, אמר הקב"ה, איכה רבתי פ"ג בפסוק הזה: (לה) יתן בעפר פיהו, מדרש איכה רבתי פ"ג כ"ט ובעל הולקף קצר בלשוננו: (לו) איכה ישבה, למה נכתבו קינות בא"ב, מכאן מתחיל להעתיק ממדרש איכה וזמא והוא שם באות א' ועי' בתערותי

[כט] (לו) דרש ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הנלילי, וכן דרש ר' חנינא אחריו, איכה ישבה בדר. אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע עיר ששמך ושכחך בתוכה ורוכ עמה בתוכה בשלשה רגלים תשב בדר, א"ל לירמיה ירמיה עד שאתה דורש את שלחם דרוש את שלי, איכה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעיה א' כ"א), וירמיה אמר בנו תבכה בלילה ודמעתה, ורוח הקדש אמרה לו והנה שם הנשים מככות את התמוז (יחזקאל ח' י"ד), וירמיה אמר גלתה יהודה מעני ומרב עבודה (איכה א' ג'), ורוח הקדש אומרת ותגל את ערותה (יחזקאל כ"ג י"ח), ירמיה אמר דרכי ציון אבלות (איכה א' ד'), ורוח הקדש אומרת על דרכים ישבת להם (ירמיה ג' ב'), ירמיה אמר הוי צריה לראש (איכה א' ה'), ורוח הקדש אומרת ואת למדת אותם עליך אלופים לראש (ירמיה י"ד כ"א), וכן כל דבר ודבר: [ל] (לה) איכה ישבה בדר. אמר ר' נחמיה אמר הקב"ה לירושלים מי הושיבך בדר, אמרה לפניו רבש"ע מי יכול להשיבני בדר אלא אתה בלבד, ננעה בני ידו של פרעה ולא ישבתי בדר, וכיון שננעה בני ידך ישבתי בדר, שנאמר מפני ידך בדר ישבתי (ירמיה ט"ו י"ז), דבר אחר בדר. בדר מעמה, בדר מנבואה, בדר מכהונה: [לא] (לט) העיר רבתי, עיר המרובה את עמה, אמר ר' חנינא העיר רבתי עם, עיר שרוכ עמה בתוכה בשלש רגלים, דבר אחר העיר רבתי עם, עיר שמתכוננים לפרות ולרבות בתוכה, כיצד תנוק בן שנים עשר משיאין לו אשה בת עשרים שנה, כדי שתתעבר ותלד, הגדול משיאין לו אשה קטנה, כדי שתתעבר ותלד:

[לב] (מ) היתה כאלמנה, כאלמנה ולא אלמנה נמורה שתלך ותנשא לאחר ולא אשת איש שתקח מנכסי בעלה, רבתי עם, עיר שנעשו עמיהם רבנים לאדוניהם, אמרו מעשה בכותי אחד ששבה שני תנוקות מארץ ישראל והיו רצים לפני סומא, אמר אחד לחברו דרך זו שאנו בה נמל אחד סומא באחת מעיניו מהלך בה עכשו וזו היא הליכתו, ושני פרקים יש עליו אחד של יין ואחד של חומץ ושני בני אדם מהלכין אחריו אחד כותי ואחד ישראל, אמר להם רבן מנין אתם יודעים שהנמל סומא הוא באחת מעיניו, אמר לו ראה עשבים שבצד הדרך שהוא כנגד עיני הסומא לא ננעה בהם ומקום שאכל עשבים הוא שבצד עינו הפתוחה שהיה רואה אותם והיה אוכל אותם, ושני פרקים יש עליו אחד של יין ואחד של חומץ, אמר לו הבט באם הדרך מקום שטפות נופלות עליו מקום היין נבלעו, מקום החומץ נרתח, ושני בני אדם מהלכים אחריו אחד כותי ואחד ישראל, הכותי הטיל מים באמצע הדרך, וישראל סלק עצמו לצד הדרך והטיל מים, ורץ אחריהם ומצא כדבריהם, הגיע לפתחה של רומי אמר אחד לחברו מריח אני (מא) קפלוטות שביהודה שמבשלים בקדרה של כפר הנניה, כעס עליהם רבן אמר להם אלהיכם לא היה יכול לסבול אתכם ואני אסבול אתכם, עד שהוא מקלל אותם בא (מב) פלמנטר של מלך ואמר לו מאין באת, אמר לו מארץ יהודה באתי היום, אמר לו אפשר מארץ יהודה באת היום מהלך ארבע מאות פרסא, א"ל רוח נשבה לספינה ובאתי היום, א"ל אם אין אתה מאמיני ראה קפלוטות של ארץ יהודה שמבשלים בקדרה שבשלתי ועדיין לא טעמתי מהם כלום, נכנס רבם לחוך ביתו עמדה אמו ושחטה לו טלה, ועשתה לכנה מיני תבשילים, ופתחה לו חבית של יין, והיה מסב בסעודה שעשתה לו אמו ואותם התנוקות היו עומדים עליו, אמר אחד מהם לחברו ראה ריח בשר זה כריח כלב, וריח היין הזה כריח המת, אמר לאמו מה טיבו של יין זה, מה טיבו של בשר זה, אמרה לו היתה אצלי רחלה

למדרש הזה הערה ס"ב: (ז) דרש ר' אלעזר בנו של ר' יוחנן, הוא איכה זוטא אות א'. (ס) איכה ישבה בדר, א"ל נחמיה, איכה זוטא אות ב', ושם חגי אמר ר' מאיר: (ט) העיר רבתי עם, איכה זוטא אות ג': (ע) היתה כאלמנה, איכה זוטא אות ד': (מא) קפלוטות, ע"י איכה זוטא הערה ט"ו:

וגדלתי אותה ונתעברה וילדה איל, כיון שילדה מתה הרחלה ונשתיר לי האיל, ולא היה לי מי יניקוהו חלב, וכלבה שלנו הולידה. נתתי האיל עם הכלבה, והיתה מניקתו. עד שגדל האיל, והייתי מאכילו עשבים ושעורים, עד שבאת עתה ושחטתיהו לך, ואתה סועד אותו עכשו, תאמרי מה טיבו של יין זה מהיכן הוא, אמרה זה היין מאותו הקבר שאביך קבור בו, והגם משוך על קברו של אביך, לפי שידעתי שאין בכל הכרמים שהניח לך אביך כרם שיוציא יין טוב כמו זה, לפיכך מלאתי לך חבית מאותו כרם, וסתמתי אותה וחתמתי אותה, ואמרתי איני פותחת אלא בכיאת בני, ועכשו כשראיתך שמחתי שמחה גדולה, ועמרת ושחטתי את האיל, ופתחתי את החבית, מיד אכל ושתה ושמה באותם התנוקות שהביא עמו יותר מכל מה שהביא, מפני שכל מה שהיו אומרים היה בודק אחריהם והיה מוצא דבריהם אמת. לאחר שאכל ושתה עמר ורקד, אמר אחד מהם לחברו ראה רגלי אדוננו דומים לרגלי מזוניים, אמו ונתה עם רקד שהיה זמר ונתעברה הימנו, כיון ששמע אותו האיש את הדברים האלה שאמרה, נטל את הסיף בידו והלך אצל אמו ואמר לאמו כל הדברים שאמרו לי אלו התנוקות, אמת אמרו לי, מפני שכבר בדקתי על דבריהם, ואם אין את אומר לי כן מי אני, הרי אני הורגך, אמרה לו בני אל תהרגני ואני אמרתי לך האמת, פעם אחת הביא אביך זמר והיה רקד והיה קולו ערב, ולא היה אביך מוליד, כיון שראיתיהו נבעלתי לו ונתעברתי ממנו וילדתי אותך, כיון ששמע אותו מעשה שהיא עשתה, אמר הבאתי לי מוציא נגותי לבין חבריות, יצא אליהם ואמר להם לכו מעלי לשלום, איני כדאי להשתמשש בבמותכם, נתן להם כל מיני מאכל וצדה לדרך ולזה אותם עד שיצאו מעליו, וחזר לביתו, וכך נתקרה דעתו עליו:

[לג] (ג) ר' הונא בר עוקבא ורבנן פליגי, ר' הונא בר עוקבא אמר לשומרת יבם שתובעת מזונות ואינה תובעת כתובה, רבנן אמרו למלך שנעם על מטרונא, וכתב לה נט ועמד וחטפו ממנה, וכל זמן שהיתה מבקשת להנשא לאחר היה אומר לה היכן נטך, ובזמן שהיתה מבקשת מזונות, אומר לה ולא כבר נרשתיך. כך כל זמן שישאר עובדים עבודת אליהם אומר להם הקב"ה אי זה ספר כריתות אמכם (ישעיה נ' א'). (מד) [ובל זמן שמבקשים לעשות להם נסים כבתחלה אומר להם הקב"ה כבר נרשתי אתכם הרי' שלחתיה ואתן ספר כריתות אליה (ירמיה ג' ח')]: דבר אחר היתה כאלמנה. ר' עקיבא ורבנן פליגי, ר' עקיבא אומר אימא אלמנה ואומר כאלמנה אלא אלמנה מעשרת השבטים ולא מיהודה ובנימין, רבנן אמרין מאלו ומאלו ולא מהקב"ה, שנאמר כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמיה נ"א ה):

[לד] (מה) רבתי בנוים שרתי במדינות, עיר שטבעה יוצא מסוף העולם ועד סופו: היתה למס. אמר ר' נחוניא ודאי עיר שכל עמה חזקים ונכורים נשבר לכם מפני אומות העולם, מפני שאין לשון למס אלא לשון שבירה, שנאמר וימס לכב העם ויהי למים (יהושע ז' ה'): ד"א היתה למס. א"ר יוחנן עיר שכל אומות העולם מעלין לה מס, תהא היא נותנת מס לאחרים, א"ל ריש לקיש אם במס הכתוב מדבר הרי הורגין ממנו ותולין ממנו על העץ, ומה ת"ל היתה למס, אלא כיון שראוה חמה היו משפשושין ונופלין, שאין לשון ונמס אלא לשון פשוש, שנאמר וחס השמש ונמס (שמות ט"ז כ"א):

(ג) פלמנטר, ע"י איכה זוטא הערה ט"ז: (ג) ר' הונא בר עוקבא ורבנן פליגי, איכה רבתי פ"א א' פ' היתה כאלמנה: (ד) וכל זמן שמבקשים, הוספתי כמו שהוא לנכון במדרש שם: (ה) רבתי

[לה] (מו) בכרו תככה בלילה. א"ר חנינא אמר הקב"ה ככיתם בגלות יבניהו ולא חזרו, וחזרו ובכו בגלות צדקיה, ומה נשתנה בוכה ביום, מן בוכה בלילה שהבוכה בלילה בותלי הבית ומולי הרקיע נושאים עמו קינה. (מו) אמרו מעשה באלמנה אחת שהיתה בשכונתו של רבן נמליאל ומתו שני בניה, והיתה בוכה כל שבע שנים, והיה רבן נמליאל יושב באמצע המטה ובוכה עמה כל הלילה, עד שנשרו ריס עיניו, עד שידעו התלמידים ופנוה משם:

[לו] (מח) אין לה מנחם מכל אוהביה. אלו נביאי השקר שהתנבאו לישראל ולא הניחום לחזור:

[לז] (מט) בכרו תככה. בוכה ומככה הקב"ה עמה, שנאמר ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי וגו' (ישעיה כ"ב י"ב). בוכה ומככה מלאכי השרת עמה, שנאמר הן אראלם וגו' (שם ל"ג ד'). בוכה ומככה שמש וירח, שנאמר שמש וירח קדרו (יואל ב' י'). בוכה ומככה כוכבים ומזלות, שנאמר וכוכבים אספו נהם (שם שם). בוכה ומככה (שמים וארץ) [הרים וגבעות], שנאמר ראיתי (את) ההרים והנם רועשים (ירמיה ד' כ"ד). בוכה ומככה (הרים וגבעות) [שמים וארץ], שנאמר ראיתי את הארץ והנה תהו (שם שם כ"ג). בוכה ומככה שבעים אומות, אמר ר' פנחס אותם שבעים פרים שהיו מקריבים בחג נגדר שבעים אומות:

[לח] (נ) [אין לה מנחם]. אמר ר' לוי כל מקום שנאמר אין לה היה לה, ותהי שרי עקרה אין לה ולך (בראשית י"א ל'), והיה לה, שנא' והי' פקד את שרה (שם כ"א א'), ציון היא דורש אין לה (ירמיה ל' י"ח), והיה לה, שנא' ובא לציון גואל (ישעיה נ"ט כ'), אף כאן אין לה מנחם, והיה לה, דכתיב אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נ"א י"ב):

[לט] (נא) כל רעיה בנרו בה. זה גבריאל ומיכאל שהיו מלמדים עליה זכות, אמר להם הקב"ה מי חביב עליכם, אמרו לפניו ישראל, ואחר ישראל מי חביב עליכם, אמרו לפניו בית המקדש, אמר להם נשבע אני בשמי הגדול שאתם בעצמכם מציתין בו את האור, מיד נטלו גבריאל ומיכאל שני לפידי אש והציתו בחיכל ה', והיה חיכל קורא על עצמו קינה, שנאמר ממרום שלה אש בעצמותי וירדנה (איכה א' י"ג), וכתוב מניד מראשית אחרית (ישעיה מ"ז ו'). כשבא אותו רשע עם המלכים לירושלים דמו ללכדו בזמן מועט, והקב"ה היה מחוק את אנשי ירושלם עד השנה השלישית אולי יחזרו בתשובה, והיו גבורים בירושלים עד אין חקר, והיו נלחמים עם הבשרים ומפילים מהם חללים הרבה, והיה שם גבור אחד ושמו אביקא בן נבתי, כשהיו אנשי החיל מקלעים באבנים גדולות להפיל החומה היה מקבלן בידו ומשליכן על בני החיל, והורג מהם הרבה, עד שהתחיל לקבל האבנים ברגלו, והיה מחזירן לחיל וגרם העון ובאת הרוח והפילתו מן החומה ונבקע ומת, באותה שעה נבקעה ירושלים ונכנסו הבשרים, מה עשה הנמאל דוד ירמיהו, השביע מלאכי השרת בשם והורידם מזוניהם ככלי זיין על החומות, כיון שראו הבשרים כן ברחו מפני אימתן, עד ששנה להם הקב"ה שמותם והעלם לרקיע, ובקש הנמאל להורידם ולא יכול לפי ששנה הקב"ה שמותם, מה עשה השביע את שר העולם בשם והגביה את ירושלים ותלאה באויר, עד שבעט בו הקב"ה מן השמים ונפלה,

בגוים עור שטבעה יוצא, איכה זוטא אות ה': (טו) בכרו תככה בלילה, א"ר חנינא, איכה זוטא אות ו': (טז) אמרו מעשה באלמנה, איכה זוטא שם: (מח) אין לה מנחם אלו נביאי שקר, איכה זוטא אות ו': (טז) בכרו תככה בוכה ומככה הקב"ה עמה, איכה רבתי פ"א במאמר ד"א בכרו תככה בלילה: (ג) אין לה מנחם, א"ר לוי, איכה רבתי שם: (נב) כל רעיה בנרו בה, זה גבריאל ומיכאל.

ההיד השליך משמים ארץ וגו' (איכה ב' א'). וכתוב נת דרך ה' לבתולת וגו' (שם א' ט"ו).
 ונכנסו כלם לירושלים ונבלעו החומות. ההיד היה ה' כאויב בלע ישראל וגו' (שם ב' ה').
 ונכנסו להיכל ובקשו לשרפו עד שקרא הקב"ה לגבריאל ומיכאל ואמר להם מי חביב
 עליכם נו'. אמר לו הקב"ה לירמיהו לך והנבא על ישראל. והיה משיב לפני הקב"ה לא
 ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמיה א' ו'). שאתה רוצה שאלך ואתנבא על ישראל נבואה
 קשה. עד שאמר לו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים
 נתתיך (שם א' ה'). מיד קבל נבואה וסבור היה ירמיהו שאינו מתנבא אלא על הגוים.
 וכיון שקבל עליו ירמיהו נבואה מיד אמר לו הקב"ה קח את כוס היין החמה. מיד נטלו
 ירמיה שנאמר ואקח את הכוס מיד ה'. וסבור היה ירמיהו שאינו משקה אלא לגוים. אמר
 לו הקב"ה צא ולמד מדרך ארץ כלום משקין אלא למי שמסב בראש ראה מי מסב בראש
 המדינות והשקה תחלה. ירושלים היא מסבה בראש המדינות. משל למה הדבר דומה
 לסוטה שנכנסה לעזרה לשותות מי סוטה בא הין להשקותה והיה מסתכל בה והיא אמו.
 מיד נתבייש וחזר לאחוריו והיה צועק ובוכה על אמו. כך ירמיהו שנאמר לו הקב"ה
 השקה את ירושלים. אמר לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי נביא לגוים נתתיך
 שם א' ה'). עכשו תחלת נבואתי באומה שלי פתיתי ה' ואפת חזקתני ותוכל (שם
 ב' ז'). אמר לו הקב"ה כבר קבלת ואי אתה יכול לחזור. מיד נטלו מידו ושלת אותו כלה.
 ולא עוד אלא שמצצה את חרסיה שנאמר ושתיית אותה ומצית ואת חרשיה תנרמי (יחזק'
 כ"ג ל"ד). וכיון שראה ירמיהו שנחתם גור דינה של ירושלים. מיד היה צועק וקובל קינה
 איכה ישבה בדר. באותה שעה אמר לו הקב"ה מה אתה עומד. מיד פתח ואמר בה אמר ה'
 התבוננו וקראו למקוננות וגו' ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה (ירמיה
 ט' ט"ז ו"ז). לומר לך כל זמן שישראל שרוים בצער. אף הקב"ה שרוי עמהם בצער.
 שנאמר בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג ט'). באותה שעה קרא אבל
 על כל מעשה בראשית. שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (שם נ' ג').
 ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לכני (שם כ"ב י"ב). אמר ירמיה לפני הקב"ה מי
 פותח על ישראל קינה. אתה פותח או מלאכי השרת פותחים. אמר הקב"ה אני פותח
 תחלה. מיד פתח הקב"ה ואמר אהלי שדר וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם ואין נוטה
 עוד אהלי ומקום רייעותי (ירמיה י' כ'). ומלאכי השרת עונים אחריו הן אראלם צעקו
 הוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה ל"ג ז'). באותה שעה נכנסו מלאכי השרת לנחמו
 ולא רצה לקבל תנחומין ההיד על כן אמרתי שעו מני אמרר בכבי אל תאיצו לנחמני על
 שוד בת עמי (שם כ"ב ד'): (נב) אמר ר' יהושע בן לוי מיום שחרבה ירושלים וחרב בית
 המקדש כביכול אין שמחה לפני הקב"ה עד שיבנה את ירושלים ויחזיר את ישראל
 לתוכה שנאמר ונלתי בירושלים וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה.
 אמן וכן יהי רצון:

[מ] (נג) גלתה יהודה מעני. על שאכלו חמין בפסח. דכתיב לחם עני (דברים ט"ז ג').
 דבר אחר על שהבלו משכוננו של עני. כדכתיב ואם איש עני הוא (שם
 כ"ד י"ב). דבר אחר מעני. על שעשקו שכר שכיר. שנאמר לא תעשוק שכיר עני ואביון
 (שם שם י"ד). דבר אחר על שגולו מתנות עניים. שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם (ויקרא
 י"ט י'). דבר אחר על שעברו ע"ה. שנאמר קול ענות אנכי שומע (שמות ל"ב י"ח). ומרב
 עבודה. שהיו משתעבדין בעבד עברי:

איכה זוטא אות ז': (נב) א"ר יהושע בן לוי מיום שחרבה ירושלים. איכה זוטא שם אות ז' ושם
 הגי' א"ר יהושע בן חנניא: (נג) גלתה יהודה מעוני. על שאכלו חמין בפסח. איכה רבתו פ"א ג':

[מא] (נד) גלתה יהודה מעני ומרוב עבירה. אמר ר' אלעזר משל למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו. והיה העבד מודעוץ מן בן המלך, עד שכפת לו המלך ידי בנו לאחוריו. אף כאן אמר לו הקב"ה לנבוכדנאצר עלה לירושלים, והיה מתירא עד שכפת לו ידי מיכאל. שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב (איכה ב' ג'). אמר לו הקב"ה לישראל כשבראתי את עולמי לא היה לפני עמילה ולא יגיעה, שנאמר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישעיה מ' כ"ח), ולמעשיכם הרעים היה לי עמילה ויגיעה כדי שיעלו עליכם מלכים, שנאמר אך העברתני בחטאותיך הוגעתני בעונותיך (שם מ"ג כ"ד):

[מב] (נה) ויצא מבת ציון כל הדרה (איכה א' ו'). מן בת כתיב, אמר ר' אחא יש לנו מנה אחת יפה זה הקב"ה, שנאמר ה' מנת חלקי (תהלים ט"ז ה'). הדרה זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לבשת (שם ק"ד א'). דבר אחר הדרה אלו המשמרות, דכתיב ומהללים להדרת קדש (דה"ב כ' כ"א). דבר אחר הדרה אלו התנוקות שכן חביבין לפני הקב"ה מיד ויצא מבת ציון:

[מג] (נו) היו שריה כאילים. מה האילים הללו הופכים פניהם [בשעת שרב] אלו תחת אלו, כך גדולי ישראל רואים דבר עברה והופכים פניהם ממנו, אמר להם הקב"ה תבא שעה שאני עושה להם כך:

[מד] (נז) וילכו בלא כה. ר' עזריה בש"ר יהודה ב"ר סימון אמר כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפין בה בנבוכה של מעלה, שנאמר באלהים נעשה חיל (תהלים ס' י"ד). ובזמן שאין עושים רצונו כביכול מתישין בה נבוכה של מעלה, שנאמר צור ילדך תשי (דברים ל"ב י"ח). אמר ר' חייא כשם שנלו ישראל בנודף מלא, כך עתידין להנאל בנואל מלא, שנאמר ובא לציון גואל (ישעיה נ"ט כ'), מלא כתיב: [מה] (נח) טמאתה בשוליה. אמר ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כל אותם כהנים ששמשו בימי צדקיהו ערלים היו, שנאמר בהביאכם בני נצר ערלי לב וערלי בשר (יחזקאל מ"ד ז'):

[מו] (נט) כל עמה נאנחים מבקשים לחם. בתחלה היו משלשלין קופה של זהב ונותנים להם קופה של חטים, ואח"כ של שעורים, ואח"כ של תבן ואח"כ כולס כלום:

[מז] (ס) אמרו מעשה באדם אחד דואג בן יוסף שמו, והיתה אמו ואחות אביו מודרות את בנו בטפחים ונותנות משקלו זהב, כיון שצר נבוכדנאצר על ירושלים היתה אמו וקרובותיו אוכלים אותו איברים איברים, ועליו מקונן ירמיהו אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים (איכה ב' כ'): אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא (שם שם). זה זכריה בן יהוידע, אמרו ביום שהרגו את זכריה בן יהוידע עברו שבע עברות, הרגו כהן ונביא, וחללו שבת, ויום הכפורים, ועברו ע"ז וטמאו את המקדש, ובטלו את התמיד:

[מח] (סא) אמרו מעשה באדם אחד שהיו לו ארבעה בנים, אמר לאשתו יש לנו כלום בבית, אמרה לו מלא כד אחד, אמר בשלי אותו ונאכל אותו, ובשלתו בקדרה ונשתיירה טפה בקדרה, בא בנו הגדול לגרוף אותה טפה, דחפו אביו ואמר לו אל תנוול את אחיך, ולא הספיק לאכול עד שבאו כשרים והוליכום למלחמה ושבו אותם

נד) גלתה יהודה מעוני, א"ר אלעזר משל למלך. איכה זוטא אות ח': (ס) ויצא מבת ציון. איכה רבתי פ"א ו': (נז) היו שריה כאילים. איכה רבתי שם: (נ) וילכו בלא כה. איכה רבתי שם: (ס) טמאתה בשוליה. איכה רבתי פ"א ט': (נט) כל עמה נאנחים. איכה רבתי פ"א ו"א: (ס) אמרו מעשה באדם אחד דואג בן יוסף שמו. איכה זוטא אות ט': (סא) אמרו מעשה באדם אחד שהיו

והרנו את כלם, והלך אביהם ומצא את כל אחד ואחד במקומו. נטל אצבעו של בנו הגדול והניחה בתוך עינו, א"ל אצבעך שלא הנחתיך לגרוף טפה היא תטול את עיני:

[מט] (סב) אמרו מעשה באשה אחת שהיו לה שלשה בנים, והלכו בניה למלחמה, נטלה את בנה שהיא מניקה ובשלתו בקדרה, כשהם אוכלים הכירו

ידי אחיהם, עלו לגג ונפלו ומתו, ועליהם מקונן ירמי' טובים היו חללי חרב מחללי רעב איכה ד' טי', והיתה צועקת ואומרת אללי לי כי הייתי כאוספי קיץ כעוללות בציר אין אשכול לאכול (מיכה ז' א'), אמרה קוצר מניה ספחים, והבוצר מניה עוללות, אבל אני לא נשתייר כלום, נמסרתי ביד נבוכדנאצר כרחל ביד ארי, וכגדי ביד הטבח:

[נ] (סג) אמרו שתי נשים אחיות היו בירושלים והיו יפיפות ביותר תפשוך כשרים והלכו אצלן מאה וחמשים איש, עם כל אחת ואחת עד שמתו מתוך הבעילה והיו

צועקות ואומרות איה רחמך ה' שבראת בהם עולמך, וכשמתו היה ירמיה מקונן עליהם נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה (איכה ה' י"א), והיו הכשרים בועלים את הבתולות עד שהלך דם הבעילה כיון מן גת, שנאמר בתולותיה נוגות והיא מר לה (איכה א' ד'), אל תקרא נוגות אלא מן גת, גת דרך ה' לבתולת בת יהודה (שם שם ט"ו) אל תקרא לבתולת אלא לבעולת:

[נא] (סד) אמרו מעשה בשבעים בתולות שנשבו, והושיבון בספינה להלך ולהושיבין בקרונות, והיו אותן הבתולות אומרות זו לזו בואו ונקדש שמו של הקב"ה,

ואל יחלזנו גוים ערלים, מה עשו, עלו לגג הספינה ונפלו לים וטבעו עצמם בים:

[נב] (סה) בתיב נחמו נחמו עמי (ישעיה מ' א'), למה ב' פעמים, רבי אומר לפי שכל המכות הללו שלקו כפולות היו שכן ירמיה אומר שבר על שבר נקרא (ירמיה ד' ב').

בכו תבכה (איכה א' ב'), עיני עיני יורדה מים (שם שם ט"ז), הטא הטאה ירושלם (שם שם ח'), וכל כך למה, לפי שהטאה בכפלים, שנאמר כי שתיס רעות עשה עמי (ירמיה ב' י"ג), נביון שהטאה בכפלים לקו בכפלים, שנאמר כי לקחה מיד ה' כפלים בכל הטאתיה (ישעיה מ' ב') ולפי שמכותיה כפולות, נחמותיה כפולות שנאמר נחמו נחמו עמי (שם מ' א') עורי עורי (שם נ"ב א'), התעוררי התעוררי (שם נ"א י"ג), קומי אורי כי בא אורך (שם ס' א'), אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נ"א י"ב), אנכי אנכי הוא מוחה פשיעך (שם מ"ג כ"ה), שוש אשיש בה' תגל נפשי (שם ס"א י'), סולו סולו (שם ס"ב י'), וכן לכן בארצכם משנה יירשו (שם ס"א ז'), אמרו לו הכל אתה נותן בכפלים, כי מכת אויב הכיתוך (ירמיה ל"א י"ד) אמר להם אל תאמרו כן, אלא כי מכת אויב הכיתוך, מה עשיתי לאויב, ויוסף ה' את כל אשר לאויב למשנה (אויב מ"ב י') אמר להם הקב"ה מה לאויב הוספתי, לבני על אחת כמה וכמה, לכן בארצכם משנה יירשו (ישעיה ס"א ז'):

[נג] (סו) דבר אחר נחמו נחמו עמי, רבי אומר אין דבר שירושלם מתרעמת לפני הקב"ה שאינה מתפייסת עליו איכה ישבה בדר (איכה א' א')

אמר לה אני משרה אותך בטח בדר, שנאמר וישכון ישראל בטח בדר עין יעקב (דברים ל"ג כ"ח): בכו תבכה בלילה (איכה א' ב') מנעי קולך מבכי ועיניך מדמינה (ירמיה ל"א ט"ו): נלתה יהודה מעוני (איכה א' ג'), ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (ישעיה י"ב): דרכי ציון אבלות (איכה א' ד'), פנו דרך ה' (ישעיה מ' ג'): היו צריה לראש (איכה א' ה') ונתנדך ה' לראש (דברים כ"ח י"ג), וכן ושמו להם ראש אחר

לו ד' בנים. איכה זוטא אות י"ז: (סג) אמרו מעשה באשה אחת. איכה זוטא אות י"א: (סד) אמרו שתי נשים. איכה זוטא אות י"ב: (סד) אמרו מעשה בשבעים בתולות. איכה זוטא אות י"ג: (סג) בתיב נחמו נחמו. איכה זוטא אות י"ד: (סו) ד"א נחמו נחמו עמי, רבי אומר. איכה זוטא אות

ועלו מן הארץ (הושע ב' ב'): ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכה א' ו'), זה הדור בלבדו
 צעה ברב כחו (ישעיה ס"ג א'): זכרה ירושלם ימי עניה ומרוויה (איכה א' ו'), ויזכור להם
 בריתו וינחם כרוב חסדיו (תהלים ק"ז מ"ה): חטא חטאה ירושלם (איכה א' ח'), יבוקש
 את עון ישראל ואיננו (ירמיה נ"ב כ'): שומאתה בשוליה (איכה א' ט'), וזרקתי עליכם
 מים שהורים וזהרתם (יחזקאל ל"ז כ"ה), וכן וזהרה ממקור דמיה (ויקרא י"ב ז'), ידו
 פָּרַשׁ צַר עַל כָּל מַחְמָדֶיהָ (איכה א' י'), יוסף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו
 (ישעיה י"א י"א): כל עמה נאנחים מבקשים להם (איכה א' י"א), ואכלתם אכול ושבוע
 (ויאל ב' כ"ו): לא אליכם כל עוברי דרך הבישו וראו (איכה א' י"ב) הרימו מכשול מדרך
 עמי (ישעיה נ"ז י"ד): ממרום שלח אש בעצמותי (איכה א' י"ג), אמר לה הקב"ה ואני
 אהיה לה נאם ה' הומת אש סביב (זכריה ב' ט'): נשקד עול פשעי בידו (איכה א'
 י"ד), אמר לה הקב"ה ואשבור מוטות עולכם (ויקרא כ"ו י"ג): היא אמרה סלה כל
 אבירי ה' (איכה א' ט"ו), אמר לה הקב"ה סולו סולו פנו דרך (ישעיה נ"ז י"ד): היא
 אמרה על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים (איכה א' ט"ז), והקב"ה אומר כי עין
 בעין יראו בשוב ה' ציון (ישעיה נ"ב ח'): היא אמרה פרשה ציון בדיה (איכה א'
 י"ז), והקב"ה אמר לה עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם (זכריה ח' ד'): היא
 אמרה צדיק ה' כי פיהו מריתי (איכה א' י"ח), והקב"ה אומר ועמך כלם צדיקים
 לעולם יירשו ארץ (ישעיה ס' כ"א): היא אמרה קראתי למאהבי המה רמוני (איכה א'
 י"ט), והקב"ה אמר לה והיה טרם יקראו ואני אענה (ישעיה ס"ה כ"ד): היא אמרה
 ראה ה' כי צר לי (איכה א' כ'), והקב"ה אמר לה וירא בצר להם בשמעו את רנתם
 (תהלים ק"ז מ"ד): היא אמרה שמעו כי נאנחה אני (איכה א' כ"א), והקב"ה אמר לה
 ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישעיה ס"ה י"ט), ולא ישמע עוד חמם
 בארץ שוד ושבר כנבולך (שם ס' י"ח): היא אמרה חבא כל רעתם לפניך ועולל
 למו (איכה א' כ"ב), והקב"ה אמר ושנת נאולי באה (ישעיה ס"ג ד'): היא אמרה כי
 רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכה א' ט"ז), והקב"ה אומר אני מנחמך, שנאמר נחמו
 נחמו עמי (ישעיה מ' א'):

[נד] דבר אחר (סו) נחמו נחמו עמי, למי צריכים לנחם לה או לך, למי שמתה
 אשתו למי מנחמים, לא לבעל, כך נמשלה ציון למתה, שנאמר
 במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה נ"ו ו'), לא לי צריכים לנחם נחמוני נחמוני,
 כיוצא בו למה הדבר דומה, למי ששבו שני בניו בחייו, למי מנחמים לא
 לאביהם, כך בני יצאוני ואינם (ירמיה י"ב כ'), כיוצא בו למה הדבר דומה, למי ששרפו
 את ביתו, הה"ד וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל
 בית הגדול שרף באש (ירמיה נ"ב י"ג), כיוצא בו משל למה הדבר דומה, למי
 שנקצץ כרמו, למי מנחמין, לבעל הכרם מנחמין, כך הקב"ה, דכתיב כי כרם ה'
 צבאות בית ישראל (ישעיה ה' ז'), ועוד משל למה הדבר דומה, לרועה שהיו לו צאן,
 ונכנס ארי ואכלו, למי מנחמים לבעל הצאן, כך צאן אוברות היו עמי רועיהם התעוּם
 (ירמיה נ"ו ו'), הוי אומר למי אתם צריכים לנחם אותי, נחמוני נחמוני עמי, למה שמי
 שהוא נוטל כל שלו אין דעתו מיושבת עליו, מי שבניו נולים צריך כך להתנחם,
 כביכול הכתבתיו והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט' נ'), וכשחרב בית המקדש,
 על חומותיה ירושלם הפקדתי שומרים וגוי אל תתני דמי לו עד יכונן ועד ישים וגוי
 (ישעיה סב ו' ז') הוי אתם צריכים לנחם אותי, ואף אתם נחמו נחמוני נחמוני:

ט"ו: (ק) ד"א נחמו למי צריכים לנחם. איכה זוטא אות ט"ו: (ק) ד"א נחמו אמר להם הקב"ה,

[נה] דבר אחר (סח) נחמו נחמו. אמר הקב"ה לנביאים לבו נחמו ירושלם, כיון שבאו אצלה אמרה להם כבר עד עכשיו לא מלאו אוניי מן התוכחות שהוכחתם אותי, ואתם באים לנחמני, מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את הללי בת עמי (ירמיה ח' כ"ג). וירמיה מקונן ברוח הקודש ואומר בכו תכבה בלילה, מי בכה, ישראל בכה, ויש אומרים ירמיה בכה: אמר ר' אחא ביון שחרבה ציון וירושלם ובית המלך ונשרף ההיכל ונלו ישראל ויצאו בקולרין והיו ישראל מבקשים לבכות, ולא הניחום הכשרים, אלא היו רודפים ומכים אותם על צואריהם, שנאמר על צוארינו נדרפנו ינענו ולא הונח לנו (איכה ה' ה') שלא היו מניחים אותם לבכות, וכיון שיצא יום ראשון נפנו אלו לאבילה ולשתיה, ואלו נפנו לבכות, שכן נכווראין צוה על ירמיה קתנו ועינדך שים עליו ואל תעש לו מאימה רע (ירמיה ל"ט י"ב) אמרו ישראל לירמיה נעשה תנאי בינינו עד שאתה נתון ברוחה הוי בוכה ביום ואנו בוכים בלילה, וכן עשו, ירמיה היה בוכה ביום, ארור היום אשר יולדתי בו יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך, ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר יולד לך בן זכר שמח שמחה (ירמיה כ' י"ד ט"ו), וישראל בוכים בלילה, שנאמר בכו תכבה בלילה, אמר הקב"ה לישראל, אתם בוכים בלילה, וירמיה בוכה ביום, ואני בוכה ביום ובלילה, שנאמר ואבכה יומם ולילה (על) [את] הללי בת עמי (ירמיה ח' כ"ג):

[נו] דבר אחר (סט) מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה (שם שם) מה כתיב למעלה מן הענין, על שכר בת עמי השכרתי קדרתי (שם שם כ"א), (הקב"ה אמר פלני מים תרד עיני על שכר בת עמי (איכה ג' מ"ח) אילולא שהכתוב מדבר היה הלשון האומרו הייב להתכו אברים אברים, אלא קדמו ראשונים, שנאמר וקדמונים אהוו שער (איוב י"ה כ'). שכתוב שער תלויה). משל לבן מלך שבקש להגביה אבן, כיון שכא להגביה אותה נפלה עליו ושכרתו התחיל לומר נשברתי, אמרו לו בני פלמין בנך נשבר ואתה אומר נשברתי, מהו קדרתי שמה החזיקתני (ירמיה ח' כ"א) משל לחכם שלא ראה אבל מימיו היה לו בן אחד ומת, קרא לכל תלמידיו אמר להם בבקשה מכם הראו לי היאך אבליים מתאבליים, אמרו לו אבל קורע בגדיו, אמר להם אף אני קורע, [אמרו לו] אבל יושב ודומם לעצמו ומראה פנים, אמר להם אף אני יושב כן, אמרו לו אבל כופה מטתו, אמר להם אף אני כופה מטתי, אמרו לו אבל לובש שחורים, אמר להם אף אני לובש שחורים, אמרו לו אבל בוכה ביום ובלילה, אמר להם אף אני אבכה ביום ובלילה. החכם זה האלהים, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתכונה (משלי ג' י"ט) כיון שחרבה ירושלם וציון ובית המקדש ועברו על ישראל כל אותן הצרות, שנאמר אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי (ירמיה ט"ו ב'), קרא הקב"ה למלאכי השרת אמר להם הראו לי היאך בני אדם מתאבליים, אמרו לו אבל קורע את בגדיו, אמר להם אף אני קורע, שנאמר עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם (איכה ב' י"ז), אמרו לו האבל יושב לעצמו ומראה פנים, אמר להם אף אני אשב כן שנאמר ישב בדר וידום כי נטל עליו (איכה ג' כ"ח), אמרו לו האבל כופה מטתו, אמר להם אף אני עושה כן, הוה היות עד די כרסון רמיו (דניאל ז' ט'). אמרו לו האבל מכבה פנסיו, אמר להם אף אני עושה כן, שנאמר ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי

איכה זוטא אות י"ז: (ט) ד"א מי יתן ראשי מים, מה כתיב למעלה מן הענין. איכה זוטא אות

ההרים והנה רועשים וכל הנבעות התקלקלו (ירמיה ד' כ"ג כ"ד). וכתוב ראיתי והנה אין האדם (שם שם כ"ה). ואין אדם אלא ישראל, שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד ל"א), אמרו לו האכל לובש שחורים, [אמר להם] אף אני לובש שחורים, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישעיה נ' נ'), אמרו לו אכל בוכה ביום ובלילה, אף אני בוכה ביום ובלילה, שנאמר ואככה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ח' כ"ג) מי בכה, כניכול הקב"ה, דומה לחכם שיש לו שני בנים משכים ומולכים לבית הספר, מעריב מולכים לבית המשתה, אחר ימים מתו לו שניהם, והיה משכים והולך לבית הספר ולבית המשתה ובוכה, כך כיון כשחרבה ציון וירושלם, היה הקב"ה משכים והולך לציון ומבקש אחר מישראל שמה, ולא היה מוצא שם ברית, ומעריב הולך לירושלם ומבקש אחר מישראל שמה, ולא היה מוצא שם שום ברית, לכך נאמר ואככה יומם ולילה את חללי בת עמי: (ע) אמר הקב"ה נתתי תורה לישראל שהם עוסקים בה יומם ולילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה (יהושע א' ח'), לכך נאמר ואככה יומם ולילה את חללי בת עמי:

[גז] (עא) איכה יעיב. אמר ר' חמא בר חנינא איך חייב ה' ברונזיה ית בת ציון. אית אתרא דצוהין להייבא עייבא. ר' שמואל בר נחמני אמר איך כייב וכיו. אית אתרא דצוהין לכיבא עיבא. משל למלך שהיה לו בן, בכה נתנו על ארכובותיו, בכה נתנו על זרועותיו, בכה הרכיבו על כתפו, טנף עליו השליכו לארץ. לא הוה מחתותיה כהסקותיה, מסקותיה צבחר צבחר, מחתותיה כולא חרא, כך ואנכי תרגלתי לאפרים (הושע י"א ג') ואח"כ קחם על זרועותיו (שם), ואח"כ ארכיב אפרים וגו' (שם י' י"א), ואח"כ השליך משמים וגו' (איכה ב' א'). אמר ר' יהושע בר נחמני משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך, הקניטוהו וסבלן, הקניטוהו וסבלן, אח"כ אמר להם המלך כלום אתם מקניטים אותי אלא בשביל איקונו של יעקב שהקוקה על כסאי הא לכון טרוון באפיכון, הדיד השליך משמים וגו':

[גח] (עב) ולא זכר הרום רגליו. אמר ר' חנינא בר יצחק אין הקב"ה זוכר הרום שבין רגליו של זקן, דכתיב ואברהם בן תשעים ותשע שנה וגו' (בראשית ט"ז כ"ד). דבר אחר אין אתה נזכר לנו אותו הרום שבמצרים, שנאמר ולקחו מן הרום ונתנו וגו' (שמות י"ב ז'). דבר אחר הרום רגליו זה בית המקדש, דכתיב והשתחוו להרום רגליו וגו':

[גט] (עג) את כל נאות יעקב. (עד) תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים מנין מלאתי (ישעיה א' כ"א). וכל אחד היה לו בית ספר ובית תלמוד, בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה. דבר אחר כל נאותיו של יעקב, כנון ר' ישמעאל ורובן גמליאל ור' ישבב וכי':

[ס] (עה) ר' יוחנן הוה דריש שתין אפיין בכלע ה' ולא חמל. ורבי הוה דריש (שתין) [עשרין] וארבע אפיין, ולא דר' יוחנן יתיר על רבי. אלא רבי ע"י שהיה סמוך לחרבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם:

[סא] (עו) חלל ממלכה. אלו ישראל דכתיב ממלכת כהנים וגו' (שמות י"ג ו'). ושריה אלו שרים של מעלה, אתה מוצא עד שלא באו השונאים היה ירמיהו

י"ח: ע) אמר הקב"ה נתתי תורה לישראל עד סופו. ליתא באיכה זוטא כתב יד: על) איכה יעיב, א"ר חמא בר חנינא. מדרש איכה רבתי ב' א' פ' איכה יעיב: עג) ולא זכר הרום רגליו. איכה רבתי שם בפסוק הוה: עג) את כל נאות יעקב. איכה רבתי פ"ב ב' פ' בלע ה': עד) תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים. ע"י באיכה רבתי שם (אשר יצא בקרוב לאור) מה שהעירותי בהערה שם: עה) ר' יוחנן הוה דריש. איכה רבתי שם: עו) חלל ממלכת אלו ישראל. איכה רבתי פ"ב ב' ב' פ'

אומר להם עשו תשובה שלא תלכו בגלות. אמרו לו אם יבוא השונאים מה יכולים לעשות. חד אמר אנא מקיף לה חומת מיא, וחד אמר אנא מקיף לה חומת נורא, וחד אמר אנא מקיף לה חומת פרזלא, אמר להם הקב"ה ברדיו אתון משתמשין, עמד הקב"ה ושנה שמותם של מלאכים, דעל מיא עבר על נורא, דעל נורא עבר על פרזלא, ומזכירים שמותם מלמטה ולא היו עונים להם, הה"ד ואחלל שרי קדש (ישעיה מ"ג כ"ח), וביון שגרמו העונות ובאו השונאים. התחילו מזכירים שר פלן איתא עביד לי מילא פלן, אמר לית בחילי דאנא מורם מניה:

[סב] (עו) ויבער ביעקב (איכה ב' ג'). אמר ריש לקיש כשהפרענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב, מאי טעמא ויבער ביעקב וגו'. ובשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב, שנאמר יגל יעקב ישמח ישראל (תהלים י"ד ז):

[סג] (עח) השיב אהור ימינו. ר' עזריה בשם ר' יהודה רבבי סימון אמר כיון שגרמו עונות ונכנסו שונאים לירושלים נטלו גבוריהם של ישראל וכפתו ידיהם לאחוריהם, אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה (תהלים צ"א ט"ו). ועכשיו בני שרוין בצער ואני בריוח ככיכול השיב אהור ימינו, ולבסוף גלה אותה לדניאל הה"ד ואתה לך לקץ (דניאל י"ב י"ג). אמר לו לתן דין וחשבון, אמר לו הקב"ה ותנוח (שם). אמר ליה והא נייחא לעולם הכא, אמר ליה ותעמוד (שם). אמר ליה עם מי עם הצדיקים או עם הרשעים, אמר לו לגורלך (שם), עם הצדיקים. אמר ליה באחרית הימים או באחרית הימין, אמר ליה לקץ הימין (שם), אותה ימין שהיא משועבדה. קץ נתתי לימיני גאלתי את בני גאלתי ימיני, הה"ד למען יחלצון ידידך הושיעה ימינך (תהלים ב"ו ז):

[סד] (עט) קול נתנו בבית ה' (איכה ב' ז'). מכח אותו הקול נפלה בבל, דכתיב נפלה בבל וגו' (ישעיה כ"א ט'). וכתיב מקול נתפשה בבל (ירמיה ג' מ"ו). ר' ברכיה אומר אף מלכות הרשעה בן, דכתיב קול שאון מעיר קול מהיכל (ישעיה ס"ו ו'):

[סה] (פ) נטה קו. יש קו לטובה, ויש קו לרעה. קו לטובה, וקו ינטה על ירושלים (זכריה א' ט"ז). קו לרעה, דין נטה קו:

[סו] (פא) טבעו בארץ שעריה. ר' הונא בשם ר' יוסי אמר שערים חלקו כבוד לארון. לפיכך לא שלט בהן אויב, הה"ד שאו שערים ראשיכם (תהלים כ"ד ט'):

[סז] דבר אהר (פב) מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה (ירמיה ח' כ"ג). מהו מי יתן ראשי מים, אמר הקב"ה [הלואי] הנחתי עולמי תהו ובהו כשם שהיה שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראשית א' ב'), ואין ראשי שנאמר כאן אלא בריאתו של עולם, שנאמר בראשית ברא אלהים (שם שם א'): ד"א מי יתן ראשי מים, אמר הקב"ה הלואי לא ירדתי להר סיני ונתתי להם תורה שיעברו עליה ויענשו בה, ואין ראשי אלא תורה, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ה' כ"ב), בוא וראה משה מקלסם במי יתן, שנאמר מי יתן והיה לבבם זה להם (דברים ה' כ"ו), וירמיה אמר מי יתן ראשי מים (ירמיה ח' כ"ג), הוא שאמר דניאל והוא מהשנא עדניא וזמניא (דניאל ב' כ"א), כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה ויושע ה' ביום ההוא את ישראל (שמות י"ד ל'), וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה נתנני ה' בידי לא אוכל קום (איכה א' י"ד), כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה, היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו (תהלים קי"ד ב') וכשיצאו ישראל

חלל ממלכה: (עו) ויבער ביעקב. איכה רבבי פ"ב בפסוק הזה: (עח) השיב אהור ימינו. ר' עזריה, איכה רבתי פ"ב ג' ובמדרש שם הוא מוקדם מן המאמר על ויבער ביעקב (אות ס"ב): (עט) קול נתנו בבית ה'. איכה רבתי פ"ב ז': (פ) נטה קו. איכה רבתי פ"ב ח': (פא) טבעו בארץ. איכה

מירושלים אמר ירמיה סורו סורו למו סורו סורו וגו' (איכה ד' ט"ו). כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה הים ראה ויננס הירדן יסוב לאחור (תהלים קי"ד ג') וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה על נהרות בבל שם ישבנו גם בנינו (שם קל"ז א'). כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה ההרים רקדו כאלים (שם קי"ד ד') וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה ראיתי (את) ההרים והנה רועשים (ירמיה ד' כ"ד). כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים ב' ז'), וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה עוללים שאלו לחם פורש אין לחם (איכה ד' ד'). כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה וכמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו (דברים א' ל"א), וכשיצאו מירושלים אמר ירמיה השליך משמים ארץ תפארת ישראל (איכה ב' א'). כשיצאו ממצרים אמר משה וענן ה' עליהם יומם (במדבר י' ל"ד), וכשיצאו מירושלים אמר ירמיה סכותה בענן לך מעבור תפלה (איכה ג' מ"ד), כשיצאו ממצרים בשירה יצאו, שני או ישיר משה ובני ישראל את השירה (שמות ט"ו א'), וכשיצאו מירושלים בכייה יצאו שני בכו תבכה כלילה ודמעתה על לחיה (איכה א' ב'):

[סח] (פג) אמר ר' יהושע בן לוי אמר לי זקן בבקעת מגידו שהרג נכוראדן רב טובים בישראל מאתים ואחד עשר ריבוא, ובירושלים צ"א ריבוא, עד שהלך דמם ונגע בדמו של זכריה, הה"ד פיצו דמים בדמים נגעו (הושע ד' ב'). הויה לדמו של זכריה דהוה קא רתח וסליק, אמר להון מאי הוה, אמרו דם זכרים ועולות דאשתפק, אייתי דמי פרים ואילים שחט ולא אידמי, אמר אי אמרתו לי מוטב, ואי לא מסריקנא לבשריכוון במסרקא דפרולא, א"ל נביא הוה לן דהוה מוכיח לן ולא קבלנו מיניה וקמנו עליה וקטלנוהו, אמר אנא מפסינא לדמיה, אייתי בחורים ובתולות קטיל עליה ולא נת, אייתי סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה קטיל עליה ולא נת, קריב לגביה וא"ל זכריה זכריה כל הטובים שבהם הרגתי, אם נייחא מוטב, ואם לאו אקטלינהו כולהו, באותה שעה מיד נת, נכוראדן הרהר בדעתיה ואמר ומה ישראל שהרגו נפש אחת כן גרם לחם, אני שהרגתי כמה נפשות מהם על אחת כמה וכמה, ערק אול ואחתייה, תאנא נעמן גר תושב היה, נכוראדן גר צדק היה:

[סט] (פד) אמר ר' יהודה אמר שמואל ואמרי לה במתניתא תנא מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון, והרגישו בעצמם למה הן מתבקשים, אמרו זה לזה אם אנו טובעים בים אנו באים לחיי העולם הבא, דרש להם הגדול שבהם אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים (תהלים ס"ח כ"ג), אמר ה' מבשן אשיב מבין שיני אריות, ממצולות ים אלו שטובעים בים, כיון ששמעו ילדות כך עמדו כלן וטבעו את עצמן בים, נשאו ילדים ק"ו בעצמם ומה הללו שדרכם לכך טבעו את עצמן, אנו שאנו זכרים עאכ"ו, עמדו כולם וטבעו את עצמם, ועליהם מקונן ירמיה ואמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהלים מ"ד כ"ג):

[ע] (פה) בהתעטפם כחלל (איכה ב' י"ב). הות אתתא אמרה לבעלה סב לך חד שירא או חד קדיש וסק לשוקא אי משכחת כלום ואנן אכלין, הוה סליק לשוקא וחמי ולא אשכח כלום, והוה מפרפר ומאית, והיא אמרה לברה חמי מה

רבתי פ"ב ט': 33) ד"א מי יתן ראשי בים. איכה זוטא אות י"ט: 33) אמר ר' יהושע בן לוי, אמר לי זקן. איכה זוטא אות כ' ובילקי רשמו בגליון גמין דף ס' [צ"ל נ"ז]. אבל הציון הוא בטעות ובגמרי גמין נ"ז רע"ב הוא בסגנון אחר ומתחיל אמר ר' חייא בר אבין אמר ר' יהושע בן קרחה סח לי זקן אחד מאנשי ירושלים בבקעה זו. והילקי הביא כמו שהיא באיכה זוטא שם. עיי' כל זה במדרש איכה זוטא לפנינו: 34) אמר ר' יהודה אמר שמואל. איכה זוטא אות כ"א: 35) בהתעטפם

עבד אבך. סליק לשוקא חמי אבוהי מית, והוא מפרפר ומאית עלוהי, הה"ד בהתעטפם כחלל, היינו בעלה ובנה הגדול, בהשתפך נפשם וגו'. הוה בריה זעירא בעי למינק ולא משכח חלבא ומפרפר ומאית:

[עא] (פו) הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי (איכה ב' ט"ז). כרני האומות הן אומרים שבחן בפייהן, הה"ד את אמרת אני כלילת יופי (יחזקאל כ"ז ג'). אבל ירושלים אחרים אומרים שבחה בפייהם, הה"ד הזאת העיר שיאמרו וגו': [עב] (פז) וישמח עליך אויב (איכה ב' י"ז). אמר ר' אחא בטובה הוא שמח עמהם, שנאמר כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב (דברים ל' ט). אבל ברעה הוא משמח אחרים, דכתיב וישמח עליך אויב:

[עג] (פח) ואית דאמרי זו אשה ושבעה בניה שאמר להם קיסר בשעה ששבה אותם אמר להם בואו והשתחוו לצלם ולא רצו. הביאו את הגדול שבהם א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ"ג ג'). אמר להון קיסר קטלוהו, אתוהו ולתנינא אמר פלח לאלילים, אמר ליה כתיב זוכה לאלהים יחרם בלתי להי לברו (שם כ"ב י"ט), אמר להון קיסר קטלוהו, אתוהו ולתליתאה, א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב לא תשתחוה לאל אחר (שם ל"ד י"ד), א"ל קיסר קטלוהו, אתוהו ולרביעאה א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'), א"ל קיסר קטלוהו, אתוהו ולחמשה א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב וידעת היום והשבוך אל לבבך וגו' (שם ד' ל"ט), א"ל קיסר קטלוהו, אתוהו ולשתיתאה א"ל פלח לאלילים, א"ל [כתיב] אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים (שם ד' ל"ה), א"ל קיסר קטלוהו, אתוהו ולשביעאה זוטרא דכלהון א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב לן את ה' האמרת היום (דברים כ"ו י"ז), ועוד פסוק אחר אית לן וה' האמירך היום (שם שם י"ח), כבר נשבעו אבותינו להקב"ה שאין אנו ממירים אותו באלוה נחר, ונשבע לנו הקב"ה שאין ממיר אותנו באומה אחרת, א"ל קיסר אנא חמית לך שסוכנותך סניא ואת זעיר וחסית עליך נפישתא אמר עול להכא, עאל לנביה ההוא ינוקא אמר ליה תא ואשוי לך נושפנקא דילי קמי דאלילים ותשובי ולא נקטול יתך כמה דקטלינן להנך שיתא אהוך, אלא בכעו מינך עבד לי יקרא קדם בעלי דבכי, א"ל ההוא ינוקא אללי עלך קיסר אם לכבודך כך לכבוד מלך מלכי המלכים שהוא חי וקים לעולם ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה, א"ל קיסר קטלוהו, א"ל אמיה מרים בת (מנחם) [נהתום] בכעו מנך הב לי ברי זעירא ואחבקיך ואנפף יתיה עד דלא תקטלון יתיה, חס עלה קיסר ואמר לה עבד ביה רעותך וחות יתיה לקטלא, אתת אמיה וחבקת יתיה ונשקת יתיה ונפפת יתיה ולהשת על אורניה וא"ל על אורניה ברי זעירא דכלהון זיל ואימא ליה לאבוך אברהם אל תזוח דעתך, אתת עקרת מובה א' ואני עקרתי שבעה מובחות, עלתה לנג ונפלה ומתה, יצאת בת קול ואמרה לה אם הבנים שמחה (תהלים קי"ג ט):

[עד] (פט) אמר רב יהודה אמר שמואל מעשה בכנו ובכתו של ר' ישמעאל שנשבו לשני אדונים, לימים נדונו זה אצל זה, אמר אחד יש לי עבד שאין כפינו בכל העולם, וזה אמר יש לי שפחה שאין כמותה בכל העולם, כלו, אמר אחד מהם לחבירו בוא ונשיאם זה לזה ואני ואתה נחלק בולדות שלהם,

כחלל. איכה רבתי פ"ב פסוק זה: (פו) הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי. איכה רבתי פ"ב ט"ז: (פז) וישמח עליך אויב. איכה רבתי פ"ב י"ז: (פח) ואית דאמרי זו אשה ושבעה בניה. איכה זוט'

עשו כך השיאום והכניסו אותם לבית, בערב זה יושב בקרן וזוית כל הלילה ובוכה, ואומר אני כהן בן כהן אשא שפחה, וזו בוכה ואומרת אני כהנת בת כהן גדול אנשא לעבר זה, כיון שעלה עמוד השחר הכירו זה את זה, ונפלו זה על זה, געו בכביה ועליהן מקונן ירמיה על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים:

[ערה] (צ) מי יתנך כאח לי יונק שרדי אמי (שה"ש ח' א'). לעתיד לבא [יבוא] הקביה לפייסה, לכנסת ישראל, והיא אומרת לפניו רבש"ע במה אתנחם שלא עשית לי אפילו כבשר ודם, יוסף שהוא בשר ודם אע"פ שנמלוהו אחיו רעות, לא נקם מהם אלא כיון שבאו אצלו כבש רחמי עליהם, שנאמר ולא יכול יוסף להתאפק (בראשית מ"ה א'), אבל אתה לא כבשת רחמך ממנו והנחת אומנותך שכתוב כך אל רחום ותנון (שמות ל"ד ו'): ד"א אמרה לפניו רבש"ע וזורה אני אחוה ורעות שהיה לי עמך ויודעת אני כמה נסים ונבורות שעשית לי, אף אני עשיתי לך טובות קדשתי את שמך על אותם הנסים ונבורות, ואמרתי שירה על כל נס ונס, וקבלתי תורתך מה שלא קבלו אומות העולם, וצפיתי שאכנס אני ואתה לנן ערן ותשמחני שם, שנאמר אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני (שה"ש ח' ב'), כיון שנכנסתי לביתך הבאת עלי צרים והשחקתם עלי, שנאמר ראוה צרים שחקו על משבתי (איכה א' ו'), במה אתנחם, א"ל הקביה את אומרת כך, לא צערתי עמך באותו צער, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שבאו עליו אויבים והציתו אש בכיתו, והיה יושב ודומם, אמר מה אעשה, אעמוד וארוצה מביתו, מפני שלא יאמרו מפני שאין בי נח ברה, ישב במקומו והיה האור מניע נכנסו אוהביו אצלו, א"ל אדוננו המלך מפני מה אתה יושב והאור נביתך, אף כך הקביה בשעה שנכנסו אויבים והציתו את האור כבית המקדש, והיה הקביה יושב ובוכה, אמר מה אעשה, נכנס אסף אצלו וא"ל רבש"ע האור דולק בביתך ואתה יושב, קום צא מביתך, שנאמר הרימה פעמך למשואות נצה כל הרע אויב בקודש (תהלים ע"ד ג'). באותה שעה חזרין ומתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלם לנחמה, אמר להם הקביה למי אתם צריכים לנחם תחלה לי או ליירושלים, מי שמת לו בן למי מנחמים, לא לאב, מי שנשרף ביתו, למי מנחמין לא לבעליו, לא כל שכן שאני צריך לתנחומין תחלה, אע"פ כן לכו ופייסוה, מתכנסין כלם והולכים אצלה, וכיון שהיא רואה אותם אומרת להם לכו לכם, איני צריך לתנחומין של בני, מיד הולכים לפני הקביה ואומרים לפניו רבש"ע אינה מקבלת פיוסין שלנו, אמר להם אין ראוי שילך, אלא אני בעצמי ואפייסנה מפני שעברתי על הדין כתבתי בתורתך לא תעבוד בכבוד שורך (דברים ט"ו י"ט), ולישראל קראתי להם בני בכורי ישראל (שמות ד' כ"ב), ואמרתי להם הביאו את צואריכם בעול מלך בכל (ירמיה כ"ו י"ב), כתבתי בתורתך לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא י"ט י"ז), ואני שנאתיה, לפיכך אני ראוי לפייסה, מיד הלך הקביה אצלה ואומר לה כעס זה למה, אמרה לפניו רבש"ע ולא אכעס שהגליתני לבין אומות העולם, וקללתני קללות רעות ונעשה פני כשולי קדרה, ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול, אמר לה כנגד זכות שעשית כך יש לך חובה, וזה שכעסתי עליך, שעברת על תורתך כתבתי בתורתך כבוד את אביך ואת אמך (שמות כ"י י"ב), ואת כתיב אב ואם הקלו כן (יחזקאל כ"ב ז'), כתבתי בתורתך שופך דם האדם וגו' (בראשית ט' ו') ואת כתיב אנשי רביל היו כך למען שפך דם (יחזקאל כ"ב ט'), כתבתי בתורתך לא תשא לא תרצה

אות כ"א: (ט) אמר ר' יהודה אמר שמואל מעשה בבגו. איכה זוט' אות כ"ב: (ג) מי יתנך כאח

לא תנאף לא תגנוב (שמות כ' י"ג), ואת כתיב אלה וכחש ורצוה ונגנוב ונאוף (הושע ד' ב'), אמרה לפניו כיון שהנליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אשמור מצותיך וקיימתי כל המצות, אמר לה כבר הניע זמנך לנאל מיד אומדת לפניו איני מתנחמת עד שתראני באותם רשעים שציעורני והרפו את שמך, מיד אמר לה אני מאכילם את בשרם, שנאמר והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסים דמם ישכרוך וירעו כל בשר כי אני ה' מושיעך ונואלך אביר יעקב (ישעיה מ"ט כ"ו):

עו' (צא) הישיב אהור ימינו מפני אויב (איכה ב' ג'). אמר ר' אלעזר משל למלך שכעס על בנו וביטרו ביד עבדו, והיה מזדעזע מן בן המלך עד שכפת לו ידו בלא חוריו, אף כאן א"ל הקב"ה לנבוכדנאצר עלה לירושלם והיה מתירא עד כי מאסו את תורת ה' צבאוה ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישעיה ה' כ"ד), כי מאסו את תורת ה', זו תורה שבכתב, ואת אמרת קדוש ישראל, זו תורה שבעל פה:

עו' ויאמר (צב) ה' יען כי גבהו בנות ציון (ישעיה ג' ט"ז). שהיו הולכות בקומה וקופה; ותלכנה נטויות גרון (שם שם). כשהיתה אחת מהן מתקשטת היתה מטה בגרונה לכאן ולכאן, כדי להראות את תכשיטיה; ומשקרות עינים (שם שם). בסיקרא. ר' שמעון [בן לקיש] אמר בקלורית אדומה: הלוך ושפוף תלכנה (שם שם). כשהיתה אחת מהן ארוכה מביאין שתי קצרות ומהלכת ביניהן, כדי שתהא נראית טפה על גביהן, וכשהיתה אחת מהן קצרה, היתה לובשת קונדריקין וצרות עכנא בהם, ומביאה שתי ארוכות ומהלכת ביניהן כדי שתהא נראית לבהורים; וברגלים תעכסנה (שם שם). אמר ר' אבא בר כהנא שהיתה כל אחת מהן מביאה שלפוחית של הרנגולת וממלאהו אפרסמון ונותנת אותו בין עקבה למעלה, וכשהיתה מגעת לכת של בהורים עומדת ודורסת עליה והיא נבקעת, והיה הריה יוצא ממנה ומפעפע בהם, היה הקב"ה אומר לירמיה מה עושות אלו כאן יגלו מכאן, והיה ירמיה מחזר עליהן, ואומר בנותי עשו נא תשובה עד שלא יבואו השונאים עליכם, והיו אומרות ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעיה ה' י"ט). דוכוס רואד אותי ונוטל אותי לו לאשה, אפרכוס רואה אותי ונוטל אותי לו לאשה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה, על דמאן הוא קיימא על דידן או על דיליה, וכיון שנרמו העונות ונכנסו השונאים לשם, היו יוצאות לפניהם מקוששות והיה דוכוס רואה אחת מהן ונוטלה לן לאשה, ומושיבה על קרונן שלו. אמר הקב"ה הא קא קמת על דילהון ועל דיריה לא קמת, מה עשה להם הקב"ה, ר' אלעזר אומר הלקם בצרעת, שנאמר ושפה ה' קדקד בנות ציון (שם ג' י"ז) וכתיב ולשאת ולספחת ולבהרת (ויקרא י"ד נ"ו). ר' יוסי בר הנינא אמר העלה על ראשיהן משפחות של כנים. ר' חייא בר אבא אמר עשה אותן שפחות מכודנות, ר' ברכיה בשם ר' יוסי אומר שמר משפחות שלא יתערבו זרע קדש בעמי הארצות, אעפ"כ לא חזרו בהם, אמר יודע אני שאין אומות העולם בדילין מן הויכה ומן הצרעת, מה עשה להן הקב"ה, וה' פתחן יערה (ישעיה ג' י"ז). רמז למעינות שלהן והיו שופעות וממלאות קרונן דם, כיון שרואים אותן כך היו דוקרים אותן בחרב ומשליכים אותן תחת קרונן,

ל'. איכה זוט' אות כ"ג: (ל) השיב אהור ימינו א"ר אלעזר. איכה זוט' אות כ"ד וכן עוד הפעם באיכה זוט' אות ח' פ' גלתה יהודה: (כ) ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון. איכה זוט' אות כ"ה:

והיו אומרים זה לזה סורו טמא קראו למו (איכה ד' ט"ו) (צנ) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לכבי ולמספר ולקרה ולחגור שק (ישעיה כ"ב ב):

[עח] (צד) נכח פני ה' (איכה ב' י"ט). מכאן אמרו כל תלמיד חכם שיושב בינו לבין עצמו וקורא ושונה, כביכול הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו, לכך

נאמר נכח פני ה' ולהלן הוא אומר ויחנו אלה נכח אלה (מ"א כ' כ"ט):

[עט] (צה) אני הגבר (איכה ג' א'). אמר ר' יהושע בן לוי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אנא היא דיליפנא [יסורין] כל מה דאת בעי איתי עלי, משל

למטרונא שבעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטיין, מה עשתה הלכה וצמצמה את פניה ועמדה לאחורי העמוד, כשהמלך עבר אמרה לו אדוני המלך כך יפה לי וכך נאה לי וכך

הגון לי שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני. אמר לה המלך לאו אלא אני שפסלתי את כל הנשים בשבילך, אמרה לו לאו אלא הן שלא קבלו אותך. כך אמרה כנסת ישראל

רבנו של עולם מפני מה כך הגון לי שלא קבלה אומה תורתך אלא אני. אמר לה הקב"ה לאו, אלא אני הוא שפסלתי את כל האומות בשבילך. אמרה לו לאו אלא הן הן שלא

קבלו אותך, מפני מה הלכת להר שעיר וכו'. שנאמר ה' מסיני בא וגו' (דברים ל"ג ב). כמה טובות עשיתי לפניך, קדשתי שמך על הים, אמרתי לך שירה, קבלתי תורתך בשמחה,

מה שלא קבלו האומות, ואחר כל השבחה הזה אני הגבר ראה עני:

[פ] ד"א אני הגבר. (צו) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבנו של עולם אני הוא איוב, כמד"א מי גבר כאיוב ישתה לענ וגו'

(איוב ל"ד ד). כל מה דאיייתת על איוב את בעי מיתי עלי, באיוב כשרים שמו שלשה ראשים (שם א' ט"ז). ובי כתיב והעיר נתנה ביד הכשרים (ירמיה ל"ב כ"ה). באיוב כתיב

איש אלהים נפלה וגו' (איוב א' ט"ז). ובי כתיב מירוס שלח אש (איכה א' י"ג). באיוב כתיב ויקח לו הרש (איוב ב' ח). ובי כתיב איך נחשבו לנבלי הרש (איכה ד' ב'). באיוב

כתיב וישבו אתו לארץ (איוב ב' י"ג). ובי כתיב ישבו לארץ ידמו (איכה ב' י'). באיוב כתיב שק תפתי (איוב ט"ז ט"ז). ובי כתיב העלו עפר על ראשם (איכה ב' י'). באיוב

כתיב חנוני חנוני אתם רעי (איוב י"ט כ"א). ובי כתיב אשר לא אתן להם חנינה (ירמיה ט"ז י"ג). באיוב כתיב כי יד אלוה ננעה בי (איוב י"ט כ"א). ובי כתיב כי לקחה מיד ה'

(ישעיה מ' ב'): ראה עני וגו'. אמר ר' שמואל בר נחמן כיון שראה אותי עניה במצות ומעשים טובים הביא עלי שבט עברתי:

[פא] (צו) אך בי ישוב (איכה ג' ג'). אמר ריש לקיש אע"פ שהקב"ה כועס על הצדיקים חזור הוא ומתנחם עליהם:

לג) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לכבי ולמספר ולקרה ולחגור שק. באיוב דפוסים הציגו את הכתוב הזה בהתחלה רמו תתל"ה ואחר הכתוב הזה הציגו את המאמר מכאן אמרו כל ת"ח שיושב בינו לבין עצמו וקורא ושונה כביכול הקב"ה יושב כנגדו ושונה עמו, לכך נאמר נכח פני איש. אולם מה שייכות להדרוש הזה אל הכתוב ויקרא ה' אלהים צבאות וגו', ובקצת נוסחאות הציגו הכתוב הזה בסוף רמו שלפניו והיו אומרים זל"ז סורו טמא קראו למו הה"ך ויקרא ה' אלהים צבאות וגו', והוסיפו את המלות "הה"ד", וגם זאת ללא נכון כי איזה קשור להכתוב הזה עם המאמר שלפניו, אולם במדרש איכה זוט' אחר שסיים את כ"ה יתחיל את כ"ו בכתוב הזה ותובא שם המאמר אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בהמ"ק בו, והוא יסוב על הכתוב הזה אך הילקוט אחר שהחל להעתיק מאיכה זוטא (אות כ"ו) הביא לשון הכתוב הזה, אבל נוף הדרשה חסר פה ואיננו נמצא בהתחלת הילקוף אות ד' ואין ספק כי המדרש איכה זוט' היו עליו נפרדים והמחצות השנית מן אמרו בשעה שבקש הקב"ה הציג בהתחלה, ובאמת יש לעשות חבור בין הנפרדים ולהציג פה אחר הכתוב הזה, עיין במדרש איכה זוט' בהערה ס"ב: (ל) נכח פני ה', מכאן אמרו לא מצאתי עוד המקור: (לג) אני הגבר, ארוב"ל, מדרש איכה רבתי פ"ג א' ובהרבה דפוסים נמצא המאמר הזה בילקוף במאמר שלפניו ברמז תתרכ"ה ועני באיכה רבתי שם בהערותי: (לד) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר, איכה רבתי שם: (לז) אך בי ישוב, איכה רבתי שם פ"ג ג: (לח) בלה

[פב] צח בלה בשרי איכה ג' ד'. זה צבור ועורי, אלו סנהדרין. מה העור מחפה על הבשר, כך סנהדרין גדולה מחפה על ישראל:

[פג] צט בנה עלי וגו' (שם ג' ה'). ראש זה נבוכדנצר, כמד"א אנת הוא ראשה די דהבא (דניאל ב' ל"ח). ותלאה, זה נבזוראדן. דבר אחר ראש, זה אספסינוס. ותלאה, זה מרכינוס:

[פד] ק דוב אורב הוא לי איכה ג' י'. זה הקב"ה. ארי במסתרים, אריה כתיב, כמד"א אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג' ח'):

[פה] קא גדר בעדי איכה ג' ו'. אמר ר' אבהו (קב) זה קסמרה של פרסיים, ור' ברכיה אמר זה דגנור של ערביים. ורבנן אמרין זו משלית של כותיים:

[פז] קג גם כי אועק ואשוע שחם תפלתי (שם ג' ח'). אמר ר' אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, שנאמר גם כי אועק ואשוע וגו'. אעפ"כ שערי דמעה לא ננעלו. שנאמר שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תהרש (תהלים ל"ט י"ג). (קד) ר' אבא לא הוה גזר תעניתא ביומא דעיבא. שנאמר סכותה בענן לך מעבור תפלה (איכה ג' מ"ד):

[פז] קה ותזנח משלום נפשי (שם ג' י"ג). אמר ר' אבהו (קו) זה הדלקת נר בשבת: נשיתי טובה (שם). א"ר ירמיה זה בית המרחץ. (קו) ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן זו רחיצת ידים ורגלים בחמין. ר' יצחק נפחא אמר משה נאה וכלים נאים שעליה. ר' אבא אמר זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לתלמידי חכמים:

[פח] קח טוב לבנר כי ישא עול בנעוריו, עול תורה עול אשה עול מלכות: [פט] קט זכר עניי וגו' (שם ג' י"ט). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע זכר עניי ומרודי שמרדתי כך. לענה וראש שהשקיתני, ותפוק דא בדא:

[צ] קי זכור תזכור (שם ג' כ'). תני ר' חייא משל למלך שהלך לחמת גדר ונטל בניו עמו, פעם אחת הקניטוהו, ונשבע שאינו נוטלן, והיה נזכר להם ובוכה ואומר הלוואי יהוון בני עמי אע"פ שמקניטים אותי, הה"ד מי יתנני במדבר מלון אורחים (ירמיה ט' א'). אמר הקב"ה הלוואי יהוון בני עמי כמו שהיו במדבר מלינין עלי, ודמותה בית ישראל ויושבים על אדמתם ויטמאו אותה (יחזקאל ל"ו י"ג). אמר הקב"ה הלוואי יהוון בני עמי בארץ ישראל אע"פ שמשמאין אותה: ותשוש עלי נפשי. אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם יודעת אני שאתה נוקק לאומות העולם ופורע להם כל מה שיעשו, אבל מה אעשה ותשוש עלי נפשי. מתלא אמר עד דשמינא אכחש כחישא מאית:

בשרי, איכה רבתי פ"ג ד': (ט) בנה עלי, איכה רבתי פ"ג ה': (ק) דוב אורב הוא לי, איכה רבתי פ"ג י'. והמאמר הזה בילקוי יש להציג אחר גם כי אועק ואשוע שחם תפלתי: (קב) גדר בעדי, איכה רבתי פ"ג ז': (קג) זה קסמרה של פרסיים כו' זה דגנור של ערביים, זו משלית של כותים, עיי באיכה רבתי אשר יצא בקרוב לאור ובהערה שלי: (קד) גם כי אועק ואשוע שחם תפלתי, א"ר אלעזר, ברוכות ל"ב ע"ב: (קד) ר' אבא לא הוה גזר תענית' ביומא דעיבא, בגמרי' שם הגוי רבא: (קס) ותזנח, א"ר אבהו, שבת כ"ה ע"ב: (קו) זה הדלקת נר בשבת, עיין בתוס' שם ובתנחומי הנדפס מכבר ריש נה על ג' עברות נשים ממות בשעת לדתן ואחת הדלקת הנר דכתיב וקראת לשבת עונג זו הדלקת הנר בשבת וא"ת לישב בחשך אין זה עונג שאין יורדי נהם נדונים אלא בחשך, שנאמר ארץ עופתה כמו אופל (איוב י' כ"ב) והעירותי בתנחומי אשר הוצאתי לאור פ' נח הערה ו' שזה הוסיף המסדר וכן נגד הקראים הקדמונים האוסרים להדליק נר בלילי שבתות ויושבים בחשך, עיי לקח טוב בשלח מ"ז ח' ובהערה מ"ט ומבוא שם צד 84: (קז) ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, בגמרי' שם נשמטו המלות ר' חייא בר אבא" ונשארו המלות א"ר יוחנן: (קס) מוב לגבר, איכה רבתי פ"ג כ"ז ויש להציג זה אחרי חלקי ה': (קט) זכר עניי ומרודי, איכה רבתי פ"ג י"ט: (קי) זכור תזכור, תני ר' חייא, איכה רבתי פ"ג כ': (קיא) א"ר אבין השביעני במרורים, איכה רבתי

[צא] (קיא) אמר ר' אבין השביעני במרורים (איכה ג' ט"ו). כליל פסח של יו"ט ראשון. הרוני לענה, בטי' באב מה שהשביעני כליל יו"ט של פסח הרוני כליל ט"ב לענה:

[צב] (קיב) חלקי ה' אמרה נפשי (שם ג' כ"ד). ר' אבהו בשם ר' יוחנן משל למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואפרכיסין ואסטרטלישין. הדין אמר דוכוס פלן אנא נסיב לגבי כו'. וחד אמר אנא נסיב אסטרטלישין לגבי. היה שם פקה אחר ואמר אני איני לוקח אלא המלך עצמו דכולא מתחלפין ומלכא לא מתחלף. כך אומות העולם אלו עובדים לחמה אלו ללבנה ואלו לעיץ ואלו לאבן. אבל הקב"ה בנורלץ של ישראל הוא. הה"ד חלקי ה' אמרה נפשי, כמ"ד ה' מנת חלקי וגו' (תהלים ט"ז ה').

[צג] (קיג) ר' אליעזר רמי כתיב כי טוב ה' לכל (שם קמ"ה ט'). וכתבי טוב ה' לקיוו וגו' (איכה ג' כ"ה). משל לאדם שיש לו פירסו, כשהוא משקה משקה את כלו, כשהוא עורך אינו עורך אלא הטובים שבהם:

[צד] (קיד) מ"ה יתאונן אדם חי (שם ג' ל"ט). אמר ר' יצחק אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתנבר עליו. ואבא שאול אומר במתרגם על מדותיו הכתוב מדבר וכי גבר על חטאיו חי דין הוא שנתת לו חיים:

[צה] (קטו) ד"א מה יתאונן אדם חי, אלא משמת אדם (מת) מתאונן, אלא א"ר שמואל מה יתאונן (מת) אדם על חי העולמים, ועל מי יתאונן גבר על חטאיו, וכן אמר שלמה אולת אדם תסלף דרכו וגו' (משלי י"ט ג').

[צו] (קטז) נחפשה דרכינו ונחקרה (איכה ג' מ'). אמר רבא אמר רב סחורה אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו, שנאמר נחפשה דרכינו ונחקרה. שפשש ולא מצא יתלה בכטול תורה. שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהלים צ"ד י"ב). תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם, שנא' כי את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג' י"ב):

[צז] (קיז) נשא לבכנו אל כפים (איכה ג' מ"א). מאן דלביה מתנסיב מניה עביד תותביתא, (כך נשא לבכנו בתהלה) [אלא נשווי לבינן לגבי ידינן] ואחי"כ אל אל בשמים:

[צח] (קיח) נשא לבכנו אל כפים. אמר ר' אמי אין תפלתו של אדם נשמעת א"כ משים נפשו בכפו, שנאמר נשא לבכנו אל כפים, הא אוקים שמואל ודרש ויפתוהו בפייהם ובלשוונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו וגו' (תהלים ע"ח ל"ו ל"ז). ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון (שם שם ל"ח). לא קשיא הא ביחיד הא בעבור:

[צט] (קיט) ר' חייא ור' שמעון ברבי חד אמר המתפלל צריך שיתן עיניו למעלה, שני' נשא לבכנו אל כפים, וחד אמר צריך שיתן עיניו למטה, שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט' ג').

[ק] (קכ) בני ציון היקרים וגו' (איכה ד' ב'). מאי המסולאים בכו, אילימא דהוו מחסי בפיוא, הא אמרי דבי ר' שילא משקל תרתין אסתרי פיזא נחת לעלמא, חדא לרומי וחדא לכיע, אלא שהיו מנגנין את הפז ביסין, מעיקרא חשיבי דרומאי הוו

פ"ג ט"ו: (קיז) חלקי ה' ר' אבהו. איכה רבתי פ"ג כ"ד: (קיג) ר' אליעזר רמי. סנהדרין ל"ב רע"ב: (קיד) מה יתאונן אדם חי, א"ר יצחק. קדושין פ' ע"ב: (קטו) ד"א מה יתאונן אדם חי, אלא משמת אדם כו'. מצוין 'ולמדנו' והמאמר הביא הערוך ערך מה בשם הילכדנו כמאוננים, ועיין פסיקת' דר"כ פ' ותאמר ציון הערה כ"ה: (קטז) נחפשה דרכינו, אמר רבא. ברכות דף ה' ע"א: (קיז) נשא לבכנו, מאן דלביה. איכה רבתי פ"ג מ"א: (קיט) נשא לבכנו, א"ר אמי. תענית ח' ע"א: (קכ) ר' חייא ור' שמעון, יבמות ק"ה ע"ב: (קכ) בני ציון היקרים, גפין ג"ח ע"א: (קכ) עללילס

נקטין בליונא דגושפנקא ומשמשי ערסייהו מכאן ואילך מייתי בני ישראל ואסרי ככרעי דפורייהו ומשמשי, אמר ליה חר לחבריה הא היכא כתיבא, א"ל גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה וכו' (דברים כ"ח ס"א):

[קא] (קנא) עוללים שאלו לחם (איכה ד' ד'). ר' יוסי הגלילי אומר עוללים אלו שבמעי אמן, שנאמר או כנפל טמון לא אחיה כעוללים לא ראו אור (איוב ג' ט"ז). ויונקים אלו שיונקים שדי אמן, שנאמר אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב' ט"ז). רבי אומר עוללים אלו שבחוקן, שנאמר להכרית עולל מחוקן (ירמיה ט' כ'). ואומר עוללים שאלו לחם, ויונקים אלו שעל שדי אמם, שנאמר אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב' ט"ז). אלו ואלו פתחו שירה לפני הקב"ה שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עון (תהלים ח' ג'):

[קב] (קכב) ויגדל עון בת עמי מחמאת סדום (איכה ד' ו'). וכי משא פנים יש בדבר, אמר רבא אמר ר' יוחנן מדה יתרה היתה בירושלים שלא היתה בסדום, כתיב הכא זה היה עון סדום אחותך וכו' (יחזקאל ט"ז מ"ט). ואלו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות:

[קג] (קנג) צפד עורם על עצמם (איכה ד' ח'). ההוא דאתא לקמיה דרבי א"ל בעלתי ולא מצאתי דם, א"ל בתולה הייתי ושני בצורת היו, ראה רבי שפניהם שחורות צוה עליהם והכניסם למרחץ והאכילם והשקם והכניסם לחופה ובעל ומצא דם, א"ל לך זכי במקתך, קרא עליהם רבי צפד עורם על עצמם:

[קד] (קכד) השיבנו ה' אליך ונשובה (שם ה' כ"א). עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לששון ולשמחה ולמועדים טובים, ולבנות הוא בעצמו את ירושלים ולקבץ נליות, שני בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז ב):

שאלו לחם, ר' יוסי הגלילי אומר. מכולת' בשלח פרשת השירה סוף פ"א ועי' בעו"ט מזמור ח' אות ה' ובהערה ל"ו ושם העירותי כי במכולת' בדברי רבי יונקים א"ו שבמעי אמן, ר"ל אלו שבפנים והמלות שנאמר ויונקי שדים, יש למחוק ונשתרכבו ממאמרו של ר' יוסי הגלילי, ועי' בבבלי סוטה ל' ע"ב מובא בשם ר' יוסי הגלילי בסגנון אחר ממה שהוא במכולת': (קכז) ויגדל עון בת עמי. סנהדרין ק"ד ע"ב: (קכג) צפד עורם על עצמם. כתיבות י' ע"ב: (קכד) השיבנו. עתיד הקב"ה. איכה זוטא אות כ"ח:

תקונים ומלואים להערות.

במבוא סי' י"ד הבאתי בשם הרוקח בספרו רמזי הפשרות שהביא כדאיתא באיכה
זו שא נחמו נחמו נחמוני נחמוני עמי קרי ביה עמי כלומר עמדי. כוון בזה למאמר איכה
זו שא סי' ט"ו. ועיין בפסיקתא דר"ב פסקא נחמו הוי נחמו נחמו עמי נחמו עמי. והעירותי
שם בהערה צ"ו דרש עמי כמו עמי ר"ל עמדי.

צד 16 אבא שמעון אומר כו'. כתבתי בהערה ל"ה המאמר קשה הכנה. עיין
ברכות נ"ד ריש ע"ב.

צד 17 אל יאמר בעצמו הוא יודע. צ"ל מנין הוא יודע.

שם. את הספרים. צ"ל את האסרים:

צד 25 לא דומה בא לו מטב לבא מעצמו העירותי בהערה ד' הלשון משובש.

יש לתקן לא דומה בא שלא מטובו לבא מעצמו.

צד 28 וימצאו גלגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח. עיין ירושלמי סוטה פ"ה

ה"ב כמה דמר רבי סימון בר זבדי גולגלתו של ארנן היבוס מוצאו תחת המזבח וע"ש
בפ"מ ומ"ש שם בסנהדרין גולגלתו של ארנן היבוס שמכר הגורן לדוד למקום המזבח
כו'. כוונתו במלת "בסנהדרין" לירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב (דף י"ח ע"ב) ועיין שם
בציון ירושלים.

צד 51 אמר מצוה זו באה ליריגו שלא בעונה. צ"ל שלא בדיעה. עיין תוספתא

פיאה פ"ג מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בתוך שדהו כו' ע"ש.

צד 70 ואמרו אין כי כה. מלת ואמרו יש למחוק.

שם חזרו ואמרו. צ"ל באו ואמרו.

צד 72 אמר לו אביו עמרם מה ואת לך בני. כל זה מיותר.

צד 80 א"ל אני פורע בהריגה. צ"ל א"ל אין אני פורע בהריגה.

צד 110 אף אתה חוזר כך אמר לו מאיר. צ"ל אף אתה חוזר כך מאיר.

צד 111 ולא ידע דרש בר ברתיה. צ"ל ולא ידע הא דדריש ר' יעקב בר ברתיה.

צד 115 שתי עיניו שמראין אותו דברים בטלים. דתנן אל תתן עיניך בדבר

שאינו שלך כו'. עיין כל זה במס' ד"א זו שא פ"ד ושם הוא באוזה שינויים ע"ש.

צד 123 אין לפניו ממחיצתן. צ"ל אין בריה יכולין לעמוד לפניו ממחיצתן.

צד 129 שהיא מתוכה. צ"ל שהיא מתוכה.

